159.9
V31

V

SOMNUL ȘI VISELE

N

III 155 478

Morala rămîne, desigur, cea mai puternică pîrghie de educaţie a sufletului, pentru că acolo unde ea nu izbuteşte, indivizii sînt priviţi ca nişte fiinţe degenerate.

N. VASCHIDE

N. VASCHIDE (1873—1907)

32/30

159.9
V31

N. VASCHIDE

SOMNUL ȘI VISELE

309910

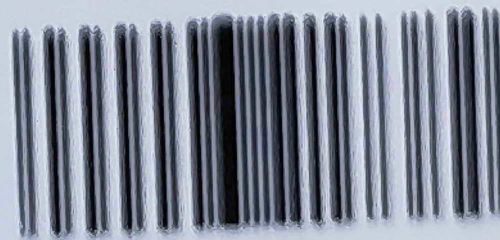
Cu vechea prefață de
prof. C. RADULESCU MOTRU

În românește de : ION SAMARINEANU

Tabel cronologic, studiu introductiv,
note marginale de ION BIBERI

EDITURA
DIDACTICĂ ȘI
PEDAGOGICĂ
BUCUREȘTI, 1977

CUPRINS

TABEL CRONOLOGIC

1839 La 18 decembrie, se naşte Théodule Ribot (+ la 9.12.1916)
1840 Se naşte Titu Maiorescu (+1917)
1845 Naşterea lui Vasile Conta (+ 1882)
1849 Naşterea lui C. Dimitrescu-Iaşi (+ 1923)
1850 Se naşte G. E. Müller (+ 1934), unul din fondatorii psihologiei experimentale.
1857 Se naşte Alfred Binet (+ 1911).
1859 La 25 mai se naşte Pierre Janet (+ 1947) în al cărui laborator de la Salpêtrière, avea să-şi desfăşoare activitatea N. Vaschide.
1868 Se naşte C. Rădulescu-Motru (+ 1957).
1873 La 5/18 decembrie, în oraşul Buzău, se naşte N. Vaschide.
1873 Apare lucrarea lui W. Wundt : *Grundzüge der physiologischen Psychologie*, 3 vol.
1881 Se naşte H. Piéron, colaborator al lui Vaschide (+ 1964).
1892 (?) N. Vaschide se înscrie la facultatea de filozofie din Bucureşti.
1893 Ed. Gruber înfiinţează la Iaşi primul laborator şi inaugurează primul curs de psihologie experimentală din România.
1895 În luna aprilie, Alfred Binet începe un ciclu de conferinţe de psihologie experimentală, la Bucureşti.
1895 10 iunie, N. Vaschide îşi susţine licenţa în filozofie, cu teza *Senzaţiile visuale*.
1895 În toamna acestui an are loc căsătoria lui Vaschide cu Victoria Zamfirescu, colegă de facultate, care îi va dărui un fiu, Dan, devenit mare mutilat în timpul războiului mondial şi decedat mai apoi, la vîrstă tînără.
1895 Este numit cercetător-stagiar în laboratorul de psihologie fiziologică din Paris, de sub direcţia lui A. Binet.
1896 (?) obţine o diplomă la École des Hautes-Études, secţia Ştiinţe.
1897-9 Urmează cursuri la facultatea de medicină şi începe să desfăşoare activitate practică la spitalele Salpêtrière şi Bicêtre. Va continua studiile medicale, fără să aibă însă timp să-şi susţină teza de doctorat. Între timp audiază cursurile lui Ribot, leagă prietenii ştiinţifice şi devine elevul doctorului Toulouse, separîndu-se de A. Binet.
1897-9 Începe să colaboreze la marile periodice ştiinţifice ale vremii şi participă la congrese internaţionale, în cursul anilor următori : Dresda, München, Roma, Torino, Milano, Cambridge.
1900 Devine asistent şi ulterior şef de lucrări în Laboratorul de psihologie experimentală de la Azilul de boli mintale de la Villejuif, dependent de École des Hautes-Études.

1900-1 Continuă publicarea rezultatelor obținute prin activitate de observație și experiment, singur sau în colaborare cu medicii Toulouse, Vurpas, R. Meunier, L. Marchand etc.

1902 Apare volumul: *Psychologie du délire dans les troubles psychopatiques*, Paris, Gauthier-Villard, scris în colaborare cu dr. Vurpas.

1902 Apare lucrarea lui Vaschide și Piéron: *La psychologie du réve*, Paris, Beillère.

1903 Apare o altă lucrare elaborată de N. Vaschide împreună cu Cl. Vurpas: *La logique morbide I. L'analyse mentale*, cu o prefață de Th. Ribot.

1904 Apare volumul: *Technique de psychologie expérimentale.* (Examen des sujets) sub semnătura lui Toulouse, Vaschide și H. Piéron.

1905 Apare: *La mesure de l'intelligence* în „Bulletin de la Société des Sciences", Bucarest, XIV, I-2.

1906 Vaschide publică, între alte lucrări: *Psihologia individuală* în „Revista idealistă", T. II și III.

1907 La 13 octombrie, în urma unei pneumonii, Vaschide se stinge din viață în plină activitate creatoare, lăsînd neterminate numeroase proiecte de lucrări.

1908 Apare postum, în colaborare cu Raymond Meunier: *La pathologie de l'attention.*

1908 Apare: *Les hallucinations télépathiques*, Paris.

1909 Apare volumul: *Essai sur la psychologie de la main*, sub îngrijirea soției sale, cu o prefață de Ch. Richet, Paris.

1910 Apare lucrarea: *La psychologie de l'attention*, Paris, în colaborare cu R. Meunier.

1911 Apare: *Le sommeil et les rêves* la editura Ernest Flammarion.

1913 Apare, în România, o traducere, prescurtată, a cărții.

1914 Stelian I. Constantinescu publică articolul: *N. Vaschide.* „Revista științifică «V. Adamachi»", vol. V, nr. I.

1932 Profesorul Daniel Cluzet conferențiază despre: *Nicolas Vaschide: sa personnalité, son oeuvre.* Buzău.

1938 „Viața Românească" nr. 2, publică articolul lui Vladimir Ghidionescu, *Viața și opera lui Nicolae Vaschide.*

1940 Se publică traducerea în limba română a lucrării: *Le sommeil et les rêves*, de I. Samarineanu.

1958 Apare volumul: Mihail Ralea și C. I. Botez, *Istoria psihologiei*, Editura Acad. R.P.R. în care cîteva pagini îi sînt dedicate și lui N. Vaschide (p. 680 și u.).

1963 I. Popescu-Sibiu publică studiul: *Aspects de l'oeuvre scientifique de Nicolas Vaschide*, Annales Médico-Psychologiques, 71; 4; p. 523—529.

1971 În volumul publicat de Editura didactică și pedagogică intitulat: *Geneza psihologiei ca știință experimentală în România*, p. 97 ș.u., Marian Bejat subliniază contribuția lui Nicolae Vaschide la constituirea psihologiei ca știință experimentală.

1973 Traian Herseni publică: *Psihologia lui N. Vaschide*, Editura științifică, București, (monografie cuprinzătoare, urmînd studiilor anterioare ale autorului cu același subiect, tipărite în „Revista de psihologie" III, 3, 1957 și „Revue roumaine des Sciences Sociales", Série de Psychologie, Tome 9, nr. I, 1965, pp. 93—108.

B.C.U. „M. EMINESCU" IAȘI

APROPIERE DE NICOLAE VASCHIDE

Format, în perioada primei tinereți, în disciplina gîndirii universitare românești, Nicolae Vaschide s-a statornicit, în urma deschiderii intelectuale prilejuite de audierea unui ciclu de prelegeri ținute de Alfred Binet la București, într-o călăuzire științifică de psihologie experimentală, care s-a lărgit progresiv pînă la înțelegerea de totalitate a personalității, normale și morbide. Vaschide a desfășurat astfel, în activitatea sa științifică, cercetarea de amănunt a proceselor sufletești, pînă la o viziune generală a problemelor psihice.

Drumul străbătut de cercetătorul român în răstimpul scurtei lui vieți a fost marcat de mai multe crize de conștiință, reprezentînd tot atîtea etape în împlinirea lui spirituală. Am încercat, în ceea ce ne privește, să urmărim această activitate consacrată cunoașterii, încă din anii adolescenței, cînd lectura volumului *Le Sommeil et les Rêves* alături de cărțile lui Tissié, *Les Rêves,* și Théodule Ribot, *Les Maladies de la Mémoire,* ne-a dezvăluit orientarea centrală a preocupărilor noastre de mai tîrziu. Năzuim astfel, să refacem în linii mari, în devenirea ei în timp, evoluția vieții, personalității și operei cercetătorului român, așa cum am intuit-o, printr-o îndelungă apropiere de gînd.

Ne propunem, așadar, să închegăm, în aceste pagini, un portret spiritual cuprins dinlăuntru, prin adîncirea unei drame de conștiință, întregind în acest mod, definirea unei vieți și a unei opere, privite din incidențe pur exterioare.

MOMENTE BIOGRAFICE

Născut într-o familie de mici proprietari în orașul Buzău, la 5/18 decembrie 1873, Nicolae Vaschide a primit prima instrucție școlară în orașul natal, completată, mai apoi, în cursul superior al liceului Sf. Sava din București. Înscris la Facultatea de litere și filozofie din București la începutul ultimei decade a secolului trecut, Vaschide își trece examenul de licență în luna iunie 1895 cu o teză intitulată : „Senzațiile visuale", la profesorul I. Crăciunescu (referință în acest sens : Ion Vlad), fost elev al lui Théodule Ribot. Acest fapt ne poate da indirect o indicație asupra poziției teoretice a lui I. Crăciunescu, devenit profesorul lui Vaschide.

Ribot statornicise în Franța psihologia pe temeiuri fiziologice ; a fost un reprezentant al psihologiei experimentale și al direcției psihopatologice, afirmînd, așadar, semnificația studiului tulburărilor psihice pentru cunoașterea mecanismelor psihologice ale individului uman normal. A făcut, între alte studii, cercetări asupra memoriei și atenției. Vaschide avea să urmeze, mai tîrziu, aceleași direcții de lucru, mai cu deosebire după audierea cursurilor sale și în urma relațiilor sale personale cu maestrul.

Orientarea intelectuală a tînărului licențiat se desfășoară, astfel, în linie dreaptă, încurajată fiind de audierea unui ciclu de conferințe a directorului laboratorului de psihologie fiziologică de la École des Hautes-Études, Alfred Binet, invitat de guvernul român la București. Pentru tînărul de douăzeci și doi de ani, expunerea metodelor experimentale de studiu în psihologie, completînd o călăuzire anterioară exclusiv livrescă, avea să ia însemnătatea unui nou îndreptar. Intuim cu ușurință această deschidere, care, pe cît bănuim, era îmbinată cu o criză interioară, de data aceasta de ordin sentimental. Temperament emotiv și spirit voluntar, prompt în hotărîri, Vaschide acceptă invitația lui Binet de a-și continua studiile la Paris, în laboratorul pe care acesta îl conducea ; între timp, se căsătorește cu o colegă de facultate, Victoria Zamfirescu. În toamna anului 1895, Vaschide, împreună cu soția, părăsește țara și se instalează în capitala Franței. Pentru Vaschide, începe o perioadă de intensă activitate științifică, sub călăuzirea maestrului, căruia îi devine colaborator în numeroase cercetări științifice. Perioada avea să dureze pînă în anul 1899, în care timp Vaschide va publica fie singur, fie în colaborare cu A. Binet și alți cercetători, peste treizeci de studii în reviste de specialitate, dări de seamă în societăți savante sau comunicări la congrese internaționale.

Cercetările experimentale săvîrșite au avut un caracter foarte variat : localizarea amintirilor, influența proceselor psihice asupra presiunii sanguine, studii psihofiziologice asupra adolescenților în școală, rezultate obținute prin examene de teste prin aplicarea de diferite instrumente de cercetare.

Intervine însă, la capătul acestei activități, separarea cercetătorului român de Alfred Binet. Pricinile acestei despărțiri nu sînt lămurite. Fără a exclude, în principiu, divergențe de ordin personal, este îngăduit să presupunem un motiv de separare mult mai temeinic, confirmat, dealtminteri, de adîncirea orientării științifice a lui Vaschide. Fără îndoială, metoda experimentală a tînărului cercetător român rămîne constantă, dar se amplifică. Contactul cu ceilalți psihologi ai vremii, în majoritate medici, i-a arătat caracterul parțial al studiilor întreprinse pînă atunci. Licențiatului în filozofie, deși familiarizat cu disciplina de lucru a laboratorului, îi lipsea totuși, în parte, armătura științifică fundamentală, pe care numai formația și practica medicală i-o puteau oferi. Mînuirea ergografului, a aparatelor de măsurare a tensiunii arteriale sau aplicarea diverselor teste trebuiau, în concepția lui Vaschide, să meargă mult mai adînc. Cunoașterea anatomiei și a țesuturilor de finețe ale organelor, fiziologia umană și animală, practica medicală și mai ales examenul

psihiatric, îngăduind cuprinderea personalității normale și patologice în spital sau azil, îi apăreau obligatorii. Cu deosebire contactul cu dr. Toulouse, șef de clinică a maladiilor mentale la Facultatea din Paris, medic la Azilul Sainte-Anne, a fost pentru Vaschide revelator. Toulouse vădea o viziune asupra vieții psihologice din aceste ultime perspective. Srisese pînă atunci un studiu clinic asupra melancoliei senile (Teză, Paris, 1891), publicase volumul *Les causes de la folie. Prophilaxie et assistance*, (1896) și, în același an, o lucrare caracterologică asupra lui *Emile Zola*, în care, după considerații de ordin general, prezintă o adevărată fișă clinică asupra scriitorului naturalist, respectînd metoda de lucru psihiatrică : antecedente ereditare, antecedente personale, examen fizic, examen psihologic amănunțit, începînd cu funcțiile senzoriale și motrice și continuînd cu limbajul, memoria în formele variate ale acesteia, atenția, timpul de reacție individuală, asimilația, ideația, imaginația, judecata și sugestibilitatea, emotivitatea, voința, caracterul — avînd drept corolar examenul operei.

Metodei analitice și parcelare a studiului funcțiilor fizice sau psihice se substituia, în acest mod, o cuprindere pe cît se putea exhaustivă a personalității, deopotrivă în structura sa la un moment dat al evoluției, cît și a devenirii acesteia în timp, ca și sub o incidență exterioară, prin raporturile acesteia cu mediul cosmic și social.

Vaschide trăiește, în convingerea noastră, la apropierea de personalitatea și metoda de lucru a doctorului Toulouse, o criză de cunoaștere științifică, ce avea să-i pună într-o altă lumină metodele de lucru, întinderea și spiritul cercetării, care ducea la îmbinarea studiului analitic cu perspectivele cele mai generale ale vieții psihice. Urmarea acestei adînciri a metodelor de studiu avea să fie înscrierea la Facultatea de medicină din Paris și frecventarea asiduă a marilor spitale psihiatrice ale timpului.

Ni-l închipuim astfel pe compatriotul nostru, împărțindu-și timpul între studiile la facultate, examenul bolnavilor la Spitalul Salpêtrière (unde avea să prepare un studiu săvîrșit în laboratorul de psihologie experimentală condus de Pierre Janet), și cercetări la azilul Villejuif (unde lucra doctorul Toulouse, ca medic-șef).

În această activitate febrilă, a legat prietenii strînse cu medici psihiatri, care aveau să-i devină colaboratori în numeroase publicații, cu deosebire : Cl. Vurpas, Raymond Meunier și L. Marchand.

Astfel, în anii 1901 și 1902, Vaschide a desfășurat o activitate științifică impresionantă, prin calitate și întindere : publică în acești ani cam nouăzeci de lucrări și comunicări științifice, singur sau în colaborare.

Această epocă îi statornicește o viziune cuprinzătoare asupra studiului psihologic și psihiatric. Fără a ajunge la o concepție structuralistă — așa cum o înțelegem astăzi — și care își află obîrșia primă în studiul esențial al lui Wilhelm Dilthey, *Ideen über eine beschreibende und zergliedernde Psychologie* (1894), republicat în al cincilea volum al Operelor sale complete (B. G. Teubner, Leipzig und Berlin, 1924, pp. 139 ff.), N. Vaschide își lărgește orizontul cuprinderii psihologice, integrîndu-i studiul psihopatologic și al altor domenii conexe. În această privință, numirea sa de către Toulouse ca secretar al Bibliotecii Internaționale de Psihologie

normală și patologică, a fost semnificativă. Colecția concepută pe un plan de 50 volume, avea să conțină, începînd cu un prim studiu de metodă intitulat *Examenul subiecților*, un ciclu de lucrări conceput în spirit medical, (anatomie, fiziologie, volume de psihologie specială) cărora aveau să li se adauge prezentări asupra psihologiei animale, a eredității mentale, dezvoltării intelectuale a copilului, a antropologiei psihologice, psihologiei sociale, pedagogiei experimentale, esteticii, și, mai ales, a logicii.

(Observăm, într-adevăr, faptul că studiul logicii este fundamental în examenul anumitor bolnavi mentali. Mărturisim, în ceea ce ne privește, că încă de la primul nostru contact cu spitalul psihiatric (1928) am fost impresionat de tulburările de judecată ale bolnavilor mentali și că am hotărît, încă de pe atunci, să reluăm studiul adîncit al logicii. Am refăcut, astfel, independent de Vaschide, un itinerar spiritual, urmărit de acesta cu aproape treizeci de ani mai înainte.)

Din acest moment, după a doua criză de cunoaștere, privitoare la metoda și întinderea domeniului de studiu, formația de cercetător a lui Vaschide a devenit orientarea sa definitivă. Medicul în devenire și psihiatrul Vaschide își va fi sistematizat metoda de lucru, numită *metodă clinică*. Pe acest itinerar el ajunge în mod firesc la o formație care-i dădea putința unei cercetări concrete a omului, întemeiată pe observație și experiență : psihiatria. Studiul îi îngăduie o depășire a unei erudiții pur livrești sau îngust experimentale, fără să le excludă totuși. Prin examenul concret al bolnavilor mentali, urmăriți evolutiv, în geneza, dezvoltarea, eventuala amendare a tulburărilor psihice, agravarea acestora pînă la stări demențiale sau, în sfîrșit, deteriorarea nivelului lor mental pe un palier inferior, examenul psihiatric deschide perspective hotărîtoare în studiul psihologiei omului normal. Psihiatria se află la interferența a numeroase discipline, cuprinzînd în același timp personalitatea bolnavului mental, cu referințe multiple, atît somatice, (toxice, de pildă), cît și de integrare a subiecților în mediul social-cultural. Psihiatria poate fi, în acest sens, considerată ca o încoronare a disciplinelor medicale și noologice, după cum cosmologia va alcătui o încoronare a științelor fizico-mecanice ale universului. Psihiatria alcătuiește, într-adevăr, o adevărată confirmare și verificare a psihologiei normale. Maladia mentală prezintă, în fapt, o alterare și o exagerare a unor fenomene sufletești normale, îngăduind astfel un studiu mai adaptat al acestora ; ea reprezintă deopotrivă o *desocializare* a pacienților, prin alterarea raporturilor lor cu viața cultural-socială.

Vaschide depășea, sau, mai exact, integra prin acest studiu, experimentul uman și animal circumscris la o singură categorie de funcțiuni, orientîndu-și cercetarea către totalitatea personalității somatopsihice. Se contura astfel perspectiva unei psihologii antropologice, prin convergența de metode clinice și experimentale, cu orientare în același timp psihotehnică și psihometrică.

Vaschide vădea, în acest mod, o metodă de lucru pluridisciplinară. Activitatea aceasta multilaterală, presupunînd un studiu al personalității prin metode diferite, sprijinită fiind pe o vastă bibliografie, l-a pus în situația de a fi în legătură directă cu toți psihologii francezi ai vremii : cu H. Piéron a elaborat studii asupra senzațiilor, preocupare rămasă la

acesta din urmă constantă de-a lungul anilor și ajungînd, către sfîrșitul vieții lui, după o îndelungă activitate la Collège de France, unde a funcționat la catedra de fiziologie a senzațiilor, la o lucrare de sinteză : *Aux sources de la connaisance. La Sensation, guide de vie*, Paris, Gallimard, ultima ediție 1955, (în care numele lui Vaschide nu figurează, nici în text, nici în bibliografie) ; Théodule Ribot, ale cărui cursuri Vaschide le-a urmat la Collège de France, a prezentat, într-o prefață, cartea lui Vaschide și Vurpas, *La logique morbide*, I. *L'analyse mentale*, Paris, 1903 ; preocupările și cercetările de fiziologie l-au apropiat de Charles Richet, care avea să prezinte într-o altă prefață, cartea sa postumă, *Essai sur la psychologie de la main*, Paris, 1909. În același timp, prin participarea sa la diferite congrese internaționale, la care a făcut numeroase comunicări, Vaschide a putut cunoaște pe reprezentanții de seamă ai psihologiei mondiale a timpului. S-a aflat, în acest mod, în mijlocul activității psihologice și psihiatrice mondiale, deopotrivă prin colaborări, cît și prin relații personale.

În acești ani, Vaschide și-a format prin activitate proprie de laborator și prin observație clinică, o viziune științifică personală ; după o perioadă de reflecții asupra generalităților filozofice și psihologice urmează o pozitivare a cercetării, ajungînd la etapa ultimă a evoluției cunoașterii, în sens comtian (perioadele nu fuseseră precedate, pe cît se pare, de un stadiu al gîndirii religioase, postulat, în principiu, în evoluția umanității, de către Auguste Comte).

Realitatea devenea, pentru Vaschide, o zonă a necunoscutului care își risipea progresiv tainele, prin observație corectă a fenomenelor, prin experiment, test și studiu, prin mijlocirea instrumentului, conducînd la statorniciri de raporturi cantitative între fenomene.

În acest efort de cunoaștere, în care a anticipat progresele psihometriei, Vaschide a fost neobosit. El și-a multiplicat ariile de studiu ; nu s-a menținut la zonele științei oficiale : a făcut sondaje și în ceea ce se numește domeniul parapsihologiei, fără a cădea totuși în misticism și credință spiritistă ; s-a apropiat de realitățile vieții cu ochi neprevenit și înarmat cu simț critic. Nu s-a lăsat însă absorbit exclusiv de vîrtejul acestei activități trepidante, care ar fi istovit un spirit mai puțin rezistent, depărtîndu-l sufletește de țară : țelul său a fost de a părăsi Parisul și de a deveni profesor de psihologie experimentală, la București. Atmosfera din țară nu a fost însă prielnică împlinirii acestor năzuințe.

Între timp, la 13 octombrie 1907, îmbolnăvindu-se de pneumonie, călătoria prin viață a lui N. Vaschide ia sfîrșit. Boala și moartea l-au surprins în plină activitate : proiectele sale de lucru au rămas neîmplinite ; cercurile științifice din Benarès au așteptat zadarnic sosirea lui Vaschide, invitat pentru un ciclu de conferințe. Moartea a zădărnicit și consacrarea supremă, numirea sa ca profesor la Collège de France, cel mai înalt institut de cultură al Franței, în urma propunerii lui Henri Bergson.

A început însă, pentru omul de știință și gînditor, o altă existență, în conștiința celor în care supraviețuiește, prin operă și viață exemplară de muncitor pe tărîm științific.

Imaginea reprodusă în fotografie a lui Nicolae Vaschide ne vădește un profil sculptat în reliefuri ferme, cu frunte largă, prelungită spre tîmple, deasupra unui nas mare, ascuțit. Buzele ușor contractate și privirea calmă, directă, mărturisesc concentrare, intensitate și iradiere a vieții interioare, interes pentru spectacolul din afară. Simetria feței revelează echilibru interior, împăcare între sine și lume : de bună seamă, omul trăia în armonie interioară, întreținută prin meditații și reculegere.

Văzut din față, chipul lui Vaschide sugerează, dincolo de armonia trăsăturilor, cu lungi sprîncene arcuite, aceeași concentrare, conștiință de sine și opunere față de lume, pe care înțelegea să o cuprindă, prin gînd. Doar proiecția buzei inferioare dădea fizionomiei severe, adunată în sine, conștiința propriei valori, ce nu ajungea totuși la distanțare și depreciere a celorlalți.

Ființa morală a omului pare a fi avut o îndoită proiecție, înspre sine, prin emotivitatea vibratilă a unui suflet sensibil, întărită însă prin fermitatea voluntară ce nu capitulează în fața dificultăților, dar și printr-un interes pasionat, concentrat cu deosebire în apropierea de oameni, pe care înțelegea să-i cuprindă prin căldura prieteniei, ca și prin intuiția, dominată prin studiul îndîrjit, de adîncime, al ființei oamenilor, în caracterul și mecanismele lor sufletești.

Concentrarea mentală și studiul în oazele de liniște ale laboratoarelor din frămîntarea metropolei nu-i risipeau însă unda nostalgiei și căldura emotivității, întreținute de amintirea climatului de viață din copilărie. Textele studiilor sale nu ne revelează decît o față a omului. Cealaltă față, intimă, se va dezvălui în schimbul de scrisori cu mama sa, care-i amintește, într-o scrisoare trimisă la 1 mai 1905 (Vezi „Revista idealistă", Mogoșești, mai 1905, pp. 261—267) de poveștile cu care i-a legănat copilăria. Se răsfrînge în aceste pagini atmosfera afectivă în care s-au dezvoltat primii ani ai viitorului om de știință și se vădește duioșia mamei către fiul, ajuns la vîrsta de treizeci și doi de ani : ...„Te iau în brațe ca pe cînd erai mic și-ți îndrugam la povești și te sărutam cu toată suflarea sufletului meu. Cu tine la ai tăi și (...) să te păzească de oameni și de rele" — pagini la care emotivul Vaschide răspunde : ...„Nu-mi vorbești nimic de plopi. Eh, de-ai știi cît îmi este de drag foșnetul lor și de cîte ori viața mă întristează, îmi dă de gîndit... viziunea plopilor care-mi fac semnul ca o batistă și își tremură frunza în vînt, mă îndeamnă să mă gîndesc la tine, la căsuța noastră. Și găsesc atîta liniște în acea căsuță, că mă uit de multe ori cu condeiul în mînă, ceasuri întregi"...

Și omul, prins în vîrtejul vieții unui oraș tentacular, iubitor de oameni, frecventînd saloanele literare, teatrele, concertele, expozițiile de artă, legînd prietenii strînse cu savanți sau literați, primit fiind în cele mai închise cercuri ale marelui oraș, melomanul care frecventa reprezentațiile wagneriene de la Beyreuth [1] încheie, dezabuzat și trist : „sînt așa

[1] Vezi Daniel Cluzel, *Nicolas Vaschide. Sa personnalité, son oeuvre.* Buzău, 1932.

de răi și haini oamenii, mamă dragă! Lasă-mă să-mi pun capul în poala ta și mîngăie-mă ca de mult și fă-mă să uit că am peri albi pe cap"... Acest fragment desprins dintr-o scrisoare este semnificativ pentru viața lăuntrică a omului, evoluînd în oscilații, de la mari deschideri sufletești, entuziasm și fervoare, la stări de ușoară melancolie și oboseală. Omul mistuit de nevoia cunoașterii, în stare de mare tensiune intelectuală — ceea ce explică, dealtminteri, întinderea și varietatea operei înfăptuite într-un răstimp atît de scurt — era susținut în activitatea lui de o neistovită apetență intelectuală. A compensat prin muncă îndîrjită, permanentă, prelungindu-se în timpul nopților, scurtimea vieții. Vom putea, din recuperarea mărturiilor celor ce l-au cunoscut, ca și din examenul operei, întregi un portret caracterologic al omului vioi, adesea febril, în continuă activitate, cu reacții instantanee la evenimente și cu vorbire rapidă, mărturie a unei bogate ideații. (În cursul unei conversații cu dramaturgul francez François de Curel, cu care Vaschide se împrietenise, acesta a rostit: — „Vous êtes épatant, mon petit Vaschide, mais vous avez deux grands défauts: vous parlez trop vite et vous n'êtes pas chasseur".) Observațiile ni se par caracteristice: prima, referindu-se la tensiunea lăuntrică a omului și la vivacitatea sa spirituală, a doua, privind atitudinea sa etică, ce repudia uciderea animalelor, ca sport sau delectare mondenă.

Portretul static al omului ajuns matur, va putea fi întregit cu devenirea lui în timp. Vom surprinde, în acest mod, procesul edificării personalității lui Vaschide.

După epoca de gîndire magică a copilăriei, populată mental de basmele povestite de mama sa, într-o familie ducînd viața liniștită a unui oraș de provincie românesc, Vaschide, fiu al unor părinți cu temperament blajin, se formează în mediul școlăresc al timpului prin lecturi variate, deopotrivă literare și filozofice. Adolescentul s-a apropiat de literatura romantică a secolului: Musset, Victor Hugo, Byron, Longfelow, Murger. Se explică astfel și înfățișarea vestimentară a tînărului: cravată lavallière, înnodată cu neglijență căutată, sombrero, vestă de catifea, încheiată pînă sus și, poate, inevitabila pelerină a poeților vremii. Lecturile erau completate prin clasici, Goethe, Schiller, ca și prin scriitorii ruși ai vremii, Cehov și Gorki. Opera lui Baudelaire întregea acest univers interior, care-și avea, dealtminteri, corespondență nu numai în veșmîntul tînărului, proclamînd ostentativ o apartenență spirituală — vesta roșie a lui Théophile Gautier, arborată în 1830, la bătălia romantismului — ca și întemeierea unui cenaclu intim de lectură, la București, din care făcea parte, între alții, și Radu Rosetti.

Evoluția vîrstei, potențată printr-o viață emotivă de mare efervescență, cu orientare artistică și literară, era însă adîncită printr-o neistovită căutare intelectuală, ce-l călăuzea către gîndirea filozofică: Descartes, Leibniz, Kant, Schopenhauer, Nietzsche. Adolescentul nu se mai plimba, în cursul acestor lecturi, nepăsător și nostalgic, prin „grădina lui Epicur", ci se concentra tenace, cu îndîrjire, mai cu deosebire prin textele filozofice dificile. „Un martor mi-a povestit, notează Daniel Cluzel *(op. cit.)*, că a surprins pe Vaschide citind pentru prima oară *Monadologia* lui Leibniz. Tînărul își bătea capul cu pumnii, în timp ce striga: „De ce nu înțelegi, idiotule!".

Formația filozofică a lui Vaschide nu se putea limita la o călăuzire generală, fără corespondență cu viața intelectuală a țării. Vaschide a fost într-adevăr, o ființă de participare. El nu se închidea într-un univers imaginar și abstract. Atmosfera culturală a țării nu-i rămîne străină. Mai mult, El o va fi *trăit* cu intensitate, se va fi identificat cu aceasta, după cum putem înțelege din spiritul intim al întregii sale opere.

Această atmosferă culturală a fost, sub raport filozofic, bine caracterizată, definindu-se printr-un pronunțat caracter materialist-scientist. Ecoul lucrărilor lui Ludwig Büchner, *Kraft und Stoff* (1855) și J. Moleschott, *Der Kreislauf des Lebens* (1852) a avut răsunet puternic în țara noastră, înlăturînd concepțiile metafizice, idealiste ; Societatea medicilor și naturaliștilor, întemeiată în 1883, statornicea astfel o concepție materialistă asupra vieții ; St. C. Michăilescu, adept al acestei viziuni, avea să combată într-o răsunătoare polemică, vederile metafizice ale doctorului Suțu, publicînd în 1872 *Fiziologia cerebrală ne poate da o psihologie ?* iar în 1892, lucrarea : *Introducere la psihofizică.*

În aceeași epocă, Titu Maiorescu, într-un examen de conștiință, consemnat în al său *Jurnal*, nota : „Trebuie să studiez încă mult mai mult anatomia și fiziologia creierului“, revenind în ale sale prelegeri asupra nevoii eliminării preocupărilor metafizice în psihologie și fiind unul dintre primii popularizatori ai psihofiziologiei în țara noastră [1].

Concepțiile filozofice generale ale lui Vasile Conta și C. Leonardescu, iar mai tîrziu, în 1893, înființarea primului laborator și a începutul primului curs de psihologie experimentală, prin inițiativa lui Ed. Gruber [2], conferința lui C. Dimitrescu-Iași *Psihologia științifică*, studiul lui Ion Nădejde, *Este sau nu spiritul deosebit de materie ?*, iar în „Revista Științifică“ (1879—1882) articolele semnate de Victor Babeș, ca și studiile profesorilor Gh. Marinescu, afirmînd o concepție materialistă și deterministă, sau C. I. Parhon — definesc o orientare filozofic-scientistă aproape generală, în România acelei vremi [3].

Nu se poate trece cu vederea contribuția revistei „Contemporanul“ în conturarea acestei orientări. În anul 1886, revista publica un articol al Sofiei Nădejde, în care autoarea afirma : „Psihologia veche se întemeia pe o metafizică greoaie, iar aceasta modernă se sprijină pe fapte și experimente ; cercetează actele psihice la animale, la sălbateci, la copii, la oameni normali și anormali“ [4]. „Psihologia, observă autorii *(loc. cit.)* trebuie să întrebuințeze aceleași metode obiective, ca și celelalte ramuri ale cunoștinței omenești, urmînd doar să studieze fenomenele în înlănțuirea lor și trebuie să se sprijine pe fiziologie“ [5].

Putem astfel îmbrățișa într-o privire generală formarea gîndirii lui Vaschide, aflată în interferență intimă cu orientarea specifică secolului și vieții culturale românești, din această epocă.

---

[1] Cf. Marian Bejat, *Geneza psihologiei ca știință experimentală în România*, București, E.D.P., 1972 (cap. Preocupările științifice ale lui T. Maiorescu în domeniul psihologiei, pp. 91 ș.u.).

[2] *Ibidem*, pp. 106 ș.u.

[3] Vezi M. Ralea și C. I. Botez, *Istoria psihologiei*, București, Ed. Academiei R.P.R., 1958 (capitolul consacrat psihologiei românești).

[4] *Ibidem*, p. 660.

[5] *Ibidem.*

Vom stabili, în aceste condiţii, poziţia intelectuală a lui Vaschide la sfîrşitul studiilor universitare, după susţinerea tezei asupra *Senzaţiilor visuale*.

Refuzîndu-se superficialităţii, explicaţiilor metafizice sau pur verbale ale analizei psihologice speculative, înţelegînd să meargă în adînc, adică începînd cu studiul anatomofiziologic al creierului şi continuînd cu structura personalităţii normale şi patologice, tînărului — aşa cum am mai arătat — nu-i mai rămînea decît o singură cale, pe care a început să o bătătorească încă din timpul colaborării sale cu Alfrel Binet : înscrierea sa la facultatea de medicină. Iniţiativa presupunea din partea tînărului de douăzeci şi cinci de ani o adevărată, am zice, restructurare mentală. Călăuzit către marile generalităţi, dar şi deprins cu mînuirea instrumentală a cercetărilor experimentale parcelare, tînărului i se impune acum o reluare a întregii sale formaţii ştiinţifice. Spre deosebire de colaboratorii săi, medici psihiatri, care-şi începuseră studiile medicale la optsprezece ani, prin studiul anatomiei şi histologiei, mînuind bisturiul şi microscopul, ajungînd treptat la orizonturile din ce în ce mai largi prezentate de studiul clinic, Vaschide începuse un drum invers, apărînd faţă de sine într-o postură de diletant. Situaţia nu putea dura, pentru un spirit voluntar. Vaschide a luat hotărîrea de a-şi reedifica personalitatea ştiinţifică. În această hotărîre, apropierea lui Vaschide de dr. Toulouse va fi fost hotărîtoare : a fost, credem, criza intelectuală fundamentală a vieţii lui Vaschide, care avea să-l apropie de marii neurologi ai epocii, cu deosebire Dejerinne şi Pierre Marie.

Călăuzirea centrală — *via regia* — a itinerarului intelectual al lui Vaschide fiind astfel statornicită, ne rămîne în prezent sarcina delicată de a-i reconstitui un alt itinerar spiritual : al procesului intim de elaborare a acestei opere, a mijloacelor folosite, a scopului urmărit, ca şi a limitelor impuse cercetătorului de stadiul ştiinţei din acea vreme. Năzuinţa noastră poate fi temerară : o socotim însă obligatorie pentru înţelegerea omului şi operei, cu atît mai mult cu cît posedăm, în această privinţă mărturii directe ale autorului, la care ne vom referi prin citate.

În introducerea lucrării [1] sale, scrisă în colaborare cu Cl. Vurpas, prefaţa semnată numai de Vaschide — dovedind că direcţia de lucru şi concepţia generală a studiului îi aparţin — autorul scrie :

1. „Se vor împlini în curînd şase ani de cînd am plănuit un şir de studii asupra mecanismului „logicii morbide" (mărturia dovedeşte lunga gestaţie a problemelor, în spiritul cercetătorului)".

2. „Am fost condus la acest gînd în urma cercetărilor mele experimentale asupra viselor. Observasem atunci existenţa unui raport destul de strîns între diferitele tulburări psihopatologice şi construcţia mentală a viselor subiecţilor ; în afară de aceasta, constatasem că se putea schematiza chiar natura şi sensul orientării fluxului de imagini ale visului după formulele logicii (...) ; nu-mi rămînea decît să le definesc cu sprijinul documentelor".

Pasajul stabileşte ;

a) elaborarea primă a studiilor sale nu a fost de ordinul intuiţiei spontane, ci suscitată de fapte experimentale ;

---

[1] *La logique morbide I, L'analyse mentale* (Préface de Th. Ribot), Paris 1903.

b) Vaschide este călăuzit de conştiinţa unităţii de structură a personalităţii, stabilind o corelaţie strînsă între vis şi tulburarea psihopatologică ! Această convingere, afirmată, dealtminteri şi în studiul său anterior, de asemenea scris în colaborare cu Cl. Vurpas [1], că „un studiu al delirului ar fi analog unui studiu experimental al visului" este de o însemnătate psihiatrică fundamentală, aderînd la o veche orientare psihiatrică a lui Moreau (de Tours, 1855), ce avea să fie reluată mai apoi de alţi cercetători, cu deosebire Stranski (1904) şi Carl Schneider (1930). Poziţia lui Vaschide are, aşadar, în parte, semnificaţia unei anticipări ştiinţifice ;

c) Vaschide nu se limitează la o simplă afirmaţie, ci-şi propuse să dovedească faptul, prin alte fapte experimentale.

3. „Mecanismul psihologic intim al activităţii mentale morbide se precizā şi mai clar în spiritul meu, continuă Vaschide, într-o a doua categorie de cercetări asupra influenţei substanţelor toxice asupra vieţii psihice, cercetări ce vor face obiectul unui volum separat".

a) Vaschide stabileşte orientarea cercetării sale către *mecanismele psihologice intime ale vieţii mentale morbide* — reluînd termenul folosit în studiul său anterior în care afirma că-şi propune să studieze „mecanismul psihologic al delirului". Adept al unei înţelegeri dinamice şi patogenice a studiului, el nu se oprea asupra fenomenelor de observaţie, ci năzuia să ajungă pînă la procesele intime ale mecanismelor de producere ale acestora.

b) Autorul foloseşte, asociind experimentelor asupra visului şi clinicii psihiatrice, experimentul psihofarmacologic, metodă esenţial modernă de cercetare.

4. Se adaugă acestor principii, condiţionînd elaborarea operei, un scrupul intelectual, conducînd la un ascuţit spirit critic, în scopul de a elimina orice cauză de eroare. Vaschide arată „dificultatea de a distinge cu exactitate şi de a diferenţia activitatea mentală a subiectului aflat în experienţă de coeficientul subiectiv individual al experimentatorului, care nu face decît să substituie într-o largă măsură analiza sa mentală, ideile sale directoare, propria sa analiză mentală, substratului mental al subiectului [2].

Grija de căpetenie a lui Vaschide este deci de ordin discriminativ şi critic, fapt subliniat şi în studiul său asupra delirului, care avea să fie o „punere la punct critică" [3].

5. Cercetările întreprinse nu epuizează, în convingerea lui Vaschide, problemele aflate în studiu ; autorul mărturiseşte că a trebuit să renunţe la anumite experienţe, depăşind bătaia instrumentelor de care dispune [4].

6. Scopul cercetărilor lui Vaschide este de a studia mai bine „structura intimă a celei mai înalte sinteze mentale" [5], după exemplul auto-

---

[1] *Psychologie du délire dans les troubles psychopathiques*, Paris, 1902.
[2] N. Vaschide, Cl. Vurpas, *La logique morbide. L'analyse mentale* Paris, 1902, p. 8.
[3] Idem, *Psychologie du délire*... p. 7.
[4] Vezi N. Vaschide, Cl. Vurpas, *La logique morbide. L'analyse mentale* pp. 4—5.
[5] Idem, *Psychologie du délire*... p. 7.

rilor care, prin observații originale s-au străduit să „desprindă un sistem de idei asupra mecanismului, structurii și genezei delirului“ [1].

Țelul ultim al studiului se definește astfel :

„Se va ajunge la aceste rezultate fie prin mijlocirea *testelor mentale*, fie prin alte *măsuri psihologice* îngăduindu-ne să pătrundem în templul însuși — dacă ni se îngăduie metafora — al *elaborării prime a personalității noastre și chiar al subconștientului*“ [2] (sublinierea ne aparține).

* * *

Am subliniat cu patruzeci de ani în urmă, într-un articol publicat în revista orădeană „Familia“ (Seria III, anul 1937, nr. 9), desenul mare al gîndirii lui Vaschide, pe care am încercat să-l examinăm analitic în aceste pagini.

După ce constatam că „Vaschide a fost un mare neliniștit“, — înțelegeam cu deosebire o neliniște a cunoașterii — adăugam : „Vaschide a știut să opună o prudență științifică meticuloasă intuițiilor și zborului liber al imaginației (...) Prima lui grijă a fost examenul comparativ al metodelor de lucru, valoarea instrumentelor de cercetare“.

Subliniam, în același timp, o trăsătură esențială a spiritului său : „un ascuțit simț critic“.

* * *

Complexiunea psihologică a omului astfel cuprinsă, îi va explica activitatea, desfășurată pe planuri diferite : prin încercări literare, artistice sau de critică teatrală, dealtminteri de interes relativ, dar mai ales prin efort de cunoaștere. Vaschide va fi avut, de bună seamă, afabilitate în raporturi cu oamenii, fapt ce explică viața lui în mediul parizian. Vaschide s-a inserat cu ușurință și, am adăuga, cu strălucire, vieții sociale și științifice pariziene, în care raporturile directe între oameni au o atît de mare însemnătate. Vor trebui cunoscute cu deosebire reacțiile profesorilor și studenților francezi, față de străini : indiferenți și uneori disprețuitori față de studenții cu personalitate ștearsă sau vorbindu-le stîlcit limba, dar entuziaști în graba cu care îmbrățișează spiritele de mare vivacitate intelectuală, acceptîndu-i în intimitatea lor și asociindu-i lucrărilor lor personale. O bună parte din compatrioții noștri, dintre care amintim pe profesorii Babeș, Marinescu, Paulescu, Paulian, Toma Ionescu, pe gînditorii I. Lupașcu, Pius Servien-Coculescu, Matylda Ghyka, sau actorii de Max, Maria Ventura — pentru a ne limita — s-au bucurat de această caldă și entuziastă recunoaștere. Nicolae Vaschide a făcut parte dintre acești privilegiați.

Sociabilitatea rafinată, civilitatea de raporturi — răsfrîngere în afară a unei călduri interioare, nu reprezentau însă decît omul trăindu-și viața cotidiană, cu simț al nuanțelor. Adevărata ființă a lui Vaschide se afla dincolo de aceste calități : în rigoarea unei gîndiri de mare acuitate critică, în perseverența cu care urmărea examenul faptelor, în scrupulul său de metodă a cercetării, în onestitatea lui intelectuală și respectul față de opiniile celorlalți, în seriozitatea pregătirii teoretice a studiilor

---

[1] Idem, *Psychologie du délire...*, op. cit., p. 9.
[2] Idem, *La logique morbide*, op. cit., p. 6.

sale, întemeiate pe o vastă bibliografie. A prezentat astfel numeroase trăsături comune cu marii noștri medici și oameni de știință, cu deosebire Gheorghe Marinescu, spirit de vaste orizonturi, neurofiziolog, care nu s-a limitat la domeniul unei specialități, ci și-a îmbogățit viziunea cu numeroase alte perspective, cu deosebire de ordin genetic, biochimic, hormonal, totul subordonat unei gîndiri în spirit larg biologic.

Asemenea, mai tîrziu, lui Gheorghe Marinescu, Nicolae Vaschide a practicat o muncă interdisciplinară. A fost, și în această privință, un precursor.

În aceste condiții, nu atît prin calitățile sale de seducție personală, prin amiciții intime sau relații strînse cu maeștrii și confrații epocii a reușit Vaschide să-și afirme o poziție de autoritate în viața științifică a începutului de secol. Este, într-adevăr, un fapt ce nu poate fi trecut cu vederea ; succesul de stimă și prestigiul științific de care s-a bucurat în acest timp, conducîndu-l pînă la perspectiva de a deveni profesor la Collège de France, s-a menținut și după moartea sa. Va trebui să căutăm explicația acestei situații științifice, deopotrivă în spiritul său de neliniște a cunoașterii, în bogăția ideilor ce l-a condus la o permanentă efervescență intelectuală, ca și în excepționala sa putere de muncă. Prin bogăția ideației, a curiozității sale științifice și prin spiritul său creator, Vaschide a avut asupra colaboratorilor — și, poate, în parte și asupra profesorilor săi — un rol de catalizator, de însuflețire și deschidere de drumuri. Încă din al doilea an de ședere în țară străină, Vaschide a început să publice rezultatele unor cercetări personale, iar mai apoi, variindu-și colaborările — natura cercetărilor impunînd îndeobște o muncă în echipă — asistăm la o inițiativă din ce în ce mai vădită a lui Vaschide, care-și asociază, la rîndu-i, colaboratori — pe care îi îndrumează și îi însuflețește, interesîndu-i în cercetări.

VIZIUNEA ȘTIINȚIFICĂ

Premisele unei concepții științifice generale asupra lumii, integrînd și o înțelegere psihologică specială s-au statornicit la Nicolae Vaschide încă din anii studiilor liceale și universitare. Ele pot fi conturate cu destulă exactitate.

Vaschide adera la viziunea unui materialism scientist, avînd drept corolar în psihologie, corelația dintre creier și viața sufletească — și, implicit, dependența dintre psihologie și fiziologie. În această privință, lucrarea lui Wilhelm Wundt, *Grundzüge der physiologischen Psychologie*, apărută în prima ediție în anul 1873, precedată în 1863—64 de *Vorlesungen über die Menschen und Tierseele*, cunoscută și discutată în mediile științifice românești, este semnificativă.

Orientarea dominantă a concepției psihologice a lui Vaschide pare să fi fost senzualist-asociaționistă, fapt indicat de titlul tezei sale de licență și confirmat de studiile sale ulterioare. Influența primă a lui Condillac, poate prin mijlocirea lui H. Taine *(De L'intelligence*, 1870), a fost în această privință, hotărîtoare ; în fapt, asociaționismul, prin operele lui Herbart, G. E. Müller, Ebbinghaus (lucrarea acestuia asupra memoriei,

apărută în 1885), a psihiatrului Ziehen (*Leitfaden der Physiologie*, 1890), completînd viziunea asociaţionistă a lui James şi John Stuart Mill, acesta din urmă autor al lucrării cu titlul sugestiv, *Chimia spiritului*, dominau epoca.

Sfîrşitul de veac, ca şi începutul secolului nostru, au fost, în acelaşi timp dominate de concepţiile psihofizice ale lui Weber-Fechner, în vreme ce lucrările de psihologie experimentală, începînd cu fiziologia şi psihologia simţurilor, cărora Vaschide avea să-şi consacre mai tîrziu activitatea, reprezentau calea centrală a cercetărilor psihologice.

Biografii au subliniat entuziasmul cu care Vaschide a întîmpinat prelegerile lui Alfred Binet asupra psihologiei experimentale. A fost, de bună seamă, pentru tînărul student, o confirmare a unei orientări anterioare, în fapt, hotărîtoare, pentru activitatea de mai tîrziu a cercetătorului. (Psihologic înţelegînd lucrurile, orice eveniment exterior, pentru a putea fi receptat şi a putea avea răsfrîngeri revelatorii asupra vieţii lăuntrice, va trebui să fie precedat de atitudini mentale, stări de aşteptare şi preştiinţă, mai mult sau mai puţin latente, ale faptului.)

Va trebui să observăm că toate aceste caracteristici ale psihologiei vremii se presupuneau reciproc, alcătuind un adevărat *corpus* doctrinal, cu aplicaţii practice imediate : concepţia materialistă conducea obligatoriu la fiziologism, presupunea concepţia psihofizică şi experimentul, atomismul psihologic şi corolarul acestuia, asociaţionismul. Vaschide, spirit integrat, a fost cucerit de coerenţa acestei viziuni, care avea să se dezvolte şi să se împlinească, în anii următori, pînă la cuprinderea totală a vieţii sufleteşti, foarte apropiată, prin spirit şi metodă de lucru, de concepţia antropologică a psihologiei actuale.

Definirea poziţiei teoretice şi experimentale a psihologiei lui Vaschide se va face, în aceste condiţii, în prelungirea acestor date.

Orientarea fundamentală materialist scientistă, afirmată prin cercetările sale, îşi află o expresie fără echivoc, aproape aforistică, în anul 1904, în volumul scris în colaborare cu dr. Toulouse şi Piéron [1] în care afirmă structura fizico-chimică a fenomenului fiziologic, căruia i se adaugă faptul vital, fenomenul psihologic fiind, în convingerea lui, un proces fiziologic, luminat de o conştiinţă.

Poziţia presupunea o orientare către concomitenţele fiziologice ale fenomenelor psihice, conducînd direct la experiment şi cercetare cantitativă. Ne aflăm, prin aceste principii de metodă, în centrul cercetărilor lui Vaschide şi ale colaboratorilor săi, răsfrîngînd, în fapt, o călăuzire a vremii, cel puţin pentru o bună parte dintre psihologi.

Raportată la epocă, metoda răspundea unui consens al cercetărilor. Apreciată însă din perspectiva timpului ce ne separă de acest moment ştiinţific, călăuzirea prezintă de bună seamă, exagerări ; aprecierea critică a lui Traian Herseni, privind orientarea iniţială a lui Vaschide, corectată, dealtminteri, ulterior [2], stabileşte un fapt şi confirmă convingerea noastră :

---

[1] Toulouse, N. Vaschide, P. Piéron, *Technique de psychologie expérimentale (Examen des sujets)*.

[2] Vezi Traian Herseni, *Psihologia lui N. Vaschide*, Bucureşti, Editura ştiinţifică, 1973, p. 131.

„N. Vaschide poate fi socotit, mai ales în lumina concepţiilor actuale, ca un extremist în „fiziologizarea", „experimentalizarea" şi „cantificarea" (metrizarea) psihologiei. El acordă o valoare atît de mare fiziologiei, în detrimentul mai ales al sociologiei (al determinismului social-istoric) încît inclina, cum am arătat, să încadreze psihologia în fiziologie ca o ramură a acesteia".

Psihologia asociaţionist-atomistă a lui Vaschide tinde să explice fenomenele sufleteşti prin asociaţii de idei, viaţa psihică în general reprezentînd o „sinteză mentală" : este explicaţia mecanismului fenomenului delirant, ca şi a psihologiei normale, Vaschide recunoscînd faptul că „diferitele procese psihice sînt aceleaşi în stare normală ca şi în stări patologice" [1]. Delirul va fi astfel explicat, în mecanismul sau intim, printr-o asociaţie anarhică de idei, „săvîrşită la întîmplare şi fără ordine, fără legătură logică" [2]. Nu putem însă trece cu vederea faptul că Vaschide a vădit, în calitate de psihiatru, interes pentru integrarea personalităţii în viaţa cultural-socială, după cum o dovedeşte publicarea articolului *Psihologia socială* (Legile psihosociale ale imitaţiei, după Tarde) în „Noua revistă română" încă din anul 1901. Se poate presupune că această orientare ar fi condus la o articulare mai strînsă între psihologie şi viaţa socială, în concepţia lui Vaschide, dacă autorul român ar fi avut răgaz de a-şi duce la împlinire studiile.

În acest cadru doctrinal general, Vaschide, sprijinit pe metode experimentale, afirmă caracterul esenţial dinamic al fenomenelor sufleteşti, cu deosebire al atenţiei, problemă căreia îi consacră două lucrări [3]. Astfel, pentru autori, atenţia nu este o stare, ci un act.

Convins fiind că psihologia morbidă nu este diferită, în esenţă, de psihologia normală, căreia îi scoate în evidenţă, prin exagerări ale fenomenelor, deformări, inserare vicioasă a subiectului în mediul înconjurător, cosmic şi social, Vaschide va consacra o mare parte din activitatea sa problemelor psihopatologiei, studiind îndeosebi halucinaţiile, delirul şi visul, la oameni normali şi alienaţi, şi completînd studiul prin cercetări asupra cazurilor teratologice.

Nu va trebui să reducem psihologia lui Vaschide la un senzualism exclusiv. În concepţia sa, psihismul comportă, alături de senzaţii, care, prin calitatea lor, nu pot defini unicitatea unui individ, un mare număr de parametri, de „coeficienţi psihologici", care au condus pe autor la concepţia unei psihologii individuale (Vezi „Revista idealistă", 1906). El nu a rămas, în acelaşi timp, la studiul teoretic şi generalitate, ci a statornicit încă din anul 1900 („Noua revistă română", condusă de C. Rădulescu-Motru), perspectivele deschise de psihologia experimentală — pedagogiei. În legătură cu preocupările sale psihometrice şi pedagogice şi în concordanţă cu interesul său metodologic pentru psihologia aplicată, pentru aprecierea aptitudinilor şi psihologia individuală, Vaschide ne apare ca

[1] N. Vaschide, Cl. Vurpas, *Psychologie du délire...*, op. cit., p. 173
[2] *Ibidem*, p. 174.
[3] Vezi N. Vaschide şi Raymond Meunier, *La pathologie de l'attention*. Paris, 1908 şi *La psychologie de l'attention*, Paris, 1909.

un precursor în privința selecției profesionale, de însemnătate esențială în timpul nostru, în numeroase ramuri de activitate socială [1].

Viziunea psihologică a lui Vaschide dobîndește o nouă dimensiune, nesubliniată, dar menționată în mai multe studii, a unei integrări individuale în sfera vieții sociale.

Prin această ultimă direcție, deși indicată mai mult teoretic, Vaschide se integrează unui curent psihologic și psihopatologic mai larg, a cărui eflorescență avea să se dezvolte, însă, mult mai tîrziu.

Într-adevăr, după orientarea psihiatriei către biologie și genetică, după sublinierea importanței psihologiei („Il faut penser psychologiquement" : E. Dupré), tendința de apropiere a psihologiei și psihiatriei de sociologie a devenit efectivă. S-a arătat rolul factorilor psihosociali în determinismul nevrozelor și psihozelor, semnificația fenomenelor psihologice interindividuale și de grup (Harry Stock Sullivan, 1940 ; Norman Cameron, 1947). Sociometria (Moreno), studiile etnopsihiatrice mai vechi, publicate în „The World Health Organization", examenul mai general al relațiilor între civilizație și tulburările psihice (Tamburini : *IV Internationaler Kongress zur Fürsorge für Geisteskranke*, Berlin, okt. 1910, Halle, 1911, p. 64 și ur.), ca și, mai recent, marile anchete psihologice, ca cea organizată la *Cornel University*. la New-York, asupra a 200 000 persoane — dovedesc această orientare modernă, presimțită și chiar formulată parțial de Vaschide.

Viziunea psihologică a lui Vaschide, plecînd de la concepțiile psihologice ale vremii sale, tinde să îmbrățișeze aria vastă a personalității, înțeleasă în spirit antropologic actual. Cercetătorul român nu s-a oprit la „sinteza mentală" individuală ; el a năzuit să cuprindă personalitatea ca fapt biopsihosocial : în studiul său apărut postum, *La mesure de l'intelligence*, el arată că pregătise mai multe studii monografice, consacrate cîtorva personalități, diferite între ele, ca formație intelectuală.

... Moartea prematură a împiedicat împlinirea acestei viziuni științifice, cu orientare anticipativă față de vremea sa.

* * *

În linii mari, am putea împărți opera lui N. Vaschide într-o fază inițială, predominant analitică, urmată de o a doua, punînd accentul pe psihopatologie și o a treia anunțînd lucrări de sinteză din care face parte și cartea de față, *Somnul și visele*. Preocupările de cercetare analitică au mers însă paralel cu cele de sinteză, metoda experimentală definind caracteristica operei. Vom desprinde, din desișul acestei literaturi, în fapt, de însemnătate inegală, cîteva orientări.

Primii ani ai activității din Paris au avut ca rod cu deosebire cercetări de psihofiziologie, săvîrșite în genere în colaborare cu A. Binet și privind influența activității psihice asupra presiunii sanguine, urmate de observații și experimente asupra școlarilor, de ordin fiziologic și psihologic, completate cu studii de tehnică a laboratorului, dar anunțînd

[1] Vezi între numeroase lucrări, privitoare la unul din aceste domenii : Traian Herseni, *Psihologia organizării întreprinderilor industriale*, București, Editura Academiei RS.R., 1969 ; cf. I. M. Nestor, *Psihologie industrială*, Editura politică, 1974 (Bibliografie).

şi preocupări personale : aprecierea timpului în somn sau influenţa atenţiei în timpul somnului („Revista sperimentale di freniatria", 1898, pp. 20—42). Între anii 1899—1900 continuă spiritul cercetării, aducînd o contribuţie la „un nou mijloc de verificare a legii Weber-Fechner" şi continuînd experimentele senzoriale.

Faza de maturizare a cercetătorului se situează între anii 1901—1902. Vaschide, stăpîn pe mijloacele sale, îşi lărgeşte orizontul studiilor, asociindu-şi colaboratori, sau alăturîndu-se activităţii maeştrilor. Continuîndu-şi studiile asupra senzorialităţii, Vaschide priveşte sub incidenţe diferite problema visului şi halucinaţiilor, publică studii de psihopatologie, cercetează anatomopatologic şi fiziologic structura sistemului nervos şi a retinei la un anencefal, trimite spre publicare un articol asupra psihologiei sociale „Noii reviste române", poposeşte în anii următori asupra psihologiei muribunzilor, asupra problemei somnului, a memoriei viselor şi a memoriei în vise, în timp ce publică lucrările amintite de sinteză parţială, asupra delirului (1902), analizei mentale, tehnicii de psihologie experimentală, sintetizînd astfel preocupările metodologice risipite în numeroase articole şi comunicări ; scrie în colaborare două studii asupra atenţiei apărute postum, cărora li se adaugă studiul apărut, de asemenea, postum, asupra măsurării inteligenţei.

Perioada de ultimă sinteză, mărturie a unei evidente formaţii şi metode de lucru pluridisciplinare a lui Vaschide, este reprezentată prin lucrările *Le sommeil et les rêves*, Paris, Flammarion, 1911, 1929, şi *Essai sur la psychologie de la main*, Paris, 1909.

Lucrarea de faţă, tradusă în româneşte în anul 1940 şi revăzută recent, în redacţia Editurii didactice şi pedagogice, este un studiu istoric-critic, în acelaşi timp rezultat al unor studii experimentale săvîrşite pe 41 de subiecţi, observaţi în timpul somnului. Ne aflăm în faţa unei cercetări biopsihologice amănunţite, începînd cu datele senzoriale şi continuînd cu funcţiile psihice superioare, îndeosebi ale memoriei. Studiul înfăţişează o prezentare a problemelor în optica cercetărilor contemporane autorului.

Încercarea asupra psihologiei mîinii, rezultat al unei metode convergente pluridisciplinare, se află la confluenţa dintre ştiinţa pozitivă şi intuiţia divinatorie. Vaschide, spirit esenţial *deschis*, fără preveniri şi înzestrat cu spirit critic, nu înţelegea să repudieze nici o tehnică de studiu fără examen. Consacră astfel chiromanciei, ştiinţă divinatorie, ca şi chirognomiei, o luare aminte critică, rod al studiului anatomofiziologic, dar şi al frecventării asidue a numeroase ghicitoare în palmă şi prezicătoare (voyantes). Această metodă de lucru ne-a îndemnat, la rîndu-ne, să reluăm studiul întreprins de Vaschide. Rezultatele au fost publicate în primul volum al lucrării noastre, *Individualitate şi Destin*, Biblioteca de filozofie, Bucureşti, 1945.

Rolul jucat de mînă în evoluţia culturii va fi vădit de autor prin metoda convergentă a studiului mîinii în operele de artă, ca şi prin date de ordin anatomofiziologic, se continuă cu psihofiziologia mîinii, cu studiul amprentelor digitale, al datelor psihopatologice ale mîinii (crampa scriitorilor), sau al mîinii degeneraţilor, ajungînd prin incidenţă antropologică generală şi a semnificaţiei modalităţii strîngerii mîini pînă la o perspectivă psihosocială a cercetării.

PERSPECTIVA

Continuînd o tradiţie culturală generală şi o direcţie psihologică de specialitate dobîndită în ţară, Nicolae Vaschide şi-a adîncit formaţia mentală ajungînd la o viziune de totalitate asupra personalităţii, care anticipează concepţiile de psihologie antropologică actuale. Din pulverulenţa comunicărilor şi publicaţiilor sale în periodicele de specialitate ale vremii se desprind, dincolo de consemnări ştiinţifice, în prezent de însemnătate pur istorică, numeroase contribuţii care vor rămîne ca o mărturie a unei personalităţi ştiinţifice de mare factură, a cărei împlinire a fost neaşteptat întreruptă la vîrstă tînără, în plină activitate creatoare.

Dintre contribuţiile ştiinţifice ale lui Vaschide, *Somnul şi visele* îşi păstrează interesul. Dacă, între timp, cercetările ştiinţifice asupra problemelor dezbătute în această carte au cunoscut o evoluţie pe care o vom rezuma în *Notele marginale* de la sfîrşitul volumului de faţă, temele şi examenul de adîncire a fenomenelor strict psihologice, săvîrşite de Vaschide, îşi păstrează semnificaţia. Cercetările neurofiziologice ale ultimelor decenii au putut adînci problema somnului, ca şi anume concomitenţe ale visului, dar studiul visului ca atare, în structura lui intimă, ca fenomen psihologic subconştient, nu a fost adîncit în aceeaşi măsură. Examenul introspectiv al visului se află pe alt plan decît cel al zonei cercetate de tehnica actuală. Descrierea psihologică rămîne, după cum descrierea clinică săvîrşită în secolul trecut de un Trousseau sau un Jaccoud nu sînt suprimate de progresele actuale ale ştiinţelor medicale.

Astfel, experimentul şi studiul introspectiv al visului săvîrşit de Vaschide asupra unor persoane înzestrate cu spirit analitic nu sînt anulate de rezultatele obţinute prin tehnicile ultimelor decenii.

Cele două ordine de cercetări sînt complementare.

ION BIBERI

PREFAȚĂ

Traducerea scrierii : Somnul și visele *a lui N. Vaschide, este nu numai ocazia de readucere în actualitate a numelui acestuia, nume rămas scump în amintirea celor care l-au cunoscut pe Vaschide, dar este și de un real serviciu pentru toți cîți se ocupă de problema somnului și viselor ; problemă interesantă din multe puncte de vedere. Scrierea lui N. Vaschide nu este învechită ; dimpotrivă. Pînă la găsirea unei explicații, complet mulțumitoare a somnului și viselor, ea poate fi considerată ca o contribuție științifică ce se impune atenției omului de știință, înaintea oricărei alta. Ea este așezată pe bazele unei metode sigure, așa cum era obișnuit Vaschide să lucreze de cîte ori îl pasiona subiectul. Tocmai somnul și visele constituiau pentru el un asemenea subiect. Căci el scria în epoca de la sfîrșitul secolului trecut, cînd ipotezele psihoanalitice, despre inconștient erau în plină gestație. Dacă Nicolae Vaschide trăia pînă să-și vadă programul de lucru terminat, cîte probleme de psihologie nu ar fi fost astăzi soluționate mai științific ! Dar el s-a stins la vîrsta de 33 ani.*

Nicolae Vaschide a fost unul dintre cele mai frumoase exemplare ale intelectualității românești. Idealist, ca mai toți colegii săi de la sfîrșitul secolului trecut,

el s-a dus la Paris cu un singur gînd : să cucerească un loc de glorie în rîndul marilor descoperitori ai științei. Socoteli de aranjarea carierei, nici una ; izbînzi pe terenul cercetării științifice, singurele acestea contau pentru el. Și izbînzi a avut destule. Strălucitoare și repezi ca nici un altul. Este foarte probabil că, dacă moartea nu l-ar fi răpus, el ar fi trecut astăzi printre ilustrațiile științei psihologice.

I. Samarineanu și-a cîștigat un titlu la recunoștința publicului nostru, traducînd această scriere a lui Vaschide. Acum, ea poate să circule cu ușurință în mijlocul celor interesați. Poate fi consultată, nu numai de specialiști, ci și de elevii școlilor secundare pentru lucrările scrise de filozofie.

Prof. C. RĂDULESCU — MOTRU

2 martie 1940

CARTEA I

SOMNUL

CAPITOLUL I

ISTORICUL PROBLEMEI — TEORIILE

Teoriile circulatorii și neurodinamice. Modificarea ritmului circulației sîngelui în timpul somnului. Ipoteza retractilității neuronului. Teoriile biochimice și toxice — Autonarcoza carbonică a lui Raphaël Dubois. Critica acestor teorii. Teoria biologică a lui Claparède. Somnul instinct. Discuție critică a teoriei lui Claparède.

Teoriile asupra visului și somnului sînt numeroase, chiar prea numeroase față de numărul redus al faptelor cercetate experimental.

Fiziologii nu se mai ocupă de problema somnului, iar anumiți psihologi afirmă că pentru a dezlega în mod științific această problemă, trebuie examinat întîi somnul animalelor (mai ales al cîinelui)... Este aici o ciudățenie a doctrinei evoluționiste despre valoarea științifică a unei cercetări psihofiziologice.

Înainte de a expune metoda noastră personală și rezultatele mai însemnate la care ne-au condus experiențele, trebuie să cercetăm, cel puțin în liniile lor mari, teoriile emise de unii și de alții, iar după aceea să le supunem unei critici atente, deoarece nici una din ele nu poate fi socotită definitivă. Să nu uităm, că știința trăiește din erori tot atît pe cît trăiește din adevăruri. Se poate spune fără paradox că eroarea de ieri este adevărul de azi, iar adevărul de azi eroarea de mîine. Sensul științei este o veșnică năzuință de apropiere de realitatea în jurul căreia gravitează sărmanele concepții omenești, cum gravitează corpurile cerești, opace și grele, în jurul izvorului central de lumină și energie. O astfel de considerație ne îngăduie să judecăm cu asprime orice teorie, chiar ilustră.

Teoriile asupra somnului pot fi cuprinse sub trei titluri principale: teorii *circulatorii* și *neurodinamice*, *biochimice* și *toxice*, și *biologice*.

Le vom expune în linii mari pe fiecare din ele, stăruind îndeosebi asupra teoriei biologice a lui Claparède care este cea mai nouă și poate cea mai ispititoare, dar care nici ea nu poate să reziste unei analize mai strînse.

Teoriile circulatorii și neurodinamice. Principiul acestor teorii s-ar datora diferențierilor, pe care unii autori au crezut că le constată în

ritmul circulator și al irigării cerebrale cînd sîntem treji, în timpul somnului sau în starea cu totul ipotetică, de retracțiune a unui neuron producător al somnului.

Afirmăm, înaintea oricărei alte critici, că aceste teorii sînt departe de a se sprijini pe fapte sigure — multe din ele fiind chiar contrarii faptelor — și că fenomenele în cauză, dacă ar fi reale ar putea fi mai degrabă consecința decît cauza somnului. Afară de aceasta, mecanismul rămîne mereu problematic. Nu se poate înțelege cauza anemiei sau hiperemiei centrale periodice, a retracțiunii neuronilor, a inhibiției, a lipsei de reacție la excitațiile dinafară. Ipotezele înfățișate nu fac altceva decît să amîne dezlegarea problemei.

Din aceste ipoteze, aceea a anemiei sau a hiperemiei cerebrale este cea mai valabilă. Ce e drept, faptele exacte sînt rare dar ipotezele, de cele mai multe ori, nu caută altceva decît să precizeze unele date fiziologice și nicidecum să arate cauza fenomenelor.

Fiziologia circulatorie în timpul somnului este foarte puțin cunoscută. Orice ar spune Claparède, nu se poate găsi nici o teorie a somnului în lucrările autorilor care s-au ocupat de această chestiune [1], ci numai expunerea cîtorva fapte.

Teorii formulate cu oarecare precizie trebuie să le căutăm la Durham, Kennedy, Cappie și poate la Mosso. Cu toate acestea se poate spune că nu există într-adevăr o teorie fiziologică a somnului. Nici nu se poate stabili o astfel de teorie, faptele fiind prea puține. Dealtfel problema nici nu a fost încă pusă. Independența veghei și a somnului, în raport cu circulația cerebrală, nu este admisă : este un fel oarecare, cu putință, de a-și închipui lucrurile, dar nu este o teorie precis formulată și nu se pot găsi argumente pentru a fi susținută, nici în lucrările lui Mosso, Hill și nici în ale celorlalți autori care au susținut această teză.

Și noi am avut prilejul să constatăm că somnul este însoțit totdeauna de modificări circulatorii specifice dar nu trebuie să ne mirăm de această periodicitate a hiperemiei și a anemiei, cînd toată viața biologică are ca bază funcțională ritmuri mai mult sau mai puțin cunoscute. Pe de altă parte nu este exact spus că în timpul somnului, omul nu reacționează la stimulii din afară. Mai mult am arătat chiar noi (la fel și Tschisch) că atenția se continuă și în timpul somnului.

Ipoteza unei retracțiuni a neuronilor apare mai puțin valabilă. Concepția că anumite mișcări amiboide ale neuronilor ar provoca somnul (chiar dacă s-ar sprijini pe fapte dovedite, ceea ce nu este cazul) ne apare ca una din numeroasele manifestări ale neputinței omenești de a ieși din cercul vicios și banal al unor scheme. Această teorie cade pentru că nu se mai poate vorbi astăzi de individualitatea neuronului așa cum era înțeleasă cu cîțiva ani în urmă.

Teoriile biochimice și toxice. Teoriile chimice, este vorba de teoriile mai bine formulate, se pot rezuma în următoarele cîteva propoziții :

---

[1] Blumenbach, Kussmaul și Tenner, Hammond, Fr. Franck, Brodmann, Lehmann, Rummo și Ferranini, Mackenzie și Hill, Salathé etc.

Somnul s-ar datora unei asfixii periodice a creierului (Kolschütter, Pottenkoffer, Pflüger) şi unei intoxicări a centrilor nervoşi din cauza rămăşiţelor ce se îngrămădesc periodic în creier (Obersteiner, Preyer, Bing etc.).

Experienţele lui Raphaël Dubois asupra somnului hibernal al urşilor privesc, însă, lucrurile altfel. După acest autor, ar fi vorba de o autonarcoză carbonică ce ar produce somnul şi, în acelaşi timp, parezia (amorţirea) regiunilor învecinate de al treilea ventricul (centru al trezirii, după el).

Compararea somnului hibernal al ursului cu acela al omului ne îngăduie să semnalăm greşeala metodologică de a studia somnul omenesc luînd ca bază exclusivă reacţiile automate ale animalelor.

Am citit odinioară, cu mare plăcere, un articol din cele mai spirituale, al lui Claparède, asupra psihologiei animale, şi la el ne gîndim ori de cîte ori încearcă cineva să clădească o psihologie umană după psihologia bietelor animale automate, cărora, în ceea ce ne priveşte, le tăgăduim o mare parte din fenomenele intelectuale întîlnite la om. La el ne gîndim şi cînd vedem că se atribuie emotivitate, de pildă, furnicilor !

Teoria lui Dubois este ingenioasă pentru somnul urşilor, dar ni se pare că nu se poate aplica la psihologia umană.

Trebuie să mai amintim, în legătură cu aceste teorii biochimice şi toxice, criticile aduse de Claparède în expunerea propriei sale teorii. Aceste critici pot fi rezumate astfel : „Cea mai mare parte a experimentatorilor au făcut un sofism : întrucît anumite substanţe introduse în organism produc somn, ei au crezut că prin aceasta au dovedit că tot aceleaşi substanţe dau naştere somnului".

Teoria chimică nu explică somnul pentru că : 1) nu este nici un paralelism între oboseală şi somn ; 2) alternanţa veghei şi somnului ar trebui să înfăţişeze un tip de periodicitate cu faze scurte ; 3) concepţia toxică a somnului este antifiziologică ; 4) voinţa, interesul pot întîrzia somnul ; 5) voinţa poate favoriza oboseala ; 6) somnul poate fi provocat prin sugestie ; 7) există o înrîurire bine cunoscută a întunericului şi a excitaţiilor de afară asupra somnului ; 8) există somnuri parţiale ; 9) curba somnului nu poate fi înţeleasă dacă ţinem seama de datele teoriilor chimice. (poate fi şi mai puţin înţeleasă prin ipoteza autonarcozei carbonice pentru că ea ar trebui să crească treptat pînă la trezire) ; 10) somnul are o influenţă reparatoare binefăcătoare asupra organismului ; 11) teoriile chimice nu dau nici o lămurire asupra somnului variabil al diverselor animale : de ce unele dorm oricînd (cîinii, pisicile), altele au somn foarte uşor (rozătoarele şi ierbivorele), altele, cum sînt păsările, au un somn atît de scurt, cu toate că la ele schimbările fiziologice sînt foarte mari ? 12) somnul patologic are deseori un caracter particular despre care teoriile chimice nu pot oferi explicaţii.

În ceea ce ne priveşte, o teorie chimică a somnului nu ne-a părut niciodată cu putinţă, cel puţin în starea actuală a cunoştinţelor ştiinţifice.

Cu toate acestea nu se poate tăgădui rolul anumitor factori chimici care intervin în structura somnului. Substanţele hipnotice ne dau însă numai aparenţa somnului, nu pot să producă adevăratul somn normal,

nu fac altceva decît să modifice doar anumiţi factori psihologici ai somnului. Dealtfel, chiar dacă admitem toate obiecţiile lui Claparède, punînd pe seama agenţilor chimici, toxinelor, a elaborărilor organice, o anumită acţiune hipnogenă, totuşi, după părerea noastră, este o mare deosebire între somnul artificial al agenţilor chimici, al elaborărilor organice (somnul comatos sau al bolii somnului, de pildă), deoparte, şi somnul normal şi somnul hipnotic, pe de alta.

Teoria biologică a lui Claparède. Lucrarea lui Eduard Claparède: *Esquisse d'une théorie biologique du sommeil*, a fost publicată în „Archives de psychologie". Înainte de apariţie era cunoscută, în substanţă, din unele comunicări preliminare făcute de el la „Société de physique et d'histoire naturelle de Genève" şi la Congresul de psihologie experimentală din Giessen.

Somnul, după Claparède trebuie privit întîi de toate ca o funcţie pozitivă. Teoriile clasice sînt negative. Ele consideră somnul, nu ca o funcţie, ci ca o încetare a activităţii organice.

„Este vorba de un fapt negativ aproape normal", adaugă în glumă Claparède, sprijinindu-se pe o interpretare cu totul personală a capitolului „Somn" a lui Maudsley, concepţie pe care nu credem că ar putea să existe însă autori care să o susţină, fiind atît de criticabilă în toate privinţele, încît nu merită nici cea mai mică discuţie.

Pentru Claparède, somnul este o activitate pozitivă, o funcţie. Autorul citează, pe bună dreptate, pe Cabanis, ca pe unul dintre cei dintîi care a considerat somnul ca o funcţie pozitivă, specială a creierului. Deşi Cabanis dă o explicaţie completă şi exactă, cu totul asemănătoare cu a lui Claparède, acesta din urmă îl mustră totuşi pe Cabanis pentru faptul că nu a adus „decît unele probe obscure în sprijinul concepţiei sale. Nu este de mirare deci că această concepţie a putut să fie atît de violent atacată".

Sergheieff, de Sanctis, Forel etc., au formulat aceleaşi idei. Brunelli şi Forster sînt tot atît de categorici ca şi Claparède, care îi citează, dar care ni se pare că trece prea repede peste ei cînd spune: „Nici unul din aceşti autori n-a dat o formulă satisfăcătoare acestei concepţii pozitive: de Sanctis s-a mărginit la o simplă afirmaţie, Sergheieff şi Myers şi-au întemeiat teza pe vederi fizice sau metafizice, scăpînd pentru un timp de sub controlul ştiinţei. Forel şi Vogt, ale căror lucrări sînt ceea ce s-a scris mai bun asupra acestei chestiuni, au uitat să dea ipotezelor lor o întemeiere biologică, rămînînd astfel ipoteze parţiale ale mecanismului, care nu constituie un tot de sine stătător" (p. 273).

Dar concepţia lui Cabanis nu este ea exclusiv biologică? De Sanctis nu gîndeşte ca biolog? De ce să vezi metafizică în admirabilele concepţii ale ilustrului Myers, care considera somnul în mod pozitiv, ca „o fază particulară" înzestrată cu facultăţi proprii?

Concepţia personală a autorului trebuie înţeleasă din coordonarea faptelor pentru a pune în lumină semnificaţia biologică a somnului.

„Somnul", spune Claparède, „nu este o stare pur negativă, pasivă, nu este urmarea unei simple opriri a funcţionării; este o funcţie pozitivă, un act de ordin reflex, un instinct ce are de scop tocmai această

oprire a funcționării ; nu dormim pentru că sîntem intoxicați sau obosiți, ci dormim pentru a preîntîmpina oboseala". Cu alte cuvinte somnul este o funcție de apărare, studiul lui este de resortul biologiei, problema somnului trebuind să fie privită din punct de vedere al evoluției biologice. Somnul se simte înaintea oboselii reale, ceea ce este o caracteristică a tuturor fenomenelor de apărare. Somnul împiedică animalul să-și sleiască puterile. După Claparède actul somnului se poate compara cu cel al micțiunii și fiindcă „nici o funcțiune de apărare nu este expresia unui proces fizico-chimic brut", rezultă de aci asemănarea acestei activități cu fenomenele active reflexe. Pentru a preciza natura biologică a somnului, Claparède examinează valoarea cuvintelor „reflex" și „instinct". Actele reflexe și actele instinctive sînt două specii ale aceluiași gen. Denumirea variază după punctul de vedere din care este considerat fenomenul.

Fiziologic, mișcările reflexe simple sînt reflexe propriu-zise ; instinctele sînt reflexe compuse. Biologic, actul instinctiv parțial este numit reflex atunci cînd este un răspuns direct la stimuli, actul întreg purtînd însă numele de instinct propriu-zis, depășind stimulul. Instinctul domină activitatea biologică, deoarece, fiind reacție globală, are o mare influență asupra întregii ființe : „În fiecare clipă un organism acționează pe linia celui mai mare interes".

Iată deosebirile între reflex și instinct, după Claparède :

Mișcare reflexă	*Instinct*
1. Mișcare parțială	Act global
2. Rigiditate	Elasticitate, mlădiere
3. Independență mutuală a diferitelor reflexe	Dependență mutuală (legea interesului momentan)
4. Independența dispoziției interne	Dispoziție internă necesară
5. Nonplastic, nonmintal	Mai mult sau mai puțin plastic sau mintal
6. Limitat de răspunsul la stimul	Depășește răspunsul la stimul
7. Reacții simple	Reacții coordonate
8. Stimul specific	Stimuli secundari, putînd, prin experiență asociativă, să se substituie celor primari

Micțiunea se deosebește de reflexe printr-o oarecare mlădiere și prin aceea că pentru a se săvîrși, imobilizează pentru un timp întregul individ. Tocmai de aceea se află, într-o oarecare măsură, sub dependența voinței. Autorul revine mereu la această comparație a somnului cu micțiunea pe care o vom critica după ce vom expune ideile noastre personale.

Claparède caută apoi să regăsească în somn toate calitățile de instinct enumărate în lista de mai sus.

Prin somn, el înțelege nu numai starea de letargie și de inerție, de care s-au ocupat pînă acum autorii, ci și unele acte strîns legate de starea de inerție letargică, fie că o pregătesc, fie că o sfîrșesc.

Aceste acte sînt : 1) căutarea unui culcuș, luarea atitudinii potrivite pentru somn ; 2) faptul adormirii, ațipirea, „adormirea" ; 3) somnul propriu-zis ; 4) reacțiile specifice ale acestei stări (reacții mintale : vise ; reacții vegetative : procese trofice) ; 5) trezirea din somn.

După Claparède, somnul, prin felul cum adormim, este un act instinctiv. Ca la toate instinctele, manifestarea somnului atîrnă de împrejurările de afară ; este în funcție de unele împrejurări care îl cheamă. La animale, orice dorință de somn dispare în fața primejdiei. „Instinctul altruist (sau cel puțin interesul egoist, ca acel al cîștigului, sau apărării renumelui) îndepărtează somnul medicului chemat în clipa cînd e gata să se culce și îl țin la distanță pînă ce, împrejurările schimbîndu-se, el devine cel mai tare și biruie" (p. 285).

Exemplul este rău ales, cu toate că face onoare sentimentelor altruiste și umanitare ale psihologului genevez ; dar prețuim prea mult pe acest psiholog pentru a lua drept literă de evanghelie putința de a admite instinctul altruist. Medicul își lasă somnul de o parte din obișnuință, din datorie : este departe de a suferi acțiunea instinctului altruist. Sînt fapte de judecată cele care îl îndeamnă să lucreze. Noi nu credem că firea omenească este adaptată să reacționeze după acest instinct factice, închipuit de Claparède și visat de atîți filozofi și economiști.

După Brière de Boismont, sălbaticii adorm de îndată ce nu mai au treabă, cretinii dorm din cale afară de mult, „ca și cum instinctul somnului se dilată la ei atîta cît cere vidul intelectului lor" (p. 286).

Aceste afirmații nu sînt însă deloc convingătoare. Dacă este adevărat că orice stare emotivă poate să îndepărteze instinctul în măsura intensității ei, nu putem ști cum somnul, considerat ca instinct, explică faptul ațipirii. Starea de oboseală mintală ne îngăduie totuși să luptăm împotriva somnului proporțional cu intensitatea ei. Este adevărat, cretinii dorm mult, dar se poate compara starea lor de continuă somnolență cu somnul adevărat ? Credem că nu, și cercetările noastre sînt în favoarea tezei contrare. Dacă, din întîmplare, nevoia de somn dispare sau se micșorează în fața primejdiei, de ce să tragem din acest fapt, ca singura concluzie cu putință, plasticitatea instinctului somnului ? În acest caz este vorba de punerea în lucrare a unui alt instinct de apărare (fără nici o legătură cu somnul) făcînd parte din noțiunea de apărare globală a individului, care îl leagă de viață, în care somnul este un factor cu totul secundar...

Ideea de frică, emoție puternică (biologic vorbind), nu trezește pe omul scufundat în cel mai adînc somn, dacă, bineînțeles, este pus în măsură să ia cunoștință de primejdia care îl amenință ? Claparède atinge aici, fără să vrea, o problemă mai mare la care, pare-se, nici nu s-a gîndit în timpul cînd își scria lucrarea și anume : aceea a apărării instinctive, a conservării individuale legată de toate formele de activitate

psihobiologică, dintre care oboseala și dezorientarea mintală reprezintă expresia cea mai definitiv așezată a oricărei forme de apărare.

Trezirea din somn este condusă, după Claparède, tot de elementul instinctiv al somnului ; interesul momentan poruncește trezirea care poate să fie spontană, atunci cînd nu mai avem nevoie de somn, cînd „somnul încetează de a mai fi instinctul cel mai de seamă într-un răstimp dat". Trezirea din somn este rareori spontană, spune el ; de cele mai multe ori, dacă nu totdeauna, ea este provocată. Este o trezire din obișnuință. Ea poate fi produsă fie de un stimul, organic sau extern, fie de un vis.

Nu vedem nici de ce somnul să fie asimilat cu un instinct, nici felul cum această concepție ar putea să explice trezirea. Întrucît este rezolvată problema somnului prin afirmația că ne trezim spontan cînd instinctul somnului încetează de a mai fi cel mai important ? Intru nimic, după umila noastră părere.

Dimpotrivă, socotim această afirmație a autorului primejdioasă. Ea ne face să credem că explică totul cînd de fapt nu explică nimic. Orice teorie ar putea să explice trezirea cu astfel de argumente, fără a mai considera somnul ca un instinct biologic. Atenția, activitatea onirică au în timpul somnului cîteodată, un rol foarte mare, rol care, deși este diferit de cel din timpul veghei, nu este, totuși, atît de opus cum și-l închipuie Claparède.

În mecanismul somnului intervine *o activitate psihologică*, care trebuie să fie luată în seamă mai mult decît orice doctrină biologică. Ne trezim nu numai sub înrîurirea unor stimuli nemijlociți, ci și de acțiunea mai directă a gîndirii din timpul cînd sîntem treji, a gîndurilor care, precedînd culcarea și ațipirea noastră, alcătuiesc suma fenomenelor care prezintă un mare interes psihologic. Este cunoscută înrîurirea veghei asupra somnului, înrîurire care îi explică, după părerea noastră, calitatea.

Somnul parțial nu depinde de interesul momentan și nu este deloc explicabil cu toată osteneala lui Claparède de a-l face inteligibil. Nu dormim prin anumiți excitanți numai și nu putem înțelege cum acest instinct fundamental care este somnul, face alegerea excitanților (această alegere este cerută de vreun interes oarecare imediat), cedînd în fața intensității, mai mult sau mai puțin diferită, a stimulilor.

De unde să mai găsim un excitant, care ar avea pentru noi un interes superior celui care produce somnul, în stare să ne trezească și să fie totuși fără nici o legătură cu însușirile somnului ? După părerea noastră, atenția veghează în timpul somnului (nu este numai un fel de a vorbi). Ea nu este „o funcție dintre acelea care nu intră în joc decît atunci cînd sînt stimulate". Dimpotrivă, ea excită și lucrează de sine stătătoare, pe deasupra oricărei stimulări directe. Nu împărtășim părerea autorului în ce privește trezirea premeditată : aceasta nu este un caz particular de somn parțial, ci un somn în timpul căruia anumiți factori lucrează îndelung determinînd-o în chip tainic. Este legată, pe de altă parte, și de o ciudată noțiune a timpului, greu de explicat.

Aceeași lege a interesului momentan intervine și în înțelegerea plasticității somnului și a stimulilor somnului ca instinct. Orice ar spune Claparède, instinctul nu este atît de plastic cum și-l închipuie el, trebuind să se supună la anumite legi. Așa, de pildă, micțiunea, instinct cu care îi place să-l compare, își are legile ei.

Teoria lui, instructivă în ceea ce privește stimulii, poate explica legătura strînsă, la anumite animale, între întuneric sau lumină și somn, fapt pe care nu l-ar putea explica teoria chimică. Nu îndrăznim să invocăm posibilitatea unei teorii psihologice a somnului, pentru că ar trebui să o și expunem și nu e locul aici : dar tot ceea ce face parte din instinct în acești stimuli, poate fi legat de apărarea organică, somatică și psihică, ce se micșorează și se schimbă sub influența excitațiilor ritmice de lumină și întuneric, tot așa cum animalele suferă mai activ influențele anotimpurilor.

După ce a crezut că a determinat caracterele fundamentale ale instinctului de somn (de a fi globale, de a avea plasticitate, mlădiere, varietatea stimulilor, dispozițiuni interne), Claparède încearcă să arate cum în somn — instinct tip — „reacțiile provocate depășesc simplul răspuns la stimuli, fiind coordonate între ele în așa fel că somnul trebuie să fie cuprins în categoria reflexelor compuse. Nevoia de a dormi este începutul lanțului reflexelor : starea morfeică se dezlănțuie mai tîrziu împreună cu toate celelalte fenomene secundare".

Somnul ar fi, prin urmare, un instinct biologic ; dar ne pare rău că nu putem să reținem din considerațiile autorului decît anumite elemente ca : ideea unei funcții de *apărare* și nu asimilarea somnului cu un instinct biologic. Asemănarea somnului cu micțiunea ar putea să slujească, dimpotrivă, la dovedirea că este cu neputință identificarea somnului cu reflexul global, cu instinctul biologic. Apoi nici nu știm spre care concepție teoretică a fenomenului micțiunii înclină Claparède. Sînt două teorii în joc, una mecanică, cealaltă funcțională sau biologică. Noi credem că admite pe a doua, deși nu sîntem siguri. Somnul întrunește o sumă de fenomene care nu evoluează la fel ca micțiunea. Primele acte de voință, de control biologic, acționează asupra micțiunii cu mult înainte ca voința să aibă o acțiune asupra somnului. Dacă micțiunea se comportă ca un reflex, plasticitatea ei este redusă, limitată ; patologia ei este legată din punct de vedere psihopatic de tulburări ale voinței. Ea este un act biologic brutal care se poate defini foarte diferit de somn.

Urmîndu-și argumentarea, Claparède socotește „letargia hibernală sau estivală ca un somn obișnuit, datorat, poate, unui fenomen de adaptare secundară". Ar fi vorba de un somn de fiecare zi prelungit pe un anotimp întreg. Citatele extrase din lucrările unor R. Dubois, Sajo, Horvath și mulți alții, ar putea să ilustreze o teorie care ar pune în lumină anumite asemănări între somnul hibernal sau estival cu somnul obișnuit dar care nu ar putea să recunoască aceste două ordine de fenomene atît de deosebite între ele.

Este interesant să pui alături somnul animalelor de ce al omului, dar nu aduce nici o dezlegare problemei.

Vrednice de luat în seamă sînt observațiile lui Volkov asupra țăranilor ruși și însemnările lui Kellner asupra Yoginilor, dar primele sînt observații izolate și criticabile, iar celelalte ar fi în sprijinul posibilității teoriei chimice și autonarcozei carbonice.

Mecanismul somnului (pp. 306—320) ar consista „în reacția de dezinteres față de situația prezentă, ceea ce nu este, cum se crede de obicei, iritabilitatea, receptivitatea și mai ales reactivitatea de interes, de adaptare". Psihologia viselor ar îndreptăți, după Claparède, acest fel de a vedea lucrurile. *Acțiunea reparatoare* a somnului provine : 1) din repaus ; organismul profită de oprirea momentană a lucrului mușchilor pentru a îndepărta substanțele toxice înainte ca, prin îngrămădirea lor în organism, să devină păgubitoare sănătății ; 2) din creșterea proceselor trofice sau de asimilare ; „slăbirea tensiunii mintale fiind probabil compensată printr-o sporire a tensiunii vegetative".

Am putea fi de aceeași părere cu Claparède, asupra anumitor elemente ale mecanismului somnului, cu condiția de a lăsa la o parte orice adaptare biologică și orice idee de instinct biologic. Faptul că somnul ar putea fi o reacție de dezinteres, nu vorbește deloc în sprijinul unui instinct biologic (sau poate am înțeles noi greșit pe autor). Ar putea arăta mai mult posibilitatea unei teorii cu totul psihologice a somnului ce s-ar întemeia pe unele fenomene fiziologice de inhibiție. De ce să admitem că în timpul somnului ceea ce încetează este reactivitatea și nu iritabilitatea ? Este mai mult chestiune de cuvinte, pentru că nu vedem interesul ce-l prezintă o explicație folosindu-se de acest termen. Și, apoi de ce să credem că monotonia și tăcerea acționează ca producători de stări de dezinteres și să nu-i socotim ca stimuli specifici ?

Unde sînt faptele ? Judecățile lui Claparède apar logice numai dacă îi admitem toate afirmațiile și psihologul genevez afirmă de multe ori și cîteodată cu iscusință. Așa-numitul dezinteres de ce n-ar fi el un produs al sleirii centrilor atenției, a voinței (cu toate că „centru" este un cuvînt care nu ne place) ? Psihologia este obscură asupra acestei chestiuni și faptele ne lipsesc, chiar dacă am dori să admitem ipoteza lui Claparède. Ipoteza histologică este naivă și poate fi lăsată de o parte.

Reținem însă din argumentarea lui Claparède apelul pe care îl face la *inhibiția activă* și sîntem de aceeași părere cu el pentru a admite că somnul înrîurește „tensiunea mintală indispensabilă a activității de relație" (p. 212). Subscriem de asemenea la afirmația că ipoteza inhibiției lămurește numeroase fenomene în legătură cu mecanismul somnului, dar facem aceasta fără a avea nevoie de teoria instinctului-somn. Claparède s-a lăsat influențat de mania neurologilor de a căuta centre în legătură cu orice, deci a căutat să descopere și el un centru al somnului : „Instinctele, deci și somnul, au ca substrat organic mai degrabă unele rețele de conexiune ale nervilor decît anumiți centri propriu-ziși. Trebuie să fie totuși undeva un centru menit să reunească, în cele din urmă, stimulările venite prin diferitele căi senzoriale etc." spune el (p. 317). De unde această neapărată nevoie de un centru al somnului ? Este drept că unii psihologi moderni au localizat emoțiile, numai printr-o simplă cercetare sau percutare a craniului !

Nu avem nimic de zis despre cauzele reparatoare ale somnului, dar cu oarecare modificări, ele se potrivesc la orice teorie. Trebuie să ținem seama însă că experiențele psihologice sînt departe de a le sprijini și că cercetările trebuie să dovedească mai întîi dacă inhibiția se datorește, cum crede Max Verworn, unei predominări a fazei de asimilare sau nu.

În ceea ce privește visul, el ar fi după părerea lui Claparède într-o oarecare măsură, din punct de vedere biologic, o funcție asemănătoare cu aceea pe care Groos o atribuie jocului (p. 225). Visul ar desfășura o anumită activitate utilă speciei, activitate care nu poate fi întrebuințată în viața individuală. Acest caracter „de joc" (ludic) este plăcut și frumos, dar atunci orice activitate subconștientă s-ar rezuma la un rol secundar și n-ar sluji decît la petrecere sau la punerea în valoare a vieții reale, logice și normale a raționamentului (care după părerea noastră este un fapt social și nu are aproape nici o legătură cu faptele biologice).

Somnul ar fi prin urmare un fenomen contingent, ce nu ar fi cuprins deloc în ideea de viață. Filogenetic „sîntem îndreptățiți să-l facem să se tragă din funcțiunea inhibitoare de apărare care joacă un mare rol în lupta pentru existență la animale și la om". Cum am mai spus, nu găsim nimic rău în a face să derive somnul din funcția inhibitoare, dar tocmai de aceea nu putem să ne închipuim de ce trebuie să-l transformăm în instinct. Cele cîteva fenomene de apărare, care se găsesc în mecanismul somnului, fac parte din această apărare instinctivă biologică fără a constitui ceea ce este propriu somnului.

Claparède aplică teoria somnului la o anumită teorie a isteriei. N-avem de gînd să-l urmărim pe terenul clinic. Ne vom mărgini la expunerea făcută pînă aici teoriei biologice a somnului. În mod expres am făcut pe larg această expunere. După ce am analizat cu amănuntul fiecare argument al autorului, ne-am îngăduit să ne spunem și noi părerea. Teoria susținută de Claparède nu ni se pare admisibilă. Ea are o aparență de înlănțuire logică dar, pe lîngă faptul că argumentele nu sînt dovedite, e plină de afirmații gratuite. Ipoteza că somnul ar fi un instinct biologic, ne face să ne gîndim la anumite scheme de demonstrație de un nivel în stare să izbească doar inteligența pasivă a unor elevi sau a unor cititori docili. Ne face să credem că explică anumite fenomene, dar numai dacă i-am admite toate afirmațiile inițiale. Problema somnului rămîne tot atît de încurcată și de misterioasă ca mai înainte. Claparède nu a făcut altceva decît să mute într-un alt domeniu neștiința noastră sistematizată. Trebuie să-i fim totuși recunoscători pentru străduința sa de a ne convinge. Îi mai sîntem îndatorați și pentru că a zguduit din temelii concepțiile clasice ce-și închipuiau că explică totul prin cuvinte ca : „autointoxicare", „îndopare cerebrală" sau „anemie cerebrală" etc. Ipoteza d-sale este departe de a fi lipsită de valoare și are darul de a fi simplă și clară. Ea este admisă de mulți medici pentru că este o frumoasă construcție schematică, foarte îngrijit făcută, cuprinzînd un lux de amănunte, cîteodată inutile. Nu numai că autorul afirmă prea mult, dar întrebuințează prea mult și afirmațiile altora.

Lăudabilei încercări de a edifica o teorie, i-am fi preferat un număr cît de mic de date experimentale precise. Pentru că, în ce măsură sîntem mai înaintați în rezolvarea unei probleme dacă ni se schimbă doar terenul discuției și ni se impune să admitem ca adevărat tocmai ceea ce trebuie să ne fie dovedit ? Încercarea de a asimila somnul cu un reflex global, cu un instinct biologic, trebuie reluată.

Aceasta este starea actuală a problemei, acestea sînt teoriile. Ele par vrednice să justifice numai următoarea reflecție pe care ne-o sugerează redactarea acestei scurte introduceri istorice și anume : ipotezele au adesea o soartă ciudată în istoria științelor dar, de cele mai multe ori, fiind prea ușoare, nu ne atrag.

Necredința în cuvinte scornite pentru a explica ceea ce este neexplicat încă, ne face să prețuim mai mult faptele pe care trebuie să încercăm să le sporim în adîncime.

CAPITOLUL II

PSIHOFIZIOLOGIA SOMNULUI

> Cercetările neurodinamice ale lui Berger și Loewy. Cercetările sfigmografice ale lui Patrizi. Cercetări personale. Starea vasomotorie în timpul somnului. Somn diurn și somn nocturn. Ritmul somnului.

Psihofiziologia somnului, cu toată îngrămădirea unor documente mai mult sau mai puțin științifice, numără prea puține cercetări serioase. Nu ne oprim decît la două lucrări mai însemnate, cărora le-am putut controla rezultatele și ni s-au părut vrednice de luat în seamă.

Berger și Robert Loewy au studiat starea ochilor în timpul somnului fiziologic, în timpul somnului hipnotic, în toropeala febrei și în agonie.

Cercetările lor au dat rezultate interesante din care dăm aci cîteva elemente : „Fenomenele somnului fiziologic, zic ei, rezultă parte din întreruperea contiguității neuronilor, parte din autointoxicația cu substanțe narcotice ce se dezvoltă în timpul somnului. Manifestările autointoxicației precedă de cele mai multe ori somnul și persistă un timp oarecare și după somn".

„Substanțele narcotice ale somnului acționează în două perioade : 1) una scurtă de iritare, mai mult sau mai puțin pronunțată, după caz : simptoame de mici înțepături în ochi, senzații diverse în diferitele ramuri ale trigemenului, spasme musculare (căscături sau crampe musculare, la unii subiecți, înainte de somn) ; 2) alta de micșorare a funcției fibrei nervoase (slăbirea mușchilor, scăderea secreției, scăderea sensibilității). Această scădere a tensiunii elementelor nervoase sporește prin întreruperea contiguității neuronilor. Substanțele narcotice lucrează asupra întregului sistem nervos, la unii asupra părții periferice (scăderea funcției retinei, de pildă) la alții asupra părții centrale (corticale)".

Noi nu ne împăcăm deloc cu teoria neuronului. Am spus în capitolul precedent ceea ce credem despre ea. Dacă ar trebui să vorbim de vreun substrat anatomic, ar trebui să vorbim mai degrabă de neurofibrile decît de neuroni.

Dar să reținem din lucrarea pe care o analizăm ceea ce merită să fie reținut, anume :

„Felul cum se rînduiesc mişcările ochilor în timpul somnului, şi scăderea diferitelor mişcări reflexe, dovedesc că şi funcţiunea subcentrilor corticali este schimbată".

„Teoria care admite, prin excepţie, stringerea în loc de slăbirea sfincterelor, în timpul somnului este greşită. Dacă, de pildă, în timpul somnului pleoapele sînt închise, faptul se explică prin aceea că le-am închis noi înşine voit, înainte de a adormi".

„Miosisul în timpul somnului nu are aceleaşi simptoame cu ale unui miosis spasmodic. El se datoreşte unei parezii a elementelor vasoconstrictoare ale irisului, produsă de o modificare a funcţiunii bulbului şi, poate, a părţii superioare a măduvei cervicale, însoţită de modificări în respiraţie, în circulaţia sîngelui în creier, de modificări ale feţei, ale conjunctivei şi ale arterelor în general".

„Toate modificările dispar, deodată, în clipa trezirii. Această trezire nu poate fi explicată prin dispariţia imediată a autointoxicaţiei, de aceea trebuie chemată în ajutor amintita teorie a neuronilor".

„Dilatarea la maximum a pupilei în clipa trezirii se datoreşte neaşteptatei puneri în acţiune a vasoconstrictoarelor irisului. Dilatarea pupilară în timpul somnului, produsă prin excitarea periferică a organelor de simţuri sau de vreun vis, şi însoţită de schimbări caracteristice ale pulsului care devine mai tare şi mai frecvent, se datoreşte unei micşorări a intensităţii somnului (trezire pe jumătate)".

„În timpul somnului, la adulţi, ochii sînt întorşi în sus şi afară ; la copiii mici de tot, afară şi foarte puţin în sus sau numai afară".

„Din încetarea influxului nervos central, în clipa închiderii pleoapelor, rezultă că ochii rămîn numai sub influenţa tonusului fiziologic al muşchilor".

„De aci rezultă că, odată cu creşterea omului, acest tonus sporeşte şi el în favoarea muşchilor, care întorc globul ochiului în sus, fenomen care trebuie să fie explicat prin schimbările ce se petrec în timpul creşterii în inserţiunile musculare şi forma orbitei, poate şi printr-o sporire proporţională mai însemnată a volumului muşchilor. Simptoamele ce se constată în timpul somnului hipnotic se pot explica prin întreruperea contiguităţii neuronilor produsă de manoperile hipnozei. Dispariţia anumitor fenomene (anestezii, spasme etc.) în hipnoză, se datoreşte încetării de a funcţiona a unor anumite părţi corticale ce lucrează în stare trează, asupra altor părţi ale sistemului nervos, fie prin excitare, fie prin inhibiţie".

Frumoasa lucrare a lui Patrizi, condusă cu nu mai puţină rigoare experimentală, a dat cercetărilor psihofiziologice lămuriri rodnice prin faptul că nu s-a limitat la concluzii, ci a deschis un cîmp liber cercetărilor. Nu mai este nevoie să reamintim că psihologii datoresc mult metodei grafice. Această metodă poate fi, după părerea noastră, cheia de boltă a unui mare număr de cercetări psihofiziologice, dar cu condiţia de a fi aplicată cu măsură, fără patima oarbă a unor anumiţi psihometrii. Noroc că Patrizi face parte din cei care au ştiut să conducă o cercetare ştiinţifică, iar felul cum a întrebuinţat metoda grafică în cercetările sale, este dintre cele mai bune. Il vom cita de multe ori textual,

fiind încredințați că este folositor să prezentăm cititorilor noștri cît mai exact cu putință lucrările sale, înainte de a le expune pe ale noastre.

„Mi s-a întîmplat să fac un examen instrumental“, spune Patrizi, „asupra unui subiect care dormea un somn normal adînc, în stare să se culce, seara, cu mai multe aparate fiziologice aplicate pe membrele sale și să rămînă adormit, nemișcat, pînă dimineața“.

„Acest subiect era un băiat de aproape treisprezece ani, pe care un accident din prima copilărie (o ușoară spărtură, prin traumatism, drept în creștetul capului), l-a făcut să fie bun pentru multe feluri de observații fiziologice și psihologice. Avea 1,37 m înălțime și trebuie să notăm că această înălțime nu este tocmai potrivită pentru cercetările diferențelor minime pentru care sînt mai potrivite staturile înalte. Acest neajuns era însă compensat de încetineala de transmitere a pulsațiilor care este totdeauna mai mare la tineri decît la adulți (Landois)“.

„Pentru astfel de lucrări se preconizează metoda ce consistă în a înscrie curba sfigmografică pe o panglică de hîrtie înnegrită cu fum, pusă în legătură cu un diapazon, fiind astfel supusă a înregistra o vibrație de aceeași frecvență cu aceea a diapazonului. La încercare, s-a văzut, însă, că acest sistem nu este potrivit din cauză că suprafața care oscilează are dimensiuni prea mici, de aceea s-a recurs la expedientul lui Langendorff pentru analiza miogramelor, constînd în a imprima cu ajutorul unui diapazon în mișcare, vibrațiile unei coloane de aer care, prin intermediul unui tambur al lui Marey, să descrie contracția“.

„Mosso a întrebuințat, pentru a măsura deplasarea elevațiilor în pulsația cerebrală, un sistem de aparate asemănător, dar procedeul adoptat de mine și de mai mulți elevi ai laboratorului meu, era o derivație a acestor mijloace tehnice. Consta în a înscrie în același timp și pe aceeași curbă pletismografică atît clipa în care se producea excitația, cît și durata ei : pe un cilindru de cauciuc, legat de penița trăgătoare printr-o țeavă (canula a forchetta) se mișca, fie vibratorul cutiei lui Du Bois Reymond, fie ciocănașul unei sonerii electrice transmițînd astfel peniței fără întrerupere o tremurătură aproape imperceptibilă, corespunzînd unui anumit număr de vibrații într-o anumită unitate de timp dată“.

„Frecvența oscilațiilor ce se repetau, pe timpanul trăgător, era de 50 pe secundă : fiecare pulsație era mărginită de crestături reprezentînd fiecare a cincizecea parte dintr-o secundă. Cele două puncte ale drumului arterial, inegal depărtate de inimă, erau capul și picioarele. În loc să mă ocup cu trunchiurile arteriale extreme, m-am străduit să înscriu pulsația totală, potrivind pe cicatricea palpitantă a craniului unul din aparatele de gutapercă, bine cunoscute, pentru a culege schimbările volumului cerebral și încălțîndu-i, în același timp, un picior cu călțunul pletismografic al lui Mosso“.

„Distanța de la al cincilea spațiu intercostal, pe linia mamelară, pînă la creștetul cefalic era, la acest băiețel, de 0,37 m, iar de aci la vîrful piciorului, tocmai 1 m. Intervalul spațiului scheletic era deci de 0,63 m, ceea ce corespunde cu 1,04 m, pe parcurs arterial, după cum am putut să deduc, nu din raportul între lungimea oaselor și parcursul vaselor sanguine, ci din măsuri luate dintr-o experiență angiologică asupra cadavrului unui copil de aceeași mărime, la muzeul anatomic al universității noastre“.

„Am cules mai multe foi ale traseului, prin funcţionarea în acelaşi timp a doi cilindri înregistratori, adică înscriind simultan, dar independent una de alta, cele două curbe pletismografice, a creierului şi a piciorului“.

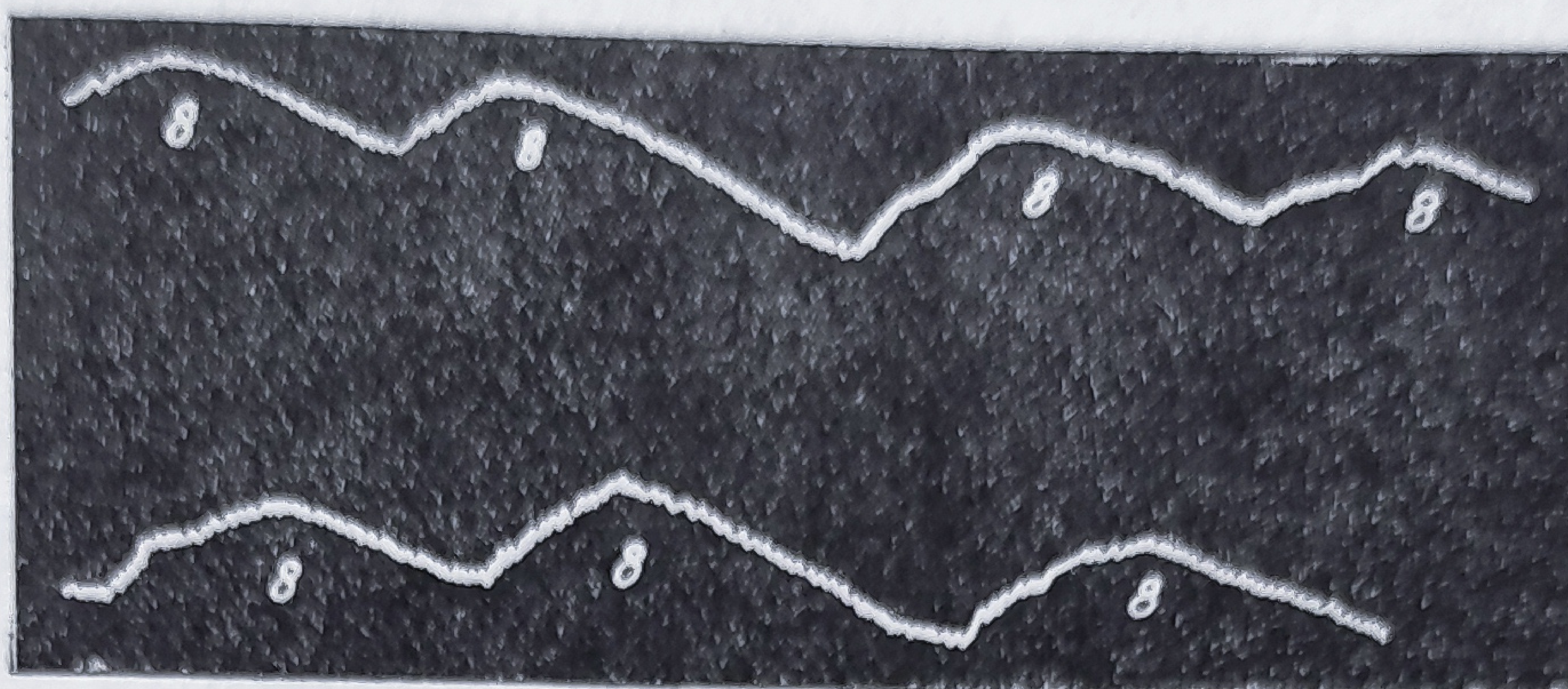

Fig. 1. Pulsul creierului conjugat cu al piciorului (grafic în stare trează [1])

„Punînd vîrfurile celor două peniţe trăgătoare pe aceeaşi linie a cilindrului înregistrator, am putut măsura că pulsaţia capului întrecea pe cea a extremităţilor cu 5/10 de secundă atît în timpul cînd subiectul era treaz, cît şi în somn mai mult sau mai puţin adînc. Era însă greu de socotit liber, oscilaţiile volumetrice ale acelor două regiuni vasculare diferite, pentru că, de cele mai multe ori, vîrfurile înregistratoare întretăiau liniatura cilindrului pe aceeaşi verticală, complicînd şi făcînd să fie foarte puţin sigură apariţia diferenţelor mici. Cu toate acestea, prin această aşezare tehnică a celor două peniţe trăgătoare, care este acum cea mai întrebuinţată, am izbutit să măsurăm întîrzierea pulsaţiei piciorului faţă de pulsaţia cerebrală, întîrziere care capătă o anumită creştere în timpului somnului“.

„Dar am obţinut rezultate şi mai precise făcînd să conveargă cele două aparate pletismografice la acelaşi cilindru înregistrator. Am dat însă tubului pus între ele devierea necesară pentru a transmite coloanei de aer oscilaţiile cu perioada de 5/10 de secundă“.

„Am construit astfel un sfigmogram compus, al cărui prim vîrf corespundea cu începutul umflării creierului. După un anumit interval de timp, venea să i se aşeze deasupra pulsaţia totală a picioarelor, ca şi cum ar fi vorba de o excitaţie secundară în felul contracţiei tetanice a unui muşchi. Restul experienţei consta în numărarea cu ochiul liber sau cu ajutorul unei lentile a vibraţiilor de amplitudine mică şi de perioadă 5/10 de secundă cuprinse în acest interval şi în compararea urmelor înscrise, luate cînd băiatul era adormit, cu cele luate cînd băiatul era treaz“.

„Intervenţia bruscă a pulsaţiei picioarelor curma primejdia de a confunda începutul acesteia cu ondulaţiile mai slabe şi secundare ale sfigmogramului cerebral. Locul precis, al vîrfurilor şi al crestăturilor acestuia din urmă, au fost calculate în curba cefalică luată separat şi s-a văzut că sînt şi din acelea care se confundau cu primele curbe ale pulsaţiei picioarelor“.

---

[1] Această figură ca şi următoarea o datorăm bunăvoinţei doctorului M. I. Patrizi, profesor de antropologie criminală al Universităţii din Torino.

Din multele curbe luate ziua și noaptea (toate la fel), Patrizi a ales două deosebit de caracteristice, adăugînd că toate calculele sale au ajuns la același rezultat pe care îl prezintă cititorilor săi :

„În prima figură, puțin mărită de aparatul fotografic, pentru a putea măsura mai bine dantelarea 5/10 de secundă, au fost reunite pulsațiile creierului cu ale picioarelor, în stare trează. O linie verticală arată suprapunerea undei sfigmografice a pulsației picioarelor. Aproape totdeauna pulsația cerebrală precede, noaptea, pe cea a picioarelor cu opt crestături mici, cîte odată cu șapte, ceea ce dă o medie de 0,16 secunde".

„Crestăturile mici cresc dimpotrivă la nouă (9) și de multe ori la zece (10), în curbele pe care Patrizi le dă în figura 2, (mărită în reproducerea noastră la fel ca prima) care a fost luată pe foi înscrise noaptea, cînd băiețelul era adormit de mai bine de o oră, adică atunci cînd atingea punctele cele mai de jos ale curbei adîncimii somnului".

„Prin urmare, o pierdere mijlocie în iuțeala undei pulsațiilor, ridicîndu-se la două sutimi de secundă pe un parcurs de aproape un metru".

De la originea aortei pînă la creștetul cranian, distanță socotită	0,30 m
De la originea aortei la extremitatea distală	1,34 m
Diferență . . .	1,04 m

Progresia undei pulsațiilor într-o unitate de timp fiind :

treaz	6,50 m pe secundă ;
adormit	5,77 m pe secundă.

„Atît cifrele din primul cît și din al doilea tablou", continuă Patrizi, „sînt carecum slabe față de cele obținute de alți observatori. De asemenea sînt inferioare și cele găsite în socotirea iuțelii pulsațiilor membrelor superioare (8,43 m pe secundă) față de care pulsațiile extremităților inferioare ar merge cu un metru pe secundă mai încet. De aceea, rog să nu se uite avertismentul pe care l-am dat înainte, că subiectul meu era un copil, ceea ce înseamnă că în vasele sanguine prea extensibile ale persoanelor tinere de tot, unda sanguină pierde un timp sensibil mai mare".

„Landois a putut să aibă confirmarea spuselor noastre pe altă cale : calculînd la un copil și la un adult apariția somnului dicrotic *(culmine dicrotico* sau *Rückstoss elevation)* a găsit, chiar de la începutul arterio-

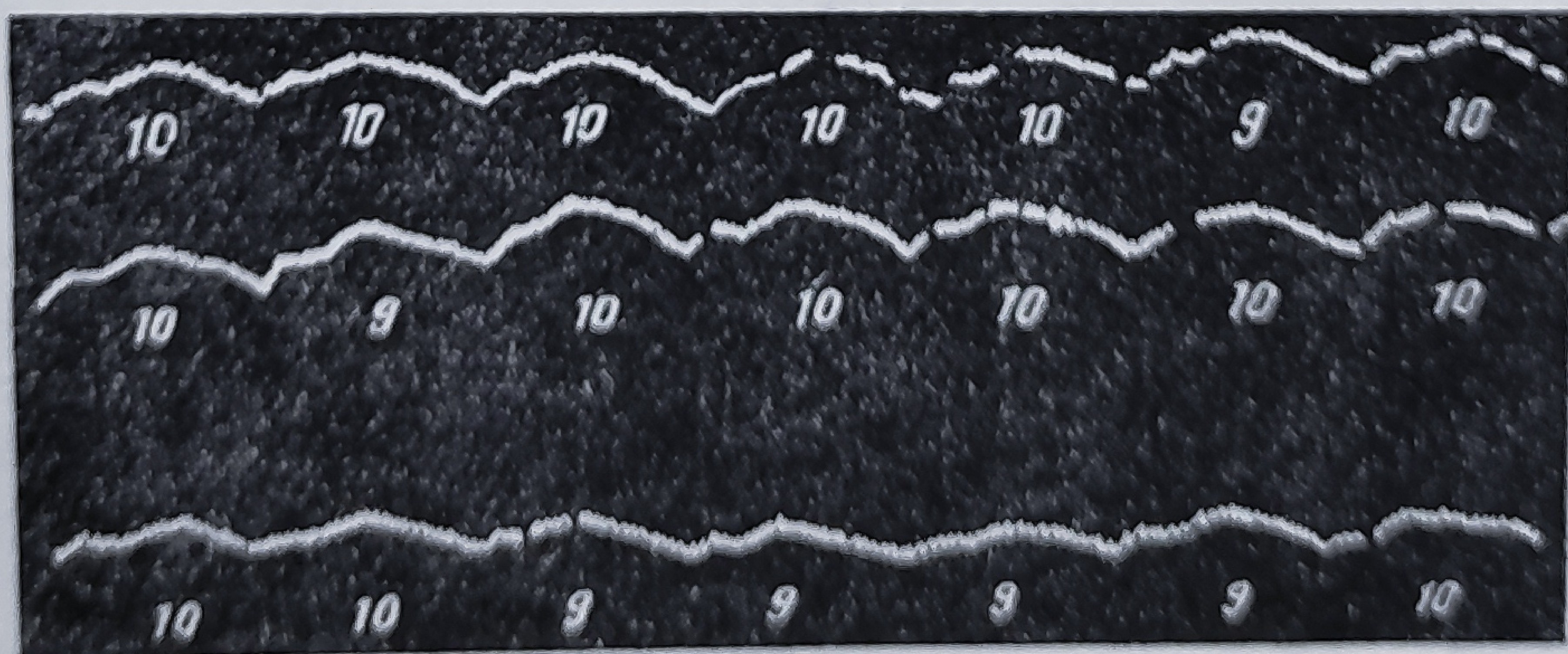

Fig. 2. Pulsul creierului conjugat cu al piciorului (grafic luat în somn)

gramei radiale, aproape acelaşi timp (0", 387) la adulţii de peste treizeci de ani, măsurînd 1,72 m şi (0", 362) la o fetiţă de opt ani, de 1,03 m înălţime, ceea ce echivalează cu o întîrziere simţitoare în arterele fetiţei".

„Nu numai în dormitul artificial şi în somnul animalelor, ci şi în somnul fiziologic al omului, se poate măsura o încetinire simţitoare a undei pulsaţiilor, de valoarea aproape a 0,80 m pe secundă".

Nu cunoaştem alte cazuri studiate în aceleaşi condiţii cu acesta. S-ar putea, prin răbdătoare cercetări bibliografice, să dovedim că acesta n-a fost un caz unic. Oricum a fost, totuşi, un caz rar, de aceea am crezut că e bine să fie publicat, întrucît contribuie mult la studiul fiziologiei somnului.

Să ne fie îngăduit acum să vorbim şi de lucrările noastre.

Dar înainte de a formula ipoteze şi pentru a le justifica mai bine, înainte de a ne pune la încercare subtilitatea analizei personale, adică de a chinui faptele pentru a le sili să intre într-o formulă mai mult sau mai puţin sugestivă, menită să reţină — pentru un timp — atenţia psihologilor şi a filozofilor, se cuvine să privim faptele aşa cum sînt, sau cum dorea Claude Bernard, să le lăsăm să vorbească ele singure. Astfel am aşezat problema pe terenul experimental cu care ne-am deprins de mai bine de zece ani.

Cercetările noastre, dintre care primele au fost făcute cu ajutorul doctorului Cl. Vurpas, au avut drept scop să controleze anumite fapte ce-au fost socotite clasice şi să încerce soluţionarea anumitor probleme în legătură cu mecanismul intim al acestor fenomene biologice.

În linii mari, iată care este tehnica pe care am adoptat-o : să urmărim cît mai îndeaproape cu putinţă şi continuu, în tot cursul nopţii, în feluritele lui manifestări şi modalităţi, somnul unei persoane care s-a supus de bună voie experienţelor noastre.

Am urmărit, aşadar, din clipa cînd s-a culcat şi pînă la deşteptare, nu numai analiza psihologică a subiectului adormit (noi înşine sau unul din colaboratorii noştri), ci am înregistrat, în acelaşi timp, pulsul capilar, pulsul radial, curba inimii, respiraţia, presiunea sanguină, starea diferitelor procese senzoriale. De asemenea, am acordat cea mai mare luare aminte studiului fizionomiei, al stării motorii în general, într-un cuvînt al tuturor fenomenelor deosebit de importante pentru studiul psihofiziologic al somnului.

Observaţiile făcute le-am aşternut îndată pe hîrtie şi le-am studiat fără ştirea subiectului supus experienţei. N-am uitat niciodată să completăm experienţele noastre printr-o analiză psihologică tot atît de amănunţită şi cu luare aminte făcută, asupra subiectului însuşi. În rezultatele la care am ajuns nu am ţinut seamă însă de schimbările exterioare mai grosolane, cum ar fi schimbarea poziţiei sau alte condiţii biologice care sînt un izvor de importante schimbări în starea somnului.

Primele noastre serii de cercetări, ale căror rezultate şi concluzii le vom arăta şi care ni s-au părut cele mai tipice, au fost făcute asupra a patru subiecţi normali şi sănătoşi în vîrstă între douăzeci şi cinci şi treizeci şi doi de ani.

Primul punct de reţinut, în somnolenţa care precedă somnul, este constatarea unui ritm particular în viaţa psihică, mai ales în asociaţia

imaginilor, ritm alcătuit din alternarea cu regularitate a unor stări de atenție și neatenție.

Stările de atenție se scurtează din ce în ce în mod regulat. Stările de neatenție (distracție) cresc progresiv ajungînd să anihileze aproape cu totul conștiința. Aceste stări de distracție (de fugă a gîndului) se tălmăcesc sub forma unor absențe repezi, instantanee la început, coincizînd cu apariția primelor halucinații hipnagogice și cu începuturile asinergiei mișcărilor conjugate ale ochilor. Încetul cu încetul aceste amnezii, aceste stări de absență, sînt însoțite de halucinații din ce în ce mai rare și mai vagi, din ce în ce mai sărace în elemente senzoriale și în imagini care alcătuiesc mentalitatea subiectului. Aceste halucinații se pierd apoi cu totul într-o stare de absență totală, contopindu-se, ca să zicem așa, cu ea. Subiectul adoarme într-una din aceste stări de distracție halucinatoare, mai mult sau mai puțin încețoșată de o stare de absență ce durează cîteodată abia două minute, iar altădată mai mult de cinci minute.

În clipa trezirii, acest ritm reapare cu revenirea stărilor de atenție, la început fugare, crescînd apoi puțin cîte puțin, în detrimentul stărilor de absență, despuiate din ce în ce mai mult de halucinațiile hipnagogice care le întovărășesc. Subiectul se trezește tocmai în clipa în care acest ritm mintal e gata să se piardă odată cu trezirea, în succesiunea normală a proceselor psihice ale stării de veghe.

Al doilea punct, reieșind din cercetările noastre ca definitiv stabilit, este în legătură cu *starea sistemului vasomotor în timpul somnului*. Studiul curbelor sfigmografice ne-a dezvăluit, în perioada de somnolență, care urmează ritmului halucinator al oboselii sau al distragerii mintale, caracteristică începutului somnului, unele fenomene de vasoconstricție și vasodilatație ce se succed periodic, tălmăcesc oscilațiile elementelor vasomotorii și ajung la un adevărat automatism de îndată ce subiectul s-a scufundat în somn. Toate excitațiile senzoriale produc, pare-se, în somn, modificări vasomotorii simțitoare, diferite de cele ale subiectului treaz.

Mosso, în remarcabilele sale lucrări asupra circulației sîngelui, a fost primul care a relevat fapte asemănătoare. Noi mai adăugăm că, în timpul nopții, în somnul liniștit al subiecților noștri sănătoși și robuști, am descoperit și existența unui ritm, sub forma unei vasoconstricții, ce se rărește treptat, pe măsură ce ajungem spre faza somnului adînc, persistă cît ține această fază, și devine apoi din ce în ce mai frecvent pe măsură ce subiectul se apropie de trezire. Mai notăm că între acest fel de reacții vasomotorii și deviația conjugată a ochilor, sînt legături strînse, foarte clare și vădite.

În studiul circulației sîngelui, cercetările noastre se armonizează în totul cu ale lui Mosso, ca și dealtfel în studiul respirației. Inima își schimbă bătaia, schimbîndu-și iuțeala cu care bate, iar examenul dicrotismului pulsului radial ne face să admitem o altă diferență și anume în forma pulsației sanguine, în timpul somnului și în timpul cînd omul este treaz, mai ales în momente de reacție la excitațiile senzoriale.

Examenul stării senzoriale confirmă părerea pe care am formulat-o în altă parte, anume că în faza de somnolență, senzațiile, deși sînt percepute, sînt totuși rău localizate și că sînt momente în care percepțiile

și chiar senzațiile sînt percepute numai sub formă halucinatoare. Această halucinație merge către o hipoestezie mai mult sau mai puțin accentuată, care, în clipa trezirii, dispare puțin cîte puțin cu totul, urmînd și ea, în întoarcerea la starea normală a sensibilității, o periodicitate bine definită, alcătuită din faze succesive de hipoestezie și de estezie.

Strîngînd laolaltă aceste concluzii într-o formulă scurtă, am scris în 1903 împreună cu Cl. Vurpas următoarele :

„Pentru a schematiza aceste modificări ce se deosebesc între ele prin natura lor, psihice, halucinatorii, senzoriale, circulatorii, vasomotrice, respiratoare etc., și a le localiza în spațiu și timp, putem spune că somnul începe, într-o primă fază printr-o stare de neatenție (distracție) care produce stări de absență, întovărășite, totdeauna din ce în ce mai mult de halucinații hipnagogice numeroase și disparate, strîns legate de lungimea absențelor ; că îndată după aceea într-o a doua fază, aceste stări de distracție se traduc într-o ușoară tulburare motrice constînd în absența paralelismului în privire și în devierea mișcărilor conjugate ale ochilor ; că, în cele din urmă, într-o a treia fază, ca semn al unui somn probabil sau foarte apropiat, elementele vasomotorii par să asculte de alte legi decît de cele care îndrumează mecanismul lor în timpul cînd sîntem treji".

Cercetările noastre ulterioare n-au făcut altceva decît să confirme și să precizeze aceste concluzii.

În ultimele noastre cercetări, ne-am luat sarcina să precizăm, pe cît posibil, o altă problemă, anume aceea a acțiunii somnului (asupra organismului), îndreptînd experiențele noastre spre fiziologia somnului diurn și a somnului nocturn.

Ni s-a părut că problema trebuie să fie formulată în felul următor : Sînt sau nu sînt diferențe psihofiziologice între somnul nocturn și somnul diurn și dacă sînt, care sînt ele, în afară de orice chestiune de obișnuință sau de aptitudine biologică ?

Pentru a dezlega această problemă, am alcătuit experiențe numeroase și variate, mai întîi asupra noastră înșine, apoi asupra cîtorva prieteni și în sfîrșit asupra unor subiecți care, din cauza meseriei lor, erau obligați să nu doarmă noaptea sau o parte din noapte și să se odihnească ziua. Infirmierele de noapte, care ne-au slujit ca subiecți în alte experiențe, tot alternînd orele somnului, nu le-am putut folosi pentru documentarea precisă a acestei chestiuni, fiindu-ne cu neputință să facem experiențe științifice riguroase pe astfel de subiecți, nici pentru strîngerea unor date mai puțin delicate cum ar fi, de pildă, în legătură cu durata somnului. Felul cum se face examenul subiecților este de cea mai mare importanță, aplicarea unor coeficienți psihofiziologici ai somnului mai numeroși fiind o treabă dintre cele mai delicate.

Pentru studiul experimental al somnului, am cules 457 determinații de la 41 subiecți de ambele sexe și de toate vîrstele, pe care le-am controlat ori de cîte ori am avut ocazia. Vreo douăzeci din subiecți aparțineau unor categorii de muncitori obligați să stea noaptea treji, al căror somn diurn era ușor de controlat și asupra cărora ne era cu putință să facem toate experiențele dorite fără să îi prevenim.

Instituirea unor astfel de experiențe poate da naștere unui șir de cauze de eroare, care se pot ușor sistematiza, dacă nu avem cunoștință de greutatea condițiilor determinative ale observației pe care o urmărim.

Pe lîngă durată am studiat și profunzimea somnului. Am examinat de asemenea sensibilitatea tactilă și auditivă, starea reflexelor, iuțeala pulsului, presiunea sîngelui, elementele vasomotorii, starea calitativă a somnului, natura viselor, fără a uita să ținem seama nici de influența condițiilor biologice și sociale, care trebuie cercetate serios, și nici de rolul obișnuinței.

Din examinarea curbelor și măsurătorilor ce le avem la îndemînă, am putut desprinde următoarele concluzii mai însemnate :

1. Deasupra oricărei considerații psihofiziologice, somnul diurn este mai puțin reparator și mai puțin odihnitor, oricare ar fi durata lui și obișnuința subiectului, decît somnul nocturn. Somnul diurn este un somn oarecum mai superficial și în orice caz mai puțin continuu.

2. Toate funcțiile organismului, ca bătăile inimii, presiunea sîngelui, mișcările respiratorii, producerea de calorii, excitabilitatea reflexă etc., sînt micșorate sau încetinite în mod automat și aproape reflex în timpul adevăratului somn, cel nocturn, suferind perturbații motorii, în timpul somnului diurn, în ceea ce privește ritmul și constanța. În somnul diurn aceste funcții sînt în general mai puțin scăzute și ajung greu și în chip excepțional la o regularizare reflexă.

3. Somnul diurn atinge foarte rar profunzimea somnului nocturn și numai în caz de epuizare sau oboseală mintală sau fizică ajunsă la maximum. Pupila, de obicei strînsă în somnul normal adînc, este mai puțin strînsă în somnul diurn adînc. Dilatarea ei, sub puterea unei excitații experimentale, nu este atît de sensibilă și reflexă. Reacția este mai repede în somnul diurn. Adîncimea maximă a somnului diurn vine după un timp mai lung decît a somnului nocturn. Curba somnului diurn prezintă oscilații cu faze de somn și de trezire, iar la începutul schimbării felului somnului, subiecții mărturisesc că dorm mai mult în ritmurile ațipelii decît ale somnului adevărat.

4. Obișnuința sporește oarecum durata somnului diurn, care nu este deloc egală cu a somnului nocturn, dar această sporire cere săptămîni, chiar luni de zile de somn diurn. Circumstanțele particulare ca întunericul complet și liniștea, ajută somnul diurn. Se pare că este o strînsă legătură între întunericul nopții și adîncimea somnului nocturn, caracterizat prin automatismul lui special. Somnul diurn este în general un somn atent. În cazurile de oboseală mare, somnul diurn, mai mult decît somnul nocturn, nu este un somn adevărat. Este ca un fel de paralizie fizică ce lasă inteligența liberă, dar ușor halucinată.

5. Somnul diurn are visuri mai logice, trama onirică este mai ușor înțeleasă și memoria viselor mai bogată. Trezirea este mai repede și începerea somnului mai bruscă decît în somnul nocturn. Calitativ, somnul diurn pare să fie inferior somnului nocturn. Toți subiecții care dorm numai ziua au o senzație de oboseală pe care o resimt mult timp.

CAPITOLUL III

ATENȚIA ÎN TIMPUL SOMNULUI

Ne putem trezi după voie? Cercetările lui Tschisch. Anchetă personală. Somnul expectativ. Diferențieri pe sexe, vîrste, cultură individuală. Sensul timpului. Concluzii.

I

Atenția a fost studiată numai din punctul de vedere al adîncimii somnului. Unii psihologi au propus chiar o metodă pentru a determina adîncimea somnului, cu scopul de a găsi intensitatea minimă a unei excitații în stare să trezească un subiect. Această metodă constă în a produce zgomote de intensități diferite (Kraepelin). Orice om este gata să creadă că atenția este trează în timpul somnului. S-a spus chiar că e destul să pronunțăm numele persoanei sau să spunem expresii ca de pildă: „A venit timpul să mergem la lucru", „Hai să ne sculăm" și persoana căreia i le spunem se trezește îndată. Am încercat și noi acest lucru, de foarte multe ori, la mai mult de treizeci de persoane; abia am obținut rezultate favorabile într-o proporție de 10% și atunci a trebuit să strigăm în gura mare. Trebuie să mărturisim deci că observațiile sînt puțin numeroase și cea mai mare parte din ele, foarte nelămurite.

S-au făcut și unele observații interesante, din punct de vedere al atenției în vis, dar de natură literară. Paginile scrise asupra acestui subiect de A. Lemoine sînt remarcabile.

Sergueyeff în marea sa lucrare parafrazează observațiile lui Lemoine, rămînînd și el tot la o modalitate literară. Aspectul istoric al problemei este totuși foarte sărac. Aproape nici nu are un istoric.

Primul care a făcut cercetări experimentale asupra acestei probleme este, după cîte știm, un autor rus Tschisch. Dar independent de cercetări și fără să i le cunoaștem pe ale lui, am făcut și noi mult timp observații de același gen.

II

Rezumăm în cîteva rînduri, lucrarea lui Tschisch.

La culcare autorul își propunea să se trezească din somn la o anumită oră; trezindu-se din somn se uita la ceas și însemna ora. Experien-

țele au fost rărite apoi pentru a nu fi influențate de obișnuințe. Erau făcute „mai mult, în zilele în care autorul nu era obosit și se simțea bine“. Din 134 determinații, făcute în decurs de 3 ani, timp în care și-a urmărit experiențele, au fost păstrate numai o sută de observații. Cauzele de eroare care l-au făcut pe autor să îndepărteze 34 din totalul observațiilor, proveneau „din aceea că autorul se trezea de mai multe ori în șir, dormea rău etc.“. Somnul din timpul nopților în care făcea experiențele, nu se deosebea cu nimic de al celorlalte nopți, „nu observa“ nici o deosebire în legătură cu visele și cu *odihna de a doua zi*. Trezirea avea loc cu o eroare de 13 minute, rareori depășea 15 minute. O singură dată a fost de 4 minute și tot o singură dată a fost de 32 minute. Interesant de reținut este faptul că autorul se trezea *„totdeauna înaintea orei hotărîte și niciodată după“*.

Autorul adaugă că în viața de toate zilele „are tendința să accelereze durata evenimentelor. În experiențele pe care le-a făcut asupra lui însuși, în Laboratorul lui Wundt, în 1883, a descoperit aceeași tendință de a se grăbi totdeauna și de a nu întîrzia niciodată“.

Concluzia lui Tschisch este că în timpul somnului atenția poate fi trezită.

Independent de Tschisch, cum am spus mai înainte, am făcut și noi experiențe de acest gen.

În familia, în mediul și în țara cărora aparținem, am auzit de multe ori vorbindu-se, ca de un lucru obișnuit și de la sine înțeles, de oameni care, gîndindu-se bine la ora deșteptării, se trezesc dimineața tocmai la ora hotărîtă. Trebuie să poți să vrei însă. Într-adevăr, la țară acest lucru este obișnuit. Am văzut de multe ori oameni care se trezeau la orice oră din noapte în orice anotimp. Cea mai mare parte din personalul de serviciu pe care l-am avut la țară, serveau ca deșteptătoare dimineața. Vă rog să mă credeți că și-au făcut totdeauna datoria fără greș. Pentru a ne explica acest lucru am putea să ne gîndim îndată la obișnuința care, odată căpătată, nu se mai pierde. Noi credem însă, că nu se poate lua drept obișnuință faptul că dacă cineva se trezește tot anul la ora 6 sau 7 dimineața, poate să se trezească cu aceeași exactitate și la ora 2 sau 3 noaptea.

Afară de acești indivizi stăpîni pe sine, am putut să observăm, și oricine a avut poate prilejul să audă vorbindu-se de un alt fel de oameni care se trezesc din somn cu foarte mare greutate și cu întîrzieri, cîteodată, de două-trei ore. Cea mai mare parte dintre oameni pot să fie puși în această categorie.

Astfel de observații ne-au făcut să studiem mai de aproape această chestiune.

Cercetările noastre se împart în două categorii. Primele se referă la observațiile luate la întîmplare, după spusele și conversațiile ce le-am avut cu mai multe persoane, binecunoscute nouă, în care puteam să avem toată încrederea. Este vorba, de o anchetă serioasă făcută de noi asupra a 33 persoane, dintre care unele nu numai că au binevoit să primească să fie experimentate, dar ne-au comunicat în același timp și însemnările lor personale. Din cele 33 de persoane, 10 erau femei și 23 bărbați, de vîrstă, ocupație și cultură diferite. Au fost de fapt 40 de

persoane, dar n-am ţinut seama, în concluziile noastre, decît de 33, celelalte 7 au fost lăsate de o parte, deoarece fiind întrebate de mai multe ori au dat răspunsuri contradictorii.

Tabelul următor dă o idee completă asupra subiecţilor noştri :

TABELUL 1

Subiecţi avînd cultură înaltă		Subiecţi avînd cultură mijlocie	Subiecţi avînd cultură elementară	Subiecţi fără nici o cultură
Femei	1	5	3	1
Bărbaţi . . .	14	4	3	2

Subiecţii erau în vîrstă variind între 20 şi 76 de ani, de naţionalitate română, franceză, germană şi engleză.

A doua categorie cuprinde cercetări făcute asupra noastră înşine, timp de aproape 2 ani, în care timp am întrebat şi am cerut informaţii de la subiecţi, făcînd parte din clase sociale cu totul diferite, care nu ne cunoşteau. Cea mai mare parte dintre subiecţii noştri cu cultură, erau oameni obişnuiţi să se analizeze, unii dintre ei fiind literaţi distinşi.

Dăm aici textual cuvintele cu care ne-am adresat subiecţilor :

„Sînteţi în stare să vă treziţi din somn la o anumită oră din noapte, după ce v-aţi gîndit dinainte la acea oră ? Puteţi să ne daţi unele amănunte asupra stării dumneavoastră psihologice în clipa cînd vă treziţi şi a celei dinainte de a vă culca ? Puteţi observa deosebirile faţă de celelalte zile ? Care sînt deosebirile dintre trezirile din somn din cîte vă amintiţi ? Aţi vrea să faceţi de cîteva ori observaţii exacte însemnînd îndată ora ? Dormiţi bine în timpul acestor nopţi ? Găsiţi vreo diferenţă între somnul din nopţile acestea şi al celorlalte nopţi ?"

„În somnul din timpul zilei, aţi făcut vreodată, din întîmplare, astfel de observaţii ? Puteţi să ne spuneţi orele dvs. de culcare şi de trezire ? Puteţi să ne daţi unele lămuriri privitoare la trezirea dvs. din somn şi la culcare ? Somnul dumneavoastră este la fel ca în zilele în care dormiţi după poftă ? Aţi observat cumva unele deosebiri din punct de vedere al diferitelor ore din noapte ? Aţi observat cumva unele diferenţe din punct de vedere al anotimpului ?"

Pentru subiecţii care nu aveau nici o cultură, am înlocuit acest text prin explicaţii foarte lungi şi amănunţite stăruind asupra punctelor mai însemnate.

La aceste întrebări, unele persoane foarte inteligente ne-au dat răspunsuri cît se poate de precise şi clare. Unele dintre ele, mai ales cele care aveau o cultură mai înaltă, ne-au dat amănunte expuse pe larg, oferindu-ne analize remarcabile, în ceea ce priveşte studiul psihologic al momentului trezirii din somn.

Răspunsurile date la prima noastră întrebare au fost, fireşte, totdeauna afirmative, amintirea lor fiind legată de întîmplările mai însemnate din timpul zilei. Un eveniment, apărînd destul de des în vis, era legat de ideea drumului de fier : se făcea că subiectul trebuia să plece

cu trenul și nu știa exact ora plecării. Ajungea la gară tocmai cînd trenul se punea în mișcare, prinzîndu-l în ultima clipă, sau scăpîndu-l. Interesant este că din toate răspunsurile primite, referitoare la amintirile din somn, 9,25 din 10 povesteau că deșteptarea se făcea totdeauna *înainte* de ora la care și-au pus de gînd să se trezească (ca la Tschisch) cu variații individuale mai mult sau mai puțin mari și rareori *după*, și atunci, în cea mai mare parte din cazuri, această întîrziere se datora unui fel de lene, cu care subiectul era în luptă, în sinea lui, pentru a se putea hotărî să se trezească.

Tabelul ce urmează ne oferă o idee exactă despre răspunsurile date la întrebări.

Clasificarea s-a făcut într-un mod general, socotind ca făcînd parte din primul grup, subiecți ale căror răspunsuri erau în majoritate potrivite cu întrebările puse. Această majoritate este destul de mare, 93%.

TABELUL II

	Subiecți a căror trezire avea loc înainte	Subiecți a căror trezire avea loc după
Femei	8	2
Bărbați	20	3

Numărul răspunsurilor, care ne-au făcut să trecem subiecții în a doua categorie, a fost de 7 din 10, raport care nu se depărtează de concluziile noastre, ci, dimpotrivă, se apropie.

În ceea ce privește starea psihologică a subiecților în momentul trezirii, deosebim trei categorii : unii care simt că-i cuprinde deodată un fel de cutremurare, de comoție violentă. Această comoție le reamintește hotărîrea ce au luat-o în ajun, făcîndu-i să se grăbească să se dea jos din pat. Cei din a doua categorie nu mai simt nevoie să doarmă, le piere somnul, se trezesc foarte liniștiți, ca de obicei, uitînd cîteodată ceea ce și-au pus în gînd la culcare. Abia după ce-au coborît din pat își amintesc, și atunci, fără să-și dea seama, simt un fel de nevoie să se grăbească.

În fine, cei din a treia categorie, cu cîteva ore înainte de a se trezi, simt nevoia să se scoale. Ultima jumătate din somn este un fel de vorbire subconștientă cu ei înșiși dacă „a venit sau nu timpul să se trezească". Cîteodată se hotărăsc să se dea jos din pat dar un fel de imposibilitate îi țintuiește în loc și nu pot acționa. Această luptă interioară se sfîrșește printr-o trezire foarte înceată, cu o emoție de curiozitate, de neplăcere, dacă se întîmpla să se scoale prea tîrziu. Toți, afară de trei, s-au potrivit în a răspunde că, tot timpul, au avut sentimentul că au întîrziat mult mai mult, și își arătau mirarea cînd se uitau la ceas și vedeau ora exactă.

Din cei care se trezesc tîrziu, unii mărturisesc că sînt opriți în loc de căldura patului, că le este frig sau se simt obosiți. De-abia dacă își mai amintesc că trebuiau să se scoale de vreme. Ca să se trezească trebuie să

survină o întîmplare dinafară, ca, de pildă, sunetul unui clopoţel şi atunci sar repede din pat zicînd că se grăbesc. Am putea să-i trecem şi pe aceştia în a treia categorie.

La alţii, nemulţumirea că trebuie să se scoale, face să le treacă, de multe ori, prin minte scene triste, speranţe nimicite, cariere distruse etc. Toate acestea numai şi numai din cauză că le este lene, că-şi pierd timpul în pat. Cteodată nemulţumirea lor se traduce în accese de toane rele, chiar de mînie. Dimpotrivă, doi subiecţi : 1) o femeie bătrînă ne-a povestit că se simte foarte bine cînd se dă jos din pat, şi mai ales cînd se trezeşte la o oră mai înaintată din noapte ; 2) un bărbat destul de cult, în vîrstă de cincizeci de ani, spunea că se simte tot atît de bine ca cel care îşi spune : „Iată o zi care va fi petrecută bine".

Următorul tabel ne dă o idee.

TABELUL III

	Subiecţi făcînd parte din prima categorie	Subiecţi făcînd parte din a doua categorie	Subiecţi făcînd parte din a treia categorie
Femei	3	1	6
Bărbaţi	7	3	13

În ceea ce priveşte culcarea, cea mai mare parte din subiecţi spun că au la culcare o emoţie destul de accentuată, amestecată cu un sentiment de teamă, ca nu cumva să scape a doua zi trenul, sau ca nu cumva dimineaţa să nu fie gata la ora cutare, pentru a se apuca de cutare lucru şi adorm ca de obicei ; unii subiecţi pentru a se putea trezi îşi fac asociaţii de cuvinte ca de exemplu : „mă voi culca pe partea dreaptă pentru că la ora cutare luna îmi va lumina fereastra" ; răspunsul unui sătean : „la ora cutare vor cînta cocoşii" ; sau al altora : „va fi ziuă, de-a binelea", „soarele va fi tocmai sus", „voi auzi fluieratul maşinii de la uzină" etc. Doi dintre subiecţi, două femei tinere, de cultură mijlocie ne-au spus că, atunci cînd îşi pun în gînd să se scoale la o anumită oră de dimineaţă, pentru a adormi, nu au decît să-şi repete de mai multe ori că trebuie să se trezească la ora cutare şi le apucă somnul numaidecît. Este un fel de autosugestie.

Un alt subiect, un bărbat în vîrstă de treizeci şi şapte de ani, ne-a spus că pentru a se putea trezi la o oră anumită, trebuie să se gîndească mai bine de o jumătate de oră înainte de a se culca, după aceea adoarme foarte greu. În clipa cînd este gata să adoarmă, tresare de mai multe ori în somn şi se crede încă treaz. Sînt şi din aceia, dar foarte puţini, care adorm ca de obicei şi nu simt nici o tulburare.

Diferenţele dintre felul de trezire sînt supuse la o mulţime de cauze de erori, de aceea le trecem într-un tabel ; acest lucru este cu atît mai necesar cu cît este vorba de înregistrarea amintirilor subiecţilor. În orice caz, aceste diferenţe nu sînt prea mari.

Din 33 de subiecţi, 26 (într-o medie de 70 de cazuri relatate din memorie) au spus că, rareori erorile lor depăşeau o jumătate de oră. Din cifrele date de unii dintre ei, care au avut o mai bună evidenţă despre amintirile lor, putem spune că în medie variaţia, la un somn de patru ore, este de 21 de minute, maximum fiind de una oră şi cinci minute, iar minimum de 37 de secunde. Acest minimum a fost constatat la un subiect cu adevărat remarcabil, care la cererea noastră a acceptat să se supună de mai multe ori acestor experienţe. Despre el vom vorbi mai tîrziu.

Astfel, din alţi şapte subiecţi, doi se trezeau totdeauna foarte tîrziu, media variaţiilor fiind la aceştia de 39 minute, iar o femeie tînără era incapabilă să se trezească, diferenţele fiind la ea foarte mari, mai mult de una oră şi 25 de minute, după ora fixată.

Întîrzierile şi prin urmare diferenţele cele mai mari apăreau după ora fixată, totuşi, cîteodată, subiecţii atingeau un maximum şi înainte. În primul caz, erorile deveneau foarte mari, atît de mari că nici nu puteau fi comparate cu diferenţele anterioare.

Ţinem să adăugăm că subiecţii lipsiţi cu totul de cultură luaseră obiceiul ca la orele cînd trebuiau să se trezească, să recurgă la ajutorul unui ceasornic pe care şi-l puneau alături, sau să asocieze momentul trezirii de anumite sunete ce se produc la ore fixe, ca fluieratul unei fabrici, zgomotul trecerii unui tren etc.

Dăm aici repartiţia acestor patru tipuri diferite :

TABELUL IV

	Subiecţi care adorm cu un sentiment de frică	Subiecţi care fac asociaţii pentru clipa trezirii	Subiecţi care adorm greu	Subiecţi care se sugestionează	Subiecţi care adorm ca de obicei
Femei	3	0	2	5	0
Bărbaţi	11	3	5	2	2

Cît priveşte chestiunile în legătură cu *starea somnului*, putem să deosebim, din răspunsurile subiecţilor, două categorii. Unii subiecţi spun că simt o mică diferenţă între somnul acesta şi cel din alte nopţi, găsindu-l mai greu, cu puţin coşmar, cu vise în care acţiunea se desfăşoară totdeauna cam la fel, în care este vorba de date, cifre, măsuri ritmice. Din 10 răspunsuri ale lor, în 7 se constată o noţiune de timp amestecată cu acţiunea viselor. Aproape în unanimitate, subiecţii au localizat partea cu vise a somnului, la începutul somnului şi cam spre „ultimul somn", cum i se mai spune. Ceilalţi au somnul plin de vise, mai de grabă de reverii, cam pe la mijlocul somnului, visele lor fiind în legătură cu grija de a se trezi, pentru că, este lesne de aflat, nimeni nu se trezea atît de devreme sau la o oră anumită, numai de dragul experienţei. Cei care trebuiau să se scoale pentru a pleca cu trenul, visau că aleargă pentru a ajunge la gară, simţeam oboseala încercată pentru a căuta o trăsură etc. În general, în 89% din răspunsurile lor, se recunoaşte predominarea viselor, să le numim musculare şi mai ales a celor în legătură cu noţiunea

de timp. Unul dintre subiecţi, o femeie bătrînă de şaizeci şi cinci de ani, ne-a povestit, că ori de cîte ori trebuie să se scoale dimineaţa la o altă oră decît cea obişnuită, are vise în care era vorba de *ore*. Se face că urmăreşte mersul arătătoarelor unui ceasornic şi se trezeşte... „cînd mi se pare că văd, bineînţeles tot în vis — ora la care-mi pusesem în gînd să mă scol". Sînt şi subiecţi care nu simt nici o diferenţă şi dorm ca de obicei. Din cei 33 de subiecţi, numai trei făceau parte din această categorie şi, lucru curios, nu erau dintre acei care nu simţeau nimic la trezirea din somn, ci făceau parte din primul tip.

Tschisch dăduse la o parte, ca pricină de eroare, nopţile agitate. Noi credem însă, că trebuie studiată starea psihologică a somnului şi în timpul acestor nopţi, ţinînd seama de diferenţele individuale, care, după părerea noastră, corespund unor tipuri clare. Astfel, dintre cei 33 de subiecţi, cinci aveau de obicei un somn frămîntat şi plin de vise şi, lucru curios, în timpul acestor experienţe, somnul lor a devenit foarte liniştit. Cel puţin aşa ne spuneau : „Sînt cele mai bune nopţi ale noastre. De atunci am luat chiar obiceiul să ne punem în gînd să ne sculăm la o anumită oră de dimineaţă, putînd astfel să ne odihnim mai bine". Noi credem că este o diferenţă destul de clară între nopţile de somn normal şi cele de somn atent, dacă am putea să ne exprimăm astfel. Observaţia lui Tschisch ni se pare cu totul particulară şi foarte interesant de reţinut, pentru că, chiar subiecţii care susţin că nu simt nici o diferenţă între cele două feluri de somn, ajung cu timpul să recunoască şi ei unele diferenţe, deşi foarte mici (a se vedea tabelul V).

TABELUL V

	Somn mai greu cu coşmar	Somn agitat cu vise	Somn obişnuit	Somn mai bun decît cel obişnuit
Femei	2	4	0	4
Bărbaţi	7	12	3	1

Cît priveşte somnul din timpul zilei (diurn), cea mai mare parte din persoanele întrebate au răspuns că atunci cînd au avut grija de a se trezi singure la o anumită oră, n-a mai putut fi vorba de un somn adevărat, ci mai mult au dormitat decît au dormit. Din 33 de subiecţi, numai 11 obişnuiau să doarmă în timpul zilei. Obiceiul lor era de a dormi o oră, cel mult două. Opt din subiecţi au recunoscut această dormitare, dar numărul amintirilor ce le aveau era, de cele mai multe ori, foarte mic (în medie vreo douăzeci), iar celelalte trei au spus că nu pot să doarmă deloc, cînd trebuie să se trezească la o oră fixă. Ca stare psihologică în clipa culcării şi a trezirii, aceşti cîţiva subiecţi, obişnuiţi să doarmă în timpul zilei, au mărturisit că au observat o diferenţă simţitoare între aceleaşi stări din timpul nopţii. Diferenţa este în sensul că sînt mai scurte şi mai variate. Persistă şi aici aceleaşi tipuri. Ar trebui poate să mai adăugăm un subtip pe care l-am remarcat la trei persoane (trei femei) care se trezeau din somn cu crize de palpitaţie. În clipa culcării încercau uşoare tulburări ale circulaţiei sîngelui şi dureri de cap ; aceste tulburări erau

și mai accentuate cînd nu erau sănătoase. Am observat la doi din cei 33 de subiecți, accese de palpitații foarte accentuate cînd se trezeau noaptea din somn. Pulsul lor avea în medie 87 de bătăi în loc de 79, iar la trezire se ridica la 98. Subiecții aparțineau primului tip. Trezirea din somn avea loc aproape totdeauna înainte de ora fixată, și numai 4 din 10 răspunsuri date, cu unele variații individuale, indicau că avea loc după.

Toți subiecții ne-au atras atenția asupra valorii diferențelor la orele de trezire. În general, diferențele sînt cu atît mai mici, cu cît se apropie de ora obișnuită de a se scula, mai puțin mici, în jurul orelor de dimineață și maxime în orele cele mai înaintate ale nopții.

Se pare că ar fi un raport strîns între obișnuințele subiectului, orele de trezire din somn și timpul de cînd doarme. Diferențele de trezire sînt mai puțin mari după un somn de șase ore decît după un somn de trei ore.

Dăm aici cîteva cifre medii luate asupra cîtorva subiecți.

TABELUL VI

	Oră de trezire în timpul experienței	Oră de trezire obișnuită	Numărul orelor de somn atent	Diferență
La 17 subiecți într-un număr mediu de 19 observații	6	8	6	17′
	5	8	5	23′
	3	8	4	28′

Mai dăm cîteva cifre relative la diferențele în orele de ziuă și de noapte. Cifrele reprezintă media a 14 observații luate asupra a 7 subiecți :

TABELUL VII

	Oră de trezire fixată	Oră de trezire obișnuită	Ore de somn	Diferență
Ore de noapte	4	7	5	19′
Ore de zi	4	5	1	41′

Rămîne să ne ocupăm acum de diferențele pe anotimpuri. Marea majoritate a subiecților noștri mărturisesc că le vine mai ușor să se trezească în timpul verii. Diferențele căpătate în experiențe concordă cu spusele lor, ceea ce înseamnă că în timpul iernii ar trebui să rezulte diferențele cele mai mari. Într-adevăr, curba diferențelor scade din iarnă pînă în toamnă. Între primăvară și toamnă, primăvara depășește toamna. Dăm aici cîteva cifre luate asupra a 19 subiecți, într-o medie de 17 observații pentru fiecare anotimp, observațiile fiind luate pentru aceeași oră de trezire, anume ora 4 dimineața:

TABELUL VIII

	Diferență
Primăvara	16′31″
Vara	14′83″
Toamna	18′10″
Iarna	20′14″

Sînt, prin urmare, mai multe cauze care înrîuresc ora de trezire. Astfel, căldura mărește diferențele, frigul aspru influențează, de asemenea, dar într-o măsură mai mică. Răcoarea plăcută a diminețiIor de vară sau de primăvară este cea mai potrivită pentru trezirea la ora fixată dinainte. Știm, de la aproape douăzeci de subiecți, faptul că, atunci cînd este prea cald în cameră, stau amorțiți, căldura îi pune în imposibilitatea de a se trezi cu toate că au cea mai vie dorință să se trezească și își dau foarte bine seama că trebuie să se trezească. Starea timpului ar avea și ea o foarte mare înrîurire. Astfel unii dintre subiecții noștri ne-au mărturisit că în zilele ploioase trag mai mult la somn (22).

Dăm următoarele cifre, obținute de la trei din subiecții noștri, persoane în vîrstă, care aveau obiceiul să doarmă în timpul zilei. Fiecare cifră reprezintă o medie de opt observații, ora de trezire fiind în medie ora 3 și jumătate. Este vorba de o trezire după o oră de somn în loc de două, ca de obicei.

TABELUL IX

	Iarna	Primăvara	Vara	Toamna
Subiectul A.	17′15″	12′30″	20′	13′39″
Subiectul B.	15′	17′	23′18″	9′09″
Subiectul C.	15′42″	14′13″	18′24″	10′

Fenomenele somnului diurn și ale somnului nocturn apar opuse, dar această opoziție este mai mult aparentă decît reală, pentru că se referă la condițiile mediului.

Mai este un fapt însemnat care poate fi dedus din tabelele și cifrele noastre, anume rolul pe care îl joacă vîrsta și mediul social în influențarea atenției în somn. Nu îndrăznim să spunem că și sexul joacă un rol, deși cifrele s-ar părea că-l dovedesc. Este însă o problemă foarte greu de dezlegat și, deocamdată, prezentăm rezultatele noastre numai cu titlu documentar, pentru că subiecții au fost studiați în condiții cît se poate de deosebite. Dintre femei, de exemplu, numai una avea obiceiul să doarmă ziua. Numărul observațiilor făcute asupra ei este de 10.

Din punct de vedere al gradului de cultură și al mediului social, cei mai puțin culți sau cei cu o cultură elementară au mai multe posibilități de a-și ține încordată atenția în timpul somnului. Se poate ca îndeletnicirile lor zilnice să le fi făcut o educație anume în acest sens. Toți subiecții cu o cultură înaltă, în număr de 13, au dat pentru aceeași oră (ora 5 dimineața) și după același număr de ore de somn, diferențe de 25 de minute cu variații individuale foarte mari, pe cînd, la subiecții cu o cultură elementară, media diferenței pentru aceeași oră și același număr de ore de somn este de 12′30″ adică jumătatea diferenței medii a subiecților culți. Trei subiecți fără nici o cultură au dat o diferență medie de 7 minute cu cele mai mici variații individuale. Trebuie să adăugăm că subiecții din prima clasă obișnuiau să se trezească cam pe la ora 9 și jumătate dimineața, cele din a doua clasă, cam pe la ora 7 și cele din ultima clasă pe la ora 6.

Cei mai vîrstnici subiecți se trezesc cu diferențe mai mici. Tinerețea deține recordul acestei imposibilități de a-și ține încordată atenția. Această diferență este și mai mare, la vîrsta mijlocie, pe sexe. La femei apar diferențe enorme.

Dăm aici cîteva cifre. Ele reprezintă mediile observațiilor luate asupra subiecților. Ora trezirii este 3 dimineața, primăvara.

TABELUL X

Vîrstă de	20—30 ani		30—40 ani		40—50 ani		50—60 ani		60—70 ani	
	Nr. subiecți	Diferențe	Nr. subiecți	Diferențe	Nr. subiecți	Diferențe	Nr. subiecți	Diferențe	Nr. subiecți	Diferențe
Femei	2	20′	3	34′30″	2	22′	0	0	3	9′
Bărbați	11	18′30″	4	18′	3	16′	3	13′	3	10′

Am expus pînă aici observațiile mai însemnate ale documentelor ce le avem. Pentru a ne da mai bine seama, am rugat cîteva din aceste persoane, 15 la număr, să facă experiențe de mai multe ori și, în condiții diferite, să se analizeze și să-și noteze observațiile cît mai exact. Am fost bucuroși cînd am văzut că observațiile noastre s-au potrivit în totul cu noile lor observații. Afară de aceasta, am petrecut mai bine de treizeci de seri pe la diferiți subiecți, pentru a examina orele și a ne da mai bine seama de experiențe în vederea unei mai bune judecăți a rezultatelor.

Dăm mai jos cîteva cifre și grafice ale variațiilor a doi subiecți, foarte deosebiți ca tip, pe care le-am luat noi înșine. Graficele și cifrele ne dau variațiile diferențelor pentru aceeași oră (ora 4 dimineața). Subiecții obișnuiau să se trezească la orele 8 și 9 dimineața.

GRAFIC

	o.	m.		o.	m.		o.	m.		o.	m.		o.	m.		o.	m.		o.	m.
Subiect A.	3	55	—	3	57	—	3	58	—	3	56	—	3	59	—	3	59	—	3	58
Subiect B.	3	40	—	3	51	—	3	47	—	3	54	—	3	47	—	3	43	—	3	50

Primul dintre acești doi subiecți este de o exactitate rară și avem de la el observații neobișnuite ; în cursul mai multor nopți din luna mai a ajuns să se trezească de două ori exact la ora 4, alte două ori cu variații de 25 și 15 secunde.

Al doilea este un tip lent. Diferența care la primul subiect (A) este în medie de 2′12″ la al doilea este de 20′59″.

În legătură cu spusele lui Tschisch despre el însuși (că este un tip iute, că se grăbește mult) n-am observat că ar putea să fie un raport strîns între faptul de a se trezi înainte sau după ora fixată și firea individuală a cuiva. În schimb am constatat, la aproape toți cei care au fost cercetați de noi, o legătură foarte strînsă între aceste diferențe și firea lor. Diferențele au fost cu atît mai mici, cu cît subiecții erau firi mai iuți, mai energice, mai voluntare. La oamenii moi, leneși, indivizi lipsiți mai mult sau mai puțin de energie, la cei predispuși la abulie, diferența a fost mai mare înainte și mai rară după ora fixată.

Cu aceasta am ajuns la observațiile culese de noi înșine. Nu vom stărui asupra lor, pentru că ar însemna să ne repetăm. Problema influenței atenției asupra somnului, interesîndu-ne în mod deosebit, am făcut observații în toate condițiile posibile și avem la îndemînă un dosar bogat cu material menit să ilustreze mai bine această problemă.

În ceea ce ne privește dormim de obicei fără vise și somn foarte liniștit. Dimineața vine ca o continuare a ceea ce am gîndit de cu seară. Visele

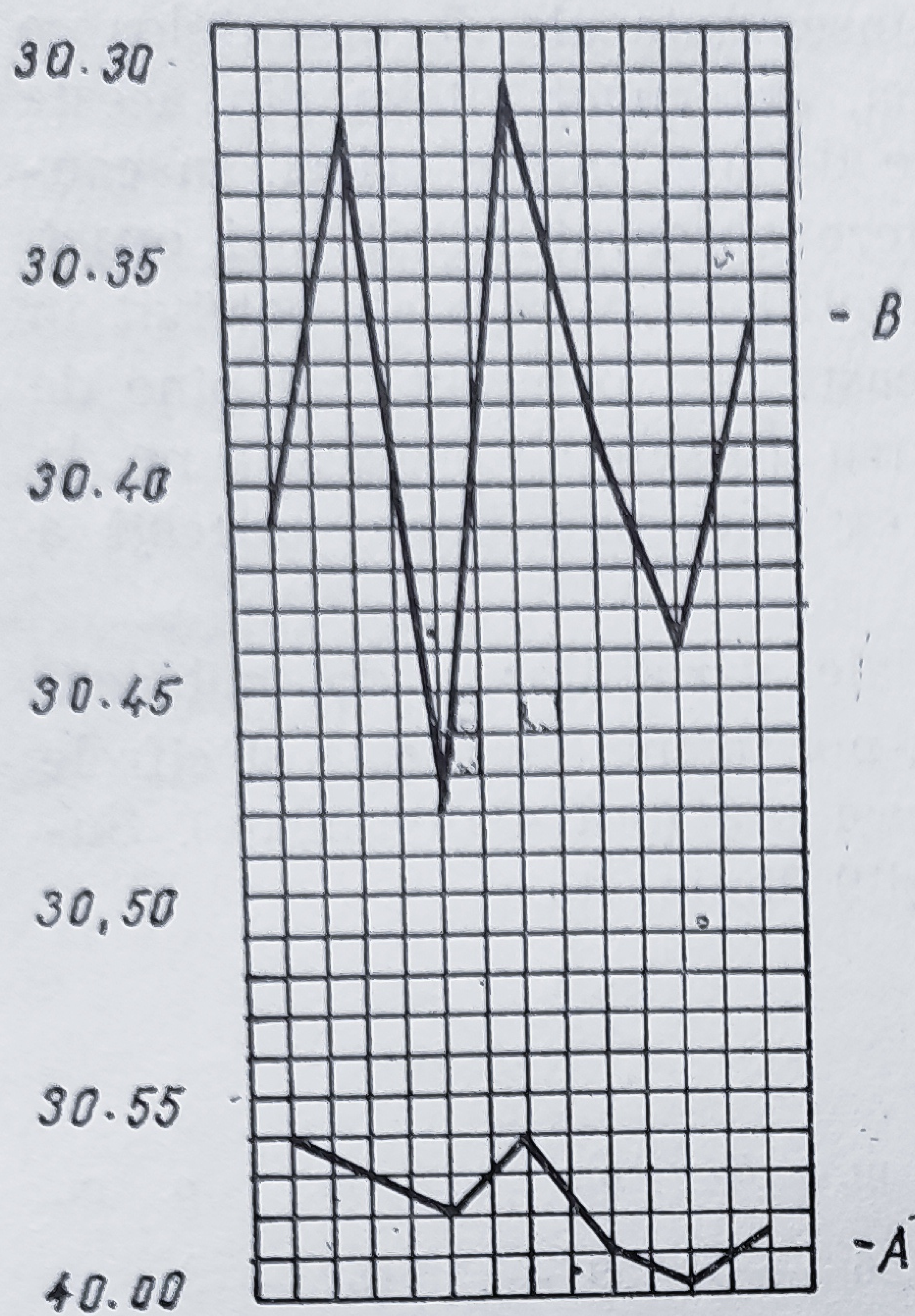

Fig. 3

sînt pentru noi semn de oboseală. Cu cît sîntem mai obosiți, fizicește mai ales, cu atît visăm mai mult.

Ni se întîmplă foarte rar să ne reamintim visele cu toate că avem obiceiul să le notăm de fiecare dată.

Hotărîrile noastre, de a ne trezi la oră fixă, sînt în număr de 257, împărțite pe anotimpuri : 68 vara, 54 toamna, 71 primăvara, 64 iarna. Ele au fost făcute în decurs de aproape patru ani. De îndată ce ne-am pus în gînd să ne trezim la o oră anumită, dormim aproape ca de obicei, dar cu o oarecare nehotărîre. Un fel de teamă însoțește grija noastră, deoarece adormim totdeauna căutînd ceva în minte, sau gîndindu-ne la vreuna din preocupările noastre literare sau științifice. Faptul că va trebui să ne trezim a doua zi dis-de-dimineață, ne revine în minte, însă, din cînd în cînd, ca un refren. Trezirea este bruscă, ca sub puterea unei emoții violente, ca în felul primei categorii a subiecților noștri, iar unele persoane care se află lîngă noi cînd ne trezim, ne-au povestit că sărim jos din pat șoptind ora la care ne hotărîsem să ne sculăm. Trezirile au loc totdeauna *înainte*. Eroarea este departe de a fi mare, cu toate că variază mult. Este în general de 6 minute.

Este cazul să facem unele observații, întîi asupra orei de trezire și apoi asupra diferențelor. Nu avem nici o obișnuință pentru orele de culcare sau de trezire. Rareori ne culcăm înainte de miezul nopții, de cele mai multe ori după, iar orele la care ne trezim depind de ocupații, de starea de oboseală, neavînd nimic fix. În medie, am putea spune că ne sculăm între orele 7 și jumătate și 8 și jumătate. Maximumul diferenței a fost atins cînd ora trezirii era fixată mult înainte de sosirea dimineții.

Dăm cîteva cifre luate în trei primăveri succesive, fiecare cifră reprezentînd o medie de 6 observații :

TABELUL XI

Orele de trezire	Media diferențelor	Numărul orelor de somn
ora 1 noaptea	25′	2
2 „	18′	3
3 „	10′17″	4
4 „	5′33″	5
ora 5 dimineața	4′17″	6
6 „	3′	7
7 „	7′83″	8
8 „	6′50″	9

Următoarele grafice (fig. 4 și 5) indică variațiile diferențelor obținute, la un anumit număr de ore de somn, și arată mai clar legătura care există între determinație și ora trezirii. Cifrele arată ora și minutele succesive, însemnate de cîte 5 ori.

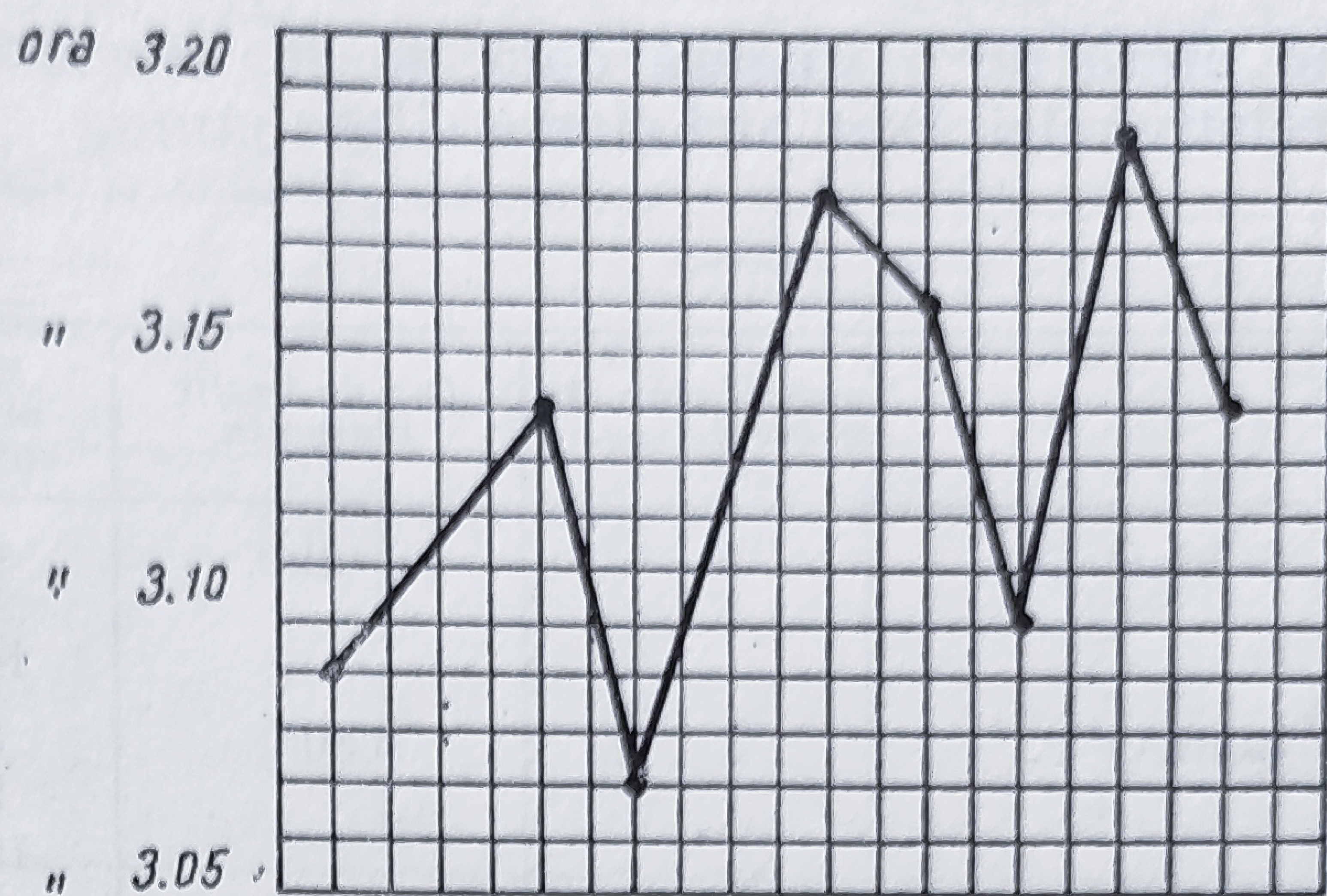

Fig. 4

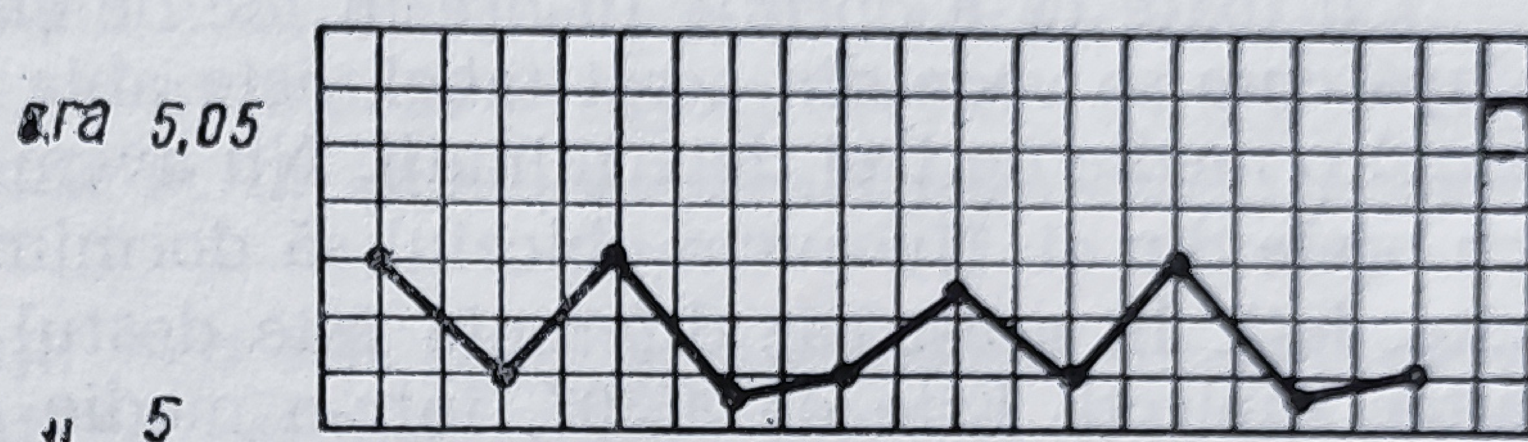

Fig. 5

După cum se vede, determinațiile se potrivesc în totul cu observațiile de mai înainte.

Ținem să demonstrăm că dacă numărul orelor de somn și ora trezirii depășesc ora fixată, atenția scade, nu mai exercită nici o influență, iar diferențele se măsoară atunci cu jumătățile de oră, din această cauză trezirea are loc totdeauna înaintea orei fixate. Un exemplu luat asupra noastră înșine, arată că atunci cînd ne-am culcat aproape de miezul nopții, punîndu-ne în gînd să ne trezim la 9 dimineața, diferențele au fost în medie de 57 minute în 15 experiențe, iar cînd am fixat ca oră de trezire 10 dimineața, ele au fost de 1 oră și 40 minute.

Ținînd seama de orele de somn obișnuit, analogia persistă încă cu atît mai mult cu cît, cercetînd mai multe determinații, asupra altor cinci persoane, rezultatele au fost identice. O doamnă de treizeci și trei de ani, pentru a nu cita decît un singur exemplu, care avea obiceiul să doarmă nouă ore, se trezea cu diferențe foarte mari dacă ora trezirii din somn era hotărîtă cu o oră mai înainte de ora obișnuită (8. — 8. 1/2), cînd se scula la ora 10 eroarea era 2′39″ (din patru determinații) ; cînd se scula la ora 6, media erorii era de 28′ (din nouă determinații). Din cele relatate de subiecți și din cele experimentate de noi, putem să presupunem, că ultimul somn, în astfel de condiții, nu este un somn adevărat, ci un fel de ațipeală. Subiectul nu se mișcă din pat, ca urmare a unui raționament aproape inconștient, își zice așa : „De obicei mă scol la ora cutare, de data aceasta trebuie să mă scol cu două ore mai tîrziu, prin urmare am timp destul înaintea mea“. Acest argument revine de multe ori în mintea lui, întrerupt din timp în timp de cîte o ușoară și scurtă ațipire. La doi subiecți, foarte sugestivi (o fată tînără și un bărbat de treizeci și unu de ani), am observat contrariul a ceea ce am spus, deși de obicei dormeau cîte șapte-opt ore. Cerîndu-le să se trezească cu două sau trei ore după ora lor obișnuită, au reușit aproape totdeauna,

în afară de o singură dată, să se trezească la ora fixată cu diferenţe relativ mici. Dăm aici cîteva cifre :

TABELUL XII

	Numărul obişnuit de ore de somn	Ora de trezire obişnuită	Numărul orelor de somn atent	Ora de trezire fixată	Diferenţe
Subiect O.	8	7 dim.	8.30′	8 dim.	14′32″
			9	9	20′12″
			10	10	23′16″
Subiect P.	7	6.30′	8	7.30′	20′10″
			9	8.30′	30′11″
			10	9.30′	13′04″

Cu toate că a dormit 10 ore în loc de şapte, diferenţa la subiectul O, după cum se vede din acest tabel, este abia de 13′4″. Fiecare cifră reprezintă o medie de trei determinaţii. Nu avem de adăugat nimic în legătură cu orele din zi. Nu avem obiceiul să dormim ziua şi foarte greu adormim cîteodată. În acest caz diferenţa este destul de mică, cel puţin faţă de a altor subiecţi. Este de 4′30″, într-o medie de treizeci şi cinci de determinaţii, la diferite ore din zi. Considerăm acest somn mai de grabă ca o stare hipnotică fiind atît de uşor că putem urmări o conversaţie, să auzim tic-tacul unei pendule etc.[1]

Mai sînt de adăugat unele lucruri despre caracterele fizice ale atenţiei în timpul somnului. Un caracter care se prezintă totdeauna foarte clar, este o accelerare a inimii. Dăm aici, cu titlu documentar, unele cifre privitoare la doi subiecţi. Coloana întîi (A) arată pulsaţiile la diferite ore din noapte, în timpul somnului nocturn obişnuit. Coloana (B), numărul pulsaţiilor în somnul atent.

Aceste cifre reprezintă media a patru observaţii.

TABELUL XIII

SUBIECT R.

Ora la care a fost luat pulsul	Numărul pulsaţiilor (A) Somn normal	Numărul pulsaţiilor (B) Somn atent
miezul nopţii	70	70
ora 1 din noapte	69	72
ora 2 din noapte	67	73
ora 3 din noapte	70	80
ora 4 din noapte	65	76
ora 5 din noapte	69	77

[1] Roemer, din Heidelberg, a făcut cercetăi experimentale asupra somnului din timpul zilei.

TABELUL XIV

SUBIECT S.

Ora la care a fost luat pulsul	Numărul pulsațiilor	
	(A) Somn normal	(B) Somn atent
miezul nopții	72	70
ora 1 din noapte	71	69
„ 2 —„—	65	75
„ 3 —„—	68	74
„ 4 —„—	68	76
„ 5 —„—	70	81

Am urmărit stăruitor acești subiecți. La orice oră am făcut observațiile noastre, am notat totdeauna o accelerare a inimii în cursul somnului atent, accelerare care devenea maximă în preajma orei de trezire. Tabelele XIII și XIV se raportează la un somn a cărui trezire era hotărîtă pentru ora 5 dimineața.

Am examinat, multe nopți, expresia feței și atitudinea subiecților în somn normal și în somn atent. La cei mai mulți din subiecți, în număr de 15, observați mai amănunțit decît ceilalți, am notat aproape cu o oră înaintea minutului fixat pentru trezire, că fizionomia lor își schimba expresia, sprîncenele se apropiau, fruntea se încrețea, fălcile se strîngeau, căpătînd astfel înfățișarea omului atent. La unul din subiecți care avea, cînd era atent, un tic particular, să-și muște buza inferioară și să-și strîmbe gura, am observat aceleași ticuri (în 8 din 10 observații făcute), pe lîngă celelalte caractere fizice ale atenției arătate mai înainte.

Privind persoane care dormeau, somn atent, am observat o perioadă de agitație care coincide, în medie, cu cele douăzeci de minute dinaintea trezirii.

Aproape toți subiecții rămîn nemișcați pînă în această clipă, de cînd încep să se sucească în pat și sînt cu atît mai agitați cu cît se apropie ora trezirii.

Ar trebui să mai vorbim și de starea sensibilității tactile, termice și auditive, în somnul normal și în somnul atent, dar observațiile noastre asupra acestei probleme sînt incomplete.

Toate cele expuse pînă aici sînt în strînsă legătură cu o altă problemă, tot atît de interesantă, fără cunoașterea căreia o explicare psihofiziologică a influenței atenției în timpul somnului, este foarte dificilă dacă nu imposibilă : este vorba de problema *sensului timpului în somn*. Cu toate cercetările migăloase ale psihologilor (mai ales ale lui Münsterberg și E. Neumann), ea este departe de a fi dezlegată. Afară de aceasta, cercetările lor, strînse și contradictorii, păcătuiesc prin aceea că privesc aproape numai și numai latura psihofizică a problemei, în legătură cu cea mai mică diferență perceptibilă sau cu aprecierea unui răstimp foarte scurt, cel mult de o zecime de secundă.

Concluziile care pot fi trase din tot ce-am spus pînă aici, sînt următoarele :

1. Influenţa atenţiei asupra somnului nu poate fi tăgăduită.

2. Diferenţele faţă de ora fixată, în cea mai mare parte a cazurilor, sînt înainte şi nu după.

3. Acestea depind şi de obişnuinţa subiectului, de alegerea orei de trezire, de timp şi de multe alte împrejurări în legătură cu mediul ambiant.

4. Diferenţa este cu atît mai mare cu cît ora fixată este mai depărtată de ora obişnuită de trezire şi invers.

5. În nopţile în care subiecţii trebuie să se trezească la o anumită oră, somnul — somn atent cum l-am numit noi — este diferit de cel al celorlalte nopţi.

6. Erorile sînt mai mari cînd cineva doarme ziua decît cînd doarme noaptea. Somnul nu este în acest caz, un somn adevărat, ci un fel de aţipire.

7. În ce priveşte caracterele fizice ale atenţiei, am observat, la unii subiecţi o accelerare simţitoare a inimii şi cîteodată, în anumite momente, un fel de agitaţie, cu aproape douăzeci de minute înaintea orei de trezire.

8. Diferenţele individuale, chiar atunci cînd sînt mari, ne-au îngăduit, totuşi, să grupăm subiecţii cercetaţi în trei categorii distincte după felul cum adorm sau se trezesc din somn. *

---

* Vezi notele marginale întocmite de Ion Biberi pentru cartea I, cap. I—III, pp. 167—171

CARTEA II

ISTORICUL VISULUI

CAPITOLUL I

METODELE EXPERIMENTALE APLICATE LA VIS

Ce trebuie să înţelegem prin cercetare experimentală. Metoda subiectivă sau introspectivă directă: *A. Maury, d'Hervey de Saint-Denis, Havelock-Ellis, Titchener etc.* Metoda obiectivă: *A. Maury, Calkins, Mourly Vold, Woodworth, Clavière* etc. Metoda eclectică: *Sante de Sanctis* etc. Metoda chestionarului şi a interogatoriului: *Jastrow, Child, Heerwagen, Titchener, Sante de Sanctis* etc. Metodă personală.

Dacă mecanismul psihofiziologic al somnului este puţin cunoscut, cu atît mai puţin este cunoscută psihologia visului.

În general, autorii repetă cele cîteva date clasice pe care le reproduc, mai mult sau mai puţin exact, şi manualele, fără să ţină seamă de textele observatorilor.

Abia spre sfîrşitul veacului al XIX-lea găsim, asupra visului, cercetări cu adevărat experimentale. Cu toate divergenţele ciudate, care stăruie încă în cunoştinţele dobîndite pînă acum, somnul a fost, totuşi, obiectul unui mare număr de cercetări. Studiul visului, dimpotrivă, este abia la început. De aceea credem că este nimerit să facem o expunere cît mai amănunţită a cercetărilor experimentale, cu atît mai mult cu cît afară de unele sumare referinţe bibliografice, cu care de obicei autorii îşi precedă lucrările, nu se găseşte nici o dare de seamă mai completă asupra lor.

Cînd spunem cercetări experimentale, trebuie să precizăm mai întîi înţelesul acestor cuvinte pentru a putea lămuri apoi atît scopul şi cuprinsul analizei noastre critice, cît şi motivele pentru care am lăsat de-o parte presupuse lucrări experimentale, în fond simple ciudăţenii, vrednice a fi doar menţionate. Am lăsat la o parte din capul locului observaţiile medicale şi clinice, cu toate că, este ştiut, literatura medicală este bogată în materie de vis. În această ordine de idei este vorba de observaţiile curente înregistrate fie la patul bolnavilor, fie cu un anumit prilej, cu gîndul de a constata unele raporturi între natura viselor şi anumite tulburări patologice, între care cea mai mare parte o formează tulburările psihopatice.

Le-am lăsat la o parte fiindcă cei mai mulți cercetători s-au mulțumit doar să precizeze, în observațiile lor, unele raporturi date, prin fapte care le vin în sprijin, fără să se neliniștească deloc de mecanismul și structura visului. Un mare număr de vise n-au fost culese în condiții riguroase din punct de vedere științific și foarte rar s-a găsit vreun cercetător care să analizeze conținutul lor. Fenomenele constatate sînt, prin urmare, foarte vag descrise, părînd mai totdeauna expresia unor reconstituiri *aposteriori*.

Este adevărat că și asemenea observații cer examinări îndelungate, o mare atenție și o mulțime de alte amănunte pe care, pentru a le surprinde și duce la capăt este nevoie și de ajutorul întîmplător al împrejurărilor. Observațiile psihiatrice sînt, din acest punct de vedere, și mai greu de notat. Întrucît am făcut și noi cîteva, ne dăm bine seama de greutățile pe care le întîmpină cineva pentru a prinde cît mai exact un fapt observat.

Cu toate acestea, noi am lăsat la o parte astfel de date, pentru că oricît ar fi ele de căutate aparțin totuși domeniului clinic. Am mai lăsat deoparte și observațiile care deși privesc în mod direct somnul, cuprind totuși priviri mai mult sau mai puțin generale asupra viselor.

Înțelegem prin urmare ca în această vedere generală, să facem o analiză critică a cercetărilor făcute pînă acum asupra omului normal și asupra visului, în sensul unor analize psihologice voit experimentale, fie sub forma unor serii de cercetări puse la cale dinainte pentru studiul viselor, fie sub forma de analize psihologice obiective întemeiate pe experiențe. Acest din urmă gen de cercetări a început abia cu Alfred Maury.

În prima categorie de lucrări, într-adevăr experimentale, pot fi citați : A. Maury, d'Hervèy de Saint-Denis, Mourly Vold, de Sanctis etc.

Într-a doua categorie, cităm dintre lucrările autorilor care au înregistrat observații precise, pe Giessler, Delboeuf, James Sully, Saint-Paul etc. Dintre cei ce au condus anchete sau au făcut statistici, îi citám pe Heerwagen, Jastrow, Calkins etc.

În fine, dintre cei care au început discuții precise, sprijinite pe fapte și documente, îi citám pe Delboeuf, de Sarlo, Weygandt Scripture [1] etc.

Trebuie să ținem seama în cele spuse mai înainte că o bună parte din lucrările cuprinse în lista noastră nu ne interesează direct, ci indirect. Rezultatele cuprinse în ele au totuși o oarecare legătură cu experiențele și cercetările asupra viselor, iar cunoașterea datelor lor pare a fi de natură să ajute la lămurirea faptelor experimentale de care ne ocupăm în mod deosebit.

O primă problemă care trebuie să atragă luarea aminte a psihologului care dorește să înceapă cercetări asupra viselor, este în mod necesar problema metodei. De aceea expunerea metodelor pe care le-au folosit autorii, va forma cea mai mare parte a acestui prim capitol.

---

[1] Ne este cu neputință să încărcăm această carte cu o bibliografie prea amplă. Se va găsi una completă într-un articol al subsemnatului în „Revue de Psychiatrie", 1902, aprilie.

Studiul viselor este cît se poate de delicat. Observatorul cel mai priceput rămîne de multe ori nedumerit neştiind ce hotărîre să ia asupra felului cum să-şi conducă cercetările. Problema metodei interesează de obicei puţin, chiar pe savanţi, şi continuăm să trăim şi să ne simţim bine cu fericitele şi puţin neliniştitoarele date ale unui empirism elementar. A preciza serios condiţiile în care trebuie să se facă observaţiile şi a delimita precis felul cum să fie înregistrate, pare, de multe ori, o treabă fără rost, cu atît mai mult cu cît este vorba de vis. Totuşi, au fost autori care s-au gîndit serios pînă unde pot să ajungă unele metode în studiul viselor, fapt care s-a petrecut sub influenţa fericită a lui Alfred Maury, primul autor care s-a ocupat de această problemă, un experimentator adevărat, deşi mai mult un autoexperimentator.

În toată bibliografia visului, afară de Maury şi de alţi autori de cercetări experimentale, nu cunoaştem nici o lucrare de ansamblu care să se ocupe în mod deosebit de metodă. Ne amintim de culegerea savantă a lui Sante de Sanctis consacrînd un capitol special metodei. Acest autor observă, şi pe bună dreptate, că medicii au fost primii care s-au ocupat în mod ştiinţific de vise din cauza preocupărilor lor strîns legate de cunoaşterea mentalităţii subiectului. Dar fiziologii şi experimentatorii n-au făcut niciodată caz mare de observaţiile lor clinice, fapt ce explică îndeajuns puţina atenţie dată de ei datelor ce le aveau. Domeniul acestui fel de studii fiind gingaş prin natura lui, în ce măsură se poate bizui cineva pe observaţii culese fără nici o preocupare experimentală prealabilă şi fără să se fi definit cel puţin condiţiile elementare ale experienţei ?

Răspunsul este greu de dat, ca să nu spunem că este chiar negativ. Metodele, oricît de precise ar fi, sînt supuse şi ele la o mulţime de cauze de erori. Lungul şir de iluzii, halucinaţii şi alte broderii ale imaginaţiei şi ale spiritului omenesc atent, sporesc şi mai mult cînd nu ţinem seama de unele semne de recunoaştere, pe care metodele le implică în mod necesar.

Logicienii din antichitate au avut mare dreptate cînd au preconizat un spirit metodic pentru a putea şti cît mai exact în ce măsură greşelile pot fi circumscrise. Dar chiar dacă am aplica metodele cele mai precise, am fi încă departe de a îndepărta toate cauzele de eroare. Numai experimentatorul care încearcă să facă cercetări în acest domeniu psihologic, poate să-şi dea seama de nestatornicia terenului de experimentat şi chiar a obiectului experienţei sale. Legile logicii omeneşti obişnuite par a fi aici distruse, teorii şi imagini se vor desfăşura ca nişte arabescuri ciudate în mentalitatea subiectului şi tot căutînd să prindem cîteva năluci ale acestei lumi de vedenii, de sunete, de acţiuni, de sentimente, de dureri, sfîrşim prin a nărui tot sau prin a evoca o altă lume mai fugarnică, mai neînţeleasă, care în faţa analizei mintale se estompează fără a mai putea fi zărită atît de repede că ne pomenim pe nesimţite în faţa propriei noastre analize ca obiect de cercetare. Maury a avut mare dreptate cînd a creat acest cuvînt, binecunoscut, de „Psychologist's Fallecy" adică „eroare de observaţie" — pentru observaţiile asupra viselor. El a arătat prin aceasta, în chip sintetic, un izvor nesecat de erori. Cu toată dificultatea de a duce cu bine, pînă la capăt, o observaţie, nu este totuşi mai

puţin adevărat că analiza mintală poate să ne conducă la rezultate însemnate cînd este făcută de un subiect care ştie să se servească de ea. Anumite reguli prealabile se impun însă. Necesitatea unei metode este categorică mai ales pentru a putea obţine *fapte* în înţelesul ştiinţific al cuvîntului, depăşind partea clinică a observaţiilor.

Nu ştim cum să explicăm mai bine pentru a arăta utilitatea unei bune metode în studiul viselor alienaţilor mintali, ale bolnavilor şi ale copiilor. Cum să venim în legătură cu subiectul pe care voim să-l observăm ? Ce să reţinem din spusele lui ? După ce criterii să judecăm afirmaţiile lui ? etc. Sante de Sanctis, căruia îi datorăm cercetări remarcabile, mai ales asupra patologiei visurilor, şi-a pus aceste întrebări la începutul cercetărilor lui şi ni le-am pus şi noi cînd am făcut, ca acest autor, unele cercetări asupra viselor alienaţilor. Vom descrie mai departe metoda noastră şi în ce fel am crezut că vom putea să ne punem la adăpost de cauzele de eroare.

Metodele întrebuinţate de diferiţi autori se pot împărţi în patru categorii : I. Metoda subiectivă sau introspectivă directă. II. Metoda obiectivă. III. Metoda eclectică. IV. Chestionarul şi interogatoriul.

I. *Metoda subiectivă*. Este vechea metodă a filozofilor, pe care Alfred Maury a utilizat-o pentru prima dată în mod ştiinţific, în studiul viselor. Un mare număr de autori s-au slujit după el şi chiar înainte, fiind cel mai răspîndit mijloc de investigaţie. Alfred Maury şi-a descris pe larg metoda, în primul capitol al cărţii sale clasice asupra somnului şi viselor. El a voit cu tot dinadinsul să facă psihologie experimentală, stăruind mult asupra amănuntelor experienţei, pentru ca oricine să poată repeta experienţele lui şi să verifice legitimitatea inducţiilor lui.

Dăm aci propriile lui cuvinte :

„Mă observ cînd în pat, cînd în fotoliu, în clipele cînd e gata să mă fure somnul ; însemn exact în ce stare sufletească mă găseam înainte de a adormi şi rog persoana de lîngă mine, să mă trezească în clipe mai mult sau mai puţin depărtate de cea în care am aţipit. În tresărirea deşteptării, amintirea visului din care am fost smuls, este încă prezentă în mintea mea, în toată prospeţimea primei impresii. Îmi este, atunci, uşor să apropii amănuntele acestui vis de împrejurările în care m-am situat pentru a adormi. Însemn într-un caiet aceste observaţii, cum face medicul pentru cazul pe care îl observă".

„Realizînd repertoriul ţinut zi de zi, am surprins, între visele avute în diferite epoci ale vieţii mele şi circumstanţele care, să zicem, le-au provocat, unele coincidenţe şi analogii care mi-au dat de multe ori cheia explicaţiei lor."

Şi mai departe : „Observaţia în doi este totdeauna de neapărată trebuinţă, pentru că, înainte ca mintea să-şi reia conştiinţa de sine, se petrec fapte psihologice a căror amintire poate, fără îndoială, să persiste şi după trezirea noastră din somn, dar care sînt legate de manifestări ce numai altul poate să le vadă. Astfel, cuvintele ce le rostim cînd sîntem aţipiţi sau cînd visăm rău, trebuie să fie auzite de cineva care să ni le poată povesti. Nu este gest sau atitudine care să nu-şi aibă însemnătatea. În fine, ceea ce mai face să fie necesar ca o a doua persoană să-şi dea

concursul, este imposibilitatea în care ne găsim de a ne trezi, la un moment dat, cu ajutorul vreunui mijloc mecanic, tot atît de bine cum am face cu ajutorul unei mîini binevoitoare. Este de la sine înțeles că pentru a putea culege observații utile asupra viselor noastre, trebuie să fim oarecum predispuși la visare, să fim în stare a suferi halucinațiile hipnagogice pe care le vom descrie mai tîrziu. Acesta este tocmai cazul meu. Puțini sînt oamenii care visează atît de repede și atît de des ca mine. Foarte rar îmi scapă amintirea a ceea ce am visat și amintirea viselor stăruie în minte mai multe luni, tot atît de proaspătă și, aș putea spune, tot atît de vie ca în clipa deșteptării. Mai mult, adorm ușor și, după cîteva clipe de somn, încep să am vise cărora pot să le verific legăturile cu ceea ce mă preocupa mai înainte. În fine, cea mai mică abatere de la felul meu de viață, cea mai ușoară schimbare a obișnuințelor mele, îmi dau vise sau halucinații hipnagogice în complet dezacord cu cele din viața de toate zilele. Am mereu în mine măsura efectelor produse de cauze pe care îmi este cu putință să le apreciez".

Observațiile culese prin această metodă, afară de puterea de analiză, remarcabilă din mai multe puncte de vedere, a unui autor ca Maury, dovedesc că se cere în primul rînd o deprindere cu totul specială și în al doilea rînd că se poate întîmpla să poarte pecetea unei sistematizări oarecare. Observațiile pot fi ușor sistematizate, mai ales cînd introspecția este adusă în cursul desfășurării acestor atît de gingașe fenomene psihologice, asupra genezei și structurii anumitor elemente psihice, depășindu-se astfel simpla descriere. Cu cît analiza este mai pură, cu atît construcția intelectuală este îmbibată de date apriorice, mai degrabă conștiente decît subconștiente. Cu toate acestea, este singura metodă cu care putem să pătrundem în structura intimă a vieții visului sau a halucinațiilor hipnagogice, deși este supusă la un mare număr de cauze de eroare.

Cităm, tot de la Maury, un exemplu referitor la sugerarea ideilor : „Într-o seară ațipisem în fotoliu. Urechea percepea clar încă sunetele. Fratele meu pronunță cu voce destul de tare aceste cuvinte : „aduceți un chibrit". Lumînarea tocmai se stinsese. Am auzit parcă aceste cuvinte dar nu-mi dădeam seama că au fost spuse de fratele meu. În visul pe care l-am visat, se făcea că m-am dus să caut un chibrit. Fiind deșteptat, cîteva secunde mai tîrziu, mi s-a spus fraza fratelui meu. Uitasem că am auzit-o deși, în clipa aceea, am răspuns ; răspunsul meu a fost însă automat. Totuși, în vis, se făcea că m-am dus cu propriile mele mișcări să caut un chibrit, fără să-mi dau seama că executam un ordin. Altă dată, adormind lîngă foc, soția mi-a adresat două cuvinte. Am ieșit din ațipeală dar n-am putut să mă dumiresc dacă cuvintele spuse de ea erau ale ei sau fuseseră pronunțate de mine".

Metoda introspecției a fost foarte mult întrebuințată și de marchizul d'Hervey de Saint-Denis, în cartea lui, astăzi clasică, făcîndu-l pe autor să uite uneori că mai sînt și alte lucruri, în viața mintală a omului, afară de imagini și asociații de imagini.

Cu alte cuvinte, subiectul se observă pe sine însuși. Cu ajutorul unei alte persoane își provoacă treziri la ore fixe, însărcinînd-o în același timp să observe tot ce ar fi de observat în timpul ațipirii sau al somnului.

Cea mai mare parte dintre experimentatori s-au servit de această metodă. Ea cere o mare obișnuință de a se analiza pe sine și de a-și analiza visele și o mare putere de a se acomoda în același timp la experiența care urmează a se face. Mai trebuie ca experimentatorul să aibă o viață onirică bogată, pe care să și-o poată dirija după voie.

Această metodă prezintă, totuși, o mulțime de neajunsuri. Subiectul avînd a se experimenta pe sine însuși, prin însăși instituirea unei astfel de cercetări, modifică natura fenomenelor pe care vrea să le studieze. Se fabrică astfel, în mod subconștient, o sugestie sistematică nouă, care persistă și se sistematizează din ce în ce mai mult, cu toată limpezimea discernămîntului experimentatorului. Fără îndoială că aceste neajunsuri pot fi micșorate. În orice caz ele există totuși. Sante de Sanctis, aducînd metodei lui Maury critici asemănătoare, citează o observație, luată din atîtea altele, prin care dovedește marea influență pe care o exercită, asupra somnului și viselor, faptul unei atenții particulare îndreptată și ațintită mult timp asupra viselor. O dăm aci in extenso. Într-o zi, o domnișoară, foarte inteligentă și cu o cultură superioară, stînd de vorbă cu acest autor despre studiile lui asupra viselor, a fost întrebată dacă are tendința de a visa scenele emoționale prin care trece în viață. Ea a răspuns nu, adăugînd că visa foarte rar și că visele ei se refereau în general la subiecte din viața de toate zilele, de ordin cu totul secundar. După cîteva zile, întîlnind-o din nou, această domnișoară i-a spus că, după conversația avută cu el, a visat o scenă foarte dureroasă pe care a trăit-o cu mama ei, cu doi ani mai înainte. Visul fusese atît de viu și de mișcător, încît s-a trezit numaidecît din somn. Orice experimentator a putut să aibă fapte asemănătoare și chiar noi. În îndelungata noastră obișnuință de a lucra noaptea, am avut de multe ori prilejul să fim de față la adînci tulburări ale somnului ca și la devierea naturii obișnuite a viselor, din cauza unei atenții prea îndelung și prea puternic ațintită asupra momentului ațipirii, asupra trezirii sau asupra clipei în care pleoapele cad grele de somn. Înțelegem astfel perfect de bine cazul filozofului genevez Lésage, care s-a ales cu o gravă insomnie din cauză că a voit să observe ce i se întîmplă în clipa trecerii de la veghe, la somn. Nu este locul să expunem aci cercetările noastre, pentru că am putea cita, la rîndul nostru, cazul unui tînăr medic, unul din subiecții noștri care dovedind un interes foarte viu în cercetările sale asupra somnului, a sfîrșit prin a-și pierde, încetul cu încetul obișnuința de a dormi și a trebuit să i se prescrie substanțe hipnotice pentru a-i readuce somnul.

Cu puțină obișnuință și cu un strîns control de sine, metoda lui Maury poate să aducă, totuși, observații prețioase. Cartea clasică a acestui autor este un exemplu vrednic de toată lauda, mai ales dacă ținem seama de faptul că autorul a întreprins o operă cu totul personală.

Tot în legătură cu această metodă, mai amintim unele cercetări care pot fi puse alături de cele din prima categorie, deși se deosebesc în mai multe privințe, avînd neajunsul că experimentatorul, în loc să observe sistematic visul, se îngrijește mai mult de anumite vise, de un grup definit de imagini, lăsînd de o parte pe celelalte ; caută, cu alte cuvinte, să facă analize calitative, subiective. Ca cercetări de acest fel am putea să

cităm pe cele ale lui Havelock-Ellis, ale lui Titchener etc. și cele cîteva observații pe care le-a făcut Binet cu prilejul criticii lucrării lui Havelock-Ellis. Titchener a studiat și a analizat visele privitoare la imaginile gustative. Astfel, a constatat vise cuprinzînd imagini gustative, fără să poată stabili însă corelații cu modificările fiziologice reale. Examenul salivei, făcut odată cu observarea unui astfel de vis, n-a dat la iveală nimic deosebit, n-a fost vorba de altceva decît de o autosugestie.

Titchener a descris această observație. Visele gustative sînt dealtfel foarte rare. Calkins a revelat 2 din 335 de vise urmărite și nu a putut să constate nici unul, în alte 298 de observații.

În general, cu această metodă, subiectivitatea intră mai puțin în joc și orientarea cercetărilor este într-o oarecare măsură obiectivă.

Experimentatorul delimitează condițiile experienței, natura viselor ce-l interesează, iar datele ce le culege prin observații asupra sa însuși sau asupra altor subiecți, nu au numai o valoare subiectivă, ci și una obiectivă.

II. *Metodele obiective*. În această categorie de metode trebuie să deosebim, în primul rînd, metoda constînd în a studia visele altei persoane, dar cu ajutorul analizei personale și în al doilea rînd, aceea prin care se provoacă vise pe cale artificială, recurgînd totdeauna la analiza subiectului, pentru a putea înțelege rezultatul modificărilor sau al excitațiilor senzoriale provocate.

Sante de Sanctis numește această metodă, cu drept cuvînt, *introspectivă indirectă*, în opoziție cu precedenta pe care o numește *introspectivă directă*. Într-adevăr, obiectivitatea ei constă numai în înlocuirea subiectului de experiență. Ca și în analiza psihologică, subiectul face și aci tot introspecție mintală, cu singura deosebire că de astă dată, el nu mai este influențat deloc sau foarte puțin de natura experienței care se urmărește, și poate să reacționeze obiectiv.

Aproape toate cercetările experimentale s-au făcut după această metodă.

A. Maury a întrebuințat-o și el, dar altfel concepută. Într-un capitol al său despre vis și nebunie, acest autor notează nouă observații precise, culese din cercetări experimentale. El a fost călăuzit să întreprindă cercetări pornind de la următoarea observație pe care i-a oferit-o întîmplarea : „Îmi amintesc, scrie el, că odată, în copilărie, după ce am ațipit, am visat, din cauza unei călduri mari, că cineva mi-a pus capul pe nicovală lovindu-mă puternic. Auzeam în vis, foarte deslușit, zgomotul greu al ciocanelor, dar nu știu cum se făcea că în loc să mi-l sfărîme, ciocanele se înfundau în capul meu ca în ceară moale. Cînd m-am trezit, mi-am simțit fața năpădită de sudoare din cauza căldurii prea mari. Dar ceea ce este mai ciudat, este faptul că am auzit și în vis zgomotul real al ciocanelor din curtea vecină unde locuia un fierar. Nu mai încape nici o îndoială că toate s-au întîmplat din cauză că urechile mele au transmis acest zgomot minții mele cotropite de somn. A fost o senzație reală, asociată de un fapt imaginar..."

Dăm aici unele experienţe, făcute de A. Maury, fiind primele de acest gen. Amintim deocamdată în treacăt şi experienţele bine îndrumate de Prévost din Geneva (1834) precum şi cele ale autorului anonim al cărţii asupra mijloacelor de a dirija visele, contemporan cu Maury, despre care vom vorbi mai pe larg în altă parte.

I. „Cineva îmi atinge cu un fulg buzele şi vîrful nasului : visez că sînt supus la chinuri groaznice, că mi s-a pus pe faţă o mască de răşină care mi-a fost trasă apoi deodată, rupîndu-mi pielea de pe faţă".

II. „Mi se apropie de ureche un cleşte de la sobă vibrînd, de care se atingea un foarfece de oţel şi visez că aud sunetul clopotelor. Apoi acest sunet de clopote se preschimbă numaidecît în sunet de toacă şi mă cred în zilele lui iunie 1848".

III. „Mi se dă să respir apă de Colonia şi mă visez într-un magazin de parfumerie, că mă aflu la Cairo şi-mi amintesc de aventuri extraordinare a căror legătură între ele îmi scapă".

IV. „Mi se apropie de faţă un chibrit aprins, în aşa fel ca să-l simt şi visez că sînt pe mare (notaţi că în timp ce dormeam, vîntul bătea pe fereastra deschisă) şi că Sfînta Barbara sare în aer !"

V. „Fiind ciupit uşor de ceafă, visez că mi se pune o ventuză, ceea ce trezeşte în mine amintirea unui medic care m-a îngrijit în copilărie".

VI. „Mi se apropie de obraz un fier cald, ţinîndu-l destul de departe pentru ca senzaţia de căldură să fie uşoară. Visez nişte bandiţi *(chauffeurs)* care intrau în casele oamenilor şi sileau pe cei care îi găseau, apropiindu-le picioarele de un grătar înroşit, să spună unde au banii. Ideea acestor bandiţi numiţi fochişti, îmi aduce îndată aminte de ducesa d'Abrantès, pe care în vis mi-o închipui că m-a luat ca secretar. Citisem, e drept, pe atunci, în *Memoriile* acestei femei de spirit, unele amănunte despre aceşti fochişti-bandiţi".

VII. „Mi se pronunţă la ureche cuvîntul *parafagaramus*. Nu aud nimic şi mă trezesc din somn cu un vis foarte vag. Se repetă experienţa cînd dorm liniştit în patul meu, pronunţîndu-mi-se cuvîntul *mamă* de mai multe ori în şir. Visez diferite subiecte, dar în acest vis se făcea că aud bîzîitul albinelor. Aceeaşi experienţă reluată după cîteva zile, cînd abia adormisem, a fost mai concludentă în rezultate. S-a pronunţat la urechea mea cuvintele *Azor, Castor, Leonor*. Deşteptat din somn, mi-am amintit că am auzit ultimele două cuvinte, dar le atribuiam unuia din interlocutorii pe care îi visasem".

Altă dată a perceput numai sunetul cuvîntului, dar nu şi ideea. I s-a pronunţat la ureche cuvintele *candelă-mandelă* de mai multe ori în şir. S-a trezit deodată strigînd : „este chiar ea".

VIII. „Mi s-a turnat o picătură de apă pe frunte. Visez că mă aflu în Italia, că mi-e foarte cald şi că beau vin d'Orviette".

IX. „Mi s-a trecut pe dinaintea ochilor o lumînare aprinsă învelită într-o hîrtie roşie. Visez furtună, fulgere şi o întreagă amintire despre o furtună mare, de care am fost prins pe Canalul Mînecii, pe cînd mergeam spre Morlaix, Le Hâvre, toate acestea fac obiectul visului meu".

Aceste observaţii sînt departe de a fi la adăpost de orice cauză de eroare. Condiţiile experimentale sînt abia definite şi A. Maury se mulţumeşte să ne spună numai „că am rugat o persoană aşezată lîngă mine

să-mi provoace, seara, cînd sînt gata să adorm într-un fotoliu, anumite senzații despre care eu să nu știu nimic și să mă trezească atunci cînd va crede că am avut destul timp să visez ceva."

La drept vorbind, în astfel de experiențe, nu putem ști după ce criterii va putea, persoana care dirijează experiența, să aprecieze timpul în care s-a desfășurat visul.

A. Maury notează, dealtfel, foarte rar condițiile experimentale, analiza senzațiilor subiective interesîndu-l mai mult decît orice.

Am putea cita ca experiențe tipice, făcînd parte din prima categorie, cercetările făcute de Miss M. W. Calkins, iar din a doua categorie pe cele ale lui J. Mourly Vold, asupra cărora vom reveni. Primul autor, ale cărui cercetări toate criticile le consideră ca fiind cel mai scrupulos conduse, a experimentat mai multe săptămîni de-a rîndul (șase sau opt săptămîni) doi subiecți care erau treziți la diferite ore, prin excitații senzoriale hotărîte de mai înainte. Subiecții trebuiau să-și descrie visele îndată după ce se trezeau.

Observațiile interesante ale lui Calkins, au dus la constatări de cu totul altă natură decît datele analitice subiective ale altor autori. Calkins a putut să culeagă, de la doi subiecți de ai ei, 375 de vise. Unul dintre subiecți, un bărbat de 32 ani, a fost observat în 46 de nopți și al doilea, o femeie de 28 de ani, în 55 de nopți. Cercetările ei au condus-o să remarce, între altele, că marea majoritate a viselor au loc dimineața și tot atunci au loc și visele cele mai vii. Pare să fie o strînsă legătură între vivacitatea viselor și apariția lor concomitent cu lumina dimineții. Un vis pe care ni-l reamintim este, după acest autor, totdeauna un vis foarte viu. Deosebește patru categorii în vivacitatea viselor : 10,8% este numărul viselor pe care ni le reamintim perfect, în toate amănuntele, acestea sînt cele mai vii ; 34% din vise ni le reamintim exact cu unele amănunte, sînt destul de vii ; 29,8% din vise nu sînt atît de vii ca acele din categoriile de mai înainte, au vivacitate mijlocie ; și, în fine, 19,4% sînt vise pe care abia dacă ni le mai reamintim, vise indistincte și deci foarte puțin vivace.

Mai cităm cîteva fapte pentru a ilustra valoarea acestei metode : visele de origine senzorială sînt rare. Dintre acestea, cele mai multe sînt de natură auditivă și cele mai puține sînt gustative sau olfactive. În 11% din vise, nu se poate prinde nici o legătură între viața în stare de trezire și viața din somn. În visele vizuale, predomină visele de origine asociativă.

Trebuie să mai facem o distincție între visele intense, tari și visele care ne rămîn doar limpezi în minte. Trebuie să fie, fără îndoială, un criteriu în această distincție, nu poate fi însă, decît unul relativ. Un ultim fapt care rezultă din cercetările lui Calkins este continuitatea vieții mintale în cele două forme : veghe și somn.

Al doilea autor a putut să creeze vise artificiale. Metoda lui este tot atît de ingenioasă pe cît este de lăudabilă din punct de vedere științific. A instituit adevărate cercetări metodice. Începînd de la 1876, J. Mourly Vold s-a ocupat de vise și, mai ales, a cercetat „rolul pe care îl joacă în vis simțul pipăitului (contact și temperatură), simțul muscular și relațiile dintre imaginile de seară cu ale nopții următoare".

Reproducem mai jos, textual, cuvintele autorului asupra metodei pe care a întrebuințat-o pentru studiul aparatului muscular în somn. În locul stimulilor trecători, care țin cîteva secunde, a preferat pe cei care acționează o noapte întreagă, din cauză că este foarte greu să poți obține oarecare rezultate, în alt chip. „Astfel, seara", spune el, „cu cîteva clipe înainte de culcare, rugam pe subiecții noștri să-și pună mănuși, tulpane sau să-și facă legături în jurul unor anumiți mușchi, cerîndu-le să se angajeze să le țină toată noaptea. Mă ocupam cu deosebire de articulația tibio-tarsiană și de articulațiile celor două mîini. Cînd făceam experiențe asupra primei articulații, o legam de jur împrejur, de obicei cu o panglică lată de doi centimetri sau cu o sfoară. Le treceam, și pe una și pe alta, în jurul articulației unui picior, pe dedesubtul gleznelor, cu o învîrtitură în jurul tălpii piciorului, pentru a le împiedica să se deplaseze. Prin această presiune, avea loc o flexiune a tălpii. Poziția piciorului, făcînd abstracție de poziția orizontală a corpului, semăna, într-o oarecare măsură, cu aceea a unei persoane care stă în vîrful piciorului. Se înțelege de la sine că ordonam legături nu prea strînse, pentru a evita tulburările nervoase".

„Alte experiențe le făceam asupra degetelor de la mîini. Legam, noaptea, unul sau mai multe degete cu o panglică (sau o sfoară), de obicei în jurul primei falange. Foarte multe experiențe le-am făcut asupra unei mîini întregi sau asupra amîndurora. Puneam subiecții să-și pună, noaptea, una sau amîndouă mănușile în mîini, de obicei neîncheiate, pentru a evita o presiune prea mare asupra arterelor. Sub apăsarea mănușilor, toate articulațiile mîinii se curbau".

„Alte experiențe le-am făcut singur, punîndu-mi o greutate în spate. Astfel, îmi puneam în spate cîțiva butuci de la sobă (cîte 3 bucăți), legați laolaltă și agățați de mijloc, peste cămașă, cu o curea. Mai multe săptămîni de-a rîndul am ținut în spate acești butuci noaptea întreagă. În alte serii de experiențe, subiecții dormeau cu cîte un sul de la pat peste picioare sau le provocam diferite modificări tactile".

În experiențe asupra reprezentărilor vizuale în vis, acest autor dădea subiecților cîte o cutie pe care nu trebuiau să o deschidă decît seara, în pat. Înainte de a se culca, subiecții trebuiau să privească un timp destul de scurt, două pînă la 10 minute, obiectele din aceste cutii și apoi să închidă ochii și să se culce, stingînd lumina, fără să-i mai deschidă. Dimineața li se cerea, acestor subiecți — majoritatea studenți și institutori —, să completeze un protocol al experienței, cu visele pe care le-au avut. Obiectele cuprinse în cutii erau și variate, ca de pildă : o floare de iasomie, o figură de cîine, un soldat cu suliță, o bucățică de piele, o figură de carton etc., cărora li se cunoșteau de mai înainte dimensiunile. Numai un singur obiect, o foaie de hîrtie neagră, era mare de 0,50 m lățime pe 0,31 m înălțime, celelalte obiecte nu treceau de 0,08 m.

Metoda obiectivă este cea mai bună pentru studiul viselor, pentru că, mai ales în experiențele din a doua categorie de cercetări obiective, condițiile experimentale sînt bine precizate, ajungînd să producem, pe cale artificială, modificări în mentalitatea subiectului. Excitațiile artificiale se amestecă sau domină pe cele care figurează în mintea celui care doarme și asistăm astfel la o adevărată cercetare de laborator, provocînd

vise cărora le cunoaştem perfect de bine, dacă nu întreaga explicaţie, cel puţin o bună parte din elementele lor alcătuitoare.

Cercetărilor ce fac parte din prima categorie, am putea să le aducem obiecţia că subiecţii au, fără să vrea o aprehensiune. Supunîndu-se experienţei, ei îşi sistematizează, poate, viaţa lor mintală. Din această cauză, în toate cercetările noastre riguroase, subiectul nu era înştiinţat dinainte că se vor face experienţe asupra lui.

În experienţele asupra reprezentărilor vizuale în timpul visului, rezultatele relevă un anumit raport, de multe ori destul de clar, între obiectul privit şi vis. Obiectul, în cele mai multe cazuri, este modificat, transformat. Un fapt interesant, observat de autor în mai multe din lucrările sale, este că, ceea ce pare să persiste mai mult, în vis, din obiectul fixat, este culoarea.

Ca cercetări experimentale metodice mai putem cita, la această rubrică, pe cele ale lui Fenizia, Woodworth. Weed, Hallam şi Phinney, Clavière etc.

Fenizia a făcut experienţe asupra acţiunii sugestive a cauzelor externe în vis. Excitaţiile indirecte sînt totdeauna exagerate, iar acţiunile directe sînt mai sensibile ; de pildă : eterul vărsat în partea stîngă a subiectului, îi sugerează senzaţia unei călduri mari.

Woodworth a făcut experienţe de acest fel asupra unui număr de şase subiecţi. Scopul cercetărilor lui era să noteze numărul imaginilor apărute în vis, într-un timp dat. Durata fiecărei imagini, cît se poate de scurtă, în medie de şase zecimi de secundă, atingea uşor şi cifra de două zecimi şi jumătate de secundă. Subiecţii trebuiau să-şi noteze amănunţit imaginile avute, odată visul sfîrşit.

Weed, Hallam şi Phinney au studiat şapte persoane timp de mai multe săptămîni. Din cercetările lor trebuie să reţinem două procentaje interesante, primul asupra naturii imaginilor, al doilea asupra calităţii afective a viselor.

1)	Imagini vizuale	84%
	Imagini auditive	62%
	Imagini tactile	10%
	Imagini olfactive	7%
	Imagini gustative	6%
2)	Emoţii neplăcute	57%
	Emoţii plăcute	28%
	Neutre	6%

Aceşti autori au constatat şi ei că visele cele mai tari sînt cele pe care le visăm cînd sîntem gata să ne trezim. Memoria, raţionamentul, asociaţia de idei iau parte activă în vise.

III. *Metoda eclectică*. Sante de Sanctis este cel mai vrednic reprezentant al acestei metode, atît prin felul cum a utilizat-o, cît şi prin stăruinţa depusă de el în cercetări, pentru a o descotorosi de orice nuanţe clinice. Metoda lui de Sanctis consistă în utilizarea simultană a metodei lui Maury, mai mult sau mai puţin modificată, adică a metodei subiective,

dar controlată și completată prin metoda experimentală (M. Vold), prin interogatoriu și printr-o altă metodă într-adevăr obiectivă.

Prin metoda eclectică, acest autor a înțeles să observe direct animalul sau individul, în timpul somnului. „Această metodă", spune de Sanctis, „are o mare valoare din cauză că o putem valorifica chiar în fața celor mai sceptici. Esquirol, în operele lui, mărturisea de multe ori, că veghea deseori la patul alienaților mintali pentru a le studia mimica și mișcările, cu scopul de a le ghici astfel conținutul viselor. Și într-adevăr, din starea pulsului, a respirației, a mimicii, a mișcărilor corpului, din cuvintele lor fără șir, putem, aproape totdeauna, să ne facem o convingere dacă visează și cîteodată putem să le ghicim, în liniile lor mari, însuși conținutul viselor".

Independent de Sante de Sanctis, am susținut și noi că cea mai bună metodă este observația directă a subiectului care doarme, iar în comunicarea făcută la Academia din Paris, în ședința din 17 iulie 1899, cu care prilej ne-am ocupat de ansamblul cercetărilor noastre experimentale asupra viselor, am prezentat o metodă asemănătoare, cel puțin în liniile ei mari, cu a lui de Sanctis. Data notei noastre la Institut, ca și cuprinsul ei, vorbește în sprijinul celor enunțate de noi. Cartea lui de Sanctis a apărut în Italia în 1899 și am luat cunoștință de ea cu doi ani și jumătate mai tîrziu.

Această metodă *de visu*, a fost aplicată cu succes de multe ori pentru a studia visele la animale. Théodor Berr a scris chiar o lucrare asupra somnului peștilor. Francis Day, asupra emoțiilor peștilor. Observațiile asupra somnului cîinilor, sporesc din zi în zi. Sante de Sanctis consacră un capitol foarte documentat asupra acestei chestiuni prin observații personale, în care analizează și răspunsurile la unele întrebări și chestionare puse de el. Paginile lui pot sta cu cinste alături de ale lui Burdach.

Privind un animal cum doarme, examinîndu-l ca pe un om, am putea ajunge să facem unele tabele simptomatologice. Problema care s-ar pune deci, ar fi de a cunoaște cărei stări mintale îi corespunde jocul mușchilor. Analogia animalelor cu omul este logică, dar nu este decît o analogie și încă extrem de nestabilă. Cînd nu cunoaștem, cel puțin în starea actuală a cunoștințelor noastre, nici la om echivalentele psihice corespunzătoare mișcărilor musculare, cum le vom cunoaște la animale ?

IV. *Chestionarul și interogatoriul.* Această metodă nu are nimic deosebit. Se dă subiecților un chestionar oarecare, mai mult sau mai puțin metodic, de multe ori cu întrebări în general simpliste : se adună răspunsurile și se fac tabele statistice, analizîndu-se, mai mult sau mai puțin amănunțit, conținutul răspunsurilor.

Între anchetele mai însemnate asupra viselor, cităm pe ale lui Jastrow (asupra orbilor), ale noastre (atenția în timpul somnului) etc.

Heerwagen a redactat un chestionar foarte îngrijit, pe care l-a împărțit studenților și a ajuns să facă o statistică foarte interesantă asupra ansamblului fizionomiei somnului și viselor.

J. M. Vold a făcut anchete asupra viselor musculare și optice. Dăm aci propria lui descriere a acestei metode : „După amiaza sau seara, strîngeam un număr de zece pînă la patruzeci de subiecți. Explicam cît mai amănunțit experiența de care era vorba și tot ceea ce credeam că

este mai important pentru ca să fie dusă la bun sfîrşit, dar mă feream să spun persoanelor prezente rezultatele probabile sau cele pe care le obţinusem de la celelalte persoane care fuseseră supuse experienţei: hotăram una sau două nopţi pentru experienţă — nu prima noapte după şedinţă (pentru a îndepărta, pe cît cu putinţă, influenţa asupra somnului nopţii în chestiune). În seara care preceda experienţa, persoanele nu trebuiau să meargă în lume, fiind rugate să nu se lase distrase. Notam consideraţiile ce intrau în joc în cazurile negative, pe care subiecţii se angajau totdeauna să le aducă a doua zi la cunoştinţă, fiecare din executanţi, prin completarea unui chestionar cuprinzînd între 20 şi 27 întrebări, fără a ţine seamă de întrebările secundare. Este de la sine înţeles că visul ultimei nopţi — dacă era vreunul — juca rolul cel mai însemnat în chestionarul ce se completa. Poziţia în care se găseau membrele corpului, la deşteptare, trebuia să fie descrisă cît mai exact cu putinţă. În felul acesta, în chestionarul completat, era descrisă experienţa însăşi şi felul cum era făcută de experimentator. Fără aceste măsuri nu mi-ar fi fost cu putinţă să ştiu dacă regulile date au fost urmate întocmai. Trebuia să răspundă şi dacă au auzit vorbindu-se de rezultatele celorlalţi subiecţi (răspuns constant : nu) etc.". A doua zi dimineaţa, cercetătorul, după ce primea darea de seamă a subiecţilor, putea să înapoieze răspunsurile incomplete, cu obligaţia de a le remite pînă a doua zi completate.

Chestionarul astfel înţeles aduce, fără îndoială, servicii reale, despre care rezultatele cercetărilor lui J. Mourly Vold sînt o probă evidentă. În felul acesta cădem în obiecţiile care pot fi aduse oricărei experienţe psihologice, de multe ori mai precise şi mai documentate decît orice document obiectiv, ale cărui condiţii psihice sînt de obicei sărace sau incomplete.

În ceea ce priveşte faptele publicate de autorii care au întrebuinţat metoda chestionarului, cu ajutorul căruia şi Galton a obţinut rezultate atît de interesante sau a interogatoriului, vom cita cîteva pentru a ilustra, prin exemple, pînă unde poate fi dusă.

Heerwagen a constatat că femeile au un somn mai puţin adînc decît bărbaţii : 63% din subiecţii de sex feminin au un somn mai uşor, pe cînd proporţia este de 42% pentru studenţi şi 44%, în general, pentru alţi subiecţi bărbaţi. Femeile au somnul mai bine hrănit cu vise : 53%, pe cînd studenţii prezintă un procent de 30%, iar bărbaţii în general de 48%. Cu vîrsta, visele se împuţinează. Între 20 şi 25 de ani, s-a găsit un maximum de vise, la studenţi. Este un raport direct între frecvenţă şi claritate, adică intensitate. Cu alte cuvinte, persoanele care visează mai mult îşi amintesc mai uşor visele, cele care au somnul mai puţin adînc şi le reamintesc mai repede şi cu mai multe amănunte decît cele care dorm mai adînc. În problema frecvenţei viselor, Heerwagen dă următoarea statistică :

Persoane care visează aproape în fiecare noapte	99
Persoane care visează des	133
Persoane care visează foarte rar	153
Persoane care visează cînd şi cînd	15
Răspunsuri ambigue	6
TOTAL	406

Întrebările lui Heerwagen erau mai mult în legătură cu frecvenţa, intensitatea şi amintirea viselor.

Sante de Sanctis este ultimul autor care a lucrat cu un chestionar asupra viselor. A analizat mai cu seamă răspunsurile în legătură cu următoarele cinci întrebări mai însemnate :

I. Visaţi totdeauna, de multe ori, cîteodată sau niciodată ?

II. Visele dvs. sînt de obicei intense sau abia schiţate ?

III. Sînt ele în general încîlcite, ciudate sau sînt mai mult reproducerea unor întîmplări dintre cele mai obişnuite ale vieţii ?

IV. Conţinutul viselor dvs. este de obicei în legătură cu îndeletnicirile vieţii de toate zilele ?

V. Vă reamintiţi visele în cele mai mici amănunte ? Amintirile dvs. sînt sumare sau nu aveţi nici o amintire din ce aţi visat ?

A primit 165 de răspunsuri de la bărbaţi şi 55 de la femei. Dăm amănunţit cifrele acestei statistici :

I. FRECVENŢA VISELOR

	bărbaţi	procent	femei	procent
Visează totdeauna	22	13,33	19	32,73
Visează de multe ori (des)	45	27,27	15	45,45
Visează rar	83	50,30	1	12,73
Nu visează niciodată sau nu ştiu sá dea nici o lămurire asupra viselor ce le visează	15	9,09	5	9,09

II. VIVACITATEA VISELOR

	bărbaţi	procent	femei	procent
Au avut vise vii	56	37,33	33	66
Au avut vise şterse	44	62,67	17	34

III. CONŢINUTUL OBIŞNUIT AL VISELOR

	bărbaţi	procent	femei	procent
Visează vise încîlcite	70	46,47	27	54
Visează vise ciudate	28	28,67	6	12
Visează vise simple	52	34,67	17	34

IV. RAPORTUL DINTRE CONŢINUTUL VISULUI ŞI FAPTELE DIN TIMPUL VEGHEI

	bărbaţi	procent	femei	procent
Admit că raportul are loc totdeauna	128	85,33	36	72
Admit că de multe ori nu este nici un raport	22	14,67	14	28

V. MEMORIA VISELOR

	bărbaţi	procent	femei	procent
Au amintiri încărcate cu tot felul de amănunte	35	23,33	21	42
Au amintiri sumare	83	55,33	24	48
De obicei nu-şi amintesc nimic din ce-au visat	32	21,33	5	5

Sante de Sanctis a întrebuințat chestionarul la o mulțime de probleme în legătură cu studiul viselor. El și-a pus în special următoarele două întrebări :

1. dacă emoțiile din timpul cînd sîntem treji se repercutează în vis ; 2. dacă emoțiile din vis se repercutează în timpul cît sîntem treji. Răspunsurile au fost afirmative. Ancheta a fost făcută la 150 bărbați normali, la 50 de femei normale, la 60 de alienați mintali (imbecili și idioți), la 125 de criminali, la 43 de prostituate și la un mare număr de subiecți epileptici, isterici, melancolici, precum și asupra copiilor etc.

Dăm mai jos, cu titlu documentar și pentru înțelegerea orientării anchetelor, următorul chestionar privitor la visele animalelor, datorit tot lui Sante de Sanctis.

1. De ce rasă este cîinele dvs. ?

2. Este un cîine inteligent ? Devine cu ușurință emotiv (bucurie, durere, mînie etc.) ori este apatic, indiferent ?

3. Doarme mult sau puțin ? Are somnul liniștit sau întrerupt ?

4. Dormea mai mult cînd era mic, decît în stare adultă ? Cum doarme cînd este bolnav ?

5. Face, cu botul, mișcări deosebite de cele pe care le face de obicei ? După părerea dvs., manifestă vreo emoție cînd latră în somn ? Care sînt manifestările pe care le repetă mai des ?

6. În timpul somnului, reproduce emoțiile din viața lui obișnuită sau numai pe cele încercate în ajun ?

7. Cînd visează cîinii mai mult, cînd sînt mici de tot, cînd sînt adulți sau la bătrînețe ?

8. Schimbările atmosferice au vreo influență asupra somnului și viselor cîinilor ?

9. Spuneți tot ce știți despre somnul și visele cîinilor.

Sante de Sanctis a făcut și un chestionar asupra somnului și viselor la cai : cuprinde cinci întrebări care se referă la durata somnului, la starea lor de agitație, la influențele atmosferice, la rasă etc. Cea mai interesantă este întrebarea : „Nu credeți că și caii visează ? Dacă dvs. credeți acest lucru, după ce semne cunoașteți că visează ?“ Prin astfel de întrebări ajungem să credem că într-adevăr caii visează !

Înainte de a încheia, am dori să expunem și metoda noastră. Ne ocupăm de ani de zile cu studiul visului și al somnului. Am cules, astfel, un mare număr de documente care, într-o bună zi, vor face obiectul unei lucrări amănunțite. Despre ele am făcut la 17 iulie 1899 o comunicare la Academia de Științe. Dăm aci rezumatul metodei noastre, așa cum l-am expus în timpul și spațiul îngăduit unei note : „În cea mai mare parte a cazurilor, subiecții nu sînt puși în curent cu cercetările noastre. Metoda noastră consistă în a supraveghea subiecții toată noaptea, sau cel puțin o bună parte din noapte, observîndu-le de aproape, înregistrîndu-le cu grijă schimbările de fizionomie ; gesturile, mișcările ; tot așa și visele comunicate nouă de subiecți, fără a uita vreodată să le determinăm și adîncimea somnului, prin experiențe prealabile, mai ales prin metodele lui Kolschutter, Spitta și Michelson. Din timp în timp, în anumite cazuri, trezim subiectul din somn ascunzîndu-i totdeauna că deșteptarea a fost provocată de noi și apoi, fie că-l lăsam în voia lui, fie că îi punem

unele întrebări, căutăm să fim întotdeauna cît mai bine lămuriți asupra stării lui de spirit și a viselor ce le visează. Deșteptările spontane ale unor subiecți ușurează cîteodată munca noastră".

O obiecție mare, pe care am putea-o face aproape tuturor autorilor care au făcut cercetări asupra viselor, este că nu au luat niciodată în seamă natura și adîncimea somnului. Abia dacă au făcut, cîte unii, mărunte presupuneri asupra distincției între somnul profund și somnul comatos. Cercetările noastre și credem că am fost primii care am atras atenția experimentatorilor asupra acestui fapt, au dovedit că o cercetare nu poate fi condusă judicios fără să se procedeze la măsurarea prealabilă a adîncimii somnului, pentru că, într-adevăr, este o strînsă legătură între natura, înlănțuirea, felul cum se țes, într-un cuvînt, între structura viselor și calitatea somnului, dacă ne este îngăduită această expresie.

Afară de aceasta, credem că am fost printre primii, dacă nu am ține cont de unele observații prețioase ale lui Esquirol, care au făcut apologia unei metode cu adevărat obiective : examinarea subiectului adormit. Ca și Sante de Sanctis, credem că este necesar să fie urmărită întreaga evoluție a somnului unui subiect, evoluție care apare cît se poate de ciudată cînd examinăm pe alienații mintali.

Cu toată teama de a aprecia, cumva *apriori* roadele acestei metode, putem spune totuși, că este cel mai bogat izvor de învățăminte pentru experimentator. Nu dorim să anticipăm expunerea cercetărilor noastre, dar trebuie să mărturisim că experiența sugerează fapte neașteptate, și nu este greu să înțelegem entuziasmul lui Sante de Sanctis pentru marile avantaje ale acestei metode. Pulsul are un limbaj muscular special, la fel și respirația. Cu puțină obișnuință, putem asocia cu nuanțele cele mai delicate ale pulsațiilor și ale schimbărilor în respirație, raporturi psihice dintre cele mai intime. Figura unui om care doarme este deosebit de interesantă. Am petrecut nopți după nopți pentru a examina, a studia persoane care dorm. Noctambuli în felul nostru de a lucra, am putut să ne perfecționăm și să dobîndim, mai ales de cînd am avut prilejul să examinăm și alienați mintali, date cu adevărat obiective asupra expresiei feței, a mimicii.

Esquirol are dreptate cînd ne dă sfatul să veghem pe alienați. Dar omul normal este și el, cel puțin tot atît de prețios ca obiect de studiu, ca alienatul mintal : mușchii lui își au graiul lor particular care nu poate fi trecut cu vederea, contracțiile fălcilor, ale mușchilor circulari ai buzelor, ale mușchilor pielii, ale mușchilor temporali, dilatarea nărilor, colorarea feței etc., toată fizionomia schițează un alfabet care trebuie să fie descifrat. Credem că pentru a ajunge să stabilim într-adevăr o cheie a numeroaselor complexe, din care să putem ghici ce se petrece în mintea celui care doarme, nu mai este decît un pas pe care cercetările noastre ne-au ajutat să-l facem. În înfățișarea celui care doarme, sînt, cu alte cuvinte, o mulțime de semne pe care experimentatorul poate să le utilizeze cu mare folos. Curba schimbărilor fizionomiei în somn este foarte interesantă, mai ales cînd, în același timp și paralel cu aceea a modificărilor fiziologice somatice profunde, ca de pildă starea inimii

și a respirației, este luat și aspectul capricios, cel puțin în aparență, al ciclului viselor unei nopți întregi.

Un alt avantaj, pe care îl prezintă metoda noastră, este că subiectul nu este pus în cunoștință cu felul și scopul cercetărilor urmărite. Experiențele sînt făcute în afara conștiinței lui, situîndu-ne astfel în cele mai bune condiții cu putință, anume, somnul natural fiziologic.

Trebuie să mai adăugăm că întîmplarea ne dă de multe ori prilejul, pe care nu-l vedem cum ar putea fi provocat experimental, și nimic nu poate fi mai prețios pentru astfel de cercetări, decît ca experimentatorul să se afle în prezența unui coșmar sau a unei treziri subite.

Cît privește cea mai bună metodă pentru a provoca deșteptarea, ea variază după felul experiențelor. Sante de Sanctis a întrebuințat excitația tactilă, noi întrebuințăm de preferință excitația auditivă. Ni se pare mai precisă. Spațiul nu ne îngăduie să mai stăruim asupra avantajelor și neajunsurilor acestor metode. Se află, totuși, în ele, un punct capital pentru studiul viselor.

Cu aceste precauții și cu ajutorul unui plan delimitat mai dinainte, cercetările experimentale asupra visului pot fi făcute fără prea multe cauze de eroare. Experimentatorul să nu uite însă că este mai bine să surprindă evenimentele în cursul desfășurării lor firești, rezultatele fiind mai interesante decît atunci cînd le provocăm noi înșine. Singurul neajuns este că un astfel de sistem de cercetare cere un timp mai îndelungat și norocul unor ocazii mai potrivite.

CAPITOLUL II

CERCETĂRILE ȘI TEORIILE LUI ALFRED MAURY

> Importanța cercetărilor lui Maury. Halucinații de vis și halucinații hipnagogice. Visul și nebunia. Automatismul psihologic după Maury. Asociația ideilor. Hipermnezia în vis. Analiză și observații asupra halucinațiilor hipnagogice. Rolul lor în psihologia visului.

A-l analiza pe A. Maury, acum, după atîția ani, ar părea la mulți un anacronism, dar cum ne propunem să facem istorie critică, credem că vom fi iertați, cu atît mai mult cu cît cei ce-l citează pe Maury, de multe ori nici nu-i cunosc ideile. I se dă foarte ușor epitetul de autor clasic, dar este foarte puțin citit. Numai așa se explică publicitatea ieftină ce i se face în cea mai mare parte a lucrărilor despre vise, apărute în ultimii ani.

Datele lui Maury sînt redate uneori exact, dar cu o pătrundere lipsită de finețe. Nu este interpretare oricît de mică, a acestui autor, fie a mecanismului intelectual al visului, fie a fenomenelor de paramnezie sau a influențelor reciproce ale veghei și visului, care să nu fi făcut obiectul unui articol.

În expunerea ce urmează, vom reaminti faptele înfățișate de el, pentru a justifica această analiză amănunțită și părerea noastră că acest autor clasic, de la care s-a cerut prea mult, a fost răsfoit numai, rămînînd necunoscut și neprețuit pe măsura valorii științifice a lucrărilor lui.

Cercetările lui Maury datează de pe la anul 1848, cînd a publicat, în *Annales Médico-Psychologiques*, punctul său de vedere asupra halucinațiilor hipnagogice, rezumate apoi în cartea sa : *Somnul și Visele*, care pînă la anul 1878 a apărut în patru ediții. Regăsim și în ediția din anul 1878, discuția ce se pare că l-a preocupat cu toată seriozitatea pe Maury, cu marchizul d'Hervey de Saint-Denis, profesor de limba chineză la Collège de France, care publicase fără semnătură o carte : *Visele și mijloacele de a le dirija* (Paris 1867, în 8°), în care își expunea metodic visele. Maury susținea o teorie aproape contradictorie cu dogma spiritualistă și profundă a marchizului d'Hervey de Saint-Denis.

Opera lui Maury este personală iar în părțile în care tratează stările fiziologice și psihologice în somn, metodele pentru a putea întreprinde cercetări asupra viselor, halucinațiile hipnagogice și analogiile dintre ha-

lucinații și vise, poate fi socotită, cu drept cuvînt, experimentală. În celelalte probleme, cum este a raportului dintre alienația mintală și vis (cap. VI), a somnambulismului natural (cap. IX), a anumitor imperfecțiuni ale facultăților intelectuale și ale simțurilor, apropiate de somn și de vis (cap. VIII), ale extazului (cap. X), ale hipnotismului și ale acțiunii narcotice, anestezice, ale influenței alcoolului asupra inteligenței (cap. XI), ale somnambulismului artificial (cap. XII), de care s-a mai ocupat, nu aduce nimic nou și precis. Cel mult, a încercat să interpreteze din punct de vedere psihologic, datele dobîndite din domeniul fiziologiei și al psihiatriei și să le apropie de observațiile personale asupra viselor. Analogia între structura psihică a visului și cea a mentalității morbide, a fost făcută, după cum se știe, de Cabanis, în capitolul privitor la somn : *Raporturile dintre Fizic și Moral.*

Lélut și Doreau și Tours au adus contribuții însemnate, mai ales Moreau, în lucrarea : *Hașișul și alienația mintală.*

Maury cunoștea bine stadiul problemei și a stăruit mai mult asupra *incoerenței* viselor, pentru a preciza mai bine asemănarea psihică a fenomenelor onirice cu cele ale nebuniei. Exemplele pe care le dă sînt interesante, deoarece se sprijină pe observații personale, culese cu mult bun simț *psihologic.*

Halucinația somnului este, după Maury, identică cu halucinația hipnagogică și „este cea care de multe ori călăuzește visul și-i produce incoerențele" : cu toate acestea, incoerența este numai aparentă. La urma urmei, visele și ideile nebunului sînt mai puțin incoerente decît apar la prima vedere. Numai legătura dintre idei se face prin asociații care nu au nimic rațional, prin analogii care la deșteptarea din somn, de obicei, ne scapă, pe care le înțelegem cu atît mai puțin cu cît, în astfel de cazuri, ideile s-au prefăcut în imagini, iar noi nu sîntem obișnuiți să vedem imaginile lipindu-se unele de altele cum se lipesc diferitele părți ale unei panorame mișcătoare".

În visele nebunilor, Maury constată că se produce un fenomen asemănător ca în visele oamenilor normali — observație, dealtfel, cu totul personală, a autorului — anume, fenomenul pe care el îl numește „sciziunea personalității". Nebunul pune pe seama unor persoane străine gîndurile care îi trec lui prin minte, cu alte cuvinte visează. Astfel de colocvii ni se întîmplă de multe ori în vis și atribuim unor personaje închipuite propriile noastre cuvinte. „Într-unul din visele mele, poate cel mai clar, mai lămurit și mai cu judecată din cîte am visat vreodată", spune Maury, „se făcea că aveam o discuție aprinsă cu un interlocutor, despre nemurirea sufletului. Amîndoi expuneam argumente opuse, care de fapt nu erau altele decît obiecțiile pe care mi le aduceam eu însumi"x

Această sciziune este un fenomen de memorie. Maury explică prin exemple această afirmație, dealtfel foarte justă. Am constatat același fenomen, în cercetările noastre asupra viselor alienaților mintali și sprijinindu-ne pe interpretările și observațiile lui Maury am stăruit îndelung asupra tulburărilor memoriei, tulburări ce caracterizează mai ales anumite forme de psihopatii cum ar fi, de exemplu, excitația maniacă. Cei care se interesează de psihologia morbidă, vor citi totdeauna cu interes viu, observațiile atît de logice și de științifice ale lui Maury, asupra viselor și alienației mintale.

Analiza paramneziilor în vise, este partea cea mai instructivă și mai pe larg tratată a lucrării. Unele fenomene de memorie pot să producă prevederile profetice ale viselor, după cum la nebuni, apariția halucinatorie a unor chipuri de oameni, necunoscuți se poate explica tot prin anumite procese de amnezie și de paramnezie. Visele sînt adevărate halucinații și „ceea ce sporește încă această asemănare, este asocierea de ele a falselor senzații, sau, mai bine zis, asocierea falselor imagini ale visului, la senzațiile reale legate de viața de afară". Anumite senzații reale, amestecîndu-se în țesătura viselor, dau naștere la confuzii cu ajutorul cărora putem să explicăm și să înțelegem mecanismul visului. Teoria automatismului, pe care a formulat-o cu atîta finețe și autoritate Baillarger, se află schițată în întregime, în comparația făcută de Maury, a alienației mintale și a delirului cu visul și cu halucinațiile. Automatismul trezește în mintea alienaților senzații în aparență ciudate, dar care, psihologic, se pot explica. „Extrema ușurință de vorbire a anumitor nebuni, trădînd ușurința de gîndire, ar putea avea loc și în vis, scrie Maury, dacă am avea putința să spunem cu voce tare, pe măsură ce ni se arată, lucrurile ce le visăm".

Accelerarea gîndirii după acest autor, o găsim, atît în vis cît și în alienația mintală.

Citām în treacăt cele două observații ale lui Maury, de la pagina 165, pentru a ilustra afirmația că, atît în delir, cît și în vis, pasiunile sînt exaltate, făcînd astfel să apară și mai clară analogia amintită.

Un ultim element, comun visului și alienației mintale, este faptul că „aici intervine mai mult memoria decît invenția". Acest fapt este adevărat în vis și este hotărîtor în nebunie, unde invenția este totdeauna cît se poate de săracă, în timp ce reminiscențele și amintirile alcătuiesc întreaga mentalitate.

Pentru a înțelege mai bine concepția lui Maury asupra automatismului, citām definiția pe care o dă halucinației care pentru el, este „un fenomen de memorie spontană care lucrează atît de puternic asupra simțurilor atinse, încît ai crede că sînt puse în acțiune de percepții exterioare. Este un fenomen care implică o preocupare anterioară și un joc automat al spiritului, avîndu-și treptele lui, din care două ar fi cele două mari diviziuni numite psihic și psihosenzorial".

În studiul somnambulismului natural și artificial, în al hipnotismului și al raporturilor lui cu visele, Maury analizează datele științifice cunoscute, ilustrîndu-le prin exemple și observații personale, pentru a ajunge, ca de obicei, la interpretări iscusite și la reflecții serioase. În cea mai mare parte din ele, este vorba despre fenomenele de memorie. Maury dă unele explicații ciudate trezirii din somn a somnambulilor, și dacă, din întîmplare, se îndepărtează cîteodată de subiect, nu-l pierde totuși din vedere, ci, dimpotrivă, caută să-și reprezinte filozofic chestiunea și încearcă să facă o construcție completă a mentalității visului. Maury deosebește în somnambulismul natural, mai multe etape. Vederile lui asupra lui *somnatio*, faza automată a somnambulismului, sintetizează cea mai mare parte a explicațiilor, ipotezelor și analizelor pe care le-au dat autorii de după el, în cuvinte și fraze convenționale. El compară extazul cu catalepsia, dîndu-ne asupra acestui subiect o sumă

de observații prețioase asupra automatismului psihologic și structurii intime a atenției. Visul se aseamănă cu somnambulismul natural, prin afinitatea pe care o are cu fenomenele hipnotice și mai ales cu somnambulismul artificial. Imaginația constructivă — inventivă — onirică este săracă. Intenția pe care o punem pe socoteala viselor, este doar licărirea amintirilor uitate și nu este greu să ne dăm seama de greșelile ce s-au făcut — de a construi anumite halucinații onirice. Somnambulismul artificial îl ajută pe Maury să documenteze și să analizeze mai bine faptele.

În paginile lui despre legăturile dintre somn și dezvoltarea instinctului și a inteligenței, își precizează ideile asupra automatismului și funcției sistemului cerebro-spinal. Oprirea funcțiilor cerebrale, nu este totală, ci parțială. În „loburile cerebrale" sînt părți a căror acțiune poate fi oprită sau chiar distrusă, în timp ce alte fibre rămîn active. Un anatomist care ar citi aceste considerații fiziologice, ar recunoaște cu ușurință influența doctrinei localizărilor cerebrale, doctrină umbrită, de mai multe ori, la începutul secolului trecut, începînd cu concepțiile frenologice ale lui Spurzheim și Gall.

Pentru cititorul doritor să cunoască ideologia completă a lui Maury, mai notăm faptul că ne mai dă și unele date interesante asupra asociației ideilor. Teoria lui David Hartley, asupra asociației ideilor, îi era necunoscută cînd și-a elaborat cartea despre vise. Întîmplarea i-a înlesnit si cunoașterea ediției lui Priestley, după anul 1863.

Cititorul va găsi la cei doi autori idei asemănătoare. Hartley, ca și Maury, explică asociația ideilor prin jocul senzațiilor externe și, procedînd la fel cu Locke, a atribuit abstracțiile asociațiilor de idei, nominațiunii materialelor brute, aduse cunoștinței de către simțuri. Organismul cerebral, prin opriri parțiale, capricioase la prima vedere, dar explicabile în realitate și în fapt, dă naștere tuturor asociațiilor de idei.

Am încercat să desprindem din lucrările lui Maury, mai întîi, ideile generale, pentru a stărui apoi asupra observațiilor și experiențelor într-adevăr originale. Acestea privesc cu deosebire psihologia mentalității ațipirii, adică fenomenele psihofiziologice care însoțesc perioada visului, singura care l-a preocupat, în toate concepțiile și datele lui despre vise, și singura care i-a dat elementele necesare construirii propriilor lui teorii asupra viselor.

Am vorbit, în primul capitol, despre metoda lui Maury și nu mai revenim. Metoda lui, deși criticabilă și purtînd, uneori, pecetea erorii sistematice, nelipsită din orice cercetare condusă și observată subiectiv, a putut, totuși, să dea observații interesante, cu atît mai prețioase cu cît sînt precizate prin verificări obiective, prin metoda observației indirecte. Maury se analizează pe sine însuși, luînd parte ca experimentator la ațipirea lui, își alege, de multe ori după voie, condițiile experienței, se trezește spontan, ca să-și noteze visele și chiar în timpul cînd e treaz, este neliniștit și preocupat să urmărească țesătura amănunțită a viselor visate (pe care le disecă, cu toată puterea lui de pătrundere, pentru a descoperi elementele ce lipsesc), asociațiile de idei, paramneziile înșelătoare și, în sfîrșit, să prindă însăși geneza viselor. Visul l-a preocupat mai mult decît starea trează și fiind înzestrat cu o mare putere de in-

trospecţie, ne-a dat cele mai bine documentate pagini, pe care le are psihologia, despre *halucinaţiile hipnagogice*.

Dacă voinţa pregăteşte anumite condiţii ale experienţei zilnice, ea nu poate să pună în lucrare şi mintea care visează şi care, în somn, continuă să facă spontan ceea ce în stare trează face cu voinţă. Acesta este calul lui de bătaie, acestea sînt faptele pe care le citează pentru a atrage luarea aminte a cititorului, cunoscător poate al cărţii marchizului d'Hervey de Saint-Denis care dăduse voliţiunii un rol mare în vis, chiar rolul de căpetenie : „Cel care visează, nu mai este liber, după cum nu este liber nebunul sau omul beat", spunea mai de mult A. Maury.

După cum am văzut, după Maury, visul are elementele unui delir, iar toropeala somnului cucereşte treptat, una cîte una, diferitele părţi ale sistemului cerebro-spinal.

„În clipa în care adormim, simţurile noastre nu sînt toate la fel de aţipite, unele funcţii intelectuale pot chiar să-şi urmeze activitatea cu un anumit grad de conştiinţă".

Echilibrul normal se strică însă, chiar din clipa aţipirii, unele facultăţi „îşi pierd puterea, sînt obliterate", altele „cresc şi se exaltă, iar din acest joc inegal se naşte cea ce se numeşte vis".

Memoria este facultatea cea mai puţin atinsă în somn. Este un punct de cea mai mare însemnătate pentru cunoaşterea structurii visului, pe care Maury l-a dovedit cu o mare bogăţie de argumente.

Se poate întîmpla ca memoria, în loc să fie stinsă, să se ridice dimpotrivă la intensitatea ei cea mai mare : imagini cu totul uitate reapar precise şi clare în înlănţuirile viselor, amănuntele se precizează într-o bogăţie neaşteptată de forme, pe cînd în stare trează nu avem despre ele nici cea mai mică noţiune, oricît de vagă.

Toată doctrina lui Maury se rezumă în aceste cîteva idei. Trecem acum la analiza faptelor.

Halucinaţiile hipnagogice se întîlnesc mai des, după Maury, la persoanele nervoase, „cu constituţie uşor excitabilă" sau „predispuse la hipertrofia inimii, la pericardită şi la afecţiunile cerebrale". Maury a băgat de seamă, la el însuşi, că halucinaţiile erau mai numeroase cînd era pe cale să aibă o uşoară congestie cerebrală, ceea ce i se întîmpla destul de des. Astfel, de îndată ce seara, aflîndu-se în toiul vreunei lucrări, simţea dureri de cap, începea să aibă halucinaţii ; la fel cînd lua cafea moka, şampanie etc... Într-un cuvînt, orice excitant al sistemului nervos îi provoca halucinaţii hipnagogice numeroase, pe care nu le mai avea însă, cînd se ducea la ţară. Odată, după ce a muncit două zile în şir, pentru a traduce un pasaj din limba greacă, a văzut, „abia urcat în pat, imagini atît de multiple, succedîndu-se cu atîta repeciziune, încît, cuprins de o adevărată spaimă, s-a ridicat în capul oaselor pentru a le risipi".

Halucinaţiile hipnagogice prevestesc apropierea somnului. „Într-adevăr", scrie el, „cînd încep să se arate halucinaţiile, spiritul a încetat de a mai fi atent, el nu mai urmează rînduiala logică şi voluntară a gîndurilor şi a reflecţiei, ci lasă imaginaţia în voia ei, devine martorul pasiv al creaţiilor pe care ea neîncetat, le face să se nască şi să se piardă. Condiţia de neatenţie, de nontensiune intelectuală, este, prin urmare,

principiul necesar pentru producerea acestui fenomen și, după părerea noastră, explică de ce este socotită ca un prodrom, ca o iscoadă a somnului".

Se înțelege astfel, de ce cîmpul halucinațiilor psihologice este singurul, în care introspecția și investigațiile subiective pot să dea roade.

Pentru a observa halucinațiile hipnagogice, este nevoie de o „lipsă de atenție", de o cît de scurtă durată. „Mă culcam", scrie Maury, „în cîteva minute, atenția care-mi era pînă atunci trează, se retrăgea și îndată se arătau imagini ochilor mei închiși. Apariția acestor halucinații mă rechema și-mi reluam firul gîndurilor pentru ca în curînd să cad în prada acestor vedenii, fapt ce se întîmpla de mai multe ori, pînă cînd, în cele din urmă, adormeam cu totul. La 30 noiembrie 1847, am putut observa bine aceste treceri ciudate. Citeam cu voce tare *O călătorie în Rusia de miazăzi* a lui Hommaire de Hell. Abia am isprăvit de citit un aliniat și am închis instinctiv ochii. În această clipă de somnolență, am văzut, pe calea halucinațiilor hipnagogice, cu repeziciunea fulgerului, imaginea unui om într-o robă cafenie, purtînd pe cap o glugă ca a unui călugăr din tablourile lui Zurbaran. Această imagine mi-a amintit îndată că închisesem cartea și încetasem de a mai citi. Mi-am redeschis ochii deodată și am reluat firul lecturii. Întreruperea a fost atît de scurtă, încît persoana căreia îi citeam, nici n-a băgat de seamă".

A. Maury analizează apoi toată starea mintală care precedă somnul și este cel dintîi care face un tablou psihologic al imaginilor, explicînd astfel observația bine cunoscută a lui Gruthuisen, asupra stării pe care o numește *haosul somnului*. După Maury, totul se reduce la o simplă stare de „neatenție" pe care încearcă, greșit, după părerea noastră, să o identifice *apriori*, cu pretinse modificări cerebrale. Halucinația hipnagogică, după el, poate uneori să persiste, chiar atunci cînd intră în joc reflecția : „Putem astfel să contemplăm viziunea". Dăm aci următoarea observație, foarte potrivită și pentru înțelegerea metodei introspecției subiective : „M-am trezit la orele 3 noaptea, scrie Maury, sub influența unei dureri cardiace și a unei congestii cerebrale. Aș fi vrut cu tot dinadinsul să mai dorm. Halucinațiile hipnagogice mă cuprindeau, dar, din cauză că încercam să mă țin treaz pentru a observa acest fenomen, ele îmi produceau, dimpotrivă, un efect contrar, dîndu-mi conștiința de sine. Apoi, nevoia de somn biruind iarăși, aveam halucinații noi și așa mai departe. Această stare a durat un sfert de oră. Iată ce s-a întîmplat în acest răstimp : am văzut, pe neașteptate, unul din fosfeme [1] care mi se arată numai cînd se petrec schimbări atmosferice brusce".

„Închipuirea mea a transformat numaidecît iluzia aparatului vizual într-o imagine, în aceea a feciorului din casă, ținînd în mînă o tavă albă, iar o halucinație a auzului, adusă, fără nici o îndoială, pe calea asociației de idei, a făcut să aud în gînd cuvintele : «V-am curățit odaia». M-am trezit de-a binelea. Cîteva secunde mai tîrziu am văzut o scînteie, altă iluzie a vederii, care mi se întîmplă deseori". „Am preschimbat-o numaidecît, cedînd dorinței de a dormi, într-un felinar aprins, apoi mi-a apărut înaintea ochilor strada Hautefeuille, luminată noaptea, așa cum am văzut-o de multe ori, cînd am locuit în ea cu treizeci de ani în urmă.

[1] Maury a vrut să spună fosfene.

M-am trezit iar, şi am început să reflectez asupra ideilor marchizului d'Hervey, referitoare la acest gen de halucinaţii. Mi-am amintit că el a vorbit în cartea sa, de prezenţa unei odalisce ascunsă după perdea. Zăresc atunci, dar mai slab decît am zărit în halucinaţiile mele de mai înainte, *Odalisca* lui Ingres, pe care am văzut-o de multe ori într-o gravură. Pielea acestei femei culcate, îmi părea de culoarea palidă a fosfenelor, iar după puţin timp această piele mi-a adus aminte de Doamna B ... căreia am şi început să-i desluşesc unele trăsături ale feţei şi apoi, deodată, mi-am revenit".

„În această înşiruire de vedenii, continuă Maury, era un amestec de amintiri care dădeau naştere unor idei-imagini şi unor preschimbări a iluziilor în percepţii, asociaţii de impresii şi de idei. Trebuie să notăm însă, că prima halucinaţie a fost spontană. Ea s-a născut dintr-o iluzie datorită unei false senzaţii, care a trezit o impresie întipărită de mult, puternic, în mintea mea. Mi-am reamintit după aceea că viziunea feciorului de casă cu tava albă în mînă, mă izbise într-adevăr cu cîteva zile mai înainte, dar nu mă mai gîndisem de atunci deloc la ea".

Legătura halucinaţiilor hipnagogice cu visele se explică prin senzaţiile interne sau prin amintirea unor imagini contemplate sau văzute cu cîtva timp mai înainte. După Maury, şi viziunile anahoreţilor şi ale misticilor sînt de genul acesta. Nemişcarea gîndirii aduce pe nesimţite predispoziţia la somn şi în această stare apar halucinaţii, izvorîte din senzaţiile anterioare şi din preocupările noastre intelectuale de tot felul.

Maury a constatat acest fapt şi a putut să urmărească, uneori legătura imaginilor. Iată două exemple care precizează analiza lui :

„Sub înrîurirea foamei, datorită unei diete pe care mi-am impus-o pentru motive de sănătate, am văzut, în starea intermediară între veghe şi somn, o mînă care ţinea o furculiţă. Adormind, în cîteva minute, se făcea că mă aflu la o masă bogată şi că auzeam, în vis, sunetul furculiţelor mesenilor".

Dăm şi al doilea exemplu :

„Într-o zi de februarie 1862, aveam dureri de stomac şi un gust acru în gură. După cîteva clipe m-am aşezat într-un fotoliu şi am căzut într-un fel de toropeală premergătoare somnului. Sîngele mi s-a urcat în obraz. Am văzut atunci, într-o halucinaţie hipnagogică, o farfurie plină de ragout cu muştar care răspîndea un miros care îmi reaminti senzaţia gustativă încercată puţin mai înainte".

Halucinaţiile hipnagogice sînt elemente formatoare ale viselor. Deosebirea dintre ele, în starea de vis şi starea trează, este că inteligenţa, care îşi păstrează putinţa de control asupra imaginilor ce răsar în sfera ei conştientă, este cotropită de năvala senzaţiilor fantastice ale halucinaţiilor. Inteligenţa asistă la această perindare capricioasă de scene bizare şi este conştientă în aşa măsură, că uneori poate să se descurce din mreaja lor dacă, bineînţeles, nu o înspăimîntă cumva într-atîta încît s-o trezească.

Alături de imaginile senzoriale mai răsar în conştiinţa adormită şi unele fraze sau expresii. Maury le numeşte „halucinaţii ale gîndirii".

Imaginile senzoriale şi halucinaţiile de tot felul sînt cele care furnizează elementele viselor ce urmează după ele, deşi le uităm numaidecît,

observă Maury. Cu alte cuvinte ele se pierd, se umbresc, pentru a se modela apoi în construcţii onirice.

Starea trează pune la îndemînă cea mai mare parte din elementele halucinaţiilor hipnagogice şi din cele ce apar în vise. La Florenţa, văzînd, înainte de culcare, un tablou de Michelangelo, care odinioară i-a atras luarea aminte, după ce a adormit, l-a revăzut şi în vis.

Cu privire la calitatea imaginilor, Maury face de asemenea o analiză foarte pătrunzătoare. Senzaţiile cele mai frecvente sînt cele vizuale. Ordinea apariţiei imaginilor în halucinaţiile hipnagogice este în strînsă legătură cu frecvenţa lor, de aceea, imaginile vizuale apar cele dintîi. „Imaginile vizuale alcătuiesc fondul halucinaţiilor hipnagogice ca şi subiectul lor. Chipuri fantastice avînd aproape aceeaşi prospeţime cu a figurilor obiectelor reale, dau de obicei de veste, persoanei căreia i se arată, că este gata să o copleşească somnul".

Halucinaţiile hipnagogice vizuale par să fie, după Maury, de origine periferică. Părerile şi observaţiile lui Burdach, J. Müller, Purkinje, Brewster şi Marc, întăresc părerea lui, deoarece a observat o strînsă legătură între senzaţiile şi imaginile halucinaţiilor hipnagogice şi senzaţiile reale şi fizice ale subiecţilor ce le încearcă. Chiar el, care avea vederea foarte slabă, recunoştea că halucinaţiile lui, din faza aţipirii, au şi ele o vizibilitate slabă. El a surprins de mai multe ori, „trecerea imaginii luminoase, datorită după toate probabilităţile excitaţiei nervului optic, într-o figură determinată, a cărei formare a putut să o urmărească. Am putut să fiu de faţă, timp de cîteva secunde, urmează el, în deplină cunoştinţă, la metamorfozele care transformă aceste arătări luminoase în chipuri de oameni, mai mult sau mai puţin fantastice, iar în clipa în care se arătau lămurit ochilor mei închişi, revedeam încă, pe fruntea şi pe obrajii acestor personaje închipuite, acea culoare roşie, albastră sau verde, care se oglindise în ochii mei, înainte să se fi constituit" halucinaţiile hipnagogice propriu-zise.

„Haluciaţia hipnagogică are ca *substratum* o iluzie şi numai cînd tulburarea intelectuală a subiectului este completă, halucinaţia se produce şi fără iluzia prealabilă, cu totul spontan".

Această iluzie este produsă şi de starea de oboseală a ochiului. Oboseala vizuală apare limpede în vis. Într-o seară, după o lungă zi de lucru, în care a trecut peste cîteva „cărţi englezeşti, tipărite pe hîrtie satinată", a văzut, în clipa în care îl fura somnul, „o hîrtie strălucitoare" pe care a putut să citească trei cuvinte englezeşti. Altădată, după ce şi-a obosit vederea privindu-se într-o oglindă, în vis, şi-a văzut lămurit faţa pe un fond strălucitor, aşa cum o văzuse reflectată în oglindă.

Scenele, peisajele şi toată ţesătura care se perindă în halucinaţiile hipnagogice vizuale, cu toate că înfăţişează obiecte reale, reprezentări de imagini văzute aievea, înregistrate la întîmplare sau familiare, apar mult schimbate. Figurile, mai ales ale oamenilor şi ale animalelor sînt, de obicei, micşorate, dar ochiul descoperă falsul. Ele apar însă mai vii, mai scoase în relief, decît în realitate. Maury notează faptul interesant, de a nu fi văzut niciodată în vis, imagini în mărime naturală. Peisajele se reduc la miniaturi, dar sînt numeroase şi se multiplică şi se schimbă ca prin minune.

Tulburările funcțiilor organice se pierd în halucinațiile hipnagogice de tot felul, ca și amintirile îndepărtate, cu totul uitate. Maury ne dă numeroase exemple. Cu toate acestea este o mare deosebire între evocarea spontană a unei amintiri și apariția ei în vis cînd ațipim ; în primul caz ele nu au caracterul halucinatoriu.

Maury mai adaugă că putem să despărțim momentele acestor viziuni unele de altele și că putem, într-o oarecare măsură, să le evocăm voluntar. În acest caz voința dă o altă direcție imaginației și are rolul unei dezlănțuiri automate.

În al doilea rînd, cele mai multe halucinații le aduce auzul ; „sînt fraze scurte sau cuvinte care răsună la urechea noastră, dar mai slab decît în realitate". El plasează aceste halucinații în clasa halucinațiilor psihice a lui Baillarger. „Vocea parcă vine mai de departe, este mai îndepărtată, mai interioară, dar este totuși vorba de o voce adevărată care își are timbrul și accentul ei particular. Este cînd reproducerea unei voci auzite mai înainte, cînd a unor voci neobișnuite, groase sau pițigăiate". Ca și halucinațiile vizuale, halucinațiile auditive au aceeași geneză și urmează aceleași evoluții. Sunetele hipnagogice pot fi și „reproducerea neașteptată a unor sunete sau note muzicale care ne-au izbit cîndva spiritul".

Într-o seară, cînd era gata să ațipească, Maury a auzit că cineva îi șoptește la ureche cuvintele *su su ti tu*. Aceste cuvinte i-au fost sugerate de numele *Suzusim* și *Tyr*, citite mai înainte într-o carte de geografie a Palestinei.

Halucinațiile pipăitului, ale gustului și ale mirosului, în timpul ațipirii, sînt rare.

Halucinațiile pipăitului „nu aparțin deloc stării hipnagogice". Atunci cînd apar, ele îmbracă forma falselor senzații tactile, încercate în vis, „determinate de apăsări (presiuni), de atingeri venite de afară, sau cel puțin de excitații ale pielii".

Halucinațiile gustative sînt, la Maury, și mai rare. Își amintește să fi încercat numai de două ori. Prima dată i s-a părut că are în gură „un gust de carne de porc, asemănător cu gustul de cîrnat". A doua oară, după ce a închis pleoapele, i-a venit în gură îndată „un gust de ulei rînced".

Halucinațiile olfactive sînt, după Maury, frecvente la persoanele atinse de un început de alienație mintală. Fapt observat și de Baillarger. Maury nu-și amintește să fi încercat vreodată. Un om de serviciu vîrstnic, a povestit că a simțit odată, în vis, miros de ceva ars ; un sătean de la Brie a simțit odată miros de drac, pentru că i se întîmpla de multe ori să viseze și fețe ale necuratului...

Observațiile lui Maury, analize minuțioase și serios conduse, izbutesc să dovedească faptul că *embriogenia visului* o formează halucinațiile hipnagogice.

Se pot cita numeroase alte pagini din lucrarea lui Maury, mai ales unele exemple tipice asupra mecanismului intim al visului, asupra atenției în vis, asupra memoriei etc...

Am dat pînă aici substanța cercetărilor lui Maury, ceea ce mai rămîne este documentare sau interpretare.

Contribuţia lui însemnată, cum este halucinaţia hipnagogică, a făcut să ne fie cunoscut mersul tainic al fenomenului visului şi dacă metoda lui poate fi criticată, din cauza subiectivismului prea sistematizat şi din cauza analizei izolate a unui singur caz, ne-a lăsat, totuşi, o carte desăvîrşită care constituie o etapă în psihologia mecanismului visului.

Maury a ştiut să viseze şi a cunoscut tot ce s-a spus despre vise de la Aristotel pînă la Gruthuisen, adăugînd şi o bogată documentare personală, care, cu toată fragilitatea şi zgura pătrunderii prea analiste, cuprinde unele observaţii riguroase şi precise, pe care experimentatorii moderni nu au făcut altceva decît, în mare parte, să le confirme.

Despre vise s-a scris foarte mult. Orice autor s-a simţit dator să interpreteze aceste probleme în felul cel mai facil şi mai dăunător psihologiei ; faptele şi experienţele serioase sînt foarte puţine. Trebuie să ajungem la Calkins, la de Sanctis şi la Mourly Vold, ca să putem găsi ceva precis. Am lăsat deoparte, pentru a reveni mai pe larg, pe dr. Freud din Viena, a cărui operă se aseamănă mult cu a lui Alfred Maury, prin analiza ingenioasă a viselor şi prin documentarea atît de delicat înregistrată a materialului ce-l expune, care face din cartea lui asupra viselor continuarea solidă a operei savantului francez. Vom vorbi despre ea la locul cuvenit.

Am crezut că este bine să ne oprim mai mult, asupra lucrărilor lui Maury şi am scris acest capitol cu atît mai multă plăcere, cu cît nu ştim să existe altă lucrare mai completă asupra ideilor lui.

CAPITOLUL III

CERCETĂRILE MARCHIZULUI D'HERVEY DE SAINT-DENIS ASUPRA VISELOR

Jurnalul oniric al lui d'Hervey de Saint-Denis. Arta de a dirija visele. Continuitatea visului în timpul somnului. Nici atenția și nici voința nu sînt înlăturate în timpul somnului. Țesătura viselor. Mijloacele de a evoca și mînui reprezentările onirice.

Marchizul d'Hervey, care este numit în cărțile clasice marchizul de Saint-Denis, a fost un om de cultură vastă. Cercetările lui asupra viselor sînt însemnate pentru că se sprijină pe experiențe și pe cercetări personale. Cei care nu pot să publice nici cea mai mică observație fără să se gîndească că există și o literatură serioasă asupra istoricului acestei chestiuni, vor găsi, în lectura cărții acestui autor, o documentare bogată, un material de mîna întîi, care se citește totdeauna cu mare interes. Faptul că lucrarea lui Maury este prețuită mai mult decît a marchizului d'Hervey, se explică prin caracterul mai științific al celei dintîi, prin expunerea mai logică, mai obiectivă, și mai bogată în critică și în felul cum e concepută problema. Marchizul d'Hervey se lasă lesne ispitit de generalizări oarecum literare, mai plăcute la citit, dar fără nici o îndoială mai primejdioase, dacă le luăm așa cum ne sînt date, fără un control suficient.

Cartea acestuia intitulată : *Visele și mijloacele de a le dirija*, are ca subtitlu : *Observații practice* și ca motto, fraza bine cunoscută a lui Pascal : „Dacă am visa în fiecare noapte același lucru, visele noastre ne-ar înrîuri tot atît de puțin ca obiectele pe care le vedem în fiecare zi". A apărut în anul 1867, la Paris, editura Amyot, în 8° cu 446 de pagini și cu o copertă ilustrată în două culori. Este scrisă cu talent, într-o limbă frumoasă și cu adîncă cunoaștere a subiectului : se recunoaște cu ușurință în marchizul d'Hervey, autorul minunatelor traduceri de poezii chineze : *Poésies chinoises de l'époque de Thonges*, și istoricul care a scris *La Révolution à Naples depuis 1793*.

I. Lucrarea marchizului d'Hervey este împărțită în trei părți, din care două sînt cu adevărat importante : În prima își expune metoda și felul cum a conceput problema : „Ce anume trebuie să ne așteptăm să găsim în această carte și felul cum a fost alcătuită", iar în partea a treia :

„Observații practice asupra viselor și asupra mijloacelor de a le dirija". Partea a doua este o critică a lucrărilor cunoscute, mai ales a celor din antichitate, singurele care meritau să fie remarcate, cînd autorul și-a scris cartea și în care „prezentînd părerile altora", autorul sfîrșește prin a-și expune propriile lui păreri. După un rezumat-concluzie, autorul citează în apendice un vis foarte ciudat pe care l-a visat după ce a luat hașiș.

Cartea marchizului d'Hervey este o adevărată autobiografie. Iată în ce împrejurări și-a început cercetările asupra viselor : Fiind crescut în familie, singur, fără prieteni, lucra de capul lui, nesupus nici unei discipline severe și avînd totdeauna destul timp liber. Pentru ca timpul să treacă mai ușor desena și își colora desenele. „Într-o zi — scrie el — mi-a venit în gînd ideea — avea atunci 15 ani — să schițez amintirea unui vis ciudat care mă impresionase foarte mult. Rezultatul părîndu-mi distractiv, în scurt timp am avut un album special, în care reprezentarea fiecărei scene și a fiecărei figuri era însoțită de cîte o glosă explicativă, relatînd cu foarte mare îngrijire împrejurările care au adus sau au urmat apariției lor". Îndemnat de gîndul de a-și îmbogăți cît mai mult albumul, *încerca să se obișnuiască să rețină cît mai ușor visele.*

Experiența i-a dovedit că nu era noapte fără vis și că, dacă se întîmpla să fie o întrerupere reală în desfășurarea tablourilor onirice, de vină era numai memoria. Fapt interesant este că a observat că a ajuns, cu timpul, să aibă asupra viselor lui un fel de putință de control „pentru a le grăbi la nevoie mersul în cutare sau cutare direcție pe care o credeam nimerită". Trecînd de vîrsta copilăriei și încercînd să cunoască și ceea ce gîndeau autorii asupra somnului și viselor, a ajuns repede la constatarea, că „psihologii și fiziologii cei mai celebri, abia putuseră să arunce o nehotărîtă rază de lumină asupra a ceea ce credeau ei că a fost, din partea lor, obiectul unei elucidări directe". Problema aceasta pe care a luat-o mai întîi în glumă, mai tîrziu a început să-l intereseze de-a binelea, cu atît mai mult cu cît observa că dobîndea în vis, din ce în ce mai mult, o anumită libertate de spirit. Continua să-și noteze visele și nu se dădea în lături să-și tulbure somnul pentru a nota, „aproape de-a pipăitelea, cu ochii pe jumătate închiși", imaginile fugare ale viselor „ce dispar atît de repede la lumina zilei".

La obiecția, firească dealtfel, că autorul nu dormea deloc, în timp ce credea că doarme, răspunde după cum urmează : „Același lucru, să spun sincer, am fost înclinat să cred și eu la început. Mă apucau amarnice dureri de cap care m-au făcut să mă hotărăsc să pun capăt bîjbîielilor mele nocturne, dar o mică odihnă a minții mi-a redat sănătatea, fără să-mi strice facultatea, definitiv cîștigată, de a mă putea observa cîteodată și în vis. După douăzeci de ani de cînd săvîrșesc acest lucru, trebuie să admit că am încercat, pe latura morală, ceea ce încearcă fizic cei care își dezvoltă, printr-o gimnastică intensă, posibilitățile atît de mari ale corpului : în locul unei slăbiri a membrelor, eu am simțit o oboseală de-o clipă. Or, dacă sînt nevoit să cred că există unele firi care nu pot să sufere obișnuințele psihice pe care mi le-am luat, după cum mulți nu se pot împăca cu exercițiile la trapez sau la trambulină, nimic nu mă poate face să-mi schimb convingerea că, deprinzîndu-se cum am făcut

eu, de la o vîrstă fragedă cînd natura se mlădiază cu ușurință la tot ceea ce cerem de la ea, un mare număr de oameni ar ajunge în stare să-și stăpînească, ca mine, iluziile viselor lor, rezultat fără îndoială neașteptat, dar nicidecum bolnăvicios sau anormal".

Jurnalul autorului se compune din douăzeci și două caiete pline de imagini colorate și reprezintă aproape cinci ani de observații. Memoria viselor, la început slabă, se dezvoltă cu încetul atît de mult, încît marchizul d'Hervey de Saint-Denis ajunge din cauza deprinderii înrădăcinate de a-și aminti visele, să reia în vis pînă și firul activității lui intelectuale.

Analiza viselor l-a interesat și mai mult atunci cînd, amintindu-și visele, și-a dat seama de problemele pe care astfel de studii le cer oricărei minți doritoare să pătrundă mai adînc în domeniul ciudat al fenomenelor „psihocorporale", cum le numește el. Cu timpul a evoluat și felul observațiilor lui. I s-a întîmplat să viseze într-o noapte că-și scria visele : cînd s-a trezit, nu și-a dat seama de această situație cu totul particulară. Părerea de rău l-a urmărit multe zile, cînd același vis, cu o modificare ciudată, anume că accesoriile ocupau rolul principal, i-a revenit pe neașteptate. A avut impresia precisă că visează și, mai ales, că poate să-și închipuie particularitățile țesăturii onirice în așa fel că amintirea sa fixa mai bine. Această metodă nouă a devenit de atunci singura care îl interesa. A avut sentimentul situației sale reale în vis, situație de subiect și obiect în același timp, în a doua sută șaptea noapte a jurnalului său ; a doua oară în a doua sută patrusprezecea noapte. Șase luni mai tîrziu, același fapt s-a produs de două ori în cinci nopți, iar după cincisprezece luni, s-a produs aproape în fiecare noapte. De atunci nu i s-a mai întîmplat niciodată să se lase în voia iluziilor vreunui vis, „fără să-și regăsească, cel puțin din cînd în cînd, sentimentul realității"[1].

Pentru d'Hervey de Saint-Denis „gînd" și „vis" sînt termeni cu același conținut, deci cu același înțeles pe care îi întrebuințează fără nici o deosebire. Descrie visul : „Reprezentarea în fața ochilor minții noastre a unor obiecte care ne ocupă mintea". Memoria este pentru el un fel de oglindă acoperită cu colodiu care păstrează totdeauna și „pentru o clipă numai, impresia imaginilor proiectate asupra ei de obiectivul camerei întunecoase". Memoria are, în plus, superioritatea de a se reînnoi de la sine, prin propriile ei mijloace de acțiune. Imagini fundamentale —

---

[1] D'Hervey de Saint-Denis, p. 17. Secția filozofică a Academiei de Științe Morale și Politice dă ca subiect de concurs, în 1885 : *La Théorie du sommeil et des songes.* D'Hervey de Saint-Denis a vrut să se prezinte, dar l-au oprit unele scrupule, pe care cititorul acestui autor le va înțelege ușor. Pe lîngă acestea l-a mai oprit neputința de a schița un plan complet. Dăm aci, cu titlu de curiozitate, subiectul concursului : „Despre somn din punct de vedere psihologic. — Ce facultăți ale sufletului, subzistă, încetează sau sînt considerabil modificate în somn ? — Care este deosebirea esențială între a visa și a gîndi ? Concurenții vor cuprinde, în cercetările lor, somnambulismul cu toate speciile lui. Există conștiință și identitate personală în somnambulismul natural ? Somnambulismul natural este un fapt ? Dacă este un fapt, să fie studiat și descris în fenomenele lui mai puțin contestate, să fie recunoscute facultățile legate de el și să se încerce formularea unei teorii asupra acestei stări sufletești după regulile unei sănătoase metode filozofice". Laureatul acestui concurs a fost Lemoine, care a izbutit să-și acomodeze subiectul la cerințele unui cadru dat mai dinainte, cadru care l-a speriat pe marchizul d'Hervey de Saint-Denis.

clişee-amintiri — se îngrămădesc la infinit în memorie, de multe ori fără să ştim. Afară de aceasta mai este o mare diferenţă între faptul amintirii conştiente şi cel al cunoaşterii unui lucru, pe care îl regăsim în gînd, fără să ştim că ne-am adus aminte de el. Aceste *clişee-amintiri* constituie unul din elementele fundamentale ale teoriei visului.

Cînd amintirea imaginilor proiectate în vis nu este cu totul lămurită, vina este a imperfecţiunii somnului [1].

Natura clişeelor-amintiri este un element vrednic de luat în seamă. Viaţa înmulţeşte, schimbă necontenit aceste clişee-amintiri. Imaginaţia omenească ce aleargă spre necunoscut, pluteşte în necunoscut sau îl scorneşte (în măsura acestei creaţii a faptului nou, a noutăţii), îl găseşte mereu proaspăt în vis. A imagina este a combina, a face apel la memorie, deci la aceste clişee-amintiri. Între a visa şi a gîndi nu este decît o singură deosebire : confirmarea de către viaţa reală. Halucinaţia propriu-zisă nu este altceva decît gîndul unui om treaz. Visul ne înfăţişează toată schelăria construcţiei noastre mintale pe care o zărim foarte rar în viaţa reală, în viaţa gîndirii conştiente.

Asociaţia de idei, sau mai bine zis, felul cum se stabileşte în vis cursul ideilor, este explicată destul de ingenios. D'Hervey nu scapă prilejul de a critica pe teoreticienii care şi-au închipuit că descoperă în sistemul nervos, explicarea tuturor lucrurilor încurcate, afirmînd că fibrele cerebrale nu sînt zguduite toate la fel de tare şi nici în acelaşi chip. „În ce mă priveşte, adaugă el, le răspund cu umilinţă : nu ştiu deloc ce se petrece la rădăcina fibrelor mele cerebrale, dar în schimb pot să spun ce se întîmplă în domeniul deschis modestelor mele aprecieri". Pentru a-şi preciza mai bine gîndirea, prezintă din jurnalul său două vise (unul în care este vorba de un vînzător de flori şi altul de un cerşetor). Totul atîrnă de felul cum ni se mobilează memoria. Toţi am putut să întrevedem în visele noastre lucruri fără nici o legătură cu meşteşugul nostru, şi încă în cea mai orbitoare strălucire, datorită numai puterii imaginaţiei. Neştiutorul de carte poate să devină dintr-o dată, în vis, un artist neîntrecut. El inventează, creează, execută, el, care în fond nu este capabil să facă nimic asemănător cu ce a visat. Sînt oameni care văd, de multe ori, în panorama gîndurilor, monumente de artă, lucrări artistice cu mult deasupra facultăţilor lor de înţelegere.

Logica ne duce spre o dilemă : „Sau să acordăm o putere supranaturală imaginaţiei omului adormit, sau să recunoaştem că stăpîneşte, de mai înainte, fără să ştie, în adîncurile memoriei lui, toate clişeele-amintiri prin care poate să aibă aceste remarcabile viziuni". Nu vedem cum supranaturalul ar putea să joace un rol în astfel de observaţii practice. Trebuie deci să înclinăm balanţa spre cea de a doua afirmaţie. Desenele colorate din jurnalul lui d'Hervey de Saint-Denis îi uşurează ilustrarea rolului mare, subconştient, pe care-l joacă experienţa, citînd următorul exemplu : Pe zidurile unui coridor, găseşte atîrnată o caricatură veche pe care se părea că sînt întipărite trăsăturile şi îmbrăcămintea ciudată a unui fel de fantome ce i se arătase în vis cu vreo doi ani înainte. Trecuse mai bine de un an de cînd îşi aruncase pentru ultima dată privirea

[1] Vezi cartea III, cap. I, expunerea amănunţită a acestei teorii.

asupra caricaturii și de cînd a avut visul. Amintirea ei era atît de ștearsă încît a desenat și a colorat fantoma visului său, fără să se mai gîndească la caricatura cea veche. Citează apoi, cu titlu documentar, visul în care a văzut, în perspectivă, vestita biserică Sainte-Gudule și unele vederi din Bruxelles, pe care le-a expus atît de amănunțit, încît constituie o adevărată experiență științifică.

După d'Hervey, în vis imaginile se asociază, se înlănțuie tot așa cum se înlănțuie ideile sensibile, fiind totdeauna o corelație între „mișcarea produsă de asociația de idei și evocarea instantanee a imaginilor, care vin să se arate în fața ochilor spiritului nostru". Imaginea visului este copia ideii. Principalul este ideea, substanța, viziunea este accesorie. Așa fiind, trebuie să știm să urmărim mersul ideilor, trebuie să știm să analizăm țesătura viselor și atunci incoerența devine comprehensibilă, concepțiile cele mai fantastice devin fapte simple și perfect logice. În incursiunile ei, analiza are un drum anumit pe care trebuie să-l urmeze. Priveliștile onirice își au cărările lor, iar o atenție bună, susținută, ne dă putința să ne cățărăm și să pătrundem chiar și în palatele fermecate atît de strălucitoare, că ne emoționează prin arhitectura lor poleită toată cu imagini de vis.

Între vis și viața trează sînt și stări intermediare, dintre care reveria este una dintre cele mai tipice. Analiza nu apropie oare visul de stările de reverie ? Felul cum se face trecerea de la viața trează, (viața reală, lucidă, dirijată de noi după plan prin conștiință) la somn, ne dă explicarea întregii construcții a țesăturii viselor. Marchizul d'Hervey amintește, asupra acestui subiect, cazul filozofului Georges Le Sage care, așa se spune, ajunsese pe punctul de a înnebuni, pentru că s-a străduit prea mult și zadarnic să descopere în mintea lui, trecerea de la veghe la somn. Totuși, reveria, somnolența, fenomene trăite de orice ființă, ne dau putința să regăsim această tranziție. De îndată ce începem să ne moleșim, de îndată ce ne simțim cuprinși de acea amorțeală binecunoscută a somnolenței, imaginile se desenează mai clare, mai limpezi, la orizontul conștiinței noastre. S-ar putea spune că imaginile s-au făcut dintr-o dată mai tari, mai luminoase : un val de lumină ce nu se poate defini, scoate toate imaginile și toate ideile mai în relief. Vedeniile se colorează, se conturează mai bine. În insomnia de care vorbește pe bună dreptate autorul, și în așteptarea nerăbdătoare a somnului, avem senzația apropierii lui, îndată ce încep să se deslușească vedenii mai limpezi, mai precise. Ațipirea cu vedenii luminoase este presărată, după marchizul d'Hervey, cu clipe de somn adevărat. Trecerea se face cu încetul și fără să se întrerupă înlănțuirea ideilor.

Visele cele mai ciudate își găsesc o explicație, chiar dintre cele mai logice, dacă știm să le analizăm. Cea mai simplă reverie cuprinde în ea unele elemente incoerente, unele confuzii de timp și loc. Evocarea amintirii atrage cu sine o mulțime de alte reminiscențe percepute odinioară pe același plan, în același orizont. Atît timp cît vom gîndi, ele nu se vor arăta deloc, dar se vor lumina îndată ce vom visa, și vor ajunge la maximum de strălucire cînd vom fi adormiți de-a binelea. Aceste tablouri nu se șterg toate la fel de repede și atunci au loc confuziile și de aci se nasc ciudățeniile. „Așa se întîmplă că pot să mă

cred in Elveţia, — scrie autorul — dacă zăresc colibe care îmi amintesc pe cea a lui Jules Janin de la intrarea în Bois de Boulogne, iar dacă amintirea lui Jules Janin îmi aduce în minte vreuna din cîntăreţele celebre pe care le-am întîlnit la el, îmi voi închipui că aud cîntînd pe acea artistă, în mijlocul cascadelor sau al gheţarilor".

Comparaţia cu lanterna magică, la care ţine atît de mult, este folosită şi aci pentru a explica această confuzie, aceste combinaţii la infinit, aceste schimbări capricioase de loc, de care pomeneşte Grainville, cînd l-a văzut schiţînd cu creionul un şir descrescînd de siluete, începînd cu a unei dansatoare şi sfîrşind cu a unui mosor de aţă cu mişcări furioase.

Un element ce contribuie la producerea acestor ciudăţenii, a acestor rezultate, la prima vedere, de neînchipuit, este abstracţia, această dispoziţie ciudată a spiritului nostru.

În rezumat, toate visele trebuie să fie în mod necesar raportate la unul din următoarele două fenomene sau chiar la amîndouă :

„1 Desfăşurarea firească şi spontană a unui şir continuu de reminiscenţe".

„2 Intervenţia neaşteptată a unei idei străine de cele care formau şirul, ca o urmare a unei cauze fizice întîmplătoare".

Un al treilea element care poate să ajute funcţia viselor este voinţa şi acţiunea ei în timpul somnului.

II. Am rezumat pînă aici ideile călăuzitoare şi doctrina marchizului d'Hervey asupra viselor. Să vedem acum, care sînt observaţiile lui practice şi să analizăm, cu el împreună, vestitele-i mijloace de a dirija visele, ceea ce constituie obiectul părţii a treia a cărţii lui.

Punctele cele mai însemnate pe care vrea el să le dovedească sînt următoarele :

1 Că nu există somn fără vise.

2 Că nici atenţia, nici voinţa nu trebuie neapărat să înceteze în timpul somnului.

3 Care este mersul ţesăturii viselor şi care este mijlocul de a le evoca sau de a le conduce ?

Prima serie a observaţiilor lui tinde să dovedească mai ales prima propoziţie : că nu este somn fără vise. Extrasele din cele mai vechi caiete ale jurnalului o dovedesc cu prisosinţă. Trezirea din somn pe neaşteptate, i-a confirmat, cu încetul, primele impresii. A făcut să fie trezit de una sută şaizeci de ori din primul somn, în diferite rînduri şi la diferite epoci mai mult sau mai puţin îndepărtate ale vieţii lui. În treizeci şi patru de nopţi consecutive a constatat, cum spunea minunat dr. Cerise, în introducerea la lucrarea lui Macario, că mintea lui era totdeauna ocupată de o imagine onirică.

Marchizul d'Hervey de Saint-Denis a făcut, într-o călătorie cu unul din prietenii lui, o experienţă care dovedeşte că visăm chiar dacă nu ne mai amintim deloc visele pe care le-am visat. Experienţa o vom povesti amănunţit mai departe în capitolul I al cărţii III, din această lucrare.

Ne mulţumim să spunem deocamdată, că acest prieten al marchizului d'Hervey de Saint-Denis, care nu era obişnuit să-şi amintească visele,

ba mai mult, care susținea că nu visează niciodată, a visat chiar în prezența experimentatorului, iar visul îi fusese provocat de însuși marchizul d'Hervey de Saint-Denis, care la deșteptare a dovedit prietenului său că a visat.

Această experiență, repetată de mai multe ori în șir, ne face să vedem că subiectul și-a regăsit memoria viselor, cu toate că la început nu avea nici o amintire conștientă despre ele.

Somnul celorlalte persoane este, prin urmare, la fel cu al său, de aceea marchizul d'Hervey și-a continuat studiul și expunerea propriului său somn. Din patru exemple rezultă că trecerea de la starea de veghe la starea de vis, se face cu ajutorul reminiscențelor senzoriale, mai ales al reminiscențelor vizuale; cîteodată cu memoria sunetelor: visăm atunci cîte o părere discutabilă. Vorbim cu noi înșine; punem obiecții în gura unor persoane cunoscute sau a unor ființe închipuite. A notat 16 observații de acest fel. Nu a observat nici o întrerupere în înlănțuirea ideilor, „că se produce, într-un cuvînt, între aceste două stări, un fel de interegn intelectual".

Puterea și vioiciunea imaginilor este totdeauna în raport cu adîncimea somnului, cu alte cuvinte, cu cît somnul este mai adînc, cu atît imaginile sînt mai vii și invers. Punînd pe cineva să-l trezească la diferite ore ale nopții și judecînd adîncimea somnului după greutatea pe care o încerca de a se smulge din mrejele lui, a constatat de multe ori, că visul este cu atît mai viu cu cît această greutate este mai mare. „Cînd am putut să mă trezesc singur dintr-un singur efort de voință (păstrînd în vis sentimentul adevăratei mele situații), am observat că-mi trebuie un efort mai mare pentru a desprinde un vis lucid, decît pentru a îndepărta unele vedenii incoerente, unele tablouri șterse și nehotărîte" [1].

„Dacă, în clipa cînd e aproape gata să adormiți, v-ați concentra atenția asupra unei amintiri sau asupra unei imagini, ați observa", scrie autorul, „că, în această izolare a spiritului este un fel de mărire a clarității imaginilor care se nasc și care constituie visul"; apar ceea ce Maury numea „halucinații hipnagogice". Dimpotrivă, cînd ne trezim, încetul cu încetul, dintr-un somn adînc, constatăm o scădere treptată a acestei clarități și, pe măsură ce somnul se risipește, cum vedeniile își pierd mult din claritate, trecînd prin diferite faze.

Cu finețea observației lui, marchizul d'Hervey ne atrage luarea-aminte că nu-și ia sarcina să dovedească rolul pe care îl joacă fibrele cerebrale în aceste reacții succesive, ci se mulțumește să constate că moleșirea corpului aduce izolarea spiritului și că izolarea spiritului moleșește corpul. Practica ne dă deprinderea de a visa, de a analiza, de a ne aminti visele. Deprinderea trebuie totdeauna să fie luată în seamă, cînd somnul este desăvîrșit, cînd acțiunea voinței asupra mușchilor încetează; putem să comandăm, în vis, toate mișcările fără să ajungem la nici un rezultat, dar îndată ce somnul „se strică" lucrurile se schimbă:

---

[1] D'Hervey de Saint-Denis, p. 260. Din 14 persoane, cu care autorul a stat de vorbă asupra putinței de a se observa singure, în vis, 9 au ajuns foarte repede la acest rezultat. Una a spus că nu a putut să ajungă, iar celelalte au ajuns la rezultate puțin precise, deși confirmative.

voința își reia acțiunea asupra mușchilor și orice mișcare odată făcută, ajută la risipirea moleșelii. Nemișcarea pe care încearcă să o păstreze cel ce visează, „nu este zadarnică, ea îi favorizează somnul. Îndată ce visul își recapătă cursul, trezirea imediată este îngreuiată".

Trecerea de la veghe la somn se caracterizează printr-o creștere treptată a clarității imaginilor, iar reîntoarcerea la viața reală, prin scăderea acesteia. Visele cele mai clare sînt cele mai bine urmărite, pentru că izolarea mintală este mai mare, încetînd orice comunicație cu mediul înconjurător și cu excitațiile de afară. Dacă am fi treziți, după 2 ore de somn, și am încerca să ne reamintim visele și a le nota, pentru a le putea compara cu visele de dimineață, cînd trezirea este naturală, am constata — ceea ce dealtfel este cu desăvîrșire adevărat — justețea observațiilor lui.

Ori de cîte ori era trezit sau se trezea singur, marchizul d'Hervey avea sentimentul unui vis întrerupt.

Reținem, din aceste prime observații, că perioada cea mai lungă sau cea mai scurtă a viselor noastre, de care putem să ne aducem aminte cînd ne trezim, nu depășește niciodată, nici în cazul propriu, nici în experiențele făcute asupra altor subiecți, un răstimp de 5 sau 6 minute. Acest răstimp este, totuși, destul de lung pentru a lăsa în mintea noastră impresii corespunzînd cu ale unor zile întregi. Timpul se măsoară totdeauna prin numărul și natura evenimentelor care se perindă înaintea noastră și la care luăm parte. Povestea fumătorului de hașiș, citat de d'Hervey, care a crezut că a trăit într-o noapte o sută de ani, este cît se poate de grăitoare. Se prea poate ca acesta, în 12 ore de somn, să fi văzut perindîndu-i-se mai multe evenimente decît ar fi putut să le trăiască într-o sută de ani ! Oricine străbate, în somnul unei singure nopți, evenimente cu care ar putea să umple ani întregi de existență, dacă ar fi în stare să-și reamintească dimineața toate visele de peste noapte. Acest lucru este însă cu neputință din cauză că memoria omenească este foarte slabă.

Somnul este, deci, hărțuit tot timpul de vise. Experiența ne dovedește acest lucru. Teoriile potrivnice își găsesc explicația în slăbiciunea memoriei, elementul cel mai de seamă de urmărit, în astfel de cercetări, după umila noastră părere. Gîndirea nu se oprește niciodată iar trecerea între cele două stări se face treptat, fără nici un răgaz.

A doua categorie de observații ale autorului, se referă la rolul atenției și voinței, care nu sînt după el neapărat suspendate în timpul somnului.

Pentru a schimba după voie șirul viselor, trebuie să ne slujim de acțiunea combinată a atenției și a voinței. În stare de veghe sîntem totdeauna stăpîni și ne putem aținti mintea, dar numai într-un anumit fel. În vis, cînd atenția se fixează asupra unui subiect dat, cîmpul ei este mai mare, mai sensibil. Visul dat de el ca exemplu este tipic. Actele de voință și de atenție sînt minunat întrunite. Nu-l cităm de teamă să nu lungim prea mult această analiză. În acest vis, autorul și-a păstrat liberul arbitru, pentru că era vorba să aleagă o cale din două căi ce i se arătau înainte. Asociația de idei i-a dat putința, prin ideile aduse în minte, să aleagă pe una din ele.

În unele cazuri, cînd imaginile evocate sînt de natură violentă, foarte multe vise scapă cu totul de sub controlul voinței. Totuși, voința lucrează nu numai în direcția viselor lucide, ci și asupra celor incoerente sau pasionate. Cartea lui d'Hervey de Saint-Denis este plină de exemple de vise cu voință și atenție, cu voință sub formă de dorință, cu voință diriguitoare, cu atenție și voință. Ultimul este de cea mai mare valoare documentară. Din aceste exemple, rezultă că putem schimba brusc cursul unui vis și să evocăm imaginile după voie. Gîndirea poate să scoată la iveală țesătura ascunsă a viselor, cu condiția de a depune la început o oarecare străduință.

Putința reapariției voluntare, ca prin minune, a vedeniei unei vestite năpustiri de fiare, i-a dat mare curaj observatorului nostru, care, timp de șase săptămîni în șir, a obținut de 16 ori conștiința stării sale în vis ; a reînnoit experiența de nouă ori, izbutind să-și schimbe brusc mersul vedeniilor din vis. De atunci și-a dirijat mereu visele. Ca rezultate, dă următoarele cifre obținute dintr-o medie de 42 de observații : de 23 de ori a izbutit să înlocuiască cu totul, numaidecît, imaginea dorită ; de 13 ori rezultatul a fost mixt, adică nu a mers tocmai după voie ; de 4 ori, asociații de idei neașteptate i-au apărut în clipa schimbării voluntare a imaginilor ; o dată vedenia i-a rămas tot în fața ochilor, deși a crezut că a îndepărtat-o și o dată experiența l-a trezit din somn.

Cînd facem să se nască, în vis, situații în care nu ne-am găsit niciodată în realitate, ca de pildă, se face că sărim pe fereastră de la al cincilea etaj, că ne tragem un glonț în creier, că ne tăiem beregata cu briciul etc., memoria și imaginația se descurcă minunat. Se întîmplă revirimente de idei, prin asociații de idei-imagini provocate.

Efortul atenției în vis devine dureros cînd asociația spontană a ideilor are un mers prea rapid și pe mai multe laturi sau cînd se perindă înaintea „ochilor spiritului, imagini cărora nu putem să nu le dăm o cît de mică parte de curiozitate sau de interes". Formele statice, ca de pildă fața unui om, se fixează greu. Voința poate să stăpînească cu totul somnul, iar marchizul d'Hervey susține că ne putem produce trezirea imediat, de îndată ce observăm că sîntem jucăria unui vis.

Sentimentul realității se amestecă de multe ori cu iluziile visului, iar judecățile, lipsite de logică, pe care le facem, nu dovedesc deloc o slăbire a minții. Exemplele din *a treia serie* de observații explică cu ușurință acest lucru.

A patra serie de observații privește partea care revine memoriei și imaginației în formarea viselor. Din capul locului reținem din aceste observații, pline de analize pătrunzătoare și fine, faptul că, pentru acest autor, ca și pentru Dugald-Stewart, aceste două funcții psihice se confundă. Se învoiesc chiar să primească de bună numirea de *memorie imaginativă*, care este o îmbinare a acestor două elemente intelectuale. Memoria celui care visează este mai întinsă, mai bogată decît a omului treaz ; uneori ajunge să aibă o putere neînchipuit de mare. Prin urmare, visul poate evoca imagini, persoane și date precise în legătură cu situații despre care n-am auzit vorbindu-se niciodată în realitate. „Străfundurile memoriei — scrie autorul — sînt subterane imense în care lumina minții nu pătrunde decît atunci cînd a încetat să strălucească în afară. Să nu

ne mirăm deci, deloc, dacă revedem în vis, cu o minunată luciditate, persoane moarte sau absente de mult, sau dacă regăsim în cele mai mici amănunte locuri vizitate, cîntece auzite și chiar pagini întregi citite cu mulți ani înainte". Sînt vise în care păstrăm amintirea de la un vis la altul. Se constată de asemenea în structura visului, mai ales cînd este vorba de a-l dirija, o dispoziție cu totul deosebită a spiritului, de a păși pe calea dialogului, mai ales cînd reacționează sau reflectează. Inducția logică nu lipsește în vis și poate fi regăsită în toate broderiile asociațiilor de imagini-idei, călăuzitoare sau evocate. După marchizul d'Hervey, în vis se săvîrșește un fel de dedublare morală. Se întîmplă un fel de „ceartă între eu și o parte din facultățile lui, personificate deosebit și afară de eu". Iluzia de a ne privi ca străini în lucrarea memoriei noastre, sporește puterea acesteia, cu atît mai mult cu cît se desfășoară mai spontan. Puterea creatoare a imaginației este pusă și mai bine în joc în timpul somnului. Ea poate să prelucreze materialele aduse, în așa fel că ajunge să făurească imagini inedite în ansamblul lor, fapt bine cunoscut, la care marchizul d'Hervey nu aduce în plus decît unele dovezi. Își pune și el problema acestei tainice imaginații creatoare, minunîndu-se în fața operei ei, fără să știe ce să creadă. Se întreabă, dacă nu trebuie să punem cumva netăgăduita acțiune creatoare a minții, în somn, pe seama acțiunii somnului însuși, împrumutînd imaginației creatoare această neobișnuită putere, sau este cumva tocmai memoria cea care, sub influența „unei concentrări a puterii ei, nu mai puțin surprinzătoare", scoate din străfunduri tainice, amintiri culese, de multe ori, fără să ne dăm seama.

A cincea serie de observații privește exaltarea în vis, a sensibilității morale și a concepției intelectuale, precum și operațiile pe care le săvîrșește spiritul în vis. Nu este nimic însemnat de reținut din aceste observații. Regăsim pe literatul fin, pe traducătorul poemelor lui dragi, dîndu-ne mai degrabă considerații teoretice. Merită să fie reținut doar visul unui jucător de șah, a cărui analiză a fost dusă atît de departe, că autorul ajunge în cele din urmă să se întrebe dacă nu cumva este vorba de o putere imaginativă deosebită, de o memorie deosebită de a celorlalți oameni, cu care ar fi înzestrați jucătorii de șah. Treaz, jucătorul nu a fost în stare să-și reprezinte mintal, numai prin efortul gîndirii lui, șirul îmbinărilor care i-au înlesnit dezlegarea finală a problemei. Mai cităm cazul versurilor compuse dormind și cazul unui ilustru matematician. D'Hervey de Saint-Denis precizează apoi influența anumitor vise asupra stării morale a oamenilor și asupra acțiunilor vieții reale, și înclină să creadă că, mai ales atunci cînd este vorba de femei, putem să le cunoaștem mai bine înclinațiile după vise decît după felul cum lucrează ele în realitate. Unele asociații de idei-imagini, de care nu ne amintim, își urmează cu siguranță drumul și în viața reală. Visele rele (coșmarurile) pot avea asupra copiilor înrîuriri uneori primejdioase pentru caracterul lor.

A șasea serie de observații privește creșterea exagerată a sensibilității fizice în vis, și indicațiile patologice care pot să rezulte din ea. De la început trebuie să reținem din aceste fapte, constatarea, bănuită dealtfel și în antichitate, că orice vis care se repetă este un semn care, din punct de vedere semeiologic, arată o stare de suferință. Visele care

se desfăşoară bine sînt visate de oamenii care se bucură de un echilibru interior desăvîrşit. Răniţii şi oamenii care se află pradă unei surescitări morale, au vise fără şir şi foarte puţin lucide.

A şaptea serie de observaţii este mai personală şi mai interesantă. Priveşte mersul arhitecturii onirice, mai ales la numeroasele mijloace de a visa ceea ce dorim şi la mijloacele de a îndepărta imaginile supărătoare de care sîntem de multe ori obsedaţi. Toţi autorii clasici afirmă greutatea de a prinde, în vis, ţesătura asociaţiilor de idei. D'Hervey de Saint-Denis nu este însă de aceeaşi părere. După el, trebuie să ştim să surprindem trecerile ce se săvîrşesc în vis, clasîndu-le în memorie, dacă este cu putinţă, cronologic. Legăturile asociaţiilor de idei se pot face sau în ordinea în care amintirile au fost culese fără nici un fel de afinitate, sau pe căile abstracţiei !

Pentru a provoca anumite vise şi, prin urmare, a visa ceea ce voim, trebuie să ţinem seama de următoarele două condiţii : 1) „Să stabilim, artificial, o corelaţie imediată şi statornică între unele senzaţii particulare şi unele idei (chiar de ordin pur moral) în aşa fel ca, de fiecare dată ce este provocată una din aceste senzaţii, să se producă celălalt fenomen, adică chemarea imediat, în minte, a ideii devenită solidară cu această senzaţie". 2) Subiectele la care ne gîndim în vis, devenind chiar prin aceasta subiectele viselor noastre, faptul că, lucrînd asupra anumitor organe ale omului adormit, putem să producem în conştiinţa lui anumite senzaţii, trebuie să aibă drept urmare putinţa de a-l face să viseze subiectele a căror noţiune a devenit solidară cu senzaţiile astfel provocate.

Pe lîngă aceasta, trebuie să mai deosebim în ţesătura visului ideile primare de ideile secundare. Primele sînt aduse în minte de cauze fizice, spontane sau artificiale, cum ar fi un zgomot, un miros etc., şi prea puţin de voinţă. Celelalte sînt produsul instinctiv al spiritului nostru. D'Hervey de Saint-Denis ne atrage luarea aminte asupra unui fenomen particular, pe care îl numeşte supersenzual, ce trebuie să fie observat în ţesătura viselor. Este vorba de ceea ce numeşte el *retrospecţie* sau, în alţi termeni, prinderea începutului ultimului vis, început ce aparţine cu totul senzaţiei spontane, în afară de orice alt mers aparent sau real. Spiritul poate să fie adus la o idee oarecare prin intermediul unei senzaţii de care nu este conştient. Visele citate, în legătură cu acest subiect, sînt foarte ciudate. Toate schimbările ce se petrec în spirit se datoresc abstracţiei. Toate transformările succesive pe care le săvîrşeşte inspiraţia se pot regăsi şi ele, şi nu este nevoie ca „şirul unui vis să poată fi urmărit logic pentru a fi în realitate neîntrerupt".

Spiritul, pentru a întrebuinţa termenii la care autorul ţine foarte mult, nu se miră deloc de cuprinsul ciudat şi neobişnuit al viselor. Rolul pe care, după el, pe drept cuvînt, îl joacă abstracţia în arhitectura viselor, este cît se poate de interesant de studiat, şi asupra acestui punct visătorul marchiz este mai fin şi mai psiholog decît subtilul Alfred Maury. Abstracţiile formează pentru el legătura „cea mai obişnuită" a tuturor ideilor noastre, atît în vis, cît şi atunci cînd sîntem treji, cu deosebirea numai că, în vis, se produce o adevărată contopire „a celor două idei pe care abstracţia le-a apropiat", schimbare atît de însemnată, cînd ne gîndim la modelarea clişeelor-amintiri, a materialului memo-

riei, săvîrşite de imaginaţie. Analiza viselor descoperă în conţinutul lor de abstracţii mai multe calităţi : unele sensibile, legate mai intim cu elemente senzoriale, altele concrete (imagini), abstracţii morale, „de ordin pur abstract". Acest ordin se găseşte mai ales la oamenii adulţi şi rezultă din condiţiile psihosociale, ca de pildă : credinţe, tradiţii, simboluri etc. Ne pare rău că nu putem să cităm visele publicate de autor cu privire la trecerea „spiritului" de la ordinea abstractă la ordinea sensibilă, şi mai ales, să le interpretăm şi să le comentăm. „Abstracţiile, încheie el, sînt operaţii ale spiritului atît de obişnuite, încît este foarte greu să analizezi cu amănuntul un vis de o anumită întindere, fără să descoperi mai multe asemenea treceri. Visele noastre se pot asemăna cu unele amestecuri chimice din cele mai complicate, în care sînt combinate o mulţime de elemente. Esenţialul nu este să le regăsim pe toate, ci să desprindem pe cele pentru care avem un interes oarecare".

A opta este ultima serie de observaţii, poate dintre cele mai interesante, dar care nu adaugă nimic nou la cele spuse şi la concluziile de mai înainte. Ele sînt mai degrabă un fel de ilustraţie, un fel de lămurire a cîtorva propoziţii de la urmă.

Primele iluzii ale somnului sînt, totdeauna sau aproape totdeauna, halucinaţii vizuale. Ele sînt vestitorii somnului adevărat. Aceste halucinaţii au o ţesătură foarte complicată. Cîteodată ele reprezintă obiecte foarte determinate, şi de multe ori imagini trunchiate, fragmente de senzaţii, mici sori care se învîrtesc, băşicuţe de diferite culori care apar şi dispar îndată din cîmpul vizual, firicele uşoare de aur şi de argint, de purpură, de verde ca smaragdul, care se strîng şi se desfac, împrăştiindu-se în mii de forme geometrice, cele mai multe regulate, asemănătoare, după d'Hervey de Saint-Denis, cu arabescurile fine ce împodobesc icoanele bizantine. Din această mulţime de imagini fără formă, d'Hervey desprinde pe cele mai bine determinate, care aparţin categoriei viselor obişnuite. Halucinaţiile hipnagogice, care se aseamănă cu caierele de focuri de artificii, au fost studiate foarte îngrijit cu ajutorul documentelor colorate strînse de el şi în bună parte publicate. D'Hervey de Saint-Denis face să se vadă, în gradarea culorilor, formele regulate ale elementelor colorate sau necolorate ce alcătuiesc schiţele lui, cu gîndul să le compare apoi cu anumite forme de cristalizare naturală. Dăm aici unele halucinaţii hipnotice : „Un fum alb trece ca un nor des, fugărit de vînt. Flăcări izbucnesc parcă din clipă în clipă, atît de strălucitoare că-mi impresionează dureros retina ; au absorbit norul îndată ; strălucirea lor e acum mai potolită. Se învolbură, formînd cocarde negre la mijloc, roşii şi portocalii spre marginea de afară. După o clipă, ele se întredeschid treptat, pornind din centru şi nu mai sînt decît un inel aurit, subţire şi mititel, un fel de cadru, în mijlocul căruia văd portretul unuia din prieteni".

Al doilea exemplu : „O movilă verde apare în mijlocul cîmpului pe care îl cuprinde privirea mea. Încetul cu încetul, încep să deosebesc că este o grămadă de frunze, care fierbe ca un vulcan în erupţie. Împinsă din toate părţile de puterile mişcătoare dinăuntru, grămada creşte şi se lărgeşte repede, formînd un fel de crater. Apoi, încep să răsară din acest crater flori roşii ce se adună într-un buchet enorm. Totul ţine o clipă şi piere".

Viziunile embrionare au pentru d'Hervey de Saint-Denis pecetea trecerii de la formele sensibile la abstracţie, trecere care este aceeaşi cu a multor vise desăvîrşite. Acestea sînt deci fazele graduale ale unuia şi aceluiaşi fenomen : visul şi nicidecum fenomene de ordin particular, cum credea Alfred Maury.

Exemplele de vise, prezentate de marchizul d'Hervey, asupra felului cum se luminează ideile, ale căror imagini se contopesc, se transformă sau se înlocuiesc unele pe altele, sînt dintre cele mai ciudate. Citām, între altele, cu titlu documentar, pe unele care se referă la substituirea personalităţii în vis, fie că este vorba de substituirea unei alte persoane, mecanism a cărui cheie am arătat-o, cînd am vorbit despre ceea ce autorul consideră *superpoziţiunea imaginilor*, fie că este vorba de răsădirea celui ce visează în centrul unei alte personalităţi visate mai înainte, obiectiv, de el însuşi [1]. Ciudate sînt şi visele (două exemple) privitoare la substituirea sexelor.

Memoria poate să ne aducă unele surprize dintre cele mai ciudate, mai capricioase ; ni se poate întîmpla, de pildă, ca ideea principală să se încîlcească cu ideile secundare sau ca două idei să evolueze în acelaşi timp ; dar, după cum am văzut, explicaţia lor este cu putinţă prin însăşi cunoaşterea materialelor culese de memorie. Cotrobăind în memorie, avînd cunoştinţă de felul cum lucrează voinţa noastră asupra conduitei şi asupra ţesăturii viselor, vom putea să vedem că sînt două vise deosebite şi să întrezărim legăturile de la un vis la altul.

Mai departe, autorul citează exemple asupra logicii viselor. O experienţă iscusită a fost făcută de experimentator asupra memoriei imaginative a viselor. Avea un album chinezesc : cu palate, peisaje, scene fantastice, toate desenate cu o vioiciune şi un colorit cu adevărat orientale. „Se vedea un Sardanapal de rasă galbenă aşezat grav în mijlocul unui grup de tineri asiatici, cu trupul subţirel, cu degetele deşirate, cu picioarele stîlcite, imposibile, făcîndu-i tot felul de cochetării şi cîntîndu-i din tot felul de instrumente. Poduri pline de o mulţime pestriţă, păduri misterioase, locuite de bandiţi cu feţe surîzătoare, chioşcuri de toate formele, arbori încărcaţi cu flori uriaşe, limpezişuri de lună, animale ciudate şi procesiuni de palanchine care nu se mai sfîrşesc". A examinat cu atenţie mai multe zile în şir acest album, încercînd să asocieze „impresiile care reieşeau din examinarea albumului cu amintirea senzorială inspirată, în acelaşi timp, mirosului meu, de aspiraţia repetată a unui praf de flori, produs oriental, cu un parfum deosebit". De trei ori a avut vise foarte variate, în care i s-a părut că vede imaginile albumului mişcîndu-se aievea, amestecate cu alte incidente, cu alte imagini, dar pe care închipuirea le schimba mereu, dîndu-le o viaţă activă comună. De două ori a visat, dimpotrivă, situaţii reale, prieteni sau persoane cunoscute, „cărora asociaţia de idei le evocase imaginile, în urma celor care nu erau decît reminiscenţe din album, de care închipuirea s-a slujit pentru a ţese o acţiune nouă", dar care s-au arătat ochilor spiritului lui nu sub înfăţişarea adevărată, ci sub aceea a unei colecţii de gravuri şi acuarele fără viaţă şi fără relief.

---

[1] P. 429, 430 434. Jurnalul lui cuprinde şaptesprezece exemple. În nouă cazuri îşi însuşeşte situaţii penibile ; în opt, ia locul altor subiecţi.

În fine, pentru a explica visele în care se face că „săvîrşim faptele“ sau considerate astfel, fără să putem să le ocolim, contrar credinţei lui Alfred Maury, marchizul d'Hervey de Saint-Denis crede că acestea s-ar datora unei extreme exaltări a sensibilităţii fizice sau morale ce provoacă năruirea liberului arbitru. I se pare că a observat de multe ori, în visele lui, că e destul să-ţi fie teamă că vei săvîrşi o faptă vinovată pentru a visa că ai şi săvîrşit-o. „Omul poate să se ferească de a săvîrşi o faptă rea, dar nu poate să se oprească de a se gîndi la ea“ ; dar în vis, a te gîndi devine o treabă inevitabil săvîrşită. Întîmplările se înlănţuie atunci fără participarea voinţei şi atît de repede că nu avem timp să mai facem nici cea mai mică reflecţie. Facultatea de a reflecta şi voinţa nu au fost suprimate, ci numai depăşite de precipitarea năvalnică a evenimentelor [1].

III. Ideea principală, mai mult decît dovedită, ce călăuzeşte această frumoasă lucrare experimentală, este că voinţa are o influenţă predominantă asupra construcţiilor onirice şi că cel care doarme poate să schimbe după voie, să conducă, să dirijeze şi să ajute evoluţia capricioasei arhitecturi a viselor. Voinţa poate domina, fie spontan, fie conştient, toate complicaţiile imaginilor-idei, care se înghesuie, se încurcă şi parcă se sustrag analizelor minuţioase. Nu este somn fără gîndire ; în nici o clipă atenţia, voinţa, inteligenţa nu încetează de a funcţiona. Dimpotrivă, fenomenele intelectuale ca imaginaţia, memoria, sensibilitatea, cîştigă o foarte mare putere psihică. În timpul somnului aceste funcţii sînt mai evocatoare, investigaţiile lor mai fine, mai delicate, mai adînci. Inteligenţa, în aparenţă adormită, este vie, iar de se întîmplă cîteodată ca atenţia şi voinţa să fie slăbite, activitatea mintală există şi îşi urmează cursul tot timpul cît pleoapele sînt închise.

Putem să dominăm mersul imaginilor onirice şi pentru a le stăpîni sînt necesare, după marchizul d'Hervey de Saint-Denis, următoarele trei condiţii :

1. Să pastrăm în somn conştiinţa somnului, obişnuinţă care se dobîndeşte repede prin însuşi faptul că am ţine un jurnal al viselor ;

2. Să asociem anumite amintiri, chemate de anumite percepţii senzoriale, în aşa fel, ca întoarcerea acestor senzaţii, în somn, să introducă în mijlocul viselor noastre unele idei-imagini pe care le-am legat de cele dintîi ;

3. Aceste idei-imagini, prin faptul că ajută încă de pe acum la formarea tablourilor viselor noastre, (voinţa, care nu va greşi niciodată cînd ne vom da bine seama că visăm), vor reglementa dezvoltarea lor, aplicînd principiul că a te gîndi la un lucru înseamnă a-l visa.

Atunci cînd o imagine oarecare evocă amintiri, şi cînd avem sentimentul visului, putem foarte uşor să vedem căile minţii concepute voluntar. Şi aceste fapte, marchizul d'Hervey le supune pe fiecare în

---

[1] Menţionăm, de asemenea, observaţiile publicate în apendice (pp. 475—848) în visele ce au urmat după ce a luat „haşiş“, cum spune autorul. El dă exemple care ar dovedi că visele narcotice nu sînt decît modificări mai mult sau mai puţin bolnăvicioase ale viselor adevărate şi pe care voinţa le poate dirija. Experienţele sînt făcute cu un subiect în deplină stare de sănătate.

parte unui control foarte aspru și cere să-i controlăm cu știință datele, dar înainte de a emite o judecată a valorii lor, să perseverăm în acest exercițiu.

Lucrarea marchizului d'Hervey asupra viselor este, după părerea noastră, una dintre cele mai bune. Din punct de vedere psihologic este mai bine concepută decît a lui Alfred Maury și reprezintă o etapă în istoria studiilor asupra visului și va fi citită totdeauna cu folos. Din cercetările lui Maury ne rămîne analiza a ceea ce numea el *embriogenia visului*, istoria halucinațiilor hipnagogice. Marchizul d'Hervey pătrunde mai adînc problema și este mai psiholog, iar prin faptul că ne dă o metodă practică pentru a ne dirija visele, prin observații clare, cu adevărat experimentale și precise, aruncă asupra problemei o lumină vie, din nefericire puțin cunoscută de autorii contemporani. Între datele experimentale ale lui Maury și ale lui d'Hervey, este o deosebire vădită, din cauza felului cum fiecare din ei a conceput problema. Pentru Maury, psihologia explică totul, autorul se mulțumește, ca Lemoine, să admită ca ceva psihologicește adevărat toate schemele dinamicii cerebrale. D'Hervey tratează însă problema ca un adevărat psiholog. Spiritul, a cărui existență tainică o invocă de multe ori, este mai potrivit a explica ipotezele acestor construcții psihologice și se întreabă, pe bună dreptate, dacă psihologia este sau nu în stare să explice o problemă atît de grea. Neplăcîndu-i schemele, își analiza mereu documentele și observațiile, mărturisind la orice pas că se folosea de datele propriei lui conștiințe de visător, de sensibilitatea lui, fără să se îngrijească dacă mecanismul său psihocorporal poate să-i dea cheia. Neputînd să urmeze tot lungul fibrelor nervoase pînă la creier și neputîndu-și închipui jocul fantastic al mecanicii cerebrale, el se adresa faptelor, datelor lui mintale numai, cerîndu-le dezlegarea practică a principalelor elemente ale problemei urmărite, lăsînd pe cele mari în poziția lor clasică sau neținînd seama deloc de ele.

Cercetărilor marchizului d'Hervey li se pot aduce, totuși, numeroase critici. Cea mai de seamă ar fi autosugestia care intră în mod necesar în joc în toată analiza lui atît de fină și de personală. În epoca în care a trăit autorul, fenomenele sugestiei erau, după cum se știe, prea puțin cunoscute, și nici mai tîrziu, școala de la Salpêtrière nu voia să le admită. Faptul că marchizul d'Hervey a observat și la alți oameni aceleași fenomene pe care le-a observat la el, este, desigur, suficient pentru a întîmpina aceste critici, dar au neajunsul că nu țin seama de sistematizarea subconștientă, care ne preface în comedianți semiconștienți. Sugestia intră foarte ușor în joc, îndată ce o idee fixă ne acaparează atenția. Ea ne sistematizează ideile, subconștientul și tot căutînd pricinile, pregătim fără voie, cît se poate de ușor, dezlegarea problemei în felul cel mai cinstit și cel mai voluntar cu putință. Acest neajuns ar putea fi îndreptat prin experiențe obiective făcute pe o scară mai mare, prin obiectivarea faptelor, tocmai ceea ce am încercat să facem noi.

O a doua critică, este că marchizul d'Hervey se interesează prea puțin (în orice caz mai mult decît Maury) de somn. Pentru acest autor somnul și visul sînt fenomene identice. Dacă tratăm despre unul, ne

ocupăm cu siguranță și de celălalt, ca și cum ar fi vorba de doi termeni lingvistici, avînd același conținut. Această critică poate fi adusă, dealtfel, tuturor autorilor și credem că am fost primii care au luat ca principiu distincția psihologică și fiziologică între aceste două fenomene psihofiziologice care, după părerea noastră, trebuie să fie privite cu totul altfel. Astfel măsurarea adîncimii somnului trebuie să treacă pe prima linie. Pentru d'Hervey, care confundă halucinațiile hipnagogice cu visele și care nu constată decît un singur element al visului, de îndată ce am închis ochii pentru a dormi, intensitatea somnului ar juca un rol secundar. El consideră, nici mai mult nici mai puțin, că „spiritul" este mereu activ, chiar în somnul cel mai adînc.

Marchizul d'Hervey atribuie un rol aproape fără nici o însemnătate excitațiilor organice. Aceasta provine, după părerea noastră, de la ideea preconcepută și *apriori* ce și-o făcea despre preponderența spiritului și poate și din cauza independenței lui față de mecanica psihocorporală. Cu toate acestea, în mai multe din visele lui se pot desprinde elementele senzoriale care joacă un rol preponderent și care acționează împotriva voinței celui ce doarme.

Marchizul d'Hervey, cu toate că a studiat minunat psihologia viselor, nu se interesează deloc de condițiile somnului și nici de mentalitatea subiectului înainte de a adormi. Din această cauză, el lasă la o parte elemente interesante care intră într-un mod special în alcătuirea viselor. De la el trebuie să reținem faptul foarte important că voința avînd o înrîurire asupra viselor, imaginile care ne mișună în minte înainte de somn, au o valoare cu totul secundară. Psihoterapia ar putea să cîștige mult din această constatare, confirmată de mai multe ori de cercetările noastre, ca și de o bună parte din concluziile marchizului d'Hervey de Saint-Denis. Voința care lucrează în vis și modelează gîndirea visătoare, am putea, la nevoie, să o folosim, cu toată siguranța, pentru a alcătui o terapeutică a somnului și chiar a stării treze, cunoscînd mai ales influența capitală a visului asupra vieții de a doua zi.

Din acest punct de vedere, meritul marchizului d'Hervey este real. Noi mergem și mai departe decît a mers acest autor și afirmăm că nu se va putea alcătui o psihoterapie adevărată decît atunci cînd se va cunoaște felul cum putem modifica structura viselor. Voința nu este de ajuns, fiindcă pentru a voi, înseamnă că trebuie să ai voință, iar psihologii, tot încercînd să o creeze sau cel puțin să o înlocuiască cu altceva, nu s-au învrednicit să cunoască încă ce este și care îi este mecanismul.

Pentru a încheia, marchizul d'Hervey protestează o dată mai mult, și pe bună dreptate, contra veșnicei comparații a somnului cu moartea, comparație de care au abuzat din belșug autorii vechi și moderni care s-au ocupat de vis.

Cel ce doarme nu are niciodată înfățișarea unui cadavru, cu toate că nu se poate tăgădui nimicirea totală a *eului* în această ațipire a gîndirii. Comparația de mai sus este falsă din toate punctele de vedere, deși o auzim din toate părțile. Ea hrănește, dealtfel, aproape toate observațiile consacrate viselor, de la Maury și Hervey încoace, constituind acea doc-

trină materialistă * a viselor care îndeamnă pe anumiți autori să caute un centru cerebral al somnului și al visului și care primește în bloc și fără murmur doctrina dinamismului cerebral : această schematizare simplistă a cîtorva mijloace mecanice practice, cu care să putem, după părerea partizanilor ei, să explicăm totul, să înțelegem totul ! Funcția cere organul ei potrivit, și cum gîndirea este luată drept o secreție a creierului, se înțelege de la sine că va fi primită cu ușurință comparația somnului cu moartea și mai ales să se afirme absența viselor în timpul somnului adînc. „Dealtfel, nu este deloc o idee neobișnuită a compara o situație care nu este deloc cunoscută, cu o altă stare care și ea nu este cunoscută !“ replică Hervey. El alege axioma clasică, care ia viața drept vis și sfîrșește prin această propoziție : „celor cărora viața li se pare un vis urît, le las cel puțin gîndul fericit de a se trezi în moarte.“

Experimental, cercetările marchizului d'Hervey vor rămîne o contribuție prețioasă în seria sforțărilor omenești pentru cunoașterea psihologiei acestui fenomen care ocupă o treime din viața noastră, anume „visul“. Ele trebuie să fie reluate, confirmate, completate și mai ales cunoscute. Psihoterapia va fi cea dintîi care va avea de cîștigat de pe urma acestor analize și concluzii pe atît de imperioase, pe cît sînt de logic și științific conduse.

---

* E vorba de materialismul vulgar (I.B.).

CAPITOLUL IV

TEORIA LUI FREUD ASUPRA VISULUI. REZUMAT — EXPUNERE

Visul, fapt psihologic. După Freud, visul este expresia împlinirii unei dorințe sau mai degrabă realizarea (deghizată) a unei dorințe (înăbușite)

Lucrările lui Freud asupra viselor, împreună cu ale lui Maury, reprezintă cel mai complet şi mai sistematic grup de lucrări asupra psihologiei visului. Nu putem să analizăm mai de aproape cartea devenită clasică, a subtilului psiholog vienez, pentru că ne-am expune să repetăm ceea ce am spus în alte părți și am încărca fără folos textul lucrării noastre. Freud se ocupă mult de literatura științifică a problemelor visului. Aristotel este cel dintîi care a făcut un studiu psihologic asupra acestui fenomen ; înaintea lui, se credea că visul este o inspirație a Zeilor sau a Demonului.

Freud vorbește de materialul ce se adună de multe ori, în cursul unui lung șir de ani, în mintea noastră pentru a forma, după un răstimp oarecare, vise al căror fond ne apare cu totul nou, dar care nu este altceva decît reproducerea mai mult sau mai puțin exactă a evenimentelor trăite, a lucrurilor văzute sau numai auzite. De foarte multe ori, ele sînt fapte ce s-au produs în cea mai fragedă copilărie și uitate cu desăvîrșire.

În legătură cu felul cum se formează visul, sub impresiile exterioare, Freud se întreabă : „de ce oare, în vis, se lasă deoparte natura excitației exterioare și nu este luată în considerare decît atunci cînd impresia este puternică, precisă și de oarecare durată ? Cînd aceste condiții nu sînt îndeplinite, nu cunoaștem obiectul care ne-a dat impresia, și construim pe efectul ei o imagine, o *iluzie*. Dacă în viața reală ne găsim pe o cîmpie întinsă, privirea noastră oprindu-se pe un obiect depărtat, noi putem să ne închipuim pe rînd că acel obiect este cal, bou, căruță sau orice, pe cînd de aproape se vede că este un grup de oameni așezați sau în picioare. La fel se întîmplă cu senzațiile puțin definite. Mintea noastră, în timp ce visează, făurește asociații în care se amestecă senzațiile reale, din clipa aceea, cu impresiile șterse, pentru a forma, de cele mai multe ori, diverse imagini cu totul diferite de cauzele ce le-au produs".

Această teorie a impresiilor obiective, ca izvor al visului, ca și aceea a cauzelor subiective și psihice, care lucrează într-un chip atît de în-

semnat asupra formei viselor noastre, este dezvoltată de Freud cît se poate de sistematic și de complet. Citează apoi un mare număr de exemple de halucinații hipnagogice, pentru a dovedi însemnătatea senzațiilor subiective în formarea visului.

Freud se mai întreabă, cum s-au întrebat și alți savanți, de ce, de obicei, uităm visele îndată după ce ne-am trezit ?

De ce, totuși, unii oameni și le amintesc mult timp după aceea și cu foarte multe amănunte ?

„Este aproape proverbial", spune Freud, „că visele se uită îndată după trezire. Am analizat, totuși, la bolnavii mei, diferite vise pe care le visaseră cu douăzeci și cinci, treizeci și șapte de ani înainte, fără să fi uitat nici cel mai mic amănunt. Se prea poate ca lucrul acesta să se petreacă la fel ca în viața reală. Uităm visele care nu ne-au impresionat îndeajuns, dar ni le amintim, un timp mai mult sau mai puțin îndelungat, după gradul de intensitate, atunci cînd se leagă mai mult sau mai puțin strîns de evenimentele din vis, care ne-au impresionat. Se întîmplă la fel cum se întîmplă cu versurile, le credem uitate dar ni le amintim îndată ce ni se spune primul cuvînt".

Despre ciudata verosimilitate pe care o capătă, în vis, întîmplările cele mai absurde, Freud citează fraza lui Cicero : „Nihil tam praepostere, tam incondite, tam monstruose cogitari potest, non possimus somniare".

În ceea ce privește responsabilitatea pe care o avem pentru visele noastre, mai ales pentru cele imorale, Freud crede că, chiar la persoanele cele mai morale, mocnesc cîteodată unele înclinații imorale, pe care încearcă să și le înăbușe sau să și le ignoreze. Este, prin urmare, de aceeași părere cu Maury care spune : „În vis se dezvăluie mai mult omul instinctiv... Omul cînd visează, se întoarce, ca să zicem așa, la starea lui naturală ; cu cît au pătruns mai puțin în spiritul lui ideile dobîndite, cu atît mai mult *înclinațiile în ceartă* cu acestea își păstrează încă înrîurirea asupra lui, în vis".

Freud se ocupă de asemenea de diferitele teorii ca cele ale lui Robert, Delage, Scherner, citînd aprecierile celor mai mari savanți care au făcut cercetări asupra psihologiei visului.

Noi vom stărui în mod special asupra expunerii teoriei lui, care se găsește în mintea tuturor psihologilor contemporani, dar pe care cei mai mulți nu o cunosc, decît din simple recenzii.

Pentru Freud, visul este un fenomen, prin esența lui, psihic, împlinirea unei dorințe, fenomen care trebuie să fie așezat în rîndul acțiunilor spiritului cînd este treaz, și care se formează printr-o activitate intelectuală din cele mai complicate. De unde provine, atunci, forma stridentă și ciudată în care se exprimă această împlinire a unei dorințe ? Ce schimbări se petrec în desfășurarea ideilor visului pînă în clipa cînd răsare visul manifest, de care ne amintim la deșteptare ? În cel fel s-a petrecut această schimbare ? De unde provine materialul care a fost folosit pentru a produce visul ? De unde provin anumite particularități ce se observă în ideile visului ? Poate visul să ne învețe ceva nou asupra celor mai intime operații psihice ? Poate visul să ne schimbe părerile avute în timpul zilei ?

Să lăsăm deocamdată deoparte aceste probleme și să urmăm o singură cale. Am afirmat, spune Freud, că visul reprezintă dorința ca împlinită. Interesul nostru trebuie să fie acum, să aflăm dacă acesta este un caracter general al visului sau numai un fapt întîmplător. Chiar dacă am admite că fiecare vis are un înțeles și o valoare psihică, nu putem, totuși, să excludem posibilitatea ca acest sens să nu fie același în orice vis. Un prim vis al nostru poate fi împlinirea unei dorințe, un altul se poate prezenta ca o temere împlinită, un al treilea poate fi expresia unei reflecții, un al patrulea, pur și simplu, reproducerea unei amintiri.

Este ușor să dovedim, după Freud, că visele fac, de foarte multe ori, să li se recunoască caracterul unor dorințe împlinite ; de aceea, este firesc să ne întrebăm de ce graiul viselor nu și-a găsit încă o formă convențională ?

Iată, de pildă, spune în substanță Freud, un vis pe care pot să-l produc cu titlu de experiență, ori de cîte ori vreau. Dacă mănînc seara sardele, măsline sau orice mîncare sărată, în timpul nopții mi se face o sete care mă scoală din somn ; dar înainte de a mă trezi se produce un vis, care este mereu același : visez anume că beau. Beau apă pe săturate și mă desfăt bînd, atît cît poate să bea un om prea însetat. În această clipă mă trezesc și simt, într-adevăr, nevoia să beau. Cauza acestui vis este setea pe care o resimt cînd m-am trezit ; acest sentiment produce dorința de a bea, iar visul îmi arată această dorință ca împlinită.

O modificare a visului de mai sus, s-a produs altă dată. „La culcare, spune autorul, mi-era sete și am golit paharul ce se găsea pe măsuța mea de noapte. După cîteva ore, în timpul nopții, am avut un nou acces de sete însoțit de oarecare supărare. Pentru a avea apă, trebuia să mă scol, să caut paharul de pe măsuța de noapte a soției mele. Ca urmare a acestei situații, am visat că soția îmi dădea să beau dintr-un vas etrusc pe care l-am adus dintr-o călătorie în Italia și pe care nu-l mai aveam. Numai că apa avea un gust atît de sărat (fără îndoială din cauza vasului) încît a trebuit să mă trezesc. Se poate observa, așadar, cu ce ușurință pune visul lucrurile la cale. Împlinirea dorinței fiind singurul lui scop, îi este îngăduit să fie cu totul egoist. Amintirea vasului este și ea poate împlinirea unei dorințe pentru că îmi părea rău că nu-l mai am".

Un vis care ar face plăcere lui Freud, pentru că ar veni în sprijinul teoriei realizării, de către vis, a unei dorințe subconștiente, este visul lui Renan din anul 1860, în timpul misiunii ce i se încredințase în Fenicia. Se afla la Amshit, întins jos, în nesimțire, iar sora lui, Henrieta, era în agonie. Cînd și-a revenit, sora lui murise. A fost pus într-o brancardă acoperită, pentru a fi dus la Beirut și iată ce povestește el : „Eram cu desăvîrșire buimăcit ; marea nenorocire care mă lovise nu se amestecase de tot, în mintea mea, cu halucinațiile frigurilor. *Mă mistuia o sete groaznică.* Un vis fierbinte mă întorcea neîncetat cu ea (cu Henriette) la Aphaca, la izvoarele fluviului Adonia, sub nucii uriași ce se înalță deasupra cascadei. Ședea lîngă mine, pe iarba verde *și îi aduceam, la buzele ei ce mureau, o cupă de apă rece ca ghiața.* Ne scufundam amîndoi în aceste izvoare de viață, plîngînd cu un sentiment de adîncă melancolie. Abia după două zile mi-am revenit de tot în fire, nenorocirea ce se abătuse asupra mea apărîndu-mi ca un adevăr înspăimîntător".

Cine este cel care, fiindu-i sete, să nu fi visat că bea ? Iar dacă visul nu se prezintă totdeauna în privelişti ca acestea, pline de poezie, nu este mai puţin adevărat totuşi, că o nevoie materială a organismului nostru, face ca visele ce le avem, să ne dea iluzia de o clipă, a împlinirii acestei nevoi.

Mai cităm următorul vis : învăţat să lucreze în tinereţea lui noaptea tîrziu, cu foarte mare greutate izbutea Freud să se scoale devreme, a doua zi. I se întîmpla să viseze atunci că nu mai era în pat, ci în faţa mesei de toaletă. Îndată după aceea, avea impresia reală că nu s-a sculat încă. „Dar aşteptînd, spune el, mai dormeam totuşi, puţin".

Nu este greu autorului să dovedească împlinirea unei dorinţe şi în alte vise, ce i-au fost spuse de persoane din lumea bună. Un prieten, cunoscător al teoriei lui Freud asupra viselor, care vorbise despre ea şi soţiei lui, a venit să-i spună într-o zi : „Sînt trimis de soţia mea să-ţi povestesc că ieri a visat că i-a venit ciclul. Fără îndoială, tu ştii ce înseamnă aceasta". — „Sigur că ştiu. Dacă tînăra doamnă a visat că i-a venit ciclul, înseamnă tocmai că i-a încetat. Îmi închipui fără nici o greutate că i-ar fi plăcut mai mult să-şi mai păstreze, pentru un timp oarecare, libertatea, înainte de a începe neplăcerile maternităţii. Erau primele simptoame ale sarcinii".

Un alt prieten i-a scris că soţia lui a visat „că a găsit pe cămaşă pete de lapte". Era, de asemenea, o prevestire de sarcină, dar nu prima. Tînăra femeie dorea pentru al doilea copil mai mult lapte decît a avut la primul.

O altă femeie, care a fost mai multe săptămîni departe de societate pentru a putea îngriji un copil bolnav, a visat, după însănătoşirea copilului, un grup de bărbaţi în care se aflau A. Daudet, Bourget, M. Prévost şi alţii ; că toţi erau foarte binevoitori faţă de ea şi că-i interesa mult. Autorii pe care i-am pomenit mai sus aveau şi în vis aceleaşi trăsături ca în portretele lor. M. Prévost, al cărui portret nu-l văzuse niciodată, se asemăna cu un funcţionar de la salubritate, care, în ajun, venise să dezinfecteze camera, fiind astfel primul vizitator după atît timp petrecut singură. Freud crede că a tălmăcit bine starea mintală care a produs visul acesta, atribuind tinerei femei gîndul următor : „Ar fi timpul să mă mai gîndesc acum şi la altceva decît la nesfîrşitele griji ale bolii".

Aceste cîteva exemple vor fi poate de ajuns să dovedească, dacă nu altceva, cel puţin că de foarte multe ori şi în împrejurări cît se poate de variate, sînt vise care nu se pot tălmăci altfel decît prin împlinirea unei dorinţe, purtînd cît se poate de limpede această pecete. Visele scurte şi simple, care se deosebesc de cele încurcate şi supraîncărcate, atrag mai mult luarea aminte a autorilor. Ne vom opri şi noi puţin la aceste vise simple. Cea mai simplă formă de vise o întîlnim la copiii al căror randament psihic este, desigur, mai puţin complicat decît al adulţilor. Freud observă foarte bine că psihologia copiilor are menirea să aducă mari servicii psihologiei adulţilor.

Visele copiilor mici sînt simple împliniri de dorinţe şi, prin urmare, contrar viselor oamenilor adulţi, nu prezintă vreun interes deosebit. Ele nu pun probleme mari de dezlegat, dar sînt, fireşte, de mare valoare pentru a confirma teoria lui Freud.

Autorul citează, între altele, următorul vis al unei fetițe de opt ani : tatăl își dusese copiii la Dombach, cu gîndul de a vizita împreună cu ei Rohrerhütte, dar s-au întors pentru că era prea tîrziu, promițînd copiilor să-i despăgubească altă dată. Pe drum, au trecut prin fața unei tăbliţe care arăta drumul spre Hameau. Copiii au cerut atunci să meargă la Hameau, fapt care le-a fost refuzat pentru același motiv. Au amînat excursia pentru altă dată. A doua zi, fetița de opt ani s-a dus cu un aer satisfăcut la tatăl ei, spunîndu-i : „Tăticule, am visat astazi că ai fost și tu cu noi la Rohrerhütte și la Hameau". Nerăbdarea ei anticipase deci, în vis, împlinirea promisiunii tatălui.

Cîte astfel de vise de copii sau de oameni mari, n-ar mai putea fi citate !

Un alt vis, tot atît de sincer : O fetiță de 3 ani și jumătate s-a plimbat cu barca. Timpul plimbării a trecut însă foarte repede, iar cînd a ajuns la mal nu mai voia să se dea jos din barcă și plîngea s-o mai lase. A doua zi a povestit : „Astă-noapte m-am plimbat cu barca pe lac !" Nădăjduim că această plimbare, făcută în vis, a mulțumit-o mai mult, în ceea ce privește durata.

La opt ani, fiul lui Freud începuse să viseze împlinirea fanteziilor lui. S-a plimbat în trăsură cu Achile, iar Diomede era vizitiu. Se entuziasmase în ajun de mitologia greacă, pe care o primise în dar, de la sora lui mai mare.

Dacă copilăria ni se pare fericită din cauză că nu cunoaște încă dorința sexuală, spune Freud, nu trebuie să trecem cu vederea ce izvor nesecat de decepții și de renunțări, prin urmare de impulsie la visare, poate să devină pentru ea acest resort al vieții.

Dăm aici un exemplu povestit de Freud : „Nepotul meu de douăzeci și două de luni, a fost trimis la mine să-mi ureze de sărbători și să-mi ofere în dar un coș cu cireșe trufandale. Părea că se hotărăște foarte greu să se despartă de ele, pentru că repeta mereu : „aici sînt cireșe" și nu puteam să-l facem să lase coșul. Dar și-a găsit un mijloc de a se despăgubi. Pînă atunci avea obiceiul să povestească în fiecare dimineață, mamei lui, că a visat soldați albi : Un ofițer de gardă cu mantaua pe el, pe care îl întîlnise într-o zi pe stradă. În schimb, a doua zi după sărbătoare, s-a trezit mulțumit, spunînd ceva ce nu putea să provină decît dintr-un vis : „Herman a mîncat toate cireșele".

Freud își întemeiază uneori teoria pe simple observații lingvistice. „Observăm acum, spune el, că am fi putut să ajungem să dovedim teoria noastră asupra înțelesului ascuns al visului într-un chip mai simplu, dacă am fi cercetat obișnuințele graiului. „Pentru el", visul este de cele mai multe ori împlinirea fericită a unei dorințe : «aceasta depășește cele mai frumoase visuri ale mele», spune în extaz, cel care descoperă la un moment dat că realitatea este mai presus de așteptările lui".

Să vedem acum, care sînt obiecțiile aduse acestei teorii și cum le răspunde autorul.

„Dacă susțin acum, că împlinirea unei dorințe este semnificația oricărui vis, spune Freud, sînt sigur dinainte, că voi avea adversari care să mă contrazică cu înverșunare. Mi se va obiecta că sînt vise care pot

fi luate, într-adevăr, ca împlinirea unor dorințe, dar acest lucru nu este nou, este cunoscut de mult. Dar să pretindeți că nu ar fi altceva decît vise de împlinirea unor dorințe, este o pretenție neîndreptățită cu care v-a plăcut să vă distingeți în ultimul timp de ceilalți psihologi". Sînt, într-adevăr, foarte des vise ce fac să ne apară sensuri cît se poate de penibile, neavînd nici o urmă de împlinirea vreunei dorințe. Filozoful Ed. von Hartmann este, poate cel mai aprig adversar al teoriei că visul ar fi împlinirea unei dorințe. În *Filozofia necunoscutului* (II Theil, Stereotyp Ausgabe p. 344) spune : „În ce privește visul, toate mizeriile vieții ne pot trece prin minte în somn, afară de una, ceea ce ar putea să consoleze în vreun fel pe omul învățat : plăcerea științelor și artelor..."

Unii observatori mai puțini nemulțumiți, au relevat de asemenea că în vise apar mai mult necazuri și neplăceri decît bucurii. Doamnele Sarah Weed și Florence Hallam au stabilit, în tratatele lor despre vise, predominarea neplăcerii, după cum urmează : 58% din vise sînt neplăcute și numai 28,6% sînt cu adevărat plăcute. Afară de aceste vise, cuprinzînd diferitele sentimente neplăcute ale vieții, mai sînt și vise chinuitoare, în care ne simțim apăsați neplăcut, pînă ne trezim. Astfel de vise au, în general, copiii.

Aceste vise chinuitoare par să fie în contradicție vădită cu exemplele date de Freud pentru a dovedi că visul este împlinirea unei dorințe. Totuși, nu este chiar atît de greu să înlăturăm aceste obiecții, spune Freud. Trebuie să se țină seama că doctrina noastră nu se întemeiază pe aprecierea conținutului manifest al visului, ci se referă numai la gîndurile pe care le descoperă interpretarea lui. Noi opunem viselor manifeste pe cele latente, spune autorul. Sînt, într-adevăr, vise al căror conținut manifest este cît se poate de chinuitor, dar a încercat cineva să explice aceste vise și să dea la iveală gîndurile latente ? Dacă nu, obiecțiile nu mai au valoare. Pentru că se prea poate ca chiar visele chinuitoare și dureroase să fie împlinirea unei dorințe.

Freud ne dă un interesant exemplu de vis chinuitor, pe care îl datorește unui prieten al lui, magistrat inteligent, care fără să fie bolnav, a ținut totuși, să i-l povestească. Acest prieten a visat că era să fie arestat. Experimentatorul și-a întrebat prietenul dacă bănuia cumva motivul. El a răspuns că i s-a părut că era urmărit pentru pruncucidere. Freud l-a rugat atunci să-i spună, cum și-a petrecut seara precedentă ; după unele ezitări, acesta i-a mărturisit că și-a petrecut noaptea în tovărășia unei femei măritate ; de unde, savantul a dedus că dorința acestei perechi ca nu cumva să aibă copii, a făcut ca raporturile lor să fie cît se poate de puțin normale. „Trebuie să conchid, întrebă Freud, că înainte de a adormi, ați avut oarecari temeri cu privire la eficacitatea precauțiilor luate în noaptea aceea ?" Prietenul i-a răspuns afirmativ. „Visul ce l-ați visat nu este altceva decît împlinirea unei dorințe", îi spuse Freud și îi aminti versurile lui Lenau, în care poetul spune : „că a întrebuința prezervative este tot una cu o pruncucidere", idee care probabil a trebuit să existe în subconștientul acestui magistrat.

Freud a făcut ce a făcut și prietenul i-a povestit, în cele din urmă, că în prima lui tinerețe, lăsînd însărcinată o fată care și-a făcut avort,

i-a fost mult timp frică de izbucnirea unui scandal. Freud a tras concluzia că și aici este cazul împlinirii unei dorințe subconștiente. Această dorință, amestecată cu o impresie foarte veche, aproape uitată, a dat naștere acestui vis chinuitor.

O dublă problemă se pune acum.

Nu ne aflăm, după Freud, numai în fața problemei cum se face că unele vise chinuitoare și dureroase sînt împlinirea unor dorințe, ci și cum se face că și unele vise indiferente, care nu dau la iveală împliniri ale unor dorințe, nu-și arată, totuși, clar, sensul lor ? Pentru ce este nevoie de o explicație ? Pentru ce visul nu spune limpede ce înseamnă ? Cutare vis pare de foarte multe ori că nu exprimă, ca realizată, dorința persoanei care l-a visat. Nu avem această impresie decît dacă o descoperim în urma analizei. Reținem, spune Freud, acest caracter care cere o explicație și pe care îl numim : „efectul de alterare a visului".

Ne mai rămîne de rezolvat a doua chestiune și anume, de unde vine această alterare a visului. După primele noastre impresii, am putea găsi mai multe soluții, de pildă : că este cu neputință să dăm, în timpul somnului, o expresie potrivită gîndirii ; „dar analiza ne obligă să admitem o altă explicație pentru această alterare a visului". Freud încearcă să o dovedească printr-un vis al său :

„În anul 1897, am aflat că doi profesori ai Universității noastre, m-au propus ca profesor afară din cadre. Am fost încîntat de această noutate, dar mi-am zis numaidecît, că nu trebuie să pun prea multă bază pe aceste speranțe. În ultimii ani, ministerul respinsese astfel de cereri și mai mulți confrați, mai în vîrstă decît mine, așteptau în zadar să fie numiți. Nu aveam deci, nici un temei să cred că voi fi mai bine tratat decît ei și eram hotărît să mă resemnez.

„Într-o seară a venit să mă viziteze un confrate, un fel de prevestitor pe care mi-l aducea soarta. Candidat vechi, trecea din cînd în cînd pe la minister pentru a face demersuri în interesul cauzei lui. Venea tocmai de la o astfel de vizită. Mi-a povestit că, de astă dată, îi pusese pe acești domni la respect, întrebîndu-i dacă „pricinile întîrzierii numirii lui, erau considerații confesionale". Răspunsul primit era că — într-adevăr, avînd în vedere curentul actual — chestiunea nu depindea de Excelența-Sa... etc. „Cel puțin sînt acum liniștit la locul meu", spunea prietenul. Aceleași considerații confesionale existau și pentru mine și știam acum la ce trebuie să mă aștept. După această vizită am avut următorul vis, care se deosebea de altele și prin forma lui. Consta în două gînduri și două tablouri care alternau unul după altul. Nu relev, totuși, decît prima parte a visului pentru că cealaltă nu avea nici o legătură cu explicația lui :

„I. Se făcea că prietenul R... este unchiul meu și că simt o mare dragoste pentru el.

„II. Că îi văd fața puțin schimbată înaintea mea. E parcă mai lunguiață ; o barbă galbenă o încadrează într-un chip foarte izbitor.

„Aceste două fragmente de vis sînt urmate de încă o idee și un tablou pe care le las deoparte.

„Interpretarea acestui vis este următoarea :

„Cînd ideea acestui vis mi-a revenit a doua zi dimineața, am rîs și mi-am zis : visul este un nonsens. Și toată ziua nu m-am mai gîndit

la el. Seara, am căutat să descopăr pricina pentru care nu m-am îndemnat să fac nici o cercetare pentru a-i găsi explicația ; ceea ce am și început să o fac numaidecît.

„R... este unchiul meu. Ce vrea să zică aceasta ? Nu am avut, totuși, decît un singur unchi : unchiul Iosif. Povestea lui e tristă. Traficînd ilegal, a fost pedepsit de lege. Tatăl meu, întristat de această întîmplare, spunea totdeauna : Unchiul Iosif nu este un om rău, ci un idiot. Dacă prietenul R... este unchiul meu, să însemne oare că R... este un idiot ? Dar iată, îi revăd fața cu trăsăturile ei alungite și barba galbenă pe care le-am văzut și în vis ! Unchiul meu a avut într-adevăr o astfel de față lunguiață încadrată de frumoasa barbă blondă. Prietenul R... era de un brun închis și, din cauza vîrstei înaintate, barba lui încărunțise, după ce a trecut printr-o nuanță roșcată și galben-roșcată. Fața pe care am văzut-o în vis, este în același timp și a prietenului R... și a unchiului meu. Nu mai încape deci, nici o îndoială, că părerea mea este că, într-adevăr, amicul meu R... este un idiot, ca unchiul Iosif".

„Pînă acum nu-mi dau deloc seama pentru ce am stabilit această legătură. Nu este nici o asemănare între ei ; unchiul Iosif a fost un criminal pe cînd amicul meu este un om ireproșabil. Îmi amintesc acum de o conversație pe care am avut-o cu cîteva zile mai înainte cu un alt coleg N... asupra aceleiași chestiuni. L-am întîlnit pe N... pe stradă. A fost propus și el ca profesor. Îmi cunoștea distincția și mi-a făcut complimente asupra acestui lucru. Mă apăram cît puteam mai energic de laudele lui, spunîndu-i : „Mai ales, n-ar fi trebuit să glumiți astfel, pentru că îmi închipui că ați judecat singur valoarea acestei propoziții". Mi-a răspuns : „Nu se știe. Sînt împrejurări particulare contra mea. Nu știți că cineva a făcut un denunț judiciar contra mea ? Nu mai este nevoie să-ți mai spun că s-a făcut o anchetă, care nu a ajuns la nici un rezultat. S-ar putea ca cineva să aducă la cunoștința ministerului acest lucru și atunci nu voi fi numit, în timp ce dumneata ești un om integru". Iată deci criminalul și în același timp și explicația tendinței visului meu. Unchiul îmi reprezintă astfel pe cei doi colegi care nu au fost numiți ca profesori, pe unul ca un idiot, pe celălalt ca un criminal. Ajung astfel să-mi dau seama de felul cum am folosit acest incident : Vasăzică sînt considerații care influențează numirea celor doi prieteni prin alte cauze (decît cele confesionale) ; și dacă aceste cauze nu mă privesc, îmi rămîne atunci o mare speranță că voi fi numit. Acesta a fost procedeul visului meu : Îmi prezintă pe unul (R...) ca idiot și pe celălalt (N...) ca un criminal. Eu nu sînt nici ca unul, nici ca celălalt, identitatea noastră este înlăturată, pot deci să mă bucur că voi fi numit profesor și nu mai trebuie să-mi fac atîta sînge rău din cauza aceasta".

Am stăruit atît de mult, cu bună știință, asupra explicației acestui vis. După Freud, ea nu este încă mulțumitoare în totul. „Mă mir, zice el, de ușurința cu care am coborît pe cei doi colegi onorabili pentru a-mi deschide drumul de a fi numit". Nemulțumirea lui a dispărut îndată ce și-a dat seama de valoarea pe care trebuie să o atribuim afirmațiilor visului. „N-aș putea să spun, urmează el, că în realitate îl prețuiesc pe R... ca pe un idiot și că nu dau nici o crezare celor spuse de N... Visul nu face altceva decît să exprime *dorința mea de a fi așa*".

„Îmi amintesc acum că visul mai cuprindea un fragment de a cărui semnificaţie nu am ţinut deloc seamă pînă acum. După ce am făcut în vis reflecţia : R... este unchiul meu, am simţit în vis multă dragoste pentru el. Unde să aşez acest sentiment ? Nu am simţit niciodată vreo dragoste pentru unchiul Iosif. Amicul R... îmi este foarte drag de mai mulţi ani, dar dacă i-aş exprima în cuvinte o afecţiune corespunzătoare dragostei ce am simţit-o pentru el în vis, ar fi cît se poate de mirat. Dragostea pentru el mi se pare tot atît de exagerată, pe cît este de exagerată şi judecata asupra însuşirilor lui intelectuale pe care am făcut-o identificînd persoana lui cu a unchiului meu, într-un sens invers. Îmi vine în minte acum o altă idee. Dragostea visului nu aparţine gîndirii lui latente, este, dimpotrivă, în opoziţie cu această gîndire, şi tocmai aceasta ar putea să-mi ascundă explicaţia visului. Poate chiar acesta este rostul ei. Îmi amintesc ce rezistenţă am simţit cînd a fost vorba să încep cercetarea înţelesului visului, cît de mult am voit să o amîn, grăbindu-mă în schimb să declar că visul acesta este un nonsens. Acum pot să-mi explic această ezitare. Nu este decît o afecţiune nervoasă. Cînd nepoţica mea nu vrea să primească un măr pe care i-l ofer, ea spune că mărul este amar, fără să-l fi gustat. La fel se întîmplă şi în vis. Nu vreau să-l explic, pentru că explicaţia cuprinde ceva care nu-mi place. Explicaţia pe care am stabilit-o îmi arată ceea ce îmi făcea silă, anume afirmaţia că R... este un idiot. Dragostea pe care o simt pentru R..., nu se sprijină pe gîndirea latentă a visului, ci pe ezitarea mea. Dacă visul meu este alterat, în comparaţie cu conţinutul lui latent, şi alterat în sens invers, această alteraţie este produsă de dragostea care se manifestă în vis, sau, cu alte cuvinte, alteraţia se recunoaşte ca un mijloc de desfigurare. Gîndurile visului meu cuprind un ultraj pentru R. . . ; pentru ca eu să nu-l observ, mi se prezintă contrariul : o afecţiune duioasă..."

După cum au dovedit exemplele de mai înainte, anumite vise sînt, incontestabil, împlinirea unor dorinţe. Acolo unde împlinirea unei dorinţe este ascunsă şi nu mai poate fi recunoscută, trebuie să fie o tendinţă de rezistenţă împotriva acestei dorinţe şi atunci ca o urmare a acestei rezistenţe, dorinţa este alterată. Unde se găseşte în viaţa socială, observă cu foarte multă dreptate Freud, o astfel de alterare a unui act psihic ? Numai acolo unde este vorba de două persoane, dintre care una are o anumită putere care sileşte pe cealaltă să ţină seama de ea. Cealaltă persoană alterează atunci actul său psihic, am putea să spunem că se preface, se ascunde. Regulile cotidiene de politeţe se întemeiază, de cele mai multe ori, pe o astfel de prefăcătorie.

Ceea ce s-a spus mai sus, ne face să admitem că chiar visele cu un conţinut chinuitor pot fi interpretate ca împliniri ale unor dorinţe. La fiecare interpretare, cădem asupra unui subiect de care nu ne place să vorbim, la care nu vrem să ne gîndim. Sentimentul chinuitor al acestor vise, observă Freud, este numai neplăcerea pe care o simţim din cauză că trebuie să ne ocupăm de el. Această neplăcere nu exclude existenţa unei dorinţe. Orice om are dorinţe pe care nu vrea să le spună nimănui şi pe care nu vrea nici măcar să şi le pomenească. Putem să combinăm aceste vise cu alterarea visului. În rezumat, formula — atenuată — a

lui Freud este : „Visul este împlinirea deghizată a unei dorințe înăbușite (refulate)" ; nu trebuie să se uite niciodată acest lucru în analiza visului, iar psihologii socotesc că această metodă poate să ne ajute foarte mult la interpretarea vieții noastre mintale și onirice, și, mai ales, la o mai bună înțelegere a mecanismului său subconștient.

Visele dureroase trebuie să fie așezate în seria viselor neplăcute și nu oferă probleme noi de dezlegat.

Asupra viselor care ne înfățișează ca moarte persoane încă în viață și pe care le iubim mult, Freud ne spune : „Dacă cineva visează că i-a murit fratele sau sora, nu spun că acest lucru implică o dorință actuală. Dar sîntem siguri că la o epocă foarte depărtată, cu prilejul vreunei nedreptăți sau a vreunei păreri că ni s-a făcut o nedreptate, cum se întîmplă de multe ori în copilărie, în acea clipă de necaz, de pornire, de ură, nu ne-a trecut prin minte dorința fugarnică ca să dispară persoana care ne-a pricinuit această neplăcere ? Pentru că chiar atunci cînd nu este rău, copilul rămîne un egoist prin excelență, și abia mai tîrziu, în viață, sub înrîurirea dezvoltării însușirilor morale, îi apar sentimente altruiste".

Morala rămîne, desigur, cea mai puternică pîrghie a educației sufletului, pentru că acolo unde ea nu izbutește, indivizii sînt priviți ca niște ființe degenerate.

Afirmația lui Freud, că orice vis este realizarea unei dorințe, ne pare însă prea categorică. De multe ori este adevărată ; dar trebuie să ne ferim să explicăm orice vis printr-una și aceeași afirmație și să conchidem în acest sens.

CAPITOLUL V

CERCETĂRILE LUI MOURLY VOLD ASUPRA VISELOR

Halucinaţiile vizuale în legăturile lor cu stările cutaneomotorii şi cu impresiile anterioare ale văzului. Problemele echivalenţelor halucinatorii şi psihologia visului. Rolul precumpănitor al senzaţiilor cutaneomotorii în reprezentările visului. Rolul lor precumpănitor se regăseşte, de altfel, în halucinaţiile onirice, în halucinaţiile stării de veghe şi în ale altor tulburări psihopatice.

Dintre lucrările contemporane asupra viselor, cercetările doctorului J. Mourly Vold, profesor de filozofie la Universitatea din Christiania, au o valoare deosebită, atît prin scrupulozitatea lor ştiinţifică, cît şi prin fineţea analizei.

Lui Mourly Vold i se datoresc unele experienţe precise, asupra elementelor motorii ale viselor. Ultima lui lucrare, deşi cuprinde un număr restrîns de date experimentale, pune problema halucinaţiilor, „mai ales a halucinaţiilor vizuale, avînd ca bază stările cutaneomotorii şi impresiile anterioare ale văzului". Vom încerca să facem o dare de seamă amănunţită şi cît mai completă asupra observaţiilor lui, preţioase mai ales prin faptul că se referă la probleme de o importanţă imediată pentru cunoaşterea tulburărilor psihopatice.

I. Foarte rar este luat în considerare faptul că se poate întîmpla ca o imagine vizuală să fie produsă prin excitarea altui organ, decît a celui vizual. Totuşi, principiul provocării indirecte a unei halucinaţii nu este necunoscut şi se ştie că o imagine vizuală anormală, ca şi una normală, pot fi provocate prin excitaţii auditive, prin senzaţii cutanate sau musculare. Cercetările din ultimii douăzeci de ani asupra isteriei şi asupra hipnotismului, au scos de multe ori în relief această echivalenţă senzorială şi cu deosebire aceea a senzaţiilor auditive, vizuale şi tactile.

D. Mourly Vold îşi asumă sarcina să precizeze această supleanţă funcţională a senzaţiilor şi halucinaţiilor vizuale, prin echivalenţele motorii.

Dacă, în general, coeficienţii psihici ai stărilor motorii sînt cunoscuţi, rămîne totuşi necunoscută valoarea coeficienţilor nelocomotori ai sistemului muscular ca : tensiune, presiune etc.

Aceste stări cutaneomotorii tălmăcesc, după acest autor, impresia psihică, nu numai prin impresii de mişcare, ci şi prin imagini vizuale.

În anchetele făcute asupra halucinaţiilor în stare de veghe, s-a constatat totdeauna predominarea halucinaţiilor vizuale (Sidgwick). S-a încercat explicarea acestei constatări prin faptul că celelalte halucinaţii sînt uitate mai repede decît cele vizuale. Mourly Vold a crezut, dimpotrivă, că cea mai mare parte a halucinaţiilor auditive şi mai ales a halucinaţiilor de origine cutanată sau motrice, au fost greşit puse în categoriile halucinaţiilor vizuale.

Pentru a dezlega problema echivalenţei halucinatorii, autorul a făcut experienţe asupra viselor, avînd de scop să precizeze în primul rînd concomitenţele halucinaţiilor vizuale ale viselor cu ale excitaţiilor cutaneomotrice. Cu alte cuvinte, a întreprins cercetări asupra halucinaţiilor vizuale ale viselor, produse pe cale cutaneomotrice.

Cercetările s-au făcut asupra a vreo 40 de subiecţi (10—40) de ambe sexe, cea mai mare parte studenţi şi institutori. S-a căutat să se acţioneze asupra unuia sau a mai multor membre, prin excitaţii cutaneomotrice. Astfel s-au legat, seara, articulaţiile unuia sau ale ambelor picioare cu talpa piciorului, pentru a se provoca o flexiune plantară. s-au pus mănuşi într-una sau în amîndouă mîinile pentru a se provoca amorţirea lor. Bandajele şi mănuşile erau purtate toată noaptea. Îndată după ce subiectul se trezea, se notau poziţia corpului şi visele. Fiecare subiect trebuia să răspundă dimineaţa la un chestionar. Cîteodată experienţa se făcea în acelaşi timp atît asupra unei extremităţi superioare, cît şi a uneia inferioare.

Din aceste experienţe rezultă că viaţa, în timpul visului, este înrîurită mai puţin de excitaţiile motrice decît de cele cutanate. Numărul mare al cazurilor pozitive (50—80% în experienţe motrice) se datoreşte puterii excitaţiei întrebuinţate şi sensibilităţii părţilor corpului. Cea mai mare parte din aceste cazuri provin de la persoane care şi-au petrecut noaptea liniştit, fie în societate, fie la teatru, dar care erau „visători buni".

Cele mai multe din cazurile negative „provin de la persoane care, deşteptîndu-se, nu-şi mai aminteau dacă au visat sau nu. Se poate deci admite că şi în cazurile negative au fost vise, poate chiar vise în raport cauzal cu excitaţia, dar ele pieriseră din memoria subiectului".

Din punct de vedere al naturii visului, din cercetările lui Mourly Vold rezultă :

1. *Elemente cutanate :* „Subiectul visului este în legătură directă chiar cu obiectul care a determinat presiunea, sau cu un altul asemănător, mai mult sau mai puţin localizat, sau presiunea s-a putut transforma într-o imagine abstractă, sau a unui obiect concret care se află în raport (vizual sau fonetic) cu cauza excitaţiei sau cu organul asupra căruia s-a exercitat presiunea".

2. *Elemente cutaneomotorii,* cu predominarea elementelor motorii. „Visăm că săvîrşim acţiuni în care poziţia reală a organului experimentat ocupă primul loc sau vedem alte persoane că execută astfel de mişcări".

În cazul unei flexiuni plantare, visăm, de pildă, că alergăm, urcăm scări, sau ne ridicăm pe vîrful picioarelor, sau vedem alte persoane executînd astfel de mişcări.

În cazul mîinii înmînuşate, visăm propria noastră mînă sau pe a altcuiva că loveşte, apasă o altă mînă etc. De obicei, în vis ia parte la mişcări întreg corpul ; cîteodată, persoana care visează vede mişcîndu-se numai un singur organ, acela corespunzător celui care este supus experienţei.

O altă formă motrice a visului, mai rară, însă, este următoarea : mişcarea este oprită. Astfel visăm că rămînem în loc (noi înşine sau alţii) pe vîrfurile picioarelor, uneori cu şira spinării încovoiată. Cîteodată (rar de tot) vedem, de pildă, o bicicletă sau alte imagini ale unei mişcări pasive (în cazul flexiunii plantare la amîndouă picioarele) sau visăm că umblă cineva peste noi etc.

3. *Impresii care dispar în momentul experienţei sau puţin înainte.* Visăm, de pildă, că ne aflăm în pat şi că sîntem tulburaţi de pregătirile pentru experienţă. Astfel de asociaţii trecătoare dealtfel, se pare că au o origine cutaneomotrice şi că atîrnă de impresiile generale sau locale.

Visele neprovocate de experienţă, dar observate în urma unei influenţe cutaneomotrice naturale, prezintă aceeaşi structură. Astfel, apăsările asupra mîinilor, îndoirile reflexe ale încheieturilor, oboselile locale, de pildă, ale membrelor inferioare după un mers îndelungat, stările reumatice ale încheieturilor etc., provoacă vise asemănătoare.

Analogia acestor fapte cu halucinaţiile în stare de veghe, pare a fi evidentă. Făcînd abstracţie de afecţiunile pielii, însoţite de ideea unei arsuri, fenomen binecunoscut în psihiatrie, trebuie să ţinem seama aici de halucinaţiile consecutive stărilor de oboseală, de sleirea puterilor şi de halucinaţiile diferitelor boli, în care acţiunea normală a creierului este însoţită de o atingere a sistemului motor. Astfel, halucinaţiile hipnagogice care se produc la începutul somnului, au caracterul visului. În legătură cu momentele care preced somnul — nu momentele de somn hipnagogic, ci acelea de somn trecător — autorul a observat că unei poziţii reale a unui membru, îi corespunde o imagine vizuală. Astfel, în extaz, membrele sînt înţepenite şi nemişcate. Ar fi cazul să ne întrebăm dacă, în aceste stări halucinatorii, reprezentarea mişcărilor nu este cumva în legătură tocmai cu această înţepenire a membrelor. La fel în delirul alcoolic, în urma intoxicării cu alcool, în care cei ce delirează văd animale sau alte fiinţe vii.

Cu atît mai mult la epileptici şi la isterici, al căror sistem muscular joacă un mare rol, şi la care de asemenea se observă atîtea evenimente nu numai obiective, ci şi subiective. Mai mult, putem spune că, ori de cîte ori îşi închipuie cineva că execută sau că a executat anumite mişcări, mişcări pe care un examen obiectiv le arată ca fiind închipuite, ar trebui să cercetăm, pe lîngă starea prezentă a sistemului nervos central şi pe aceea a sistemului muscular.

La fel, în cazul în care este vorba de o imagine abstractă de mişcare ; se poate întîmpla ca şi aceasta să fie produsă de o tensiune în vreo parte a muşchilor. În felul acesta se poate explica un mare număr de imagini forţate. Starea anormală a unui grup muscular, corespunzînd, poate, unui

eveniment anterior mai însemnat, excită locul corespunzător al creierului obosit ; mişcarea centrală se propagă pînă la centrul lui Broca ; excitarea acestui centru produce, pe de o parte, o tensiune mai mult sau mai puţin latentă, care se traduce printr-o mişcare a organelor vorbirii, iar pe de alta, dă naştere unei imagini vizuale corespunzătoare.

Cercetările lui Sticker asupra limbajului, au dovedit încă din anul 1882, că percepţia mişcărilor săvîrşite de orice fel de fiinţe, este întovărăşită, la cel ce le observă, de coeficienţi reprezentativi ai membrelor corespunzătoare proprii. Se poate întîmpla ca în aceste fapte să fie şi o explicaţie inversă : în timpul somnului, impresiile vizuale lipsind aproape cu totul, sinteza necesară pentru a ne desprinde propria noastră personalitate lipsind şi ea, din cauza oboselii, slabele tensiuni musculare se vor traduce prin imagini cunoscute ce se produc prin asociaţia mişcărilor altora, în timp ce senzaţiile musculare, care sînt la origine, precum şi cauzele lor, nu vor fi percepute.

Halucinaţiile din timpul cînd sîntem treji, se deosebesc de cele din timpul somnului prin aceea că primele sînt imagini obiective care atrag privirea spre ele, nelăsîndu-ne, din punct de vedere obiectiv, vederea liberă ca în timpul somnului. Dar ni se întîmplă de multe ori să fim atît de distraţi încît să fim preocupaţi numai şi numai de imagini interioare, fenomen care se accentuează si mai mult cînd sîntem obosiţi. Cîmpul vizual psihic nerămînînd prin urmare, să zicem aşa, liber, împrejurările sînt dintre cele mai bune pentru a fi ocupaţi de o imagine care se petrece în altă parte.

Curenţii nervoşi, produşi de stările motorii, pătrund nu numai în centrul respectiv de pe scoarţa cerebrală, ci merg pînă la centrul vizual pentru a produce o imagine.

II. Pentru a pune mai bine în lumină raporturile strînse dintre halucinaţiile din starea de veghe şi halucinaţiile visului, Mourly Vold ne dă o vedere sintetică asupra datelor dobîndite din literatura medicopsihologică a acestei probleme.

Trebuie să ne închipuim, în acest scop, zice el, trei aspecte sau date ale problemei :

1. *Percepţiile cutanate anormale şi valoarea lor psihiatrică* sînt destul de bine cunoscute. Toate tratatele vorbesc de ele.

2. *Percepţiile anormale motrice,* care au, pare-se, ca origine sistemul muscular.

Ele cer o mai mare atenţie din partea psihologului. Putem deosebi, pentru elucidarea acestei probleme, cinci cazuri :

a) *Vedem una sau mai multe persoane, mişcîndu-se.*

In această categorie pot fi aşezate cea mai mare parte din halucinaţiile hipnagogice. Maury relatează această observaţie : Se făcea că se află într-o trăsură, după două nopţi de călătorie ; îi este somn ; sîngele i s-a urcat la cap. Vede un mare număr de persoane mărunte, făcînd o mulţime de mişcări şi vorbind între ele. Este sigur că oboseala şi sîngele care i s-a suit la cap au jucat cel mai mare rol în această viziune. Dar mai trebuie luată în seamă şi starea generală a corpului. După ce a mers timp de două nopţi, întreg sistemul lui muscular era

într-o stare anormală, însoţită de senzaţii de amorţire. Această stare, ţinînd seama de locul acestor senzaţii, s-a tradus într-o imagine a unei serii de mişcări executate de alte persoane. Vedem de multe ori imaginile persoanelor mai apropiate : iubite, fii, etc. şi poate ca o urmare a unei tensiuni sau apăsări, mai ales în membrele inferioare, le vedem mergînd. Cîteodată, primul loc înaintea noastră îl ocupă morţii şi vedem „strigoi".

În alte cazuri, forţa nervoasă centrală fiind destul de puternică pentru a realiza o sinteză între senzaţie şi eu, între trecut şi prezent, se întîmplă ca persoana văzută mişcîndu-se să fie atît de asemănătoare cu cea care observă, încît pare că ar fi perechea ei. Un exemplu luat din raportul comitetului Sidgwick-Committee precizează această ipoteză. Observatorul era destul de perspicace pentru a putea deosebi perechea (sosia) propriei lui personalităţi.

O persoană zăreşte, într-o seară de iunie, între orele opt şi nouă, cînd era încă ziuă, o altă persoană apropiindu-se de ea. A văzut că este vorba de o persoană la fel cu ea, cu singura deosebire că avea pe buze un zîmbet fermecător şi ceva negru în mîini. Observatorul care se plimba la ora aceea, îi întinse mîna dar arătarea pieri. Cît priveşte surîsul, se poate spune că o faţă străină a acoperit, cu surîsul ei, faţa tristă a observatorului de pe care surîsul era absent sau reciproc, persoana reală nu şi-a recunoscut propriul surîs. Mîinile sînt obiectivate mai puţin bine şi, pe măsură ce atenţia şi mişcarea reală se îndreaptă spre mîini, ele dispar din percepţie şi prin urmare întreaga arătare piere din conştiinţa constrînsă a subiectului.

b) *Avem halucinaţii de animale în mişcare.* Acest fenomen pare să aibă ca origine unele senzaţii răzleţe motrice şi cutanate. Charcot a observat, de mult, că istericii au halucinaţii de animale, ale caror mişcări pornesc chiar din partea amorţită (anesteziată) a trupului lor.

c) *Vedem obiecte în mişcare pasivă.* Printre mişcările pasive, cărora autorul le atribuie ca origine o tulburare generală, fără localizare a sistemului motor, cele mai însemnate sînt cele de fiinţe atîrnate sau care plutesc în văzduh. Observaţiile personale ale autorului le atribuie drept cauză o uşoară stare de excitaţie sexuală. Rezultă de aici, ca urmare imediată, un fel de senzaţie musculară deosebită, o senzaţie de putere, de îngîmfare, ne vedem zburînd prin aer şi vedem cum plutesc prin aer şi alte persoane, animale sau obiecte. Astfel de vise au mai ales persoanele tinere, în epoca pubertăţii, şi persoanele în convalescenţă. Mourly Vold generalizează în mod ingenios concluziile sale şi înclină să creadă că vrăjitorii şi vrăjitoarele nu sînt numai persoane isterice, ci şi firi foarte sexuale, ceea ce explică faptul că au unele apariţii care zboară prin aer. Aceasta nu exclude însă posibilitatea halucinaţiilor de fiinţe care zboară prin aer, atît în somn, cît şi în stare de veghe, din cauze motrice şi nu sexuale. Astfel se explică apariţia de sfinţi, în extazul întovărăşit de o tensiune generală, înlesnită de concentrarea imaginaţiei şi a conştiinţei momentane a halucinaţiei. S-ar putea explica în acelaşi chip scaunele şi spiritele zburătoare ale spiritiştilor.

d) ***Halucinaţiile ce comportă schimbări, o oprire în mişcări, sau schimbări de volum ale obiectelor.*** Se pot explica în acelaşi chip. Baillarger relatează că de multe ori mişcările devin din ce în ce mai încete sau

obiectele se fac din ce în ce mai mici sau din ce în ce mai mari, pe măsură ce halucinaţia se risipeşte. De exemplu : vedenia unui păianjen mare cît o odaie. Schimbarea volumului este o apariţie foarte cunoscută atît în somn, cît şi în starea hipnagogică. Cînd sîntem gata să adormim, ne vedem mai mari sau mai mici decît sîntem, sau vedem obiectele cum se măresc sau se micşorează. Acest fenomen, care depinde, probabil, de senzaţiile periferice — mai rar în somn — este, de cele mai multe ori, întovărăşit sau urmat de imagini noi ; obiectele se schimbă, se apropie sau se depărtează. După autorul citat, aceasta nu este decît o formă a micşorării sau a măririi obiectelor.

În toate halucinaţiile văzului (de origine motrice), despre care am vorbit pînă aici, alături de senzaţiile pielii, trebuie să mai ţinem seama şi de senzaţiile musculare, fiind puncte de reper foarte preţioase. Imaginile anormale ale văzului, ca puncte de reper, au fost tăgăduite de un mare număr de autori. Ele par să fie ale unui alt simţ decît al văzului, analoage totuşi, în ceea ce priveşte mecanismul lor, cu noţiunile lui Parish.

e) *Vedem una sau mai multe persoane sau animale nemişcate.* În vis, imaginile nemişcate provocate de o stare motorie, le întîlnim mai rar decît pe cele mişcătoare. Faptul se poate explica în felul următor : liniştea, nemişcarea nu impresionează atît cît impresionează mişcarea. În primul caz, ca şi în al doilea, imaginile nu se fixează în conştiinţa somnului. Istericii care se aseamănă foarte mult cu cei ce visează, îşi amintesc foarte greu poziţia membrelor lor ca şi senzaţia de mişcare.

Ar fi de cercetat, dacă nu cumva poziţia diferitelor părţi ale corpului persoanelor sau animalelor văzute stînd nemişcate, într-o imagine provocată de o influenţă motrice în timpul halucinaţiilor, corespunde unei poziţii reale a corpului.

Se va găsi de multe ori o corespondenţă totală. D. Mourly Vold reaminteşte, în legătură cu acest subiect, şi cîteva fapte cunoscute din literatura medicală.

Un bătrîn vedea în ultimii ani ai vieţii lui, cînd se afla la masă, o societate numeroasă de comeseni, cum i se întîmpla să aibă cu cincizeci de ani în urmă. De multe ori se vedea şi pe sine printre ei. Este interesant de observat că aici, ca şi în vise, apar de multe ori imagini din tinereţe, provocate, probabil, prin asociaţiile imaginii proprii. (Brière de Boismont: *Des Hallucinations*, anul 1852, p. 92).

O mamă se apropie într-o seară, cam pe la orele 22, de patul unuia din copii, dă perdeaua la o parte şi se vede aplecată deasupra patului, la o depărtare de doi paşi, îmbrăcată la fel şi în aceeaşi atitudine, cum fusese cu trei luni mai înainte, cînd s-a aplecat deasupra patului unuia din copii ei care murea. (Citat de Parish, *Ueber die Trugwahrenehmung*, p. 74). Este vorba aici de o oboseală trecătoare, întovărăşită de nervozitate latentă. Poziţia văzută de subiect i se pare că nu se deosebeşte de cea reală.

Această poziţie, starea de somnolenţă şi de oboseală, privirea spre pat, situaţia analoagă cu cea de mai înainte, acelaşi cadru, ca şi puter-

nica impresie produsă asupra creierului ei de evenimentul acela (moartea copilului) explică, spune autorul, îndeajuns halucinația.

Anumite persoane deosebit de înzestrate, într-o sforțare de voință, pot să provoace situații în care se văd pe ele însele. Ar fi interesant să se cerceteze, în astfel de cazuri, în ce raport se găsește poziția reală a subiectului și cea a halucinației.

Se mai întîmplă, rareori însă, ca senzațiile cutanate, alături de cele musculare, fiind destul de puternice, persoana care visează să vadă imaginea unei persoane în poziția culcată. Doamna A. și fiica ei au stat treze pînă tîrziu. Aceasta din urmă, îmbrăcată în roșu deschis și puternic luminată de lumina gazului aerian, a fost privită tot timpul de mama ei. În cele din urmă s-au culcat, mama cu o oră mai tîrziu decît fiica. După un timp, mama se trezește din somn și are următoarea halucinație vizuală : își vede fiica culcată alături, cu fața luminată, îmbrăcată în alb, într-o lumină vie. N-a fost nici boală, nici spaimă, nici suferință. (Sidwick-Committee, Procedings, X, p. 139). De ce și-a văzut fata îmbrăcată și luminată, dar culcată și nu șezînd, cum a fost cu o oră mai înainte ? Mourly Vold crede că această imagine fiind rezultatul senzațiilor cutaneomotrice ale poziției culcate, este, ca să zicem așa, o obiectivare a subiectului culcat, însoțită de amănuntele anterioare. Subiectul a perceput, alături de imaginea persoanei culcate, tot atît de bine și propria lui persoană, propriul lui corp.

Mai sînt și cazuri de care nu am vorbit încă, dar care formează o categorie deosebită, anume aceea în care subiectul își vede corpul înlocuit, în totul sau în parte, de imaginea percepută în așa fel că imaginea halucinată ia locul persoanei reale.

De exemplu cazul lui Michea : un soldat rănit în bătălia de la Austerlitz se vede mort și vorbește în fața cadavrului lui, la persoana a treia. Senzațiile periferice ale rănitului erau de bună seamă foarte slabe, așa că organul central obosit, nu mai era în stare să facă sinteza eului.

Putem de multe ori încerca o împărțire a senzațiilor la două persoane : subiectul și o persoană străină. Numeroase cazuri de dedublare vin să precizeze această afirmație. Reflecțiile lui Mourly Vold sînt prea cunoscute ca să le mai rezumăm. Orice medic a putut să facă astfel de constatări în cazurile de demență progresivă, în paralizia generală, în cazurile mari de epilepsie și de isterie.

În rezumat, atunci cînd un organ adormit sau o altă parte a corpului se află într-o stare anormală, dă naștere unei obiectivări a conștiinței : ne închipuim că acel organ este un lucru străin de corpul nostru.

f) *Vedem numai părți ale corpului, de pildă : două membre sau fața.* Multe imagini avînd origine cutaneomotrice, prezintă în vis următoarea particularitate :

Atunci cînd precumpănește forma motrice a unei părți a corpului (de pildă un membru inferior cu flexiunea genunchiului) avem o explicație motrice. Cînd, dimpotrivă, privirea ne este atrasă de o formă stereognostică, acest rezultat psihic se datorește pielii.

Întîi de toate trebuie să ne gîndim la persoanele isterice sau la cele atinse de o hemianestezie. Astfel, dacă punem în mișcare — fără știrea subiectului — brațul anesteziat al unei persoane isterice, se întîmplă de

multe ori ca subiectul să spună că a văzut înaintea ochilor un braț. O femeie nebună, care umbla cocoșată, vedea la toți oamenii defecte corporale, că toți oamenii ar fi cocoșați (Schule). Raportul comitetului Sidgwick-Committee semnalează patruzeci și șapte de fapte analoage. În 15 cazuri nu văd decît o mînă sau mîna și brațul, în trei cazuri numai pulpe de picioare.

Un caz citat de Baillarger : un bolnav vede într-o noapte două brațe rotunde cum coboară de pe acoperiș. A mai văzut și niște mușchi mișcîndu-se jos pe parchet. Odaia îi era luminată de lună. Cea mai simplă explicație a acestei halucinații este că bolnavul era obosit și simțea unele senzații deosebite (crampe sau dureri reumatice sau amorțirea brațului) fapte care, completate de imaginea reală a acoperișului luminat de lună, au produs halucinația. Un caz asemănător în vis : un student care a ținut în timpul nopții o mînă îmbrăcată cu mănușa, vede printre altele cum iese deodată o mînă dintr-un pîntece omenesc despicat.

O femeie de serviciu mătura o scară. Ridicîndu-și capul, vede la început niște picioare, apoi două pulpe atît de mari încît, cuprinsă de spaimă, a luat-o la fugă înainte de a mai aștepta desfășurarea întregii vedenii (Baillarger). Prin actul măturatului unei scări, articulațiile picioarelor sînt foarte încercate, ceea ce poate să producă foarte ușor unele tensiuni în pulpele picioarelor. Femeia de serviciu, a cărei stare particulară în acel moment, starea generală și starea sănătății ei ne sînt din nefericire necunoscute, era poate prea obosită. Boismont, care nu dă nici o explicație acestei apariții, adaugă totuși că în asemenea cazuri, halucinațiile atît de bine definite, sînt punctul de plecare al unor halucinații mai complete și că, în cazurile în care, ca o urmare a unor tensiuni motrice în membrele inferioare ale observatorului, i se pare că vede o persoană nemișcată sau mișcîndu-se, originea halucinației trebuie căutată în vederea membrelor inferioare. O femeie tînără de 17 ani, sănătoasă, fără să fie tulburată sau să fie sub stăpînirea fricii, vede, cam pe la orele 7 seara, cînd afară era încă lumină, două pulpe negre cum se apropie de ea și de o altă persoană (Sidgwick-Committee). Originea acestei halucinații este, după autor, în excitațiile cutaneomotrice ale pulpelor.

Halucinațiile cu fețe de oameni, care ni se produc de multe ori în starea hipnagogică, prezintă un mare interes. Multe persoane văd, cu puțin înainte de a adormi, chipuri de persoane sau animale, cunoscute sau necunoscute.

De multe ori, halucinația cu chipuri de oameni se produce în stare hipnagogică.

Maury consideră acest fenomen ca o iritație (excitație) intracerebrală, pusă în mișcare de urmele lăsate de imaginile zilnice, anterioare ; nu ține deloc seamă de simțul muscular, fapt care ne miră.

Originea cutaneomotrice a acestor halucinații este deci foarte probabilă. Mourly Vold se sprijină pe considerația că poziția orizontală a corpului și dorința de a dormi, ar favoriza afluența sîngelui spre cap și că această stare ar fi întovărășită de anumite mișcări de tensiune sau de ușoare convulsii ale mușchilor feței, simptoame care se produc și la începutul somnului.

Mai rămîne de lămurit un punct interesant şi anume că semnele caracteristice ale imaginilor (chipuri de oameni) văzute, trebuie să fie şi ele luate în seamă. Ele pot apărea mai multe deodată sau succesiv : persoane, animale cunoscute sau necunoscute. De multe ori nu sînt altceva decît transformarea unor feţe cunoscute. Cea mai mare parte sînt urîte. Maury a văzut de multe ori, un fel de lilieci cu aripile verzi, cu capul roşu, schimonosindu-se la el.

Feţele fac de multe ori diferite mişcări şi, mai ales, se schimonosesc. Condiţia din urmă dovedeşte originea cutaneomotrice a acestor percepţii. Uşoara afluenţă a sîngelui spre obraz, interesînd atît pielea cît şi muşchii, se tălmăceşte uşor în percepţia unei feţe, dar oboseala cerebrală nu îngăduie percepţia directă, cutaneomotrice, ci, la fel ca şi în stările isterice, o percepţie indirectă a simţului văzului, ajutată de întuneric, deci de absenţa excitaţiilor vizuale exterioare. Astfel vedem mai mult imagini în legătură cu faptele care au făcut o impresie psihică deosebită asupra noastră, în viaţa din timpul zilei sau care se găsea într-un anumit raport cu starea prezentă a feţei înseşi. Trebuie, dealtfel, să observăm că diferiţii muşchi ai feţei nu se schimbă des — ci mai rar — în acelaşi fel. Astfel, în clipa în care muşchii gurii sînt iritaţi, putem vedea o faţă cu gura strînsă. De multe ori nu mai este vorba, să zicem aşa, de o faţă omenească în bună dispoziţie, şi atunci o faţă cunoscută se schimbă într-o figură de animal. Excitaţia unui singur grup de muşchi explică anumite strîmbături, pe cînd în excitaţia mai multora îşi au originea grimasele schimbătoare ale uneia sau ale mai multor feţe.

Faţa proprie este văzută foarte rar, din mai multe pricini : întîi pentru ca creierul obosit nu mai face sinteza între eu şi lucrul văzut, al doilea pentru că o faţă chinuită, cum se vede de multe ori în starea hipnagogică, nu este recunoscută ca faţă normală şi, în fine, pentru că faţa proprie, chiar dacă ne-am uita în oglindă, nu este atît de bine cunoscută, din punct de vedere vizual, de cel care o poartă, ca cea a altora. Prin urmare ea nu apare şi nu este recunoscută atît de uşor (o experienţă pe care o putem face oricînd în stare trează : nu avem decît să ne reprezentăm propria noastră faţă şi pe aceea a unui prieten şi vom vedea îndată diferenţa). Cînd aceste trei circumstanţe nu se întrunesc sau nu sînt destul de pronunţate, putem vedea, în starea hipnagogică, propria noastră faţă. Astfel Maury povesteşte că, o dată după ce a văzut un şir de feţe care se schimonoseau şi o altă faţă reală surîzînd, a văzut şi propria lui faţă. El adaugă că, în timpul zilei, se privise îndelung în oglindă. Autorului i se pare că tocmai caracterul viziunii ne face să atribuim acestor imagini o origine cutaneomotrice şi nicidecum aşa cum explică Maury şi cum înclină să creadă Greenwood, cu anumite restricţii, adică : o simplă reproducere, rezultat al unei excitaţii a centrului vizual. Această explicaţie a lui Maury nu lămureşte, zice Mourly Vold, producerea unui mare număr de schimonoseli pe care nu le vedem în viaţa de toate zilele.

Mai întîlnim excitaţiile musculare jucînd un rol asemănător şi pe un alt teren : astfel, se văd, după Gowers, în spectrul vizual al epilepsiei, feţe făcînd tot felul de schimonoseli.

La fel se întîmplă şi cu imaginile hipnagogice ale oamenilor de vîrstă mai înaintată.

Odată cu vîrsta, afluența sîngelui spre cap scade. Dacă explicația lui Mourly Vold este bună, ar trebui — zice el și pe bună dreptate — ca odată cu vîrsta, fețele văzute de Maury să facă loc altor imagini, tocmai ceea ce credea și Maury. Autorul observă pe drept cuvînt: „oare savantul autor nu va suferi, ca atîția alții, la o vîrstă foarte înaintată, de reumatism sau de gută a extremităților ?"

g) *Vedem obiecte care sînt în legătură cu poziția unui membru, fără să vedem mișcarea sau obiecte care au o analogie vizuală sau fonetică cu membrele.*

Aici, ca și în categoria precedentă, rolul mai de seamă îl joacă cînd elementul cutanat, cînd cel motor.

Pentru halucinațiile în stare de veghe, este vorba de un simplu postulat, pentru că în zadar am căuta un exemplu în toată literatura, pentru această categorie de halucinații. Trecînd peste analogia cu visele, Mourly Vold este de părere că, în această categorie, lucrurile, se întîmplă la fel ca și pentru halucinațiile în stare de veghe.

Una dintre imaginile cele mai dese, urmare a flexiunii plantare, produsă de legarea articulației piciorului, este urcarea de înălțimi, de trepte etc., ceea ce este foarte firesc, întrucît aceste mișcări sînt însoțite totdeauna, de o curbură plantară... Dar de multe ori vedem ridicături de pămînt, movile și scări, fără mișcarea de a le urca; și acestea sînt halucinații vizuale provocate de curbura plantară.

„Întins pe spate, scrie Mourly Vold, cu brațele încrucișate deasupra capului, cu mîinile la fel, cu gambele ridicate și cu picioarele puțin încrucișate, prin urmare o dublă încrucișare a membrelor, cu mai multe unghiuri aproape drepte, și pe deasupra cu una din extremități cam înțepenită, cu puțină crampă, am visat un vis lung de tot, în timpul căruia se făcea că văd suprafețe avînd ca bază forma crucii sau a unghiului drept. Astfel, se făcea că mă plimbam pe drumuri care se întretăiau în unghi drept, mă aflam la o răspîntie în cruce; duceam cu mine un obiect avînd forma unei bănci cu picioarele încrucișate, vorbeam unei doamne de moartea și înmormîntarea unei rude (în realitate în viață): avînd ca punct de plecare cuvîntul „cruce", se făcea că văd vîrful, în formă de cruce, al unei portițe de biserică".

„Altă dată, scrie acest autor, în timpul unui somn ușor, aveam picioarele răsucite unul în jurul celuilalt, în așa fel, încît cel care sprijinea era puțin dat în lături și avea degetul mare întors puțin în sus, luînd forma cifrei „2", neisprăvită de partea stîngă, și cu o trăsătură în partea de jos, la stînga. În clipa în care m-am trezit am văzut o cifră sau așa ceva, avînd aproape forma aceasta: ⊥ (T întors); „trăsătura din partea dreaptă ține locul părții libere a piciorului stîng". Trebuie să relevăm aci puterea de sugestie a excitației motrice.

III. *Al treilea aspect al problemei privește imaginile anormale cutaneomotorii, care nu au legătură strînsă cu starea prezentă a halucinației.* Trebuie avute în vedere, întîi imaginile vizuale, spune autorul, imagini care, în urma unei asociații trecătoare cutanomotrice, recheamă pe cele din starea de veghe. Acest gen de percepție a unei amintiri, spune autorul, este destul de bine cunoscut în viața de toate zilele.

De exemplu : „Un incident trăit, care a făcut asupra mea o impresie puternică, scrie Mourly Vold, întîmplat chiar în clipa în care mă pregăteam de culcare. Această amintire îmi revine în minte mult timp, chiar în clipa în care mă pregătesc de culcare. Dacă punem un om în astfel de condiţii, într-o stare apropiată cu visarea sau cu o altă stare nebuloasă, amintirea poate lua caracterul unei halucinaţii".

Nu se ştie în ce fel lucrează senzaţiile cutaneomotrice, conchide autorul ; este aici un cîmp deschis pentru cercetările psihologilor şi ale psihiatrilor. Mourly Vold nu scapă prilejul să-şi dea părerea asupra întinderii acestei probleme : „Poate va dovedi într-o zi, în mod general, ceea ce acum nu este dovedit decît pentru anumite cazuri — că cutare sau cutare halucinaţie este produsă prin aceea că cutare sau cutare stare a muşchilor sau a pielii (fără a uita nici starea interioară) s-a găsit pusă în joc, în timpul unei percepţii asemănătoare sau apropiate, sau pentru că acea stare s-a produs mai tîrziu. Explicarea halucinaţiilor în felul acesta, ne-ar duce, pentru cea mai mare parte din ele, la *sensibilităţi*, la *impulsuri* care şi acestea, la rîndul lor, nu ar fi altceva decît expresia psihică a unor stări cutaneomotorii, interioare şi exterioare".

Halucinaţiile, mai ales cele vizuale de persoane stînd sau mişcîndu-se, de animale, de părţi ale corpului, de obiecte de natura celor descrise, pot fi considerate drept halucinaţii reflexe cutaneomotrice ?

D. Mourly Vold nu îndrăzneşte să răspundă afirmativ, nici măcar în ceea ce priveşte visele. El crede, totuşi, că imaginea abstractă a mişcării nu poate provoca, seara, halucinaţia (visul) unei mişcări trăite aievea. Dacă, dimpotrivă, o percepţie vie, anterioară (de preferinţă seara) a unei mişcări, poate să producă sau să nu producă o halucinaţie în timpul visului, este o altă chestiune... Nu crede că ar fi cu putinţă pentru mişcări sau poziţii trăite ale muşchilor, deci de-a dreptul de natură motrice, ci dimpotrivă, el găseşte o anumită posibilitate pentru halucinaţiile de obiecte sau persoane mişcîndu-se sau stînd, trăite în vis.

În ceea ce priveşte *halucinaţiile vizuale*, avînd ca *origine impresii vizuale anterioare*, ele sînt de multe ori, după autor, reproducerea mai mult sau mai puţin fidelă a unor imagini anterioare văzute aievea. Ele nu au făcut niciodată obiectul unor cercetări sistematice, întemeiate pe experienţă. Experienţele lui Mourly Vold asupra imaginilor vizuale în vis, vor putea sluji, crede autorul, ca element al unei ipoteze posibile. În aceste experienţe, mai multe persoane erau puse seara, înainte de a adormi, să privească cu atenţie timp de cîteva minute, un mic obiect închis într-un pachet, obiect pus pe un suport de culoare potrivită (de cele mai multe ori complementară). După aceea, trebuiau să închidă ochii şi să nu-i mai deschidă pînă adormeau (lampa se stingea) ; întrebuinţa, de cele mai multe ori, un mic obiect alb aşezat pe o suprafaţă tot albă sau invers. A doua zi se notau visele şi s-a constatat astfel că în aceste vise se arătau situaţii sau scene care aminteau obiectul din ajun. Erau bineînţeles şi schimbări în legătură cu forma, dimensiunile şi culoarea obiectelor în general, dar nu mai puţin erau raporturi precise şi bine determinate cu elementele vizuale ale obiectului experienţei făcute.

D. Mourly Vold nu are curajul să enunțe și pentru această a doua serie de experiențe o explicație cutaneomotrice a halucinațiilor vizuale. Este numai de părere că putem admite totdeauna, în ceea ce privește producerea imaginii, unele fenomene entoptice (Hoppe).

IV. Cu aceste cîteva constatări se termină observațiile lui Mourly Vold, care pot să intereseze pe psihologi. Am rezumat cu multe amănunte întreaga argumentare a autorului, căutînd să o facem cît mai clară cu putință.

Interesul principal al acestor cercetări stă în natura însăși a problemei discutate. Fenomenele viselor alcătuiesc după părerea noastră, unul din elementele de căpetenie ale tulburărilor psihopatice și, pentru a înțelege mai bine mecanismul visului, trebuie să fim obișnuiți sau în orice caz să fi experimentat și analizat, în prealabil, stările halucinatorii. Trecerile subiecților de la starea de veghe la somn, formează un lung șir de fenomene complexe și necunoscute încă, de cunoașterea cărora vor depinde în mare parte, în viitor, concepțiile noastre generale asupra structurii inteligenței omenești. Astfel, aceste cîteva observații ale autorului norvegian își au valoarea lor. Este una din primele încercări de a apropia cît mai strîns mecanismul visului, de halucinațiile psihopatice, de halucinațiile în stare trează.

Datele cele mai importante ale observațiilor lui Mourly Vold se pot rezuma în cîteva rînduri. Astfel, din lucrarea lui rezultă :

1) Că poate să existe o echivalență senzorială halucinatorie. Cu alte cuvinte, halucinațiile vizuale ale viselor și cele ale stării de veghe, pot fi rezultanta excitațiilor senzoriale ale altor simțuri, mai ales ale excitațiilor cutaneomotrice.

2) Senzațiile cutaneomotrice joacă un rol foarte mare, aproape rolul de căpetenie, în organizarea halucinațiilor vizuale ale viselor și ale celor din starea de veghe. Rolul elementelor motorii este scos în relief, dacă nu prin documente personale, cel puțin printr-o argumentare precisă și savantă.

3) Halucinațiile vizuale ale viselor și cele ale stării de veghe nu sînt numai rezultatul excitațiilor cutaneomotrice și ale amintirilor trăite aievea, ci ele mai au nevoie, firește, și de conlucrarea aparatului vizual : retină, mușchii ochilor etc. Procesele care se petrec în aparatul vizual sînt de însemnătate secundară.

4) Între halucinațiile vizuale ale viselor, cele ale stării de veghe și halucinațiile vizuale sau ale altor simțuri și tulburările psihopatice, există legături strînse și evidente. Senzațiile cutaneomotrice joacă, în cele trei ordine de fenomene, același rol însemnat.

Să nu uităm, înainte de a isprăvi această lungă analiză, să cităm și unele deziderate ale autorului precum și probabilitățile ce pot să le trezească în sprijinul existenței unor anumite tendințe, care ar ușura reproducerea percepțiilor într-alt chip. Percepțiile nu s-ar manifesta, în starea de veghe, cu o intensitate sensibilă decît atunci cînd oboseala sau tulburările psihopatice vin să provoace dezintegrarea cerebrală. D. Mourly Vold crede și el într-o astfel de posibilitate și se întreabă de

ce nu ar fi cu putință ca halucinațiile vizuale să fie reduse în viitor la cauzele lor concrete și chiar să fie combătute prin excitații contrare.

Se poate discuta mult asupra datelor și ideilor sugerate de acest autor. Ne pare rău că nu s-a lăsat condus mai mult de tendința experimentală inițială și de cercetările proprii, ci s-a mulțumit să caute mai mult dovezi în literatura medicală. Dar ne grăbim să adăugăm că sugestiile lui Mourly Vold sînt fecunde și fac parte din categoria observațiilor care atrag cu folos atenția cercetătorului și care precizează serios datele problemei.

Studiind experimental visele, am putut să ne dă seama de orizontul larg al problemelor puse de Mourly Vold. Ce e drept, ele apar deocamdată prea îndrăznețe, dar cu siguranță în viitor vor putea fi studiate pe cale experimentală. Trebuie însă să ținem seama, mai mult decît a făcut-o autorul norvegian, de greutățile condițiilor experimentale. Într-adevăr, Mourly Vold ne dă prea puține amănunte despre cercetările sale și deci nu poate fi vorba deloc de coeficienții subiectivi ai subiecților și de multiplele elemente psihofiziologice, importante totuși, pentru că autorul nu examinează un fapt brut, fundamental, ci întîrzie mai mult asupra analizei faptelor. Analiza psihologică, într-adevăr, e bine să intre în obișnuința psihiatrilor, dar fără să se piardă din vedere datele experimentale, care sînt elementele cele mai însemnate prin care se pot face progrese în cunoașterea acestor tainice și insondabile fenomene. *

---

* Vezi notele marginale, cartea a II-a, cap. I—V, pp. 172—173

CARTEA III

PSIHOLOGIA VISULUI

CAPITOLUL I

VISE ȘI MEMORIE

Studiul memoriei și al viselor, temei al psihologiei visului. Revedere generală a problemei. Lucrările lui *d'Hervey de Saint-Denis, Alfred Maury, Max Simon Tissié, Le Lorrain, Egger, Piéron, Goblot, Tannery Dugas, Beaunis, P. Rousseau, Duprat.*

Psihologii și autorii care s-au ocupat de vise, au cercetat numai întîmplător rolul pe care îl joacă memoria în viața onirică. Ni se pare, dimpotrivă, că problemele memoriei în vis și, mai ales, memoria viselor ar trebui să fie temeiul oricărei psihologii a visului. De aceea am crezut util să scriem un studiu critic, care să se sprijine atît pe observațiile autorilor, cît și pe cercetările noastre personale. Am cules, în acest scop, împreună cu unul din colaboratorii noștri, Raymond Meunier, numeroase documente risipite, avînd o adevărată semnificație psihologică, la care am adăugat și datele noastre experimentale mai caracteristice, încercînd în același timp să le dăm și o interpretare sintetică.

I

D'Hervey de Saint-Denis, în valoroasa lui carte plină de fapte prinse cu o neobișnuită intuiție psihologică : *Visele și mijloacele de a le dirija,* despre care am vorbit mai înainte, aduce o primă și prețioasă contribuție la problema de care ne ocupăm.

Ne interesează cu deosebire cîteva observații și anume cele referitoare la felul cum au fost consemnate visele în jurnalul său și cu oscilațiile avute, înainte de a se dezvolta la el memoria în chip atît de remarcabil.

În primele șase săptămîni, memoria viselor a avut numeroase goluri, pe care autorul nu le-a putut umple. Cîteodată, visele unei nopți întregi le uita cu desăvîrșire.

De la a treia la a cincea lună, memoria viselor s-a dezvoltat și amintirea viziunilor onirice este mai sigură iar aceste viziuni sînt mai numeroase. Ultima noapte în care autorul nu și-a amintit nici un vis, este a o sută șaptezeci și noua.

Cel mai mare număr de vise din această perioadă, trebuie să-l atribuim unei vieţi mintale onirice mai intense? Nu este aceasta nici părerea lui d'Hervey de Saint-Denis şi nici părerea noastră. Ceea ce s-a dezvoltat la autor, ceea ce se poate dezvolta dealtfel la orice subiect care studiază introspectiv visele, este memoria specială a lor; este obişnuinţa de a-şi aminti această parte atît de însemnată a vieţii noastre mintale, de la care vin să ne abată toate excitaţiile exterioare cît sîntem treji. D'Hervey de Saint-Denis îşi aminteşte din ce în ce mai bine aceste vise, şi, fapt caracteristic, i se întîmplă de multe ori să regăsească, în timpul cînd însemnă amintirea unui vis din ultima noapte, o serie întreagă de imagini uitate, făcînd parte dintr-un vis anterior. Împrumutăm de la autor unul din aceste cazuri caracteristice de memorie retroactivă :

7 iulie (După ce a analizat unele particularităţi ale unui vis din timpul nopţii) : „Acest lucru îmi aminteşte îndată visul de joi, săptămîna trecută, pe care nu mi l-am amintit deloc, cînd m-am trezit. Se făcea că mă aflu tot în luntre..." — (Urmează povestirea visului şi la sfîrşit adaugă) : „Nu este pentru prima dată că-mi amintesc, abia după cîteva zile, frînturi de vise pe care nu mi le-am putut aminti în aceeaşi zi, dar este pentru prima dată că mi se întîmplă să-mi amintesc un vis întreg şi după un timp atît de lung." (p. 15).

D'Hervey de Saint-Denis ajunge astfel să formuleze o părere asupra căreia insistă foarte mult : „Că gîndirea nu se stinge niciodată în chip absolut, tot aşa cum sîngele nu încetează niciodată să circule" (p. 14). Nu este somn fără vise. Aceasta este afirmaţia autorului. A făcut să fie trezit de una sută şaizeci de ori din primul somn, în diferite rînduri şi la diferite epoci ale vieţii lui şi în 34 de nopţi în şir, mai ales, a constatat mereu că gîndirea era fixată asupra unei imagini onirice oarecare.

Făcînd o călătorie destul de lungă, cu unul din prietenii lui cei mai apropiaţi, care spunea că nu visează niciodată în primul somn, d'Hervey de Saint-Denis nu a scăpat prilejul să-l experimenteze. „Într-o seară, scrie el, în timp ce dormea numai de o jumătate de oră, mă apropii de patul lui, pronunţ, cu jumătate de voce, cîteva comenzi militare ca : „Prezentaţi arm'! La umăr arm'! etc.", şi-l trezesc încetişor.

— „Ei bine! l-am întrebat, nici de astă dată n-ai visat nimic?

— Nimic, absolut nimic de care să-mi amintesc.

— Caută bine în minte.

— Caut şi nu găsesc nimic altceva, decît o perioadă de uitare completă.

— Eşti sigur, l-am întrebat atunci, că n-ai văzut nici soldaţi, nici..." (p. 257).

„La cuvîntul soldat, mă întrerupe, lovit de o amintire neaşteptată". Este adevărat! Este adevărat! Îmi amintesc acum, am visat că asistam la o defilare. Dar de unde ai ghicit?"

Experienţa repetată de mai multe ori, a dovedit că subiectul odată pus pe făgaşul reminiscenţelor, regăsea uşor multe viziuni anterioare, de care nu avea la început nici o amintire conştientă.

Somnul altora nu se deosebea deci, întru nimic, de al său, a dedus marchizul d'Hervey, şi a continuat mai departe studiul propriului său somn şi notăm împreună cu el că, după şase luni de educaţie specială, a ajuns să-şi amintească în clipa trezirii toate visele din timpul nopţii. Timp de mai bine de douăzeci de ani, nu a trecut nici o noapte fără vise şi fără ca ele să fie reţinute de memorie a doua zi dimineaţa.

Materia acestor vise este adusă tot de memorie. Imaginile vieţii noastre de toate zilele se desfăşoară noaptea, în voia lor, în făgaşul vieţii onirice. Asupra acestei chestiuni, d'Hervey de Saint-Denis a făcut o constatare foarte interesantă. Una din principalele lui ocupaţii, cînd era treaz, fiind să-şi rememoreze visele, această ocupaţie şi-a regăsit-o şi în vise. A visat într-o noapte că-şi descria un vis deosebit de celelalte. Cînd s-a deşteptat din somn nu a putut să şi-l reamintească, cu toate că visul i-l arătase ca ceva extraordinar, şi îi părea foarte rău. Se perindă multe nopţi şi d Hervey de Saint-Denis visează din nou că relatează un astfel de vis. Dar de astă dată şi-a concenrat atenţia şi cînd s-a deşteptat şi-a amintit visul astfel relatat de vis. Această putere deosebită s-a dezvoltat la acest autor în aşa măsură, încît a ajuns să se privească visînd. Primul vis de acest fel l-a avut la a doua sută şaptea noapte a jurnalului ; al doilea (cel în care amintirea visului este reţinută pentru prima dată), la a doua sută patrusprezecea. Şase luni mai tîrziu faptul s-a produs din nou, în medie în două din şapte nopţi. După un an, media este de trei ori în patru nopţi, iar după cincisprezece luni, faptul devine aproape zilnic şi de acum înainte se va reproduce în fiecare noapte.

Pentru d'Hervey de Saint-Denis, visul este „reprezentarea în faţa ochilor spiritului, a obiectelor care preocupă mintea noastră." Memoria trebuie să aibă aici un rol precumpănitor. Autorul o compară cu o sticlă acoperită de colodiu care păstrează continuu şi „instantaneu impresia imaginilor proiectate asupra ei de obiectivul camerei obscure". Ceva mai mult, memoria se reînnoieşte prin propriile ei mijloace de acţiune. Imaginile fundamentale sînt *clişee-amintiri* care se îngrămădesc la infinit în memorie, de multe ori fără să ştim. Clişeele-amintiri constituie unul din elementele primordiale ale teoriei visului la d'Hervey de Saint-Denis. Claritatea imaginilor visului depinde, într-adevăr, de perfecţiunea cu care s-au format la început aceste imagini fundamentale. Dacă, totuşi, este adevărat că sînt uneori cu totul imperfecte, aceasta depinde de imperfecţiunea somnului.

Dacă nu putem avea nici o cunoştinţă despre anumite imagini, acest lucru este numai ceva trecător, şi înseamnă că am pierdut amintirile care au ajutat formarea acestor clişee-amintiri. Şi parafrazînd axioma celebră, d'Hervey de Saint-Denis conchide : *Nihil est in visionibus somnorum quod non prius fuerit in visu.* (nimic nu este în imaginile viselor care să nu fi existat mai înainte în realitate), cu alte cuvinte, care să nu fi fost perceput.

Un alt fenomen deosebit de interesant, relatat de d'Hervey de Saint-Denis, este memoria visului în vis. Mintea noastră, impresionată de cutare sau cutare îmbinare a imaginilor viselor noastre, le regăseşte, pa-

re-se, într-un vis din trecut, recunoscîndu-le îndată. În stare trează, iar fi, dimpotrivă, cu neputință să și le reamintească. D'Hervey de Saint-Denis găsește forma cea mai simplă a acestui fenomen, în următorul fapt : dacă sîntem treziți din somn de o excitație exterioară oarecare, în mijlocul unui vis plăcut, putem să-i refacem țesătura ațipind din nou, pe cînd dacă ne-am trezi de tot, am pierde-o definitiv. Vom reveni asupra acestei chestiuni.

Exaltarea memoriei în vis este un fapt observat de multe ori de d'Hervey de Saint-Denis. Vom cita următorul vis ce caracterizează cît se poate de bine, după părerea noastră, acest fenomen de hipermnezie onirică.

„Într-altă noapte, scrie d'Hervey de Saint-Denis, visez o femeie blondă ca aurul, stînd de vorbă cu sora mea și arătîndu-i un mic lucru de mînă pe care-l lucrase. În vis, sînt încredințat cu totul că o recunosc. Am chiar sentimentul că am întîlnit-o de multe ori undeva. Mă trezesc, și această fată, încă prezentă în mintea mea, îmi apare, totuși, cu desăvîșire necunoscută. Adorm iarăși. Se produce aceeași viziune. Visînd, am păstrat conștiința clipelor de mai înainte, cînd m-am trezit, ca și impresia pe care am simțit-o de a avea înaintea ochilor spiritului meu, o față pe care n-am mai văzut-o niciodată. Recăzînd în iluziile visului, mă mir și mă întreb cum am putut să am o astfel de eclipsă de memorie, și, amestecînd incoerența visului cu reminiscența vagă a unei idei pe care doresc să o lămuresc, mă apropii de tînăra blondă și o întreb dacă nu am avut plăcerea să o cunosc de undeva. Desigur, îmi răspunde ea, amintiți-vă de băile de la Pornic. Aceste cuvinte mă izbesc. Mă trezesc de tot și acum îmi amintesc cît se poate de bine, fără să mă mai îndoiesc, împrejurările în care am cules acest grațios clișeu-amintire".

Visul caută, în imensa noastră bogăție de imagini mintale, o amintire pe care conștiința noastră trează, normală, nu ar fi putut niciodată să și-o reamintească. Exemplele de acest fel sînt foarte numeroase. D'Hervey de Saint-Denis mai citează cazul unui prieten al său, muzicant, care aude în vis o melodie care îl minunează și pe care crede că nu a mai auzit-o niciodată. Cînd s-a trezit, i-a păstrat vie amintirea și după mai mulți ani a fost foarte mirat cînd a regăsit melodia visată, într-o culegere de muzică veche pe care n-ar fi crezut că a mai auzit-o vreodată. Ne aflăm și aici în fața unui tipic caz de hipermnezie.

Hipermnezia proprie visului, poate să se prezinte și sub formă de dialog. Cel ce visează ia parte, în acest caz, la o adevărată discuție în care argumentele pro și contra sînt duse pînă la capăt, ca în dialogurile lui Diderot. Se constată astfel, că memoria nu uită nimic ; caracterul, gesturile, obiceiurile verbale, ideile care ne sînt scumpe, sînt păstrate și se regăsesc în vis, cu o precizie mai mare decît cînd sîntem treji. Împrumutăm de la d'Hervey de Saint-Denis următorul exemplu :

„Într-o epocă, scrie el, în care am fost însărcinat să redactez o notă de o anumită însemnătate, care, înainte de a fi adoptată definitiv, trebuia să fie citită într-un consiliu de trei persoane, am visat, în noaptea care a precedat ziua în care urma să aibă loc această lectură, că am citit-o și că se angajase și discuția asupra ei. Una dintre cele trei persoane aproba fără rezervă, a doua cerea numai unele mici modificări

cărora le arăta caracterul și întinderea. A treia ar fi vrut la început unele schimbări de mare însemnătate, dar încetul cu încetul, parcă revenea la părerea motivată a celorlalți doi ; apoi o împrejurare fortuită m-a trezit din somn. Cînd lectura adevărată a avut loc a doua zi, lucrurile s-au petrecut întocmai ca în vis. Discuția s-a desfășurat aproape exact în termenii visați.

În aceeași ordine de idei sînt notate de multe ori dialoguri în care ne exprimăm într-o limbă străină mai bine decît cînd sîntem treji. Hipermnezia, paramnezia și memoria visului în vis au fost relatate de multe ori de Maury, a cărui lucrare clasică poate fi încă cu folos citită de psihologi. Nu vom vorbi de cazurile de hipermnezie prezentate de el ; am dat destule exemple caracteristice așa că nu mai este nevoie să insistăm. Dar vom reține cele două cazuri de memorie a visului în vis, date de acest autor.

„Acum cîțiva ani, scrie Maury, m-am pomenit odată în vis, într-o prăvălioară închipuită, pe strada Castiglione. Am recunoscut, în vis, că este vorba de prăvălioara în care am făcut mai înainte unele cumpărături și am vorbit cu negustorul care a regăsit în mine un client obișnuit. Cînd m-am trezit, imaginea acestei prăvălioare a rămas atît de stăruitoare în mintea mea, încît am crezut pentru o clipă că m-aș fi dus, în vis, într-o prăvălioară cît se poate de reală. Am reconstituit atunci perfect vizita de mai înainte și am constatat că această amintire era înconjurată de împrejurări a căror absurditate arăta că nu este altceva decît un vis. Puțină reflecție a fost de ajuns, ca să mă încredințeze că prăvălia era cu totul himerică și că nu era în strada în care mi-am închipuit-o în vis“. (p. III).

Acest fenomen de vis în vis, urcă cîteodată pînă la cîte un vis foarte vechi, crezut cu totul șters din minte. Dăm aici un exemplu tipic, adus de Maury. „Am visat (în noaptea de 7 aprilie 1861) că mergeam cu trenul poștal și că am fost silit să cobor într-o gară aproape de Lagny. Am intrat într-o cafenea de la care se vedea desfășurîndu-se cîmpia. Se servea bere. Notăm, în treacăt, că în ajun poftisem să beau bere, dar pofta mea nu fusese satisfăcută, din cauză că diferite treburi mi-au abătut gîndul la altceva. Așezîndu-mă la masă, am recunoscut o cafenea în care intrasem demult, cu prilejul unei alte călătorii tot închipuită, despre care povesteam soției mele, care mă însoțea în vis, că aș fi făcut-o cu șapte-opt ani în urmă. Eram convins, în vis, că recunoșteam locurile, masa și toate împrejurările în care am făcut excursia anterioară, pasămite cu fratele meu mai mic. Am avut deci deplina convingere și amintirea unui vis anterior care îmi revenea în minte cu o luciditate perfectă. Simțeam chiar o adevărată plăcere că mă găseam în locuri cutreierate demult cu fratele meu, mort de mai bine de zece ani, pe care l-am regretat atît de mult“.

Cînd s-a trezit, Maury a putut să se convingă ușor că nici una din amintirile evocate în acest vis nu corespundea realității și că era vorba, aproape sigur, de un *vis în vis*. Numeroase împrejurări l-au făcut să creadă că primul vis trebuia să-l fi visat cu mai mulți ani în urmă.

Maury explică aceste fapte prin amintirile pe care el le numește *neștiute*. Memoria ar păstra, fără știrea noastră, urma unor impresii pe care le-am crezut cu desăvîrșire pierdute. Se pare că cele mai recente

studii psihologice și fiziologice ne îngăduie să lărgim părerea lui Maury și considerînd memoria sub un aspect mai biologic, să afirmăm că nu uităm nimic.

II

După cele două mari nume, d'Hervey de Saint-Denis și Maury, trebuie să căutăm dovezi asupra problemei de care ne ocupăm și în cărți mai vechi, citite mai mult deși de interes mai redus, cum ar fi ale lui Max Simon și ale lui Tissié. Acești autori aduc o oarecare contribuție la dezlegarea problemei, prin studiul amintirilor inconștiente revelate de vis și al influenței visului asupra vieții mintale.

Doctorul P. Max Simon, în cartea lui plină de amănunte, bună mai mult pentru marele public decît pentru psihologi, tratînd despre *Lumea viselor*, aduce, în legătură cu starea mintală deosebită a extazului, unele fapte luate din literatura psihologică, fapte care, deși nu se leagă de-a dreptul cu visul, precizează totuși, în chip interesant, un alt fapt asupra căruia trebuie să stăruim, anume : păstrarea amintirilor în viața mintală subconștientă. Maudsley a pus, mai înainte, în cîteva rînduri, problema pe adevăratul ei teren, cînd a spus : „Nebunii revin cîteodată, în delirul lor, la scene și întîmplări pe care nu și le amintesc deloc în stare normală. Sub înrîurirea febrei, un bolnav poate să spună pe dinafară pasaje întregi într-o limbă străină pe care nu o înțelege, dacă a auzit din întîmplare aceste pasaje. Este destul să visăm că sîntem la școală pentru a încerca din nou toate senzațiile prin care am trecut odată. Nenumărate amintiri se îngrămădesc cu o iuțeală și o luciditate remarcabilă, în conștiința celui ce se îneacă".

Macario, după ce a vorbit (în lucrarea : *Despre somn și somnambulism*) despre hipermnezia înecaților, adaugă : „Cunosc acest fenomen din proprie experiență. Într-o zi, scăldîndu-mă în Sena, era să mă înec. În această clipă supremă, toate faptele vieții mele s-au arătat ca prin farmec privirilor înspăimîntate ale spiritului meu".

Femeia de serviciu de care vorbește Coleridge, recită, într-un acces de febră, lungi pasaje în limba ebraică, pe care nu le înțelege și pe care nu este în stare să le repete în stare normală, dar pe care le-a auzit citite de preotul la care era în slujbă.

Asupra acestor exemple clasice trebuie să revenim, dacă vrem să lămurim mai bine fenomenele de hipermnezie și de paramnezie care alcătuiesc substratul asupra căruia evoluează atît de subtil psihologia viselor.

Doctorul Ph. Tissié, în cartea lui : *Visele fiziologice și patologice*, prin studiul înrîuririi viselor asupra actelor săvîrșite cînd sîntem treji, ne dă o documentație destul de precisă asupra problemei viselor.

Faptul că amintirea unui vis poate să înrîurească viața noastră mintală cînd sîntem treji poate să precizeze condițiile în care este păstrată amintirea. Numai astfel vom putea să notăm raportul între tonul afectiv al unui vis și tăria amintirii. Un adolescent își va aminti cît se poate de bine un vis în care i-a apărut femeia iubită și va uita cît se poate de ușor un vis de interes. Numărul tinerelor fete care se intoxică intelectual, zile întregi, cu visul de peste noapte, este destul de mare. Tot

astfel jucătorul de bursă care visează o lovitură reușită la bursă, va avea despre acest vis o amintire mai precisă decît despre orice alt vis etc., etc. În astfel de cazuri, visul este cel care influențează și nu voința.

Cînd un vis, mai puțin interesant prin el însuși, este uitat la deșteptare, poate să ne revină în minte în timpul zilei sau în zilele următoare, prin asociații de idei mai mult sau mai puțin complicate.

Iată un caz, dat ca exemplu de doctorul Tissié : „Visez că mă aflu într-un salon, în fața unei picturi frumoase. Un prieten pictor, o doamnă din lumea bună și cu mine o admirăm, pe cînd celelalte persoane din jurul nostru nu-i dau nici o importanță. De aici discuție. Numai noi trei nu găseam această operă *burgheză*. A doua zi dimineața, cînd uitasem cu desăvîrșire acest vis banal, am trecut în fața unui negustor de stampe și am văzut în vitrină o gravură înfățișînd un mire tînăr sărutîndu-și mireasa, la ieșirea din biserică. Este cît se poate de burghez, mi-am zis trecînd. Și îndată visul mi-a revenit în minte cu o putere deosebită, retrăindu-l pentru o clipă, revăzînd fizic personajele, femeia de lume și prietenul. Impresia generală pe care am încercat-o este aceea a visului și nu aceea a mediului în care mă găseam, adică, pe o stradă publică. Această impresie a fost dealtfel de foarte scurtă durată".

Dăm aici un alt caz de hipermnezie la doctorul Tissié, care merită să fie relatat pentru simplitatea lui și pentru felul cum revine în minte : Visează, într-o noapte, o persoană ciudat îmbrăcată pe care a întîlnit-o pe stradă cu *două luni* mai înainte. Uită acest vis, dar și-l amintește a doua zi după-amiază văzînd că trece o fetiță de la țară prost îmbrăcată. Aceste cazuri de hipermnezie în vis, sînt foarte frecvente pentru a mai insista asupra lor.

Un vis poate, de asemenea, să trezească amintiri pe care le-am crezut cu desvîrșire uitate, cum este cazul citat de Abercrombie. Unul dintre prietenii lui, casier la o bancă din Glasgow, plătește o sumă de șase lire sterline unui individ grotesc îmbrăcat, gălăgios, bîlbîit și foarte nerăbdător. După opt, nouă luni, făcîndu-se bilanțul, găsește o greșeală de șase lire. Nu doarme mai multe nopți în șir pentru a descoperi greșeala, dar zadarnic. În cele din urmă, foarte obosit, visează într-o noapte că este la birou, că personajul cu pricina se înfățișează la ghișeu și-i dă 6 lire. Cînd s-a sculat, a recunoscut că într-adevăr această sumă n-a fost trecută în jurnal și corespundea tocmai greșelii pe care nu o putuse găsi.

Cîteodată, un act muscular săvîrșit în stare de veghe, sub înrîurirea subconștientă a unui vis uitat, ne reamintește îndată visul. Astfel este cazul doctorului Tissié care întîlnește într-o zi pe stradă un domn pe care îl cunoscuse demult, dar pe care nu-l saluta nemaiavînd nici un fel de relații și nefiind niciodată în legături de prietenie cu el. În ziua aceea l-a salutat fără să vrea. A fost foarte mirat de gestul său, dar și-a amintit deodată de un vis din noaptea precedentă, în care se făcea că a discutat mult cu acel domn, și i-a strîns, la despărțire, mîna prietenește.

Astfel de exemple stabilesc, pare-se, că somnul este mult mai bogat în vise decît apare conștiinței normale și că este destul să se producă un excitant potrivit pentru ca să ne amintim lucruri pe care nici nu le-am bănuit.

III

Înainte de a examina lucrările mai noi, o altă problemă, în legătură imediată cu studiul memoriei în vis, ne ţine în loc : este problema iuţelii gîndirii în vis... O vom înfăţişa în linii mari, în toată întinderea ei, într-o altă lucrare.

Lorrain, Egger şi-au pus-o şi ei, dezlegînd-o afirmativ în „Revue philosophique". Pentru aceşti autori, gîndirea onirică este mult mai rapidă decît gîndirea din timpul cînd sîntem treji. Punctul de plecare al acestei teorii pare să fie visul numit : „Visul lui Maury ghilotinat". Maury a visat într-o noapte că trăieşte sub Revoluţie în timpul teroarei. Este arestat şi dus în faţa unui tribunal revoluţionar ; judecata are loc şi este condamnat la moarte. Este adus la locul de supliciu şi în clipa în care tăişul ghilotinei cade pe gîtul lui, se trezeşte. Işi dă îndată seama că pologul patului s-a desprins căzîndu-i pe ceafă. De aci s-a tras o concluzie cam superficială : că tot acest lung şi tragic vis s-a scurs în timpul foarte scurt pe care l-a făcut pologul patului pentru a se desprinde şi a cădea pe ceafa nefericitului Maury. Nu vom discuta aici dacă această concluzie este potrivită. Ne vom mulţumi să punem acest vis alături de un alt vis, care ni se pare mult mai probant şi care, de altfel, se leagă mult mai bine de ceea ce gîndim noi despre mentalitatea în somn. Este visul publicat de Clavière, în „Revue philosophique".

Acest autor aduce un caz tipic de vis cu două puncte de reper ce se înregistrează automat, dînd putinţă autorului să-i măsoare cu grijă durata.

Dăm aici visul aşa cum a fost notat îndată după ce s-a trezit din somn : „Se făcea că sînt la teatru (un teatru de bîlci care de trei săptămîni dă reprezentaţii în oraşul în care locuiesc). Cortina este ridicată. Unul din actori, pe care îl cunoşteam, pentru că l-am văzut jucînd cu cîteva zile mai înainte în piesa „Le Petit Duc", ne ţine de la o masă o conferinţă asupra numărului şi bogăţiei costumelor pe care le are trupa din care face parte. Deodată se aude sunetul scurt al unei sonerii : „Poftim, zice el, chiar acum magazinul „Bon Marché" ne telefonează despre un costum pe care l-am comandat acolo". Se scoală, se îndreaptă către fundul scenei, în timp ce în public se aude vuietul conversaţiilor particulare. L-am urmărit cu ochii şi l-am văzut, în colţul din dreapta, cum şi-apleacă capul la un fel de aparat telefonic. Atunci, tatăl meu care era alături de mine şi care pentru a vedea mai bine se suise pe scaun, zise cu voce tare : „Este mai bine să fii aici şi să auzi aceste lucruri decît să fii în altă parte şi să auzi că ţi se vorbeşte despre păcat". Îmi întorc ochii spre el, îmi aplec capul în semn de aprobare şi-mi zic : „Da, aşa ceva se întîmplă de multe ori în trupele de teatru de bîlci". M-am trezit îndată şi aud deşteptătorul pe care l-am întors în ajun şi l-am pus lîngă patul unde dormeam. Acest deşteptător avea o particularitate dintre cele mai preţioase pentru cazul de care este vorba, anume suna de două ori. Întîi vreo 2—3 lovituri numai şi după cîteva clipe sunetul lui obişnuit. Am notat exact timpul ce se scurge între cele două semnale sonore. Este tocmai de douăzeci şi două de secunde".

Acest vis îngăduie autorului să tragă o cu totul altă concluzie decît cea curentă, asupra iuţelii fulgerătoare a viselor. Întîmplările cuprinse

în acest vis se petrec cu iuțeală aproape normală, ca atunci cînd sîntem treji. Din clipa în care a început să sune deșteptătorul, punînd mintea pe un drum nou : „Poftim, chiar acum magazinul Bon Marché...", pînă în clipa deșteptării din somn, au trecut, după socoteala autorului, douăzeci și două de secunde. Aceste fapte repetate în stare de veghe, ținînd socoteală de timpul în care actorul pronunță cele peste douăzeci de silabe sonore spuse în vis, de timpul în care conferențiarul a parcurs spațiul care despărțea masa de fundul scenei (distanță de patru-cinci metri) etc. cer o medie de 17—18".

H. Piéron, care a studiat chestiunea împreună cu noi, compară această pretinsă iuțeală fulgerătoare a gîndirii în timpul visului, cu următoarele fenomene de vedere panoramică, descrise de multe ori, în ceasul morții și în procesele grafice după intoxicație. „În legătură cu aceste fapte, zice el, sîntem de părere că este locul să facem o critică. Vom vedea că este, cu siguranță, o exagerare în descrierile ce s-au făcut despre iuțeala acestui proces. Cu toate acestea nu se poate conchide, cum s-a făcut de către unii, că este vorba aici de o simplă iluzie. Sînt cazuri în care procesul de evocare a imaginilor capătă o repeziciune anormală la care se adaugă totdeauna pe deasupra și iluzia unei iuțeli și mai mari. Acestea sînt două fenomene care trebuie să fie explicate".

Acest fenomen de repeziciune nu poate fi explicat fiziologicește, după Piéron. Ipoteza unei accelerații a jocului celulelor corticale este într-adevăr o afirmație fiziologică facilă și nimic mai mult. Interpretarea psihologică a autorului ar fi următoarea :

„În toate cazurile tipice, este vorba de o imagine care năpădește cîmpul conștiinței, iar toate imaginile pe care tinde să le evoce vin, fără ca vreun reductor să le întîrzie, să se cristalizeze, să zicem așa, aproape simultan, în jurul ei".

Aceste fenomene s-ar datora, prin urmare, unei orientări a întregii conștiințe într-un singur punct, în care s-ar concentra toate imaginile, în stare să formeze cu imaginea centrală un sistem psihologic coerent.

Închidem paranteza asupra iuțelii gîndirii în timpul visului. Era nevoie să o deschidem, pentru a putea înțelege mai bine subiectul pe care-l tratăm și pentru a spune că așa-zisa iuțeală extraordinară a gîndirii în vis nu este cîtuși de puțin un fapt definitiv stabilit, cum cred de obicei unii psihologi.

IV

Goblot, Tannery și Egger, Dugas, au studiat direct problema memoriei viselor.

D. Goblot se sprijină pe faptul că niciodată trecerea de la starea trează la somn sau de la somn la starea trează, nu se face într-o clipită. Este totdeauna un timp de tranziție între aceste două stări, timp care nu a fost măsurat cu precizie, dar care ar putea fi măsurat. Remarcăm, în treacăt, că o astfel de măsurătoare ne-ar părea oarecum iluzorie, fără rost. Același fapt se produce și prin hipnoză. Oricît de supus ar fi subiectul la ordinele hipnotizatorului, nici somnul, nici deșteptarea provocată nu sînt instantanee.

Goblot conchide că „singurele vise de care ne amintim sînt cele din această perioadă de tranziție". Nu cunoaște nici o povestire de vis, care

să nu se sfîrşească prin trezirea din somn a povestitorului, ceea ce este un mijloc de a o defini. Trezirea din somn ar începe în clipa cea mai îndepărtată la care poate să ajungă amintirea.

Mai mult, în toate visele pe care a putut să şi le amintească, în clipa trezirii din somn, Goblot a putut să treacă totdeauna de la imaginile onirice la percepţia mediului înconjurător printr-o tranziţie naturală. „Văd atunci inserîndu-se treptat printre tablourile neobişnuite, scrie el, realul, prezentul : dreptunghiul luminos al ferestrei, perdelele albe ale unui pat de copil, zgomotul unei porţi care se deschide, amestecîndu-se cu rămăşiţele visului care se şterge, cu o incoerenţă care mă nelinişteşte şi cîteodată mă întristează. În cele din urmă reducţia se desăvîrşeşte şi totul piere" (p. 284). Cînd deşteptarea se face deodată, păstrăm, în clipa deşteptării, imaginea *unui singur tablou* oniric care se amestecă cîteva clipe cu perfecţiunea obiectelor înconjurătoare. Cazul acesta este şi mai lămurit : este o continuitate fără tranziţie.

Nu ne aducem aminte niciodată visele în care vorbim tare. Foarte simplu, zice Goblot, din cauză că nu ne trezim. Goblot face astfel aluzie la paginile în care Maury pare să arate continuitatea dintre halucinaţiile hipnagogice şi imaginile onirice. Dar pentru el, textul lui Maury arată numai o analogie şi nu o continuitate între aceste două fenomene. Dealtfel — şi nu vedem de ce — Goblot consideră halucinaţiile hipnagogice ca un fenomen anormal.

Goblot conchide astfel, spunînd dinainte că în „observaţiile sale introspective şi în lecturile făcute asupra psihologiei visului n-a întîlnit niciodată vreun exemplu de vis care să se sfîrşească altfel decît prin deşteptare", că adică, un vis este o deşteptare care începe, „că nu ne amintim niciodată că *am visat dormind*, ci numai că *am visat trezindu-ne*". Aceste concluzii se pot explica foarte uşor, după autor, dacă ţinem seama, ca de un fapt obişnuit şi constant, de extrema repeziciune cu care se desfăşoară imaginile onirice. Din aceste concluzii, ni se pare că trebuie să reţinem numai faptul că : visele de care îşi aminteşte mai uşor un subiect normal şi nedeprins, sînt cele care precedă clipa deşteptării. În propriile noastre concluzii ne vom strădui să facem să reiasă că *putem să ne amintim, dacă sîntem puşi în împrejurări potrivite, chiar şi visele avute în plin somn*. Nu vedem deloc de ce continuitatea bănuită de Goblot între imaginile onirice şi percepţiile reale ale lumii de afară, ar înlătura memoria viselor în timpul somnului. De acestea din urmă ne amintim mai rar şi pe alte căi, iată la ce ne duce să conchidem logica experimentală.

Problema amintirii viselor a dat naştere unei vii polemici între V. Egger şi P. Tannery, de care nu putem să nu amintim aici. Tannery a făcut, în „Revue philosophique", o observaţie privitoare la visul „gara ciudată", care părea că îndreptăţeşte legea : „că orice amintire care se găseşte în visele de care ne amintim la deşteptare sînt legate de vise anterioare uitate". Egger a socotit că Tannery merge prea departe ; că nu se poate generaliza atît de uşor, că este cît se poate de important să ţinem seama de timpul care desparte visele, că atît uitarea treptată cît şi cea imediată „îngăduie reproducerea mai mult sau mai puţin exactă şi recunoaşterea legitimă a unei imagini de vis dispărută, într-un timp foarte scurt şi că, prin urmare, concluzia lui este pripită".

V. Egger a regăsit în notele sale asupra viselor aumite observații de false amintiri care vin, totuși, în sprijinul ipotezei lui Tannery. El citează un vis foarte demonstrativ, pe care crede de cuviință să-l amintească în discuție, cu atît mai mult cu cît, după părerea lui, poate să sugereze o ipoteză diferită. Dăm aici visul cu analiza făcută de Egger :

„La 20 iunie 1878, culcîndu-mă, contrar obiceiului meu, pe o mînă, visul mă poartă în clădirile școlii normale superioare. Ajung în fața unei porți închise și-mi spun (în cuvinte lăuntrice, al căror text nu am putut să-l rețin, ci numai înțelesul) : „În sala de după această ușă, mi-a făcut doctorul (anonim) rezecția umărului, o operație îngrozitoare" și cu toate acestea nu eram bolnav ; a fost o simplă precauție preventivă. S-ar putea presupune, desigur, că într-un vis anterior, am suferit la școala normală rezecția umărului, dar la ce bun ? Ipoteza este inutilă : visul de care vorbesc se explică și fără ea. Fiind culcat pe o mînă, simțeam o oarecare durere în umărul drept. Am tălmăcit în vis această senzație slabă printr-o amintire. Ce este de mirare ? Este un adevăr banal în psihologie că o amintire este o *stare slabă.* A visa că am fost operat este mult mai puțin, pentru că un umăr operat îl simțim dureros mai mulți ani, dacă nu toată viața. De ce am determinat operația cu precizie ? Din cauză că am luat parte cu șapte ani în urmă la o rezecție a umărului. Operația, rău făcută a durat trei sferturi de oră, lăsîndu-mi o amintire foarte durabilă. În fine, o operație nu se face pe o scară sau într-un coridor, ci într-o sală. Era deci foarte logică presupunerea unei săli în dosul porții văzute în vis, sau a bănui o poartă, semn al unei săli, dat fiind că mă gîndeam la o operație". După Egger, sînt interpretate ca amintiri unele stări intelectuale sau senzoriale (senzație, imagine, grup de imagini) tocmai din cauză că sînt stări slabe. În vis, amintirea este departe de a funcționa ca atunci cînd sîntem treji ; aici absurdul domnește, biruie, iar falsele amintiri sînt regula.

Dugas a susținut, în „Revue philosophique", teza următoare : că somnul și starea trează se confundă, în conștiință, în așa măsură că putem crede că sîntem treji cînd de fapt sîntem adormiți.

Iată felul cum își expune și își susține el această teză :

Vom căuta să stabilim deosebirea între somn și starea trează, zice Dugas. Știm că Descartes, raționînd asupra acestui fapt, a ajuns să stabilească care este deosebirea între senzație și imagine. „Dar, adaugă filozoful, gîndindu-mă mai bine, mi-am reamintit că de multe ori m-am înșelat în vis prin astfel de iluzii. Oprindu-mă mai mult asupra acestui gînd, am rămas foarte mirat, văzînd cît se poate de clar că nu este nici un semn după care am putea să deosebim bine starea trează de somn. Mirarea mea a fost atît de mare, că aproape am ajuns să cred că dorm".

Identitatea între senzație și imagini apare astfel, de asemenea limpede *conștiinței spontane,* zise Dugas, cel puțin în anumite cazuri (p. 410). Somnul și starea trează nu au deci caractere esențiale, efective sau calitative. La omul care visează, ca și la omul treaz, stările mintale sînt obiectiv distincte, dar subiectiv nedeslușite. *Cenestezia* ar putea sluji la stabilirea unei distincții între cele două stări, dar ea constituie un sentiment prea vag, prea fugarnic, pentru a putea fi de folos în această chestiune.

Distincţia între starea trează şi somn piere îndată ce încercăm să analizăm starea intermediară de semisomn, care le întruneşte pe amîndouă. Dacă cercetăm mai îndeaproape această stare, constatăm o luptă între imaginile onirice şi senzaţiile din timpul cînd sîntem treji, fiecare încercînd pe rînd să năpădească cîmpul conştiinţei. De obicei, aceste două stări se confundă, dacă una din ele este întreruptă deodată. Din această cauză, persoanele care aţipesc după masă, îndată ce s-au trezit nu-şi amintesc deloc că au dormit puţin. „Pentru conştiinţă, scrie Dugas, somnul poate să se contopească cu starea trează şi aceasta din urmă cu somnul ; şi într-adevăr, se contopesc una cu alta, atunci cînd sînt în contiguitate imediată. Dacă am admite, cu Goblot, ipoteza unei contiguităţi constante a visului şi a stării treze (ipoteză pe care, în ce mă priveşte, o resping ca fiind contrară faptelor) eu zic că am vedea cum dispare, sau că este pe cale de a dispare, orice distincţie între somn şi starea trează". Această frază a provocat, dealtfel, un răspuns din partea lui Goblot, urmat de o scrisoare din partea lui Dugas, la care Goblot a răspuns din nou.

Este locul să spunem că, în realitate, era puţină confuzie între cei doi autori. Goblot îşi prezentase teza nelămurit. De fapt, am văzut că el voia să afirme, în rezumat, că singurele vise de care ne amintim sînt cele pe care le visăm în clipa cînd e gata să ne trezim. Problema vieţii mintale în timpul somnului rămînea, de fapt, cît se poate de nelămurită şi, pe bună dreptate, Dugas a tăgăduit orice activitate a minţii, în somn.

Revenim la teoriile lui Dugas. Somnolenţa i se pare o stare trează, întretăiată de aţipiri sau un somn întretăiat de treziri. Dar, după autor, aceste stări nu apar conştiinţei ca nişte serii de obnubilaţiune şi de viziune, ci „ca o brumă nedesluşită de imagini semifantastice, semireale". Visul apare aici numai ca o continuare a gîndirii din timpul cînd sîntem treji. Pentru a putea despărţi la urmă imaginile onirice de cele în stare trează este nevoie de întreaga activitate a reflecţiei. În felul acesta explică Dugas mecanismul viselor tip visul „Maury ghilotinat". În toate cazurile asemănătoare, cauza deşteptării este o senzaţie periferică ; dar nu se produce numaidecît, ci vine să se amestece cu imaginile visului, formînd un tot. Prin ce mecanism psihologic vine să se amestece această senzaţie în ţesătura visului ? Este vorba, în visul lui Maury, de pildă, de o comparaţie inconştientă, între senzaţia produsă de căderea pologului patului pe ceafă şi cea pe care ar produce-o tăişul ghilotinei ? Desigur că nu. Mecanismul este la fel cu cel care ne face să recunoaştem, în norii schimbători de pe cer, cînd un urs, cînd un munte, cînd chipul lui Dumnezeu. Spiritul plin de obiectul ce-l ocupă — gîndire sau vis — ia în stăpînirea lui senzaţia reală şi o preschimbă în aşa fel, ca să poată fi cuprinsă în sistemul de imagini dominant... Dugas interpretează acest mecanism ca un fenomen de deschidere mintală : „Curentul nervos, zice el, porneşte pe căile deschise înaintea lui, iar spiritul nu face altceva decît să urmeze maşinal povîrnişul lui, cît timp recunoaşte, după uşoare semne, vedeniile lui obişnuite" (p. 440). După acest autor, nu putem să credem că sîntem treji cînd dormim încă. Somnul şi starea trează se contopesc în cel mai înalt grad, în conştiinţă. Deşteptarea nu este altceva „decît o deplasare a cîmpului atenţiei". Singura deosebire între somn

și starea treează este o diferență de orientare „dată faptelor psihice de însăși natura umană". Astfel se explică faptul că putem ajunge să visăm, dîndu-ne seama că visăm. Visul nu se poate deosebi de gîndirea treează, decît prin automatismul funcțiilor. „Este, zice autorul, anarhia psihică : afectivă și mintală". Visele logice, intelectuale, nu fac altceva decît să confirme acest automatism, deoarece ele rezultă din acest automatism dobîndit : obișnuința.

Acest automatism lămurește problema cerebrației conștiente. Sînt trepte, dacă nu multe, cel puțin două : automatismul fiziologic, căruia îi corespunde somnul adînc, fără conștiință și automatismul psihic, căruia îi corespunde visul ; ele sînt stări extreme, sînt polii între care oscilează viața noastră mintală. Ceea ce se numește cerebrație inconștientă, i se pare deci lui Dugas că este o activitate conștientă a stării treze, care devine automată și se continuă în vis. „În rezumat, zice el, somnul nu desfășoară în spiritul nostru facultăți noi, ci doar redă minții noastre prospețimea impresiei și avîntul firesc care poate să dea, din întîmplare, naștere unor efecte de memorie neobișnuite și de invenție prodigioasă ; acestea nu trebuie însă să fie puse pe seama vreunei exaltări a inteligenței și nici a vreunei acțiuni misterioase a creierului, care ar înlocui astfel gîndirea, ci numai pe a jocului firesc al automatismului psihologic".

V

O lucrare a lui Beaunis, apărută în 1903, în *American Journal of Psychology*, aduce o interesantă contribuție la psihologia visului. Pentru lămurirea problemei de care ne ocupăm, ea ne aduce documente de mîna întîi.

Autorul ne expune rezultatul cercetărilor lui introductive. Își nota visele din cursul nopții, îndată după ce se trezea din somn. Cu toate acestea, în unele cazuri excepționale, amintirea visului îi apărea în conștiință și după aceea. Pentru a justifica metoda introspectivă a cercetărilor sale, Beaunis critică teoriile lui Goblot, Egger, Dugas.

Lui Egger, care susținuse că în caz de uitare parțială, imaginația este foarte mult ispitită să umple ea golurile, Beaunis îi răspunde că este foarte ușor să deosebim, cu puțină atenție, amintirea unei imagini de vis, de reflecțiile retrospective, înlăturînd cazurile îndoielnice.

Lui Dugas, Beaunis îi arată faptul incontestabil, că dacă sîntem treziți din somn pe neașteptate și deodată, de o persoană străină, imaginea onirică rămîne cît se poate de clară în conștiință, numai atunci cînd nu ne mai putem îndoi de realitatea că sîntem treji.

Cît despre starea de tranziție descrisă de Goblot, între somn și stare treează, Beaunis îi arată inexactitatea :

„În această stare de tranziție, zice el, iată ceea ce observ eu asupra mea însumi : inteligența este abia trezită ; impresiile exterioare îmi parvin slabe și aproape cu totul vagi ; este un fel de amorțire semiconștientă, foarte plăcută dealtfel în timpul căreia pot să apară imagini, tablouri asemănătoare cu cele din vis. Dar această stare, se deosebește ușor de somn, prin aceea că putem să-i punem capăt cînd vrem, fiind destul să deschidem ochii. Deșteptarea are loc numaidecît și studiind ceea ce se petrece în noi, ne convingem ușor că aceste imagini nu pot fi confundate cu visul".

În această analiză a unei stări ce nu corespunde, poate, în totul, cu trezirea din somn, așa cum o înțelege Goblot, observăm că Beaunis scoate în evidență un fapt foarte interesant pentru psihologia visului : importanța închiderii pleoapelor. Notăm, în treacăt, influența acestei neînsemnate mișcări cu ajutorul căreia descălecăm din vis, ca să zicem așa, din pierderea realității, în viața mintală de adaptare ce pare că ar caracteriza viața conștiinței în stare trează, asupra memoriei visului.

Pentru Beaunis, fenomenele visului se pot descompune în trei faze în care memoria ocupă partea mijlocie, și anume :

1. O excitație, fie exterioară, fie interioară, constituind *faza de excitație inițială ;*

2. Această excitație inițială se transmite diverșilor centri cerebrali, a căror activitate se tălmăcește sub forma chemării, evocării : este *faza amintirii ;*

3. Excitația se răspîndește de la acești centri la ceilalți centri, fie senzitivi, fie motori, fie psihici : este *faza iradierii.*

În faza a doua, de care ne ocupăm îndeosebi, amintirile reflectă mai ales întîmplările din ajun sau din zilele precedente ; ele mai pot ajunge, deși foarte rar, după Beaunis, la evenimente foarte depărtate ale trecutului. Însemnările ce le avem asupra acestui fapt confirmă în totul observațiile lui Beaunis. Adăugăm totuși, că un singur tablou oniric, o amintire veche de mai mulți ani, se poate uni cu o amintire din aceeași zi sau din ajun. Mai notăm, în observațiile introspective ale unuia dintre colaboratorii noștri (R. Meunier), că amintirile care nu ajung la faptele din aceeași zi, ci la faptele din ajun, sînt mai numeroase.

Aceste amintiri fiind date, cum se înlănțuiesc ele pentru a forma visele ? Reproducînd unele din exemplele cele mai tipice, date de Beaunis, vom putea varia mecanismul de paramnezie care dirijează chemarea imaginilor onirice.

„Mă găseam la M.P. ..., scrie Beaunis, la Saint-Gean-de-Villefranche, într-o sală imensă. În fața mea era un grup de persoane (trei sau patru) dintre care numai una se înfățișa întreagă vederii mele, anume pictorul M... Era grimat foarte ciudat ; avea nasul mîzgălit de vopsele și cînta la vioară. Mă străduiam să-l aud cum cîntă, dar mi-era somn și sufeream toate chinurile din lume pentru a lupta împotriva dorinței mele de a dormi. Pentru a-mi putea birui somnul, m-am sculat și am mers spre el ca să-l felicit pentru felul cum a cîntat. Apropiindu-mă de el, am privit lung într-o oglindă fără luciu un peisaj nespus de frumos, marea, munții luminați de o lumină dulce de lună, minunată. Pe mare se vedeau persoane care umblau parcă pe apă. Am făcut chiar cu voce tare, în vis, o reflecție. Poate m-a trezit vocea mea, pentru că visul s-a isprăvit aici, trezindu-mă din somn. Era ora cinci dimineața".

Iată care au fost amintirile care au contribuit la construirea acestui vis : Beaunis cunoștea la Saint-Gean pe soții P..., care chemau în saloanele lor personalitățile cele mai de seamă ale artelor și ale științelor. Beaunis auzise cîntînd cu cîteva zile mai înainte pe o tînără violonistă, și văzuse o piesă de André Theuriet în care pictorul M... juca rolul unui țăran. În ajunul visului, Beaunis primise invitația soției lui P... și citise în ziar două articolașe, unul privitor la pictorul M..., altul la violonis-

tul B... Imaginile de la sfîrşitul visului se explică prin următoarele fapte : Beaunis, amator de fotografii, luase din greşeală pe acelaşi clişeu o vedere de mare, cu corăbii şi un grup de pescari. În ajun, a scos la Wire, o probă după acest clişeu amuzant, şi pe cînd se întorcea cu tramvaiul, de la Wire la Villefranche, a admirat, prin geamurile ferestrei, apusul soarelui pe mare şi în munţi.

Toate aceste elemente se pot regăsi în acest vis, în care rolul jucat de paramnezie pare să fie caracteristic.

Beaunis crede că visează în fiecare noapte. Nu merge totuşi pînă acolo încît să susţină că nu există somn fără vise, dar crede, fără să afirme, că de inactivitate cerebrală se poate vorbi numai în somnul natural profund şi în somnul hipnotic fără sugestie. Visele de care îşi aminteşte mai bine şi mai uşor sînt cele din a doua parte a nopţii.

Beaunis este un vizual, dar nu un vizual complet. Dacă îşi închide ochii şi vrea să-şi reprezinte un obiect, imaginea mintală nu are aceeaşi precizie ca imaginea reală. Este interesant, din punctul de vedere ce ne preocupă, să cercetăm cum i se prezintă diferitele imagini, în vis.

De cele mai multe ori, imaginile vizuale ale visului păstrează, la Beaunis, acest caracter de imprecizie. Cu toate acestea desenele de anatomie, hărţile, sînt în general destul de clare. Cuvintele ceva mai puţin, obiectele ceva mai puţin decît cuvintele dar, totuşi, ceva mai clar decît persoanele. Dar în anumite vise, pe care Beaunis le numeşte *vise în cenuşiu*, anumite părţi ale halucinaţiei vizuale sînt văzute cu o claritate remarcabilă. El îşi dă seama că în astfel de cazuri efectul atenţiei poate să precizeze şi mai mult imaginea onirică.

Imaginile auditive nu sînt intense. Cu toate că Beaunis iubeşte muzica şi o aude de multe ori, totuşi, în visele lui nu aude decît fraze răzleţe şi fără interes uneori, chiar groteşti. O singură dată a auzit în vis aria *la Favorite*.

Nimic deosebit în ce priveşte senzaţiile tactile sau termice. Senzaţiile de durere sînt foarte rare. Nici o amintire de senzaţie olfactivă.

O singură dată a avut, în vis, o senzaţie gustativă : gustul de zahăr.

Nimic de zis despre senzaţiile genitale. Dimpotrivă, senzaţiile organice joacă un rol foarte mare în visele lui Beaunis şi mai ales senzaţiile corespunzătoare funcţiilor rectale şi ale vezicei. Ele devin, în aceste cazuri, tema celor mai de necrezut şi mai groteşti vise cu putinţă.

Imaginile motrice sînt unul din elementele fundamentale ale viselor lui Beaunis care, totuşi, nu aparţine tipului motor. Aceste imagini constă în marşuri, alergări, urcări, coborîri de multe ori grele şi foarte rareori căderi în prăpăstii. Odinioară, Beaunis visa că zboară la unul sau doi metri de la pămînt, parcurgînd astfel cu o senzaţie foarte plăcută de viteză şi uşurinţă, distanţe de 15—20 m. Acest fel de vise au încetat de vreo 20 de ani. Observăm în treacăt, că nu este nimic surprinzător în aceasta, deoarece este stabilit de pe acum, de către anumiţi autori, că aceste vise în care se face că zburăm, se datoresc unei influenţe genitale (vezi Mourly Vold).

Bergson, într-o conferinţă ţinută în 1901 la Institut Psychologique, rezumă faptele esenţiale ale visului, şi pe lîngă *senzaţiile vizuale, sen-*

zațiile interioare ale urechii, senzațiile pipăitului, a mai vorbit și de următorul vis cunoscut aproape de toată lumea, acela de a te simți plutind și zburînd :

„Acum, a încheiat Bergson, dacă v-ați trezi brusc din acest vis, ați putea să-l analizați cît se poate de ușor, pentru că ați ști îndată de unde să începeți. Ați vedea și ați simți clar că picioarele nu ating pămîntul. Și cu toate acestea, crezînd că nu dormiți, ați pierde din vedere faptul că sînteți culcați. Astfel, nu sînteți culcați și cu toate acestea picioarele voastre nu simt rezistența solului. Concluzia firească este : plutiți în aer. Luați bine seama la aceasta : atunci cînd plutirea este însoțită de zbor, simțiți numai pe o parte că faceți sforțări pentru a zbura. Și dacă v-ați trezi în clipa aceea, ați vedea că această parte este tocmai aceea pe care sînteți culcați și că senzația de efort pentru a zbura coincide cu senzația reală pe care vi-o dă presiunea corpului vostru de pat. Această senzație de apăsare, disociată din cauza sa, devenită pur și simplu senzație de efort, legată de iluzia de a pluti prin aer, a trebuit să dea naștere visului".

Beaunis n-a visat niciodată că scrie. Faptul este cît se poate de însemnat, pentru că cea mai mare parte din vreme și-a petrecut-o scriind. N-a visat nici că desenează sau că modelează, lucruri cu care, totuși, s-a ocupat mult. Acest fapt joacă în vise, în general, un rol activ. Obiectele sau persoanele cunoscute care vin în contact cu el, nu le visează niciodată așa cum sînt în realitate. Cu toate acestea le numește, totuși, fără nici o sfială, pe numele lor adevărat. Dacă se întîmplă să dea un nume unor persoane închipuite, ce trec prin viziunea lui onirică, dă — fără nici o explicație — nume de personaje ilustre sau vestite, de pildă : Hercule, Sever, Maurice Barrès. Beaunis mai visează, și încă destul de des, persoane moarte pe care le-a cunoscut ; dar observă că imaginea unei persoane iubite nu trece în vis decît după mult timp de la moarte. De Sanctis a observat și el, mai de mult, același fapt.

Beaunis dă astfel numeroase și frumoase exemple de visuri intelectuale în care regăsim mereu aceleași fenomene de memorie, mai degrabă de hipermnezie decît de paramnezie. Sentimentele îi par mai slabe în vise decît în realitate. Sentimentele plăcute sînt, totuși, foarte intense. În general, visele lui Beaunis difereau după ocupații. De la treizeci la treizeci și cinci de ani, visele lui sînt mai mult vizuale și motorii (frecvența visului de locomoție prin aer). La 50 de ani visele de locomoție aeriană dispar cu totul. Visele cu adevărat intelectuale au coincis cu momentul în care Beaunis, fiind numit director la un laborator de psihologie fiziologică, se ocupa mai mult de psihologie. Visele literare sînt frecvente mai ales în momentul în care sănătatea nu-i mai îngăduia să-și urmărească lucrările științifice și profita de ocazie pentru a citi mai mult și să se ocupe de chestiuni literare. Visele cu caracter grotesc i-au dispărut aproape de 50 de ani.

Memoria visului, influența visului asupra vieții mintale a oamenilor, este mai mare decît ne închipuim. Beaunis a arătat cu precizie această înrîurire. Ea produce, la început, viziunile, credințele în ființe supranaturale. „*Apocalipsa Sf. Ioan*, scrie el, nu este decît un vis lung în care

a trăit Evul Mediu". La fel pentru Beaunis, credința în nemurire nu poate să aibă o explicație rațională, decît în vis. Mai reținem din aceste observații faptul asupra căruia vom reveni, că sînt vise care atrag luarea aminte și sînt punctul de plecare al unor fobii sau al diferitelor feluri de delir și vis, cărora subiectul care le-a visat le atribuie pe degeaba un caracter profetic, care îi vor determina de acum înainte linia de conduită în viață, îl vor susține în încercările grele ale vieții, prin nădejdea fermă în împlinirea fericită a lor sau dimpotrivă, îl vor copleși putînd să-l ducă chiar la sinucidere.

Din concluziile lui Beaunis, vom reține pe cele care au o legătură mai strînsă cu fenomenele de memorie în vis, reproducîndu-le textual, în cele ce urmează :

„Luînd anumite măsuri necesare de prevedere, am putea să avem deplină încredere în amintirile viselor, așa cum ni se prezintă ele, cînd ne deșteptăm.

„Fenomenele visului pot fi descompuse în trei faze : faza excitației inițiale, faza amintirii, faza de iradiere.

„Faza a doua se poate produce, pare-se, în afară de orice excitație inițială senzitivă, printr-o simplă variație de presiune sau de compoziție a sîngelui (acțiune chimică) care lucrează direct asupra centrului cerebral, pentru a determina apariția amintirii, care este punctul de plecare al visului.

„Amintirile ce apar în vise pot să provină de la întîmplări din aceeași zi, din zilele precedente sau din epoci mai mult sau mai puțin depărtate. Cele două ordine de amintiri pot să se amestece în același vis".

„Înrîurirea viselor asupra ideilor și prin urmare asupra doctrinelor filozofice și religioase, este încă necunoscută și merită să fie studiată.

Rolul visului a fost foarte însemnat, mai ales la popoarele primitive și la popoarele vechi.

Vedeniile nu sînt altceva decît vise prelungite, transformate. Credința în nemurire după moarte și în viața viitoare, cu toate urmările ei filozofice și religioase, își are începutul în vis".

VI

Un caz interesant de memoria „visului în vis", a fost relatat de P. Rousseau în „Revue Philosophique" (1903). Cel care l-a visat este în vîrstă de 25 de ani, puțin nevropat. Amnezia, cînd se deșteaptă din somn este un fapt obișnuit la el. Nu a putut să-și amintească precis decît o singură dată un vis din timpul nopții, dar și atunci fără să poată spune în care perioadă a nopții l-a visat.

Somnul subiectului urmează, aproape, ritmul următor :

1. De la orele 11 seara, pînă la orele 2 noaptea, somn fără vise ;
2. De la orele 2 la 4 și $1/2$, somn cu vise conștiente ;
3. De la orele 4 și $1/2$ la 6 dimineața, somn adînc ;
4. De la orele 6 și 7 și $1/2$ dimineața, somn cu vise conștiente.

Observațiile lui Rousseau au fost făcute oarecum la întîmplare, într-un mod accidental, după sfaturile autorului acestei lucrări, în noiembrie 1901 și cu regularitate în ianuarie 1903. În starea a patra subiectul

revedea visele din starea a doua, dar aceste vise apăreau, să zicem așa, mai puțin ca vise decît ca imagini mintale prezente, la care se adăuga impresia vagă a lui *dejà vu*. În starea a doua subiectul nu a putut să-și amintească niciodată un vis anterior. Vom reveni, aducînd și concluziile noastre asupra acestei memorii a *visului în vis*.

Un alt aspect al problemei de care ne ocupăm — aspect dintre cele mai însemnate din punct de vedere experimental, asupra căruia din nefericire avem la îndemînă puține date — se înfățișează atunci cînd cercetăm memoria viselor la copii. Pentru experimentatorii iscusiți sînt de făcut numeroase constatări ale căror consecințe s-ar putea simți în diferitele ramuri ale științelor psihologice. Am sfătuit și pe Emile Duprat să se ocupe de această problemă și iată documentele aduse de el.

Cei doi subiecți observați sînt doi frați : Jean, în vîrstă de 13 ani, nervos, cu o bună memorie auditivă, foarte puțin vizuală ; și Henri, de 10 ani, tip motor cu foarte bună memorie vizuală și auditivă.

Duprat și-a făcut cercetările după metoda observației directe, cu interogatoriu la deșteptarea din somn a subiectului. Cercetările au durat 2 săptămîni.

Iată ritmul somnului acestor doi subiecți : Jean : de la orele 11 la 2 noaptea, somn adînc ; de la orele 2 la 5 dimineața, somn cu vise mai mult sau mai puțin conștiente ; de la orele 5 la 7 dimineața, somn ușor ; apoi trezirea.

Henri : de la 9 și $^1/_2$ seara la orele 2 și $^1/_2$ noaptea, somn adînc, repaus absolut ; de la orele 2 și $^1/_2$ la 6 dimineața somn cu vise ; cam pe la orele 6 dimineața, trezirea urmată de somn ușor cu vise intermitente. Deșteptarea definitivă, cam pe la orele 7 dimineața.

Fapt vrednic de observat este logica și continuitatea viselor celor doi copii. Nu se amestecă nici un element neobișnuit sau absurd. Emile Duprat răspunde de buna-credință care îi pare cu atît mai sigură, cu cît interogările lui erau cît se poate de minuțioase, iar răspunsurile ce le primea corespundeau cu atitudinea și mimica lor observată în timpul somnului (metoda Vaschide).

Ceva mai mult, înrîurirea stării treze asupra vieții onirice a subiecților, este cît se poate de aparentă. Jocul imaginilor continuă în starea trează. Imaginația este aproape numai și numai reproductivă. Henri, tip vizual, vede în vis peisajele pe care le vede în fiecare zi. Jean recunoaște vocea persoanelor din familia în mijlocul căreia trăiește. Cei doi copii au revăzut, în vis, scene din viața lor reală : de pildă, prima comuniune a unui văr al lor. Se pare deci, că la acești doi copii, memoria este elementul fundamental în elaborarea visului, fapt pe care Renouvier și Prat (*Nouvelle Monadologie*, p. 166) și Bergson (*Matière et Mémoire*, p. 167) l-au afirmat de mai înainte și pe care Duprat l-a confirmat.

Cum se disociază elementele memoriei visului, la copii ? Acesta este faptul cel mai însemnat pentru Duprat. Mai întîi se șterg amănuntele ; apoi, în general, dispare amintirea însăși după 24 de ore de la data visului. „De la amintirea clară și precisă, de la deșteptare, pînă la uitarea completă, scrie autorul, avem o primă perioadă de disociere a imaginilor

în timpul căreia amintirea *concretă* a visului se intelectualizează într-un fel oarecare, pentru a se preface în amintire pur verbală ; o a doua perioadă, de obicei mai lungă dar mai puțin nuanțată, își are punctul terminal în uitarea completă“ (p. 282).

La început dispare deci conturul acțiunii. Este vorba aici de memoria imaginativă, mai subtilă decît memoria afectivă. Mai rămîne apoi memoria intelectuală a visului exprimat printr-o frază simplă ca, de pildă : „Am visat că m-am dus la Ștefan acasă“. Această memorie a unui fapt exprimat verbal, această memorie a cuvintelor, este mai statornică decît memoria imaginativă. Este greu de spus cum se dezagreghează, la rîndul ei, această memorie verbală. În general nu ține mai mult de 24 de ore. Pentru Duprat, fiecare zi este pentru copil un fel de „viață“ reprezentînd un tot. Impresia fugară a viselor tinde să dispară după însuși ritmul vieții organice. Copilul își amintește visul din ziua aceea ; cel din ajun este deja trecut. El nu poate să-l regăsească singur, dar poate, dacă îl ajutăm.

Duprat nu trage nici o concluzie precisă. Cu toate acestea susține faptul că ritmul vieții mintale a copilului pare să urmeze întocmai ritmul vieții fiziologice.

CAPITOLUL II

METODĂ ȘI CERCETĂRI PERSONALE

CONCLUZII : ÎNCERCARE ANALITICĂ ASUPRA PSIHOLOGIEI VISULUI

Visul provocat. Amnezia deșteptării. Legile asociației mediate în vis. Concluzii : încercare analitică asupra psihologiei visului. Emotivitatea, caracterul esențial al oricărei imagini onirice.

Vom expune, cît mai sintetic cu putință, rezultatul experiențelor și observațiilor întreprinse pînă azi.

Observăm că cercetările autorilor — dacă acest termen poate fi întrebuințat pentru a indica pe psihologii care s-au ocupat întîmplător sau în chip anecdotic de această problemă — par să stabilească următoarele :

1. Că hipermnezia și paramnezia sînt caracteristici ale mentalității visului ;

2. Că visele de care nu ne amintim sînt de obicei ale dimineții, ale deșteptării sau visele care preced somnul, ale ațipirii ;

3. Că amintirile onirice se confundă de multe ori cu cele din starea trează, cu alte cuvinte, în memoria viselor nu facem altceva decît să înregistrăm *aposteriori*.

Primul punct ni se pare definitiv cîștigat. Pentru a-l întări, vom da un exemplu deosebit de caracteristic, luat din propriile noastre observații, foarte interesante, atît prin amalgamul de amintiri care urcă pînă la epoci diferite, cît și prin fenomenele de hipermnezie și paramnezie cu totul vădite. Acest exemplu este extras din notele d-lui R. Meunier.

„Joi 19 martie 1903 — într-o scurtă ațipeală, mi-am amintit unele vise destul de complicate. Se făcea că m-am dus cu bicicleta la un prieten, nu știu care anume, că beam lapte, într-o moară. Întîrziam, și cum voiam să facem o vizită, ne-am înțeles să ne scuzăm față de gazdă, zicînd că în timp ce vizitam biserica romană din satul H..., din nebăgare de seamă am fost încuiați înăuntru".

„Observație : În ajun am făcut o plimbare cu bicicleta pe șoseaua Vitry-le-François din Châlons-sur-Marne. Moara văzută în vis este o moară retrasă pe șoseaua Milly (Seine-et-Oise). În vis o numesc moara de la Frignicourt, un sat de pe Marne, unde nu este nici o moară. Per-

soana căreia trebuia să-i facem vizita locuiește în Vitry-le-François. Biserica pe care trebuia să o invocăm pentru a ne scuza, și a cărei imagine îmi era foarte clară în minte, este biserica satului Blacy (Marne), pe care în vis o numesc biserica din Huiron (Marne)".

Trecem sub tăcere celelalte vise din această noapte. În visul de care am pomenit, trebuie sâ reținem un fenomen de hipermnezie : viziunea intensă a unei mori, văzută o singură dată la o epocă destul de depărtată și, mai ales, numeroase fenomene, foarte simple și foarte clare, de paramnezie.

În legătură cu a doua dintre concluziile generale, pentru a rămîne tot pe terenul pe care au pus autorii problema, dăm mai jos o analiză introspectivă făcută de noi împreună cu R. Meunier, asupra felului cum ne deșteptăm. Analiza noastră ni s-a părut interesantă, nu numai pentru lămuririle pe care le aduce asupra mentalității deșteptării naturale din somn, dar și pentru că pare să infirme cercetările introspective ale lui Goblot, care (după cum am văzut) susține că deșteptarea din somn este o tranziție.

Dăm aici faptul observat :

Deasupra patului subiectului, pe peretele care ocupă partea dreaptă a camerei, se află tabloul unui pictor idealist și teozof anume E. Schuffenecker. Acest tablou reprezintă un drum și un arbore mare colorat în culori trandafirii de lumina aurorii ; la umbra arborelui este o casă ; departe se văd două forme feminine ; totul este foarte, foarte luminos ; drumul fiind, în mintea artistului, drumul mistic care duce spre paradis. Subiectul s-a culcat tîrziu ; se trezește după un somn adînc cu amintirea unei imagini visate : se făcea că este păstor și își ducea oile pe o cîmpie lîngă pădurea de la Fontainebleau, unde avea obiceiul să-și petreacă vacanța. Cînd a deschis ochii, tabloul lui Schuffenecker îi izbește privirea, dar nu-i reține atenția ; închide iar ochii, visul reîncepe, dar cu următoarea variantă : se făcea că privește o turmă mare de oi ale căror spinări erau înroșite de lumina dimineții sau a serii ; deschide ochii din nou, mai vede o dată inconștient tabloul lui Schuffenecker, închide iar ochii și de astă dată vede, în vis, cu mare precizie, tabloul lui Duhem, *Întoarcerea oilor* (?) care se află la Muzeul Luxemburgului ; subiectul deschide pentru a treia oară ochii și privește de astă dată cu atenție tabloul lui Schuffenecker ; vede distinct în cadrul alb al tabloului atîrnat de perete, tabloul lui Duhem. Îl cuprinde un sentiment de durere de nerecunoaștere a locurilor, și atunci cu totul treaz și conștient, vede în sfîrșit tabloul lui Schuffenecker real, atîrnat de perete. Acest caz cît se poate de clar, ne arată felul cum ne trezim din somn. Nu ne trezim prin tranziție, cum afirmă Goblot, ci printr-o oscilație particulară, în care stările de atenție și de distracție se succed într-o alternanță neregulată. Poate, datorită acestei oscilații, în care imaginile visului recent și cele ale percepției reale suferă și unele, și altele o influență reciprocă, păstrăm mai ușor amintirea viselor care precedă deșteptarea ; dar în acest caz, nu este continuitate între imaginile onirice și percepțiile reale ale lumii exterioare.

Lucrările pe care le-am examinat, după părerea noastră, au marele cusur — cusur ce caracterizează dealtfel totalitatea lucrărilor asupra vi-

selor — că socotesc visul drept un fenomen sintetic și izolat. Abia în ultimii ani dacă au fost examinate condițiile fiziologice și psihologice ale somnului. Nu este destul să notezi sau să examinezi numai, visele ; ceea ce ni se pare esențial în această problemă este tocmai punerea ei așa cum trebuie să fie pusă. Și pentru a ști dacă ne amintim sau nu visele și în ce măsură, trebuie, după părerea noastră, să fie precizată, mai întîi sau cel puțin lămurită următoarea problemă fundamentală : Dacă există somn fără vise, în care moment visăm, cum visăm. Mai trebuie să elucidăm o altă problemă care aparține și psihologiei stării treze :

Mecanismul amintirii.

În loc să lămurească aceste probleme, autorii s-au mulțumit să analizeze conținutul visului : aceasta este metoda obișnuită.

Ideea conducătoare a celor mai mulți dintre autori este că nu visăm tot timpul cît dormim. Întreaga stare cuprinsă între ațipire și deșteptare ar fi lipsită de orice activitate mintală ; astfel, de multe ori, psihologii s-au îngrijit prea puțin să studieze activitatea onirică în plin somn. Toate cercetările asupra viselor ne-au dus, dimpotrivă, la ideea că subiecții trebuie să fie studiați totdeauna în toiul somnului, mai ales cînd este vorba să studiem problema memoriei viselor. În ceea ce ne privește, luăm de bună ideea care nu poate fi discutată aici în fond, că nu este somn fără vise. Atunci cînd trezim brusc un subiect, constatăm, după ce am epuizat toate întrebările în legătură cu deșteptarea, că dăm totdeauna peste o conexiune de imagini onirice. Subiectul își amintește de ele destul de greu. După propriile noastre cercetări 87% din subiecți mărturisesc o uitare completă pentru cîteva minute. Sînt amnezii momentane care au înșelat pe autorii ale căror cercetări experimentale au fost mai mult întîmplătoare decît voluntare. Dar atunci cînd punem un subiect sub observație, cînd îi provocăm vise experimentale, constatăm aproape totdeauna, ținînd seama de marea subtilitate a problemei, printre altele, și amintirea cîtorva imagini care s-au desfășurat înainte de deșteptare, în toiul somnului. Dăm aici o observație făcută asupra unui subiect, pe care îl cunoaștem bine și care susține că nu-și amintește nici un vis.

După o oră și jumătate de somn (somn adînc), am pus să cînte gramofonul în odaia în care dormea. Am înfundat cu un ștergar pîlnia instrumentului pentru a amortiza cît mai mult sunetele. În același timp, am trezit brusc subiectul proiectînd asupra ochilor lui o lumină puternică. L-am văzut că sare din pat, zicînd : „Tu îmi faci rău“ ; iar la întrebarea noastră dacă a visat ceva, după un cuvînt puțin curtenitor, pe care experimentatorii visului pot să-l audă oricînd de la subiecții lor, răspunde că nu, și se pregătește să se culce iar. Îl oprim și, încet-încet, se trezește de tot. În timp ce-și freca ochii, căuta vag în minte, și cum era și el psiholog, se străduia să aducă o observație cît mai completă cu putință. Trec patru minute fără să-și amintească nimic. Îi vorbim atunci de o expresie de fericire pe care a căpătat-o fața lui puțin înainte de a se trezi și-i spunem textual : „parcă îți aplecai urechea să asculți o muzică plăcută“. Concentrîndu-și mai bine atenția, ne-a răspuns : „Da, este ade-

vărat, mi-aduc aminte acum, că am auzit o muzică venind de departe, şi lucru curios, am acum în minte următorul vis care devine din ce în ce mai intens pe măsură ce vorbesc. Iată-l. Se făcea că eram cu tine în laborator şi că dansam cu femei în lumina lunii ; îmi mai amintesc şi de o linişte atît de mare că aţipeam parcă într-un somn dulce, în ritmul fluierat de mai multe persoane. Este foarte ciudat că mi-amintesc de toate acestea. Şi-mi mai aduc aminte de parfumuri pătrunzătoare, de numeroase imagini vagi, al căror înţeles, formă şi conţinut, nu le înţeleg. Ele formează un fel de cicluri în gîndirea mea, dar în fiecare ciclu este muzică. S-ar putea spune că am visat mai multe vise paralele... după aceea m-ai trezit tu, prosteşte, cu lumina ta". Este o confirmare experimentală a visului lui d'Hervey de Saint-Denis.

Şi acesta este un caz în care subiectul afirmă că n-a visat nimic. Cu toate acestea, punînd întrebări mai precise, silind, să zicem aşa, ca mintea lui să facă calea întoarsă şi să-şi concentreze atenţia, am izbutit, spre marea lui mirare, să-i evocăm imagini onirice a căror veracitate am putut-o controla pe această cale : Excitaţia acustică, cîntecul care devine laitmotivul tuturor tranşelor de cerebraţie inconştientă. Este interesant în acest caz faptul că se găseşte asociat de imaginile visului, ritmul fluierăturii. Într-adevăr, aria pe care am pus-o la gramofon era Valse des Cambrioleurs a lui „*Papa de Francine*" şi ne-am lăsat duşi de dorinţa-i de a-l acompania fluierînd. Este aici o nuanţă a sensibilităţii, vrednică de reţinut.

Trebuie să ne ferim, în aceste treziri din somn experimentale, de deşteptările prin chemări. Deşteptările prin excitaţii acustice, optice, tactile, ni s-au părut totdeauna preferabile. Ele ne-au permis să măsurăm adîncimea somnului ; mai mult încă, ele sînt excitaţii care provoacă foarte puţine imagini mintale. Deşteptarea prin cuvinte, dimpotrivă, falsifică aproape cu totul experienţa. Complexitatea cuvîntului omenesc, prin elementele intelectuale şi emotive pe care le sintetizează, provoacă sugestii cărora, de multe ori, este foarte greu să le desprinzi originea adevărată, sporesc confuzia unei stări şi aşa tulbure şi complică mentalitatea trezirii din somn. Trebuie să ţinem seama de adîncimea somnului. Cu toate acestea, chiar în somnul cel mai profund, în somnul numit clasic reparator, vocea omenească, care nu totdeauna trezeşte, provoacă totuşi sugestii inconştiente care înseamnă influenţa lor asupra viselor. Am mai putea da exemple, în această privinţă, dar trecem peste ele, fiind în afara problemei de care ne ocupăm aici.

Prin urmare, este o legătură strînsă, importantă din punct de vedere al cercetărilor asupra memoriei viselor, între mentalitatea deşteptării şi felul în care a fost deşteptat subiectul. Ultimele noastre cercetări asupra atenţiei în somn, au dovedit că subiectul, fiind atent la visul său, trece totuşi, în clipa deşteptării, printr-o fază de amnezie care poate varia între 1/10 de secundă pînă la 2 sau 3 minute, după individ, şi mai ales după adîncimea somnului. În această fază îi este cu neputinţă subiectului de a-şi aminti ceva. Această fază, care devine astfel cît se poate de interesantă de observat, se poate transforma la persoanele nevropate sau mai ales isterice, în stări de semisomn. În trezirile din somn adînc, amnezia este absolută. Cu toate acestea, ajutînd subiectul,

dîndu-i posibilitatea să se adîncească din nou în mentalitatea subconștientă a somnului, își amintește cu o mare luciditate imaginile onirice care îi apar, ca o urmare a efortului mintal, clare, precise și lipsite de asociații cu imaginile realității obiective. Dimpotrivă, atunci cînd visul se petrece în somn superficial, această amnezie este urmată de o confuzie extrem de greu de precizat, în care subiectul confundă imaginile visului cu imaginile realității obiective. Trezirea nu face altceva decît să provoace asociații răzlețe, amintiri de vis fragmentare, în care trec imagini provocate de percepția realității.

A înregistra amintirea visului în astfel de condiții înseamnă a ne expune la cea mai mare cauză de eroare, pentru că de multe ori este foarte greu să recunoaștem ceea ce aparține visului și ceea ce aparține contingențelor deșteptării.

În cercetările noastre asupra memoriei visului, făcute după metoda experimentală pe care am arătat-o, am constatat că imaginile ce se impun gîndirii și despre care ne amintim, urmează foarte rar formele asociației curente. Cea mai mare parte dintre autori se mulțumesc să aplice, oarecum în mod inconștient, mecanismului imaginilor onirice, aceleași legi pe care cunoștințele clasice le atribuie asociațiilor de idei normale. Chiar în acest fapt este o probă că acești autori n-au înregistrat vise adevărate, ci vise intermediare, forme șovăitoare ale gîndirii în clipele deșteptării. În memoria viselor, dimpotrivă, ni se pare că imaginile se înlănțuie într-o asociație mediată, fără cunoașterea termenului comun, și la prima vedere, fără a avea putința aparentă de a-l putea găsi undeva. Se pare că ar fi la mijloc un fel de afinitate emotivă între sensul visului și cele cîteva trăsături principale reținute în memorie, din curgerea imaginilor care ies și intră în țesătura visului. Subiectul simte, în general, o anumită greutate pentru a găsi cuvintele în stare să-și exprime amintirea pe care o simte în el. Termenii arată un *imbroglio mintal* care, totuși, apare subiectului ca ceva inteligibil. Dăm un exemplu, pentru a preciza mai bine gîndirea noastră.

Trezim din somn un subiect adult după patru ore de somn. Subiectul este obișnuit cu experiențele noastre, dar de astă dată nu a fost încunoștințat. Este trezit acustic, prin lăsarea unor bule de metal să cadă de la înălțimi variabile. Somnul era de adîncime mijlocie. După amnezia obișnuită, repetă fraza : „Înalt, destul de înalt!" și adaugă : „Chiar așa, cîte prostii vedem în vis!" După cîteva secunde ne povestește visul următor : Se făcea că este în munți pe un vîrf înalt, la o înălțime la care nu ar fi crezut niciodată că poate să se urce. Își plimba ochii asupra unor peisaje minunate, dar nu le putea contempla cu admirație din cauză că era neliniștit de ideea că va trebui să coboare. La picioarele lui nu erau decît nori și o scară foarte mare și dreaptă, al cărei capăt nu-l vedea și care-i făcea frică. În clipa în care l-am trezit, se întreba dacă putea să coboare sau nu. Ideea care formează substanța acestui vis este, prin urmare, înălțimea care a fost arătată de la început de primele cuvinte ale subiectului. Restul a venit pe urmă pentru a lămuri imaginea principală.

Mecanismul *sui generis* al acestei amintiri ni s-a părut ceva obișnuit în memoria visului și, după cîte știm, nu a fost observată în stare trează. Este o formă de asociație mediată particulară. Are o oarecare

analogie cu anumite forme ale afaziei descrise de Pierre Marie şi noi. Toate afaziile clasice, motorii, cuprind, într-adevăr, noţiunea a ceea ce vor să exprime, dar le lipsesc termenii trebuitori exprimării. Nu găsesc, din cauza slăbiciunii mintale, decît un cuvînt săritor pe care îl repetă de nenumărate ori.

Am putea înmulţi exemplele asemănătoare celui pe care l-am dat, dar mecanismul este, în general, acelaşi. Primul proces al memoriei poate fi privit ca o asociaţie sintetică a faptelor şi ar fi caracterizată prin această scoatere spontană în relief a elementelor substanţiale ale visului.

Mai rămîn de examinat încă două probleme. Prima este aceea a proiecţiei viselor, de care nu ne amintim în viaţa reală şi a doua este a memoriei *viselor în vis*.

În ceea ce priveşte prima chestiune, dorind să limităm subiectul pe care îl tratăm, nu putem intra în amănunte. În cercetările noastre personale, nu am putut observa, asupra noastră sau asupra altor persoane, persistenţa, în stare trează, a viselor adevărate. În toate observaţiile pe care le-am putut face, am remarcat că nu era vorba decît de visele deşteptării, de stările intermediare între viaţa reală şi vis, care dau naştere unei mari părţi a formelor halucinatorii şi a unui mare număr de tulburări psihopatice. La deşteptare, păstrăm totdeauna în faţa noastră anumite imagini halucinatorii de vis, oscilînd, după exemplul pe care l-am dat, în faţa impresiilor senzoriale din ce în ce mai tari. În aceste vise ale deşteptării, memoria înregistrează totul, ea păstrează nu numai amintirea gesturilor, a actelor sau a şirurilor de idei, ci a tuturor formelor fragmentare şi a tuturor trecerilor incoerente de imagini. Este, desigur, aici un element de tulburare pentru mentalitatea care primeşte o orientare, o nuanţă mintală am putea zice, al cărei subiect, cel mai normal cu putinţă, păstrează totdeauna o impresie plăcută sau neplăcută. Mentalitatea deşteptării este, prin urmare, de o foarte mare importanţă fiziologică, fie că este vorba de inteligenţă, de memoria visului, fie de ideile asociate care ar constitui în timpul zilei stocul mintal individual.

Gîndirea noastră se poate deci rezuma după cum urmează : fondul mintal individual este totdeauna influenţat conştient de amintirile semiviselor, de visele incomplete ale deşteptării şi foarte rar de visele somnului adînc. Acestea din urmă, după cum am arătat într-alt studiu, contribuie dimpotrivă, în largă măsură la elaborarea subconştientă a emotivităţii noastre, a calităţii noastre psihice. Am observat, într-adevăr, că visele pe care le surprindem, fie în coşmar, fie în deşteptările experimentale, sînt foarte puţin variabile. Am putea compara studiul acestor vise cu studiul general al subconştientului, despre care transa hipnotică oferă un exemplu caracteristic.

A doua chestiune : memoria unui *vis în vis*, observată de anumiţi autori, nu este, după părerea noastră, decît o simplă autosugestie. Într-adevăr, putem observa că acest fenomen se remarcă mai ales la persoanele ce se ocupă de vise, ce-şi examinează propria lor gîndire. Nu am constatat acest fel de memorie a *visului în vis*, nici la subiecţii treziţi experimental, nici în vreun coşmar. În propriile noastre vise, dimpotrivă, acest fenomen apare destul de des, şi a apărut într-un chip

caracteristic ori de cîte ori ne-am ocupat de problema memoriei viselor. Mecanismul autosugestiei este simplu și intră în cadrul sugestiilor care însoțesc orice observație strîns urmărită.

Aici se încheie observațiile noastre critice asupra problemei raporturilor dintre memorie și vise. Înadins nu am ieșit din subiect pentru a nu complica și mai mult lucrurile. N-am vrut altceva decît să precizăm poziția problemei după anumiți autori și după cercetările noastre experimentale. Am lăsat la o parte, din principiu, orice analiză a visului și nu am reținut decît datele noastre experimentale.

Vom afirma, în concluziile noastre, că în vis, atenția și memoria nu încetează de a funcționa; mai mult încă, se întîmplă cîteodată în vis o abolire surprinzătoare a simțului duratei. Visele sînt de multe ori incoerente iar imaginile mintale se transformă după senzațiile momentane.

Rămîne să vorbim acum de analiza atît de delicată a visului, analiză pe care am încercat să o facem la un moment dat și noi, împreună cu același colaborator al cărui nume l-am pomenit mai înainte.

Cercetările experimentale asupra viselor, ca și observațiile medicilor psihologi, au atins pînă aici problema visului din două puncte de vedere diferite: 1) studiul condițiilor fiziologice și psihologice care determină visele; 2) cercetarea semnificației lor semeiologice sau psihologice. Această analiză a ispitit foarte rar, ca să nu zicem niciodată, pe autorii care s-au ocupat de această problemă.

În lucrarea de față, dorim să expunem rezultatele unei lungi serii de cercetări și de experiențe care ne-au îngăduit o analiză cît mai precisă a visului. Vom încerca să stabilim un fel de dată sintetică. Studiul faptelor de care am vorbit este dintre cele mai delicate, dar cît se poate de rodnic, de aceea sperăm să putem reține atenția filozofilor asupra caracterelor esențiale ale activității mintale onirice a omului.

Visele, de orice natură ar fi ele, au, din punct de vedere psihologic, un element comun, un fel de calitate primară, de netăgăduit pentru cei care s-au ocupat de această problemă, element pe care l-am regăsit în cercetările noastre, în toate observațiile noastre, asupra tuturor aspectelor posibile ale visului și ale somnului. Această calitate primară este emotivitatea care însoțește totdeauna halucinațiile hipnagogice, imaginile și evoluțiile vieții noastre onirice, o emotivitate intensă în stare să capete un caracter de spiritualitate necunoscut în stare trează. Visele — cel puțin în măsura în care cercetările noastre ne-au îngăduit să precizăm faptele — nu sînt niciodată lipsite de culoare și strălucire, adică pur ideologice și concrete. Ele nu există decît în măsura în care elementul emoțional este în stare să sporească intensitatea imaginii. Orice s-ar spune, senzațiile viselor prezintă o înlănțuire logică, reală, întrucît sînt date imediate ale faptelor, date care devin onirice numai atunci cînd însoțite de emoție, vin să lumineze și să caracterizeze procesele încă obscure ale activității mintale îndată după închiderea pleoapelor. Prin urmare, numai emoția face să se deosebească imaginea visului de imaginea mintală în forma în care se oferă conștiinței treze, iar credința în natura divină a visului, credința în vise „trimise de la Dumnezeu", pe care o găsim de multe ori în viețiile sfinților și în mitologii,

se sprijină cu siguranţă pe caracterul intensiv şi spiritual al acestei emoţii.

II

Pentru a pune mai bine în evidenţă această calitate primară a visului, anume emotivitatea, vom da ca exemple patru tipuri de vise, alese dintre miile de vise pe care le avem la îndemînă. Ele vor da putinţa cititorului să-şi facă o idee precisă despre procesul psihologic asupra căruia vrem să-i atragem luarea aminte.

A. Subiectul este în vîrstă de douăzeci şi cinci de ani, om cult, psiholog, avînd obişnuinţa analizei, s-a ocupat mult cu visele. Deşteptîndu-se la ora trei noaptea, după ce s-a culcat la miezul nopţii, deşteptare întîmplătoare, notează cele ce urmează : „Se făcea că mă aflam într-o livadă mare, udată de rouă. Fiecare imagine, fiecare amănunt, avea aproape aceeaşi poziţie şi aceeaşi înfăţişare ca în vederea stereoscopică reală. Aveam noţiunea exactă a distanţelor. Deosebeam cu o claritate neobişnuită diferitele aspecte ale picăturilor de rouă, a căror strălucire varia pe măsură ce îmi aruncam privirea pe un orizont mai larg. Soarele care tocmai răsărise îmi dădea noţiunea perfectă a perspectivei reale. Picăturile de rouă aveau mii de străluciri, mii de culori, mii de nuanţe. Jocul de lumini mă interesa mult de tot. Ca prin minune, a apărut la orizont o locomotivă care fluiera şi trecea cu toată viteza, atît de departe de mine, că nu puteam desluşi unde sînt şinele drumului de fier. Vagoanele treceau, dispăreau, iar despre şine aveam noţiuni a căror intensitate şi mărime variau. Totul era la locul lui, logic. Totul se petrecea ca într-o viziune reală, dar trăsătura absolut distinctivă a acestui vis era emoţia ce mi-o aducea fiecare imagine : rouă, iarbă, perspectivă, orizont etc. Într-un cuvînt, totul era emotiv. Mai mult decît oricînd, adevărul pe care visele mele l-au confirmat totdeauna mi-a apărut evident şi de astă dată : că o imagine onirică se deosebeşte de o imagine reală, prin emotivitatea latentă pe care o cuprinde“.

B. Subiectul este o femeie în vîrstă de 65 de ani, care mai mulţi ani de-a rîndul ne-a dat observaţii ale viselor ei. Visul ce urmează a fost descris de ea, la cererea noastră :

„Ori de cîte ori îmi visez camera, fotoliul vechi, pisica, cartea de rugăciuni, icoanele, căsuţa mea, încerc un sentiment pe care niciodată nu mi-l dau, nici chiar în momentele de duioşie, aceste lucruri anume : emoţia cea mai puternică. Visele îmi dau ceea ce doresc să am în viaţa reală, ceea ce n-am şi ceea ce simt. Astfel, acest scaun de paie este în stare să mă mişte cînd îl ating în visele mele, care se petrec de multe ori, cum v-am mai spus, în mediul meu intim, în casa mea pe care am părăsit-o de mulţi ani. Din acest punct de vedere aveţi dreptate în ceea ce îmi spuneţi, pentru că, într-adevăr, simt plăcere cînd adorm, deoarece de îndată ce mi se închid pleoapele, imaginile îmi par strălucitoare, vii, duioase“.

C. Subiectul este un tînăr de 18 ani, îndrăgostit, poet, avînd obişnuinţa de a se analiza şi care, fiind izbit de frumuseţa anumitor viziuni de vis, a luat obiceiul de a le nota. Iată unul din visele însemnate printre hîrtiile lui :

„După cîteva halucinaţii confuze şi mai degrabă chinuitoare, am visat că priveam, de la fereastra camerei mele, un parc scăldat în lumină.

Locuiam în împrejurimile Parisului, acest parc se întindea aievea sub fereastra mea și în noaptea aceasta era luminat de lună. În nopți asemănătoare, am simțit de multe ori plăcerea de a contempla parcul ; imaginile visului aveau așadar o mare asemănare cu realitatea. Deodată fereastra a dispărut și un înger cu fața minunat de frumoasă, cu forme feminine desăvîrșite, cu aripi mari albăstrui, veni la mine și mă luă cu el. Am zburat împreună pe deasupra parcului, apoi deasupra unei păduri mari, minunate. Emoția estetică pe care am simțit-o a fost din cale afară de mare. Nici o noapte cu lună nu mi-a făcut atîta plăcere. Astfel de vise ne fac să înțelegem credința pe care au avut-o anumiți mistici că s-ar fi urcat în cer".

D. Subiectul este în vîrstă de 24 de ani. Psiholog, cu o serioasă educație artistică, prin urmare avînd obișnuința emoțiilor estetice. Are de asemenea obișnuința analizei și s-a ocupat mult de vise.

„M-am culcat devreme, cu puțin înainte de ora 22 și am adormit foarte repede. Visul a avut loc dimineața, cam pe la ora 4. A fost precedat de o anumită agitație onirică de care am avut senzația, dar fără nici o amintire precisă. Deodată, se făcea că mă aflu într-o sală de concert foarte mare pe care nu o văzusem niciodată. Deasupra publicului confuz, deosebeam pe X... îmbrăcată într-o rochie neagră, pe care o purta la ea acasă și cînta. Îndată după aceste senzații vizuale, s-au produs senzații auditive fugarnice, dar foarte intense. Am auzit-o pe X... cîntînd 2 sau 3 măsuri dintr-o frază muzicală care mi s-a părut nouă, și deasupra căreia puneam totuși numele lui Schumann. Aceste cîteva note mi-au produs o emoție care nu poate fi exprimată prin cuvinte, superioară celei pe care aș fi simțit-o treaz la cele mai bune audiții. Apoi, pentru o clipă, visul mi s-a părut confuz, fie din cauză că în realitate imaginile slăbiseră, fie că memoria mea conștientă prezentă, greșește. Deodată, am văzut uimitor de distinct fața lui X... idealizată, foarte aproape de mine. I-am sărutat mîna și ea mi-a dat o lungă sărutare frățească, cît se poate de pură. Emoția dominantă a visului este aici. Am fost cuprins de o bucurie nemărginită, iar emoția pe care o simțeam mi s-a părut că este în același timp expresia supremă a frumuseții. M-am trezit sub lovitura acestei emoții de ordin atît de înalt. Apoi a venit îndată grija de a da acestui vis o interpretare științifică și părerea de rău că nu a fost de față un psiholog prieten ca să-mi observe somnul. Am constatat că adormisem pe partea stîngă, că inima îmi bătea ceva mai tare (această indicație este sigură), că acoperămîntul întreținea corpului meu o căldură plăcută, cu excepția feței care îmi era puțin rece. Mă culcasem ca de obicei, pe spate, cu capul aproape la același nivel cu picioarele, sprijinit pe o pernă foarte joasă și foarte moale. Am adormit iar și am visat, dar foarte confuz".

III

Trebuie să punem alături de aceste patru vise tipice, ale căror imagini s-au desfășurat în plin somn, cazurile următoare deosebit de interesante, caracterizate prin faptul că subiectul se află nu în somn, ci în semisomn.

A. Subiectul este o fată de 18 ani, artistă, extrem de emotivă, dar nu dă semne de nici o fobie, cînd este trează. Dăm aici rîndurile ce ne interesează :

„M-am deşteptat îngrozită în puterea nopţii, şi mi-am dat seama că nu sînt moartă ! Lucrul acesta mi s-a părut minunat, ciudat. Fără îndoială că visasem morţi groaznici, ca cei pe care îi văzusem la Salon, ilustrînd *Povestirile* lui Edgar Poë. Mi-am zis : „Adevărat, nu sînt moartă... Ce înspăimîntător este să mori ! Viermii mişună în inima ta, îţi rod ochii şi fac să-ţi putrezească toată carnea... şi pe nesimţite am adormit iar".

Emoţia subiectului a fost mai mare decît au exprimat-o aceste rînduri. Am vizitat-o pe această tînără în timpul zilei care a urmat după această deşteptare emotivă şi am găsit-o neliniştită. Ideea morţii, care nu răsărise pînă atunci în conştiinţa ei, decît numai într-un mod intelectual, se prefăcuse într-o teamă de moarte care a întunecat, pentru un timp, viaţa ei mintală. Se ştie, dealtfel, cît de des se întîlneşte la fetele tinere această teamă morbidă de moarte. De asemenea, este un fapt al experienţei vulgare ca un vis să devină punctul de plecare al unei fobii sau al unei obsesii.

B. Subiectul este un tînăr de 23 de ani, muzicant, avînd obişnuinţa analizei mintale, puţin cam psihastenic cu semne de diferite fobii. Se trezeşte la miezul nopţii, bolnav în friguri. Se scoală de-a buşilea, cu pleoapele grele de somn, pentru a căuta cutia de chibrituri, pe care nu o găseşte. În acest timp, picături de ploaie cad din streaşină în dreptul ferestrei : le aude ; şi în acelaşi timp, halucinaţii auditive de caracter oniric îl fac să audă o simfonie de Liszt care îl mişcă adînc. S-a produs în el o adevărată dedublare a personalităţii. „Eul" conştient care se străduieşte să se formeze luptînd împotriva somnului, şi cel care analizează senzaţiile auditive, îşi dă perfect de bine seama de obiectivitatea lor (zgomotul produs de căderea picăturilor de apă), suferă de febră şi se nelinişteşte. Mentalitatea proprie somnului biruie totuşi, ţesînd foarte probabil pe senzaţiile auditive, produse de picături, o minunată simfonie ce-l umple de bucurie. Subiectul adoarme iar.

C. Subiectul este în vîrstă de 21 de ani. Student. Cu o serioasă educaţie artistică. Iată ce scrie : „Într-o noapte de vară, am fost trezit pe jumătate de cîţiva noctambuli ce treceau sub fereastra mea cîntînd aria populară al cărei refren este :

Dacă aţi şti că e frumoasă
Ca o stea din înaltul cerului etc. ...

„În semisomnul în care mă aflam, această arie banal de sentimentală m-a mişcat în gradul cel mai înalt. Mi s-a părut că ea exprima tot ceea ce inima omului are mai duios în adîncul ei. Îmi evocă o femeie cunoscută, liliac înflorit primăvara, pîrîuri prin livezi etc. Am adormit sub lovitura acestei neaşteptate emoţii".

D. Subiectul este pictorul L. W. Hawkins. După ce, anul precedent, a avut un mare succes la salon atrăgînd atenţia unanimă a publicului asupra operei lui, lucra la un tablou, pe care dacă îl reuşea trebuia să-i

consacre, după părerea lui, definitiv reputaţia. Mai multe schiţe au fost distruse neplăcîndu-i compoziţia. Într-o noapte, subiectul se culcă tîrziu, cam pe la orele 2 noaptea, mîhnit că se apropie data expoziţiei, iar opera lui nu era nici măcar începută. După trei sau patru ore de somn, vede în vis tabloul gata făcut, într-o compoziţie desăvîrşită în alb şi negru. Ansamblul şi detaliile, totul era excelent, iar emoţia artistului a fost atît de vie că se trezi, păstrînd viziunea în faţa ochilor. Aprinde repede o lumînare, schiţează în linii mari viziunea visului şi se culcă iar, încîntat. A doua zi, după ce s-a deşteptat, văzînd opera făcută în timpul nopţii, s-a pomenit în faţa unei schiţe informe pe care a trebuit să o rupă.

Putem deci constata că, chiar în cazurile acestea, în care imaginea mintală nu este pură halucinaţie onirică, ci este adusă fie de amintiri (primul caz), fie de percepţia reală (al treilea şi al patrulea caz), fie de o iluzie onirică (cazul al doilea), starea somnului se tălmăceşte prin emotivitatea intensă care însoţeşte imaginile. Semisomnul, clipa deşteptării, nu sînt altceva decît slăbiri ale somnului. Or substratul obiectiv avînd o parte precumpănitoare în formarea imaginilor visului şi a halucinaţiilor hipnagogice, nu este deloc surprinzător că imaginile semisomnului nu se deosebesc esenţial de acestea. Subiecţii de care am vorbit mai înainte (afară de unul singur) erau cu pleoapele lăsate. În urma unei iritaţii oarecare, sinteza mintală conştientă face o sforţare pentru a regăsi lumea de afară, dar biruie totdeauna mentalitatea visului, ea fiind cea care dă interpretare senzaţiilor percepute.

IV

Din exemplele alese de noi, pentru a face să fie mai bine înţelese faptele care se petrec în vis, dintre care emoţia prezintă în cel mai înalt grad caracterele de intensitate şi, pentru a întrebuinţa cuvîntul într-un sens nou, de spiritualitate, nu trebuie să conchidem că natura emotivă a imaginilor de vis este excepţională. Este nevoie să o mai spunem o dată ? Totdeauna, în toate visele, am regăsit acest element comun. Am putea să aducem exemple asemănătoare la infinit, dar ne vom mulţumi să supunem observaţiile noastre reflecţiei filozofilor. Pentru ce această emoţie intensă este de un caracter atît de înalt ? De ce, în vis, se petrece această spiritualizare necunoscută în starea trează ?

Condiţia acestor manifestări onirice este amorţirea, nihilismul mintal produs de somn. Îndată ce visăm, şi numai atunci cînd visăm, ne este cu neputinţă să prindem imaginile sub aspectul lor emotiv, sub caracterele lor cele mai vaste, mai logice, metafizice. Intră în joc „eul" nostru adînc. În vis este mai mult automatism, mai mult din noi înşine. Conştiinţa trează, această flacără atrăgătoare, nu mai împiedică desfăşurarea integrală a imaginilor noastre motorii, a evoluţiilor noastre mintale, a intuiţiilor noastre, a dorinţelor noastre. „Un suflet nu poate citi în el însuşi decît ceea ce este reprezentat distinct. El nu ar putea să desfăşoare dintr-odată toate cutele lui, pentru că ele sînt nesfîrşite", zicea Leibniz, ale cărui vederi intuitive au fost, de multe ori, drepte. Visul ne dezvăluie o formă a vieţii noastre mintale necunoscute de către conştiinţa trează. Trebuie să stăruim, într-adevăr, asupra acestui fapt : procesele

de emotivitate, intensitate, de spiritualizare, nu se aplică în vis unor imagini minunate, remarcabile, ci la imagini obişnuite, ce se găsesc în fiece clipă a vieţii noastre conştiente, care ajută la elaborarea conceptelor celor mai uzuale şi care, de cele mai multe ori, în stare trează, ne lasă cu totul indiferenţi. Ce imagini regăsim în visele pe care le-am citat ? o livadă, o locomotivă, icoane, un desen banal, o arie populară, o vedere de noapte cu lună, un sărut, cîteva acorduri dintr-o muzică necunoscută. Dintre aceste vedenii, numai una este neobişnuită : a îngerului. A reprezentat această imagine, la cel mai înalt grad, caracterele emotivităţii şi ale spiritualizării ? Deloc. Trebuie deci să conchidem, afirmînd că emoţia visului este independentă de substratul ei halucinatoriu. Această emoţie nu consistă deci în viziuni neobişnuite care ar fi proprii visului, ci în unghiul special sub care ne apare în vis ansamblul imaginilor noastre mintale obişnuite.

Procesul emoţiei nu este, dealtfel, pentru noi un criteriu, ci este expresia generală a unor procese mai complexe, mai tainice, pe care le poate prinde numai analiza mintală, procese de spiritualizare asupra cărora trebuie să se întemeieze metafizica visului. După părerea noastră, imaginile onirice se dezlănţuie după cu totul alte legi decît ale imaginilor mintale din timpul cînd sîntem treji. Oricare emoţie am analiza, am găsi la bază o nelinişte nelămurită, o anumită neînţelegere a lucrurilor, o neputinţă de a prinde conştiinţa în ea însăşi. Această emotivitate nu este altceva decît un fel de cristalizare a tuturor frînturilor conştiinţei latente, nu este altceva decît forma aparentă a acestui proces mai larg, a acestui proces de abstracţie pe care l-am numit spiritualizare. De acum putem înţelege care este mecanismul lăuntric al imaginii visului. Ea este emotivă, pentru că reprezintă suma imaginilor, a elementelor psihologice răspîndite care pot să se asocieze în jurul unei senzaţii date. Cu alte cuvinte, o imagine de vis este o sinteză abstractă a o mulţime de procese despărţite unele de altele, deci disociate în starea trează. Acest fapt este adevărat pentru toate visele de orice natură, dar mai ales pentru visele morbide şi supranormale.

Spiritualizarea pare a fi deci, în ultimă analiză, cauza eficientă a proceselor speciale ale visului în care emotivitatea care însoţeşte imaginile intră în mecanismul de sinteză şi serveşte de simbol celor mai desăvîrşite forme ale abstracţiunii. Nu vrem să spunem că orice abstracţie este, în mod necesar, emotivă, ci numai că, în vis, elementul *abstracţie* şi elementul *emotivitate* formează calităţile esenţiale ale oricărei halucinaţii onirice. Credem, prin urmare, că imaginile şi senzaţiile visului oferă exemplul cel mai desăvîrşit al unui proces mintal împlinit. Imaginea nu mai poate evolua. Ea este ajunsă la un tip definit tocmai din cauza abstracţiei ei. A devenit emotivă, graţie mentalităţii proprii a somnului. Acesta este un fenomen psihologic în care sensibilitatea se dezlănţuie automat şi spontan, făcînd să cadă piedicile condiţiilor sociale şi ale psihologiei individuale, pentru a se împlini în imagini definitive *.

---

* Vezi notele marginale, cartea a III-a, Cap. I—II, pp. 173—175

BIBLIOGRAFIE

American Journ. of Psychology

Beaunis H., *Contribution à la Psychologie du Rêve*, „American Journal of Psychology“, n-rele vol. XIV, iulie-oct., 1903.

Baillarger, *Des Hallucinations*, „Mémoire de l'Académie Royale de Médecine“, t. XII, 1846.

Berger E. et Loewy Robert, *L'état des yeux pendant le sommeil et la théorie du sommeil*. „Societé de Biologie“, 23 apr. 1898.

Burdach, *Traité de physiologie*, t. V, 1893, trad. franceză. Beiträge zur Psychologie des Zeitsinnes, în Philos. Studien VIII, IX, Beiträge zur Psychologie des Zeitbewusstseins, ibid. XII.
Beiträge zur exp. Psychologie, II, IV.

Berr Th., *Der Schlaf der Fische*. Neu Wiener Tageblatt, 1895, no. 196.

Brière de Boismont, *Des Hallucinations*, Paris, 1852, ed. 2.

Calkins Whiton Mary, *Statistics of dream*, „American Journal of Psychology“, 1893, v. no. 3

Casarini A., *Tipi di reazione vasomotrici*, (Bolletino Società Medico-Chirurgica di Modena 1899—1900).

Cavani J., *Recherches avec le gant volumétrique sur les gauchers*, Dare de seamă la al V-lea Congres internațional de fiziologie, f.a.

Charma, *Du sommeil*, „Mémires de l'Academie de Caën“ 1851, aprilie.

Claparède Ed. *Arch, des Sciences physiques et natureles*, t. XVII, ședința din 4 februarie 1904.

Claparède Ed., *Esquisse d'une théorie biologiques du sommeil*, „Archives de Psychologie“, t. IV, n-rele 15—16, februarie—martie, 1905.

Clavière. *La rapidité de la Pensée dans le Rêve*, „Revue philosophique“, XLIII.

Dandolo G., *La conscienza nel sonno*, Padova, 1889.

Debacker, *Terreurs nocturnes des enfants*, Paris, 1881.

Delage Y., *Une théorie du Rêve*, „Revue scientifique“, 11 iulie 1881. Se mai găsesc diferite observații în lucrările: Tissié P., Chabaneix, Brodie, Leidesdorf, Maudsley, Purkinje, Scholz, Siebeck I., Jourey E., Strumpel, Volkelt, Laupts D. etc.

Dugas L., *Le Sommeil et la cérébration inconsciente durant le Sommeil*, „Revue philosophique“, 1897, t. XLIII.

Dupuy P., *Étude Physiologique sur le sommeil*, „Journal de médecine de Bordeaux“, in 8°, broșură de 48 p., 1879.

Duprat Emile, *La mémoire des Rêves chez les enfants*, „Revue de Psychiatrie", iulie, 1905, nr. 7, seria 4, t. IX.
Egger C., *Le Souvenir dans le rêve*, „Revue philosophique", XLVI.
Fenizia, C., *L'azione suggestiva delle cause esterne nei sogni*, „Archivio per l'Anthrop." XXVI.
Goblot E., *Sur le Souvenir des Rêves*, „Revue philosophique", 1896, X, vol. II.
Gowers, *The Bowmann Lecture on subjectiver visuel sensations*, Lancet, 1895.
Greenwood, *Imaginations in Dreams and their Study*, London, 1899.
Dr. Freud Sigm., *Die Traumdeutung*, Leipzig, 1900, *Ueber den Traum*, Wiesbaden, 1901.
Hack-Tuck, *Le Corp et l'Esprit*, trad. franceză, Paris, 1886.
D'Hervey de Saint-Denis, *Les Rêves et les moyens de les diriger. Observations pratiques*, Paris, 1867, Amyot, Ed. 1. vol. 496 p., cu o copertă în două culori.
Heerwagen F., *Statistische Untersuchungen ueber Träume und Schlaf*, „Philosophische Studien", V, 1888.
Kronecker N., *Sur les méthodes de la chronographie* (Rapport à la Commission Internationale), Dare de seamă de la al V-lea Congres internațional de fiziologie.
Lemoine A., *Du sommeil au point de vue physiologique et psychologique*, Paris, 1855, in-18.
Leibniz, *Monadologie* (edition E. Boutroux; Ch. Delagrave, Editeur), ed. 4, Paris, 1896.
M-me de Manaceine, *Le sommeil, tiers de notre vie. Pathologie, physiologie, hygiène et psychologie*, traducere franceză din limba rusă de E. Jaubert, Paris, Masson, 1896, 1 vol. 358 p. Excelentă publicație tradusă în mai multe limbi, care aduce și acum mari servicii tuturor celor care se ocupă de somn și vise
Maudsley, *Physiologie de l'ésprit*, trad. din limba engleză de Ales. Herzen, Paris, 1879
Maury Alfred F. L., *Le Sommeil et les Rêves, Studii psihologice asupra acestor fenomene și asupra stărilor care se leagă de ele, urmate de cercetări asupra dezvoltării instinctului și a inteligenței, în raporturile lor cu fenomenele somnului, Ediția a patra, 1878*, Paris, Librairie acad. Odier et Co., 1 vol., 476 p.
Mosso A., *La temperature del cervello*, Milano, Treves.
Dr. Mourly Vold J., *Ueber Hallucination „Vorzüglich. Gesichtshallucinationen" auf der Grundlage von cutan motorischen Zustaenden und auf derjeningen von vergangenen Gesichts-Eindrucken*, „Zeitschrift für Psychiatrie", Bd. VII
Dr. Mourly Vold J., *Einige experimente ueber Gesichtsbilder im Traum*, „Zeit. f. Psychol. u. Physiol. d. Sinnsorg. XIII.
Dr. Mourly Vold J., *Expériences sur les Rêves et en particulier sur ceux d'origine musculaire et optique*, Christiania, 1896, broșură 16 p.
Parish, *Ueber die Trugwahrnehmung*, 1894.
Patrizi L. M. *I Riflessi vascolari nelle membra e nel cervello dell'uomo*, „Rivista di freniatria", 1897
Patrizi L. M. *Il progredire dell'onda sfigmica nel sonno fisiologico*, Modena, 1901

Purkinje, articolele: Wachen, Schlaf, Traum und verwandte Zustände, în Wagners Handwörterbuch der Physiologie, 1846. Proceedings of the Society for psychical Research, vol. X. 1894.

Proceedings, X.

Radestock P., *Schlaf und Traum*, Leipzig, 1878, „Revista sperimentale di Freniatria", vol. XXII, fasc. 2.

Roemer, de Heidelberg a făcut cercetări experimentale asupra somnului din timpul zilei.

Rousseau P., *La mémoire des rêves dans le rêve*, „Revue philosophique" 903, LV.

Sante de Sanctis, *I sogni. Studi Psicologici e chimici*, Piccola Bibl. di Scienze moderne, no. 17, 1899, Bocca ed. Torino, 1 vol., 390 p., Ediţia germană din 1901, 256 p.

Scholz, *Schlaf und Traum*, Leipzig, 1887.

Schuele, *Geisteskrankheiten*, Leipzig, 1878.

Sergueyeff, *Physiologie de la veille et du sommeil*, Paris, 1890, 2 vol.

Simon, *Ueber die Hungerträume des eingekerkerten Baron Trenck und die Stelle bei griesinger.*

Sollier, *Genèse et nature de l'hystérie*

Simon Max, *Le monde des rêves. Le rêve, l'hallucination, le somnabulisme et l'hypnotisme, l'illusion, les paradis artificiels, le ragle, le cerveau et le rêve*, Paris, ediţia 2-a, 1888, Baillière et fils, 1 vol. VIII, 325, p.

Stricker, *Studien ueber die Bewegunsvorstellungen*, Wien, 1882.

Taine H., *De l'Intelligence*, ediţia 3-a, Paris, 1876, in-16.

Tannery Paul, *Sur la Paramnésie dans la Rêve*, „Revue philosophique", 1898.

Titchener, *Taste dreams*, „American Journal of Psychology" VI, 1894.

Dr. Tissié P.-L., *Les Rêves, physiologie et pathologie, avec préface de M. le professeur Azam*, Paris, 1890, Alcan Editeur, 1 vol. XII, 214 p.

Volkelt, J., *Die Traumphantasie*, Stuttgart, 1875

Woodworth, *Note on the Rapidity of Dreams*, Psychol. Review, 1897, sept, IV, no. 5.

Weed, Hallam and Phinney, *A Study of Dream Consciousness*, „American Journal of Psychology", 1896, aprilie, VII. Zeitschrift f. Psych. und Physiol. d. Sinn., IV.

Zertsch, *Für Psychologie und Physiologie der Sinnesorgane*, XII, 1896.

NOTE MARGINALE

Cercetările neurologice săvîrşite în răstimpul scurs între anul 1907, anul morţii lui Vaschide, şi timpul prezent, au statornicit studiul somnului pe temeiuri noi, mai cu deosebire prin traseul electroencefalogramei (EEG), al metodei de înregistrare a fenomenelor bioelectrice ale encefalului la oameni şi animale vii, metodă iniţiată de Hans Berger, neuropsihiatru din Jena (1873—1940).

Vaschide nu a putut cunoaşte aceste cercetări, care aveau să se dezvolte cu peste treizeci de ani după moartea sa. Va trebui să observăm însă, că în filiera tradiţiei ştiinţifice din ţara noastră, investigaţiile experimentale au avut la noi numeroşi precursori, prin studiile profesorului Gh. Marinescu şi ale colaboratorilor săi : Sager, Kreindler, State Drăgănescu. Ultimii ani au adîncit aceste cercetări în diferite centre universitare, Bucureşti sau Tîrgu-Mureş mai cu deosebire, avîndu-şi printre numeroase studii, o expresie în ultima lucrare a profesorului L. Popoviciu şi a colaboratorilor săi, B. Asgian, I. Pascu, L. Zsabo, *Somnul normal şi patologic*, Bucureşti, Ed. medicală, 1972.

Situarea în timp a lucrării lui Vaschide va comporta, astfel, din partea noastră, obligaţia de a raporta textul operei de faţă la noile cercetări, pe care le vom expune în liniile lor cele mai generale. Ne vom referi, în primul rînd, la problema somnului, care ocupă prima parte a cărţii lui Vaschide.

Cartea I, cap. I-III *

1. Somnul apare ca o fază a unui ritm biologic foarte general, cuprinzînd alternanţa somn-veghe. În acest sens, fenomenul se încadrează într-un ciclu, făcînd parte dintr-o caracteristică universală a materiei vii, a *ritmului*, problemă de care Vaschide nu a fost străin. (Vezi Vaschide şi Vurpas, *Le rythme vital*. Comptes rendus de l'Académie des Sciences, CXXXV. 18, 1902). Alternanţa veghe-somn se integrează în ritmicitatea generală a organismelor. Totul în organism se săvîrşeşte ritmic : asimilări sau dezasimilări, absorbţie, eliminări. Marile funcţii ale vieţii, respiraţie, circulaţie, digestie, activitatea celulei nervoase sînt expresii ale proceselor ritmice. Aşa cum am arătat în lucrarea noastră, *Thanatos* (1936) reluată în anul 1971 sub titlul *Viaţa şi moartea în evoluţia universului*

* pp 29—64

ritmul biologic începe cu procesele celulare care se integrează progresiv în cicluri fiziologice diferenţiate progresiv. Astfel, „în laboratoarele Universităţii din Pennsylvania, s-a pus în evidenţă, în interiorul celulei, o activitate enzimatică ritmică, pe o perioadă de 90 secunde. Enzima în cauză (fosfofructozo-kineza) controlînd ritmicitatea activităţii celulare ar reprezenta astfel un adevărat „ceas" celular în legătură cu celelalte fenomene ritmice ale fiziologiei celulare" (Vezi ultima noastră lucrare la care ne-am referit mai sus, p. 63 ş.u. unde am citat între alte lucrări şi studiul lui A. Reinberg şi J. Ghata, *Les rythmes biologiques*, Paris, P.U.F., 1964).

Organismul este astfel organizat fiziologic pe cicluri de cadenţe variate. Cercetătorul american Ernest Hartmann (*The Byology of Dreaming*, 1967), citează astfel cîteva cicluri ritmice care interesează direct problema somnului :

— ritmul alfa al EEG : 100 milisecunde ; ritmul delta EEG : 0,3—1,0 secundă ; ciclul somn-vis : 90 sec. (fenomen pe care îl vom explica mai jos) ; temperatura corporală, producţia de steroizi etc. : 24 ore ; ciclul anumitor boli mintale şi fizice : 2, 7, 9, 14 ... zile ; ciclul menstrual 28 zile.

Fenomenul nu este specific numai organismului uman ; el a putut fi urmărit în lungul seriei vertebratelor şi cu deosebire a mamiferelor. (cf. L. Popoviciu, *Filogeneza şi ontogeneza stărilor de somn*, pp. 61 ş.u.).

2. Studiul somnului nu este în prezent tributar exclusiv metodei EEG, ci unui examen convergent de metode, în care interferează simultan neurologia, neurochimia, endocrinologia sau experimentul farmacologic. În esenţă, metoda pluridisciplinară practicată de Vaschide se menţine, dar cu alte instrumente şi cu altă eficienţă.

Datele prime ale electrofiziologiei au fost înregistrate în anul 1936—37, de către cercetătorii americani Loomis şi colaboratorii care au înregistrat în timpul somnului unde EEG, pe care le clasifică în cinci faze (reduse mai apoi la patru : Dement şi Kleitmann 1957), definite prin scăderea progresivă a rapidităţii şi mărimii amplitudinii. Este ceea ce s-a numit *somnul lent*, sau clasic, format din unde *delta*, de înalt voltaj, ajungînd treptat *în somnul profund* la 1—4 cicluri pe secundă şi contrastînd cu traseul caracteristic al stărilor de veghe, în stare de relaxare, format din unde *alfa* (8—12 cicluri/sec.).

În 1953, Aserinsky şi Kleitman, studiind trasele EEG, întîi la copii, apoi la adulţi, au remarcat că, în cursul unei nopţi, se observă, după stări de somn lent, perioade în care activitatea electrică cerebrală este rapidă, avînd un voltaj scăzut, asemănător traseelor veghei, subiectul prezentînd, în acelaşi timp, mişcări conjugate rapide ale globilor oculari, pe care le-au numit faze ale *somnului paradoxal*. Aceste stări survin în cicluri, repetîndu-se de patru-cinci ori în cursul nopţii. Somnul paradoxal, definit, între alte caracteristici, prin mişcări rapide ale ochilor, are aşadar un caracter ciclic. Observaţia a mai arătat de asemenea, că deşteptaţi fiind în perioada mişcărilor oculare rapide, subiecţii îşi aminteau o activitate intensă în vis, în timp ce deşteptarea în perioadele de somn profund nu vădea, în general, activitate onirică.

S-au stabilit, astfel, următoarele fapte : somnul în cursul unei nopţi are un caracter ciclic, de alternanţă a somnului lent şi a somnului paradoxal, în privinţa caracterelor EEG şi a apariţiei mişcărilor oculare, coincizînd cu activitatea de vis.

Aceste observaţii au fost confirmate de numeroase alte experimente, în anii următori.

Se stabileşte astfel o corespondenţă între somnul paradoxal, cu mişcări rapide (REM = *rapid eye movement*) şi prezenţa visului, activitate survenind ciclic,

de patru sau cinci ori în cursul unei nopţi, şi intervenind în general cam la 70—90 minute.

Cele două categorii de somn, *somn lent* şi *somn paradoxal,* alcătuiesc două *stări diferite de somn,* ele constituind „expresia a două procese care se opun relativ prin structurile şi prin mecanismele lor", după cum rezumă L. Popoviciu şi colaboratorii (*op. cit.* p. 65) concluziile şcolii din Lyon şi Montpellier asupra problemei. Cele două tipuri de somn ar traduce două funcţii cerebrale distincte, *somnul lent exprimînd funcţia hipnică, iar somnul paradoxal exprimînd funcţia onirică,* concluzie confirmată şi de către alţi cercetători. (Popoviciu şi colaboratorii, *loc. cit.*).

Va trebui să adăugăm că organismul, în cursul somnului paradoxal, se defineşte fiziologic şi prin alte fenomene : apariţia de neregularităţi ale ritmului cardiac şi respirator, variaţii ale presiunii sanguine, iar la bărbaţi, apariţia erecţiilor penisului, coexistînd cu o atonie musculară generală, constatată de electromiogramă, cu o tremulaţie a degetelor şi a grupelor micilor muşchi. Se conturează astfel o stare fiziologică caracteristică stărilor de somn (*Dreaming State),* survenind de 4—5 ori în cursul nopţii, ce durează în total, cam două ore la adult, dar prelungită fiind pînă la nouă ore la noul născut.

3. Aceste observaţii pun în discuţie problema raportului dintre somn şi vis. Întrebarea se formulează în aceşti termeni : visează omul în permanenţă în cursul somnului, aşa cum afirmă Vaschide, şi împreună cu el Cabanis, Hervey de Saint-Denis, Egger, Goblot, Foucault, Claparède — sau visul nu ocupă toată durata somnului — opinie susţinută de alţi observatori (Moreau, Sante de Sanctis, Mourly Vold, Beaunis, Monnier, Yves Delage (Vezi discuţia : Yves Delage, *Le rêve,* Paris, P.U.F., 1920, pp. 15—24).

Problema îndelung dezbătută, în perioada, am zice clasică a studiului visului, a determinat o cercetare din partea noastră desfăşurată pe o perioadă iniţială de 15 ani. În acest răstimp, nu am constatat personal, *nici un singur caz* de somn fără vise — în cazurile unor deşteptări accidentale — atît prin introspecţie personală, cît şi la *subiecţi supuşi experimentului care afirmaseră că nu visează niciodată.* Şi totuşi, fiind deşteptaţi accidental de noi, au trebuit să mărturisească faptul că, în clipa deşteptării, somnul lor era populat de vise.

Am ajuns la încheierea continuităţii visului în tot timpul somnului, începînd de la imaginile hipnagogice ale aţipirii, pînă la deşteptare. Totuşi, în ultimii ani, aceste concluzii au devenit pentru noi mai puţin categorice, fapt menţionat în lucrarea noastră : *Visul şi structurile subconştientului.* (Ed. ştiinţifică, 1970).

Care este stadiul discuţiei actuale, sub incidenţa cercetărilor EEG ?

Va trebui să consemnăm, în această privinţă, rezultatele statistice, stabilite de diferiţi cercetători pe un număr mare de subiecţi (între 4 şi 88 subiecţi, într-un tablou prezentat de E. Hartmann), pe numărul total al deşteptărilor provocate de experimentatori asupra acestor subiecţi (variind între 35 şi 908) după rezultatele obţinute de diferiţi experimentatori, ridicîndu-se, în tabloul citat de Hartmann la 12 cercetători, dar ţinînd seama şi de criteriul gradului de precizie a visului amintit la deşteptarea provocată (descriere coerentă, detalii, simplă impresie de a fi visat etc.).

Rezultatele au fost :

— în stările de somn paradoxal, majoritatea subiecţilor au avut amintiri de vis, procentul variind între 62 şi 88.

— în stările de somn lent, (stadiile 2, 3, 4 EEG) de somn numit „fără vise“ (nondreaming), procentajul a variat de la 0 la 54 cu o medie aproximativă de 15%.

Astfel, notează Hartmann, procentajul exact pare a depinde de subiectul observat, de momentul în care s-a produs deșteptarea din această perioadă — ca și de ceea ce experimentatorul înțelege explicit sau implicit prin termenul de a visa“ (cf. în limba română, L. Popoviciu, *op. cit.*, pp. 88—92).

Vom putea încheia, din aceste fapte experimentale și de observație, că poziția susținută de Vaschide și de numeroși alți cercetători din perioada „clasică“ a studiului, a continuității visului în timpul nopții, este în funcție de faza somnului, de personalitatea subiectului supus experienței, de gradul său de intuiție și analism introspectiv (convingerea noastră personală este că subiecții aflați în stare de eretism nervos visează mai mult, avînd o mare vivacitate a imaginii onirice) dar că, în general vorbind, va trebui să admitem existența unui somn fără vise.

Intervine, totuși, un proces psihologic care este în măsură să repună întreaga problemă în discuție : *subiectul care neagă a fi avut vise la deșteptare, a avut în adevăr un somn fără vise — sau nu-și mai poate reaminti imaginile onirice care i-au ocupat somnul în momentele deșteptării, accidentale sau provocate ?* Totul se reduce la un proces de amintire a vieții onirice.

Coeficientul individual, complexitatea psihologică a subiectului supus experienței, intervin.

Dacă ne menținem însă la rezultatele experimentale obținute în ultimii ani, activitatea onirică în timpul întregii nopți, așadar însumînd toate ciclurile de somn paradoxal, ar fi după Dement și Kleitman (1957) de 109 minute, cu alte cuvinte cam a cincea parte din cele 7 ore de somn nocturn.

4. În primul capitol al cărții I a volumului de față, Vaschide face un istoric al problemelor somnului, referindu-se, după obiceiul său, folosit și în alte lucrări, la citate din autorii menționați („Aristotel, notase el într-o carte anterioară, este mai clar decît comentatorii săi“...). Al doilea capitol este consacrat psihofiziologiei visului.

Referințele la autorii străini care analizaseră problema datează însă de la sfîrșitul secolului trecut ; (unul din autori, E. Berger, nu trebuie confundat cu H. Berger, inițiatorul metodei EEG) ; datele fiziologice indicate aveau să fie astfel reluate și depășite, prin cercetările recente ; metoda personală de studiu folosită de Vaschide este, totuși, plină de interes : înregistrări ale pulsului, respirației, presiunii sanguine, reluate de asemenea, de studiile actuale ; mai concludente sînt însă observațiile de ordin psihologic ale lui Vaschide, din timpul ațipirii.

Metodele actuale adîncesc studiul fiziologic, deschizînd și noi perspective, cărora li se adaugă date electrocardiografice și vegetative (vezi L. Popoviciu și colaboratorii, *op. cit.*, p. 78 ș.u.). Biologia veghei și a somnului și-a lărgit perspectiva, dincolo de concomitențele fiziologice ale somnului, prin date de fiziologie comparată, prin determinarea centrilor nervoși care țin sub dependența lor ritmul veghe-somn, prin punerea în evidență a unor mediatori chimici, intervenind în procesele adormirii și ale trecerii de la somnul lent la somnul paradoxal. Astfel, Jouvet (din Lyon) a putut arăta experimental evoluția ciclului veghe-somn, prin intervenția unor substanțe biochimice acțio-

nînd asupra diferiţilor centri subcorticali : apariţia somnului lent este datorată unei substanţe chimice, *serotonina*, acţionînd asupra anumitor formaţii ale trunchiului cerebral, cu deosebire nucleii rafeului, inhibînd rolul sistemului reticular ascendent al veghei ; „degradarea" serotoninei şi activarea unor mecanisme producînd intervenţia altor substanţe, cu deosebire *noradrenalina*, vor produce somnul paradoxal, prin acţiunea biochimică asupra unui alt centru, în regiunea punţii *(locus coeruleus)*. Evocarea simplificată, redusă de noi la schemă, a acestor procese, vădeşte punerea în evidenţă a mecanismului nervos şi biochimic al stărilor diferite de somn, aşa cum acestea au fost definite prin EEG şi experiment.

Se pune astfel în evidenţă rolul serotoninei, numită încă „hormon al visului", prin acumularea acesteia în anume zone ale trunchiului cerebral. (Pentru studiul amănunţit al proceselor şi bibliografiei, vezi L. Popoviciu şi colaboratorii, *op. cit.* primele două capitole).

5. Studiul actual, urmărit în laborator şi clinică, prin metode presupunînd din partea cercetătorilor o formaţie pluridisciplinară, este completat prin examene asupra somnului la diferite vîrste la om, prin studii efectuate pe animale şi adîncite prin metoda somnului indus, a tulburărilor de somn, ca şi a somnului patologic.

Poziţia lui Vaschide faţă de stadiul actual al problemei este aceea a unui premergător.

Concluzia teoretică ultimă asupra somnului şi mai cu deosebire a somnului paradoxal — atestă însemnătatea acestuia pentru echilibrul biopsihologic al individului. Autorii contemporani sînt de acord asupra faptului că privaţia de somn paradoxal, deci de vis, comportă primejdie pentru echilibrul biomental, părînd a fi în legătură cu tulburările de mecanism ale acestui tip de somn. S-a vorbit astfel de rolul acestuia ca „integrator al personalităţii". După E. Hartmann, somnul paradoxal *„îngăduie afirmaţia aproape certă că acesta trebuie să aibă un anume tip de funcţiune sau semnificaţie de adaptare"*. Autorul enumeră nouă atare funcţiuni, rezumînd concluziile diferiţilor autori.

Ca în toate cercetările ştiinţifice, problema somnului continuă să constituie obiectul altor studii.

6. În capitolul III al primei părţi, Vaschide examinează problema simţului timpului în somn. Discuţia se încadrează în perspectiva mai vastă a timpului biopsihologic, examinată de noi în lucrarea *Viaţa şi moartea în evoluţia universului* (pp. 162—175). Deşteptarea voluntară la oră fixă se află în interferenţă cu ritmul biopsihic al întregii personalităţi, în care rolul atenţiei în timpul somnului este studiat de Vaschide, prin metoda experimentală. Concluziile obţinute prin observaţie personală şi experiment asupra unui număr de 33 subiecţi dovedesc faptul, confirmat şi de alţi cercetători, că, în timpul somnului, subiecţii au conştiinţa timpului care trece. Yves Delage obiectează însă *(op. cit.* p. 38) că experienţele lui Vaschide ar prezenta „mai puţin interes" decît experienţele lui Tschisch (expuse de Vaschide) pentru motivul că subiecţilor săi de experienţă li se propunea o deşteptare neobişnuită, în mod, interesat, de pildă, pentru a nu pierde trenul ! Elementul emotiv ar fi falsificat, după Delage, validitatea experienţei. Obiecţia nu ni se pare valabilă : elementul emotiv, grija, preocuparea deşteptării la oră fixă, intervin în acest gen de experienţe, în toate cazurile.

Cartea a II-a, Cap. I—V *

ISTORICUL VISULUI

După un prim capitol, privind un scurt excurs istoric al studiului visului încheiat cu expunerea metodei sale personale de cercetare, Vaschide se oprește asupra a patru opere psihologice dominante, premergătoare sau contemporane lui.

Capitolul II. Studiul lui Alfred Maury, *Le sommeil et les rêves*, reprezintă cea mai concludentă introducere în psihologia visului, prin investigarea foarte amănunțită a stărilor de ațipire și a fenomenelor conexe. Datele lui Maury asupra acestor procese mintale au fost confirmate de numeroase lucrări ulterioare. Vaschide, afirmîndu-și obiectivitatea și spiritul critic, face discriminări judicioase între contribuțiile valabile și capitolele desuete ale studiului analizat de el.

Capitolul III, consacrat lucrării lui Hervey de Saint-Denis (republicată recent: Paris, Tchou Ed. 1964, cu o prefață de Robert Desoille) este predominant expozitiv. Vaschide rezumă, adesea admirativ, substanța cărții. Volumul este bogat în sugestii, chiar pentru psihologul zilelor noastre. O raportare a cărții la actualitate este săvîrșită de Robert Desoille, în prefața ultimei ediții: cititorul va trebui să treacă cu indulgență peste o anume terminologie, în care se vorbește despre „facultățile sufletului" de pildă, sau peste explicații implicînd date de fiziologie cerebrală depășite. (Volumul a apărut, în primă ediție, în anul 1867). Criticul obiectează autorului afirmația că nu există somn fără vise — discuție asupra căreia ne-am oprit — și că visele devin din ce în ce mai coerente cu cît somnul devine mai adînc — ceea ce constituie o eroare evidentă. Cititorul actual nu va reține nici noțiunea de „clișee-amintire", care ar putea fi „înmagazinate la nesfîrșire".

Aceste obiecții nu diminuează însă interesul cărții lui Saint-Denis, elaborată cu un simț psihologic de mare finețe, de către un om de vastă cultură, înzestrat cu ascuțit simț critic, urmînd o metodă sigură de lucru și ajungînd la observații de mare interes psihologic, care fac, după opinia criticului — ca și a semnatarului acestor rînduri — din Hervey de Saint-Denis, un autentic precursor.

Capitolul IV. TEORIA LUI FREUD ASUPRA VISULUI, expusă în acest capitol, nu răsfrînge decît cunoașterea pe care Vaschide a avut-o, după cum indică în bibliografie, din ediția 1900 a volumului *Die Traumdeutung*, urmată, în anul următor, de lucrarea *Über den Traum.* Autorul român se mărginește să expună nucleul prim al concepției freudiene asupra visului, reducînd visul la înfăptuirea deghizată a unei dorințe reprimate, înțelegere pe care o acceptă teoretic, obiectîndu-i însă caracterul de generalizare la întreaga viață onirică. Vaschide nu a putut cunoaște nici împlinirile teoriei visului expuse în edițiile ulterioare ale primului volum și întregite cu alte lucrări, nici obiecțiile critice aduse teoriei de diferiți autori, nici, mai ales, extensiunea viziunii freudiene pînă la cuprinderea întregii vieți sufletești, operă urmată de o eflorescență de lucrări, teorii întregitoare sau modificatoare, aduse de numeroși elevi ai școlii freudiene, mai cu deosebire Adler și Jung.

Textul cărții nu se va referi, în aceste condiții, nici la procesele complexe ale elaborării visului concepute de Freud (condensare, deplasare, procedee de

---

* ppl 65—131

figurare ale visului, împreună cu „cenzura" și expresia simbolică a viselor), nici la datele psihologice ale proceselor visului (uitare, represiune, deșteptare prin vis, refulare etc.).

Spiritul critic al lui Vaschide nu s-a putut afirma decît printr-o întîmpinare de ordin general. Vaschide nu s-a putut referi la criticile succesive ale doctrinei freudiene expuse de Sante de Sanctis (în *Handbuch der vergleichende Psychologie*, editat de Gustav Kafka, vol. III, pag. 316) în cinci puncte : finalism, inconștient, dinamica visului, visul expresie a unei dorințe, pansexualism, la obiecțiile lui Regis și Hasnard în lucrarea *La psychoanalyse des névroses et des psychoses*, Paris, 1914, sau, mai tîrziu, în lucrările lui Charles Blondel sau Jean Lhermitte (care considera tehnica freudiană ca „foarte aventuroasă", iar „fructul pe care-l putem obține din aceasta ca fiind fragil") sau, pentru a nu lungi aceste menționări critice, la poziția elevului disident al lui Freud. Otto Rank.

Va trebui să ne referim, însă, la expunerile generale ale vieții și personalității lui Freud, pentru a putea integra într-o înțelegere cuprinzătoare teoriile freudiene asupra visului. (Lucrarea lui Dalbiez, în limba franceză, sau : K. Kolle. *Kraepelin und Freud* (1907) și mai ales : E. Jones : *Leben und Werk von Sigmund Freud*, tr. germ. 3 volume, 1960 și anii următori).

Nu vom putea trece, în aceste referințe suplimentare, nici peste lucrările, numeroase, consacrate discuției și interpretării simbolurilor onirice. Cităm pentru orientare lucrările lui Ernst Aeppli, *Der Traum und seine Deutung*, 1968 ; dr. H. Schultz-Henke, *Analyse des rêves*, ed. fr. Payot, 1954 ; J. H. Philipps, *Psychanalyse und Symbolik*, 1962.

Cititorul actual al operelor de acest gen recunoscînd o filiație directă sau indirectă din școala freudiană va trebui să studieze aceste lucrări cu simț critic, evitînd aderarea la exagerările teoriei și tendința de a interpreta fenomenele de ordin psihologic, pînă la o adevărată mitologie, cu substrat, adesea, pur verbal.

Capitolul V. CERCETĂRILE LUI MOURLY VOLD ASUPRA VISELOR. Nici în acest capitol Vaschide nu a putut, prin moartea sa prematură, cunoaște decît primele experimente ale autorului, indicate în operele citate în bibliografie. Cercetările principale ale lui J. Mourly Vold (1850—1907) au fost publicate postum, în 1910. (Vezi primul volum : *Über den Traum. Experimental-psychologische Untersuchungen*, Leipzig, A. Barth, herausgegeben von O. Klamm). Lucrarea, precedată de o expunere a metodei de studiu, este consacrată cercetărilor experimentale asupra viselor și halucinațiilor senzoriale. de mare amănunțime.

Expunerea lui Vaschide, referitoare la primele cercetări ale psihologului norvegian, este însă concludentă pentru metoda de lucru și rezultatele obținute.

Cartea a III-a

PSIHOLOGIA VISULUI

Capitolul I. VIS ȘI MEMORIE *. În ultima parte a lucrării, Vaschide continuă examenul său istoric-critic al teoriilor și cercetărilor diferiților autori, neadăugînd însă o expunere sistematică personală a evoluției visului, de la stă-

* pp. 132—162.

rile de ațipire pînă la deșteptare. Totuși, această integrare se obține indirect, din îmbinarea expunerilor critice ale altor autori integrate și explicitate fiind, prin experiențe și cercetări personale.

În capitolul I al acestei părți, Vaschide se limitează la studiul memoriei în vis, cu referință la studiile și concluziile contemporane elaborării cărții. Se desprind cîteva probleme generale, asupra cărora înțelegem să ne oprim, deopotrivă pentru semnificația lor, cît și pentru discuțiile suscitate: rapiditatea proceselor gîndirii în vis, durata viselor, fidelitatea amintirilor de vis, evocate la deșteptare.

Rapiditatea gîndirii în stare de veghe, la oameni normali și alienați, ca și în stare de somn, este foarte variabilă, după complexiunea psihologică a subiecților, starea lor psihofiziologică sau psihopatologică. Ritmul gîndirii, iuțeala asociațiilor ca și gradul limpezimii ideației variază după momente, aflîndu-se și sub influența diferitelor substanțe alimentare sau toxice (cafea, alcool). Între relaxarea repausului, în stare de oboseală relativă, și concentrarea veghei, se poate observa o mare schimbare a ritmului mental. Psihiatrul Chaslin a descris o stare particulară de excitație cerebrală, observată adesea în stări de insomnie, pe care a numit-o *mentism* și care consistă într-o defilare rapidă, incoercibilă, cu asociații automate de idei, însoțită de stări de inconfort psihic și spaimă.

Se cunoaște, de altă parte, fuga de idei, definind pe maniaci, sau întîlnită în unele cazuri ale delirului presbiofrenic sau confuzional, în contrast cu stările de inhibiție sau baraj psihic ale melancolicilor sau schizofrenilor.

Variațiile ritmului mental la oameni normali și alienați devin astfel un fapt de observație curentă, legat fiind de aprecierea scurgerii timpului, proces psihologic în dependență strînsă de date de ordin social, a succesiunii evenimentelor exterioare, sau a diferitelor festivități etc., fapt stabilit de școala durkheimiană.

În timpul somnului, ideația prezintă aceeași variabilitate, după subiecți, moment al somnului, stare de eretism nervos sau de relaxare totală a organismului, profunzime a somnului.

S-a emis, de către diferiți autori, ipoteza unei mari rapidități a ideației onirice și a unor vise instantanee. În această privință, visul lui Maury, la care se referă Vaschide în paragraful III al capitolului, a făcut obiectul unei lungi discuții contradictorii. Am discutat, la rîndul nostru, problema, sub mai multe incidențe, în studiul nostru *Visul și structurile subconștiente* (pp. 95—101).

Nu vom aduce în sprijinul concluziilor noastre încheierea lui S. Bürger (*Schweizerische Med.-Wochenschrift* 96; 48; 1620—1623, 3 dec. 1966) întemeiată pe observații săvîrșite cu noile tehnici: „Ideea unui vis care nu ar fi durat decît cîteva secunde trebuie deci părăsită". Este o generalizare pe care o socotim discutabilă. Afirm, astfel, în fapt, sprijinit fiind pe observații, că desfășurarea viselor are o durată variabilă, după subiecți și stări psihofiziologice. (Am dat, în studiul nostru, exemplul, controlat cu ceasornicul, al unui vis întrerupt și apoi reluat, care a durat 25 de minute).

Am explicat visul lui Maury într-o altă optică: Maury, preocupat fiind, în perioada în care a avut acest vis, de evenimentele revoluției franceze, trăia un vis în desfășurare, în al cărui curs a intervenit accidentul căderii unui obiect pe gît. În acest moment, senzația accidentală, percepută de adormit, a fost incorporată imageriei visului în curs: Maury se visează ghilotinat. Visul în totalitatea lui, nu s-a desfășurat, astfel, instantaneu: numai episodul ultim a încheiat o desfășurare a unor fapte, care se succedau mai mult timp, în somn.

Obiecţia că acest deznodămînt se articulează prea intim cu evoluţia visului, în chiar momentul cînd visul ajunsese la episodul ghilotinei, nu stă în picioare. Dovada, scriam în lucrarea noastră, se poate face uşor. Dacă adormitul ar fi avut, în acest timp, un alt vis, (o luptă de stradă pe baricade, de pildă) şi dacă obiectul ar fi căzut pe picior, el ar fi putut visa că a fost rănit în cursul luptei, că a primit o împunsătură de baionetă etc.

Am încheiat, aşadar, această discuţie cu observaţia generală : imaginea suscitată de o senzaţie survenind accidental în cursul unui vis, îmbracă forma şi calitatea imaginilor care ocupau în acel moment spiritul celui ce doarme, integrîndu-se visului în curs.

Discuţia nu exclude însă, în convingerea noastră, în principiu, existenţa unor vise de scurtă durată. Am dat, dealtminteri, în lucrarea noastră numeroase exemple din care rezultă caracterul polimorf al viselor, ca structură şi durată.

În privinţa fidelităţii amintirilor de vis, vom încheia în acelaşi sens : variabilitatea exactitudinii amintirilor este dependentă de indivizi, de adîncimea somnului şi structura visului, de starea de eretism sau relaxare somatopsihică, în care se află cel ce doarme. În afară de vise pe care ni le amintim cu claritate, cu atmosfera şi conturul imaginilor lor după cîţiva ani, am notat vise — şi va trebui să adăugăm că cea mai mare parte din vise se rînduiesc în această categorie — care se uită *total*. Am păstrat în fişele noastre de lucru *sute de vise*, notate la deşteptare, în starea crepusculară a deşteptării incidentale, ale căror peripeţii, cadre sau contur general nu le mai puteam evoca mai apoi. Mai mult : avem recitindu-le, uneori, chiar după cîteva ore, în cursul zilei, un sentiment straniu, de fapt străin, deşi fabulaţia visului era în legătură cu fapte de amintire persoanele, dar profund deformate, datînd uneori de mai mulţi ani şi aproape uitate. Faptul se explică prin starea de *disociere* mentală, în grad variabil, în care se află cel ce doarme.

Pentru noi, afirmaţia lui Egger, a unor vise „ce se uită pe măsură ce se produc“, are semnificaţia unei observaţii de fapt ; este caracteristica celor mai multe vise, ceea ce explică afirmaţia subiecţilor, care au credinţa că nu visează niciodată ; faptul nu exclude hipermnezia sau paramnezia altor stări de vis. (Cf. de asemenea, concluziile lui Yves Delage (*op. cit.* pp. 57—58).

Capitolul II. Spirit riguros, năzuind către concluzii alcătuind un „sistem de idei“ coerent şi o „punere la punct“ a problemelor, Vaschide, după ce expune rezultatele ultime obţinute asupra visului şi după o ultimă expunere a metodei şi cercetărilor personale, ajunge la concluzia : „calitatea primă“ este emotivitatea, dominantă psihică pe care o dovedeşte prin mijlocirea a patru tipuri de visuri.

După cum, în anul 1902, redusese delirul „la o asociaţie de idei anarhică“, adică „întîmplătoare şi fără legătură logică“, va explica acum visul prin emotivitate şi spiritualizare, Va afirma, în acelaşi timp, că *„emoţia visului este independentă de substratul său halucinatoriu“*.

Formularea aceasta nu este, însă, decît parţial adevărată şi anume numai pentru visele confuze, ale somnului profund, dar îşi pierde validitatea pentru visele matinale, care nu mai sînt, *în general*, o expresie a unei disocieri psihice. Structura onirică este, în aceste vise, — pentru a folosi un termen al psihiatrului francez Chaslin, — *discordantă*, aşadar, de neadaptare între stări emotive, idei şi imagini.

I. B.

Lei 7,15

N. VASCHIDE

SOMNUL ȘI VISELE

Lucrarea de față, tradusă în românește in anul 1940 și revăzută recent, in redacția Editurii didactice și pedagogice, este un studiu istoric-critic, in același timp rezultat al unor studii experimentale săvîrșite pe 41 de subiecți, observați in timpul somnului. Ne aflăm în fața unei cercetări biopsihologice amănunțite, incepind cu datele senzoriale și continuind cu funcțiunile psihice superioare, indeosebi ale memoriei. Studiul înfățișează o prezentare a problemelor in optica cercetărilor contemporane autorului.

Ion Biberi